

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ, ΜΕΣΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΚΟΡΟΜΗΛΑΣ Ε. ΗΛΙΑΣ

**Διαφοροποίηση των Τρόπων Νοηματοδότησης των Οπτικών
Αντιλημμάτων στις Εικαστικές και στις Επικοινωνιακές Εικόνες**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ:

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΑΡΠΕΛΟΣ (ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ)

ΣΥΝΕΠΙΒΛΕΠΟΝΤΕΣ:

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΣ (ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ)

ΡΕΓΓΙΝΑ ΑΡΓΥΡΑΚΗ (ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝ/ΜΙΟ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)

ΑΘΗΝΑΙ, 2007

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	σελ.	5
Εισαγωγή	»	8
Παραπομπές και Υποσημειώσεις Εισαγωγής	»	16
Κεφάλαιο 1^ο		
Το Διακύβευμα Τής Ψευδαίσθησης.....	»	21
<i>i) Η Εφηβεία τής Εποχής των Εικόνων</i>	»	22
<i>ii) Προσοχή: Ένα Ειδοποιο Έργαλείο</i>	»	26
<i>iii) Το Ανθρώπινο (;) Puppet</i>	»	32
<i>iv) Η Γνωσιακή Προϋπόθεση</i>	»	35
<i>v) Ο Ομογενοποιημένος Αμφιβληστροειδής</i>	»	36
<i>vi) Οι Διάχυτες Φυσαλίδες του Παρελθόντος και οι Θρυαλλίδες του Μέλλοντος</i>	»	40
<i>vii) Ποιος Αποφασίζει Για Μας;</i>	»	49
<i>viii) Οι Εικόνες Παίζουν (και) Πολιτικά Παιχνίδια</i>	»	51
Παραπομπές και Υποσημειώσεις 1 ^{ου} Κεφαλαίου	»	63
Κεφάλαιο 2^ο		
Μεταμοντέρνα Θραύσματα και Μεταμοντέρνες Φυλές.....	»	74
<i>i) Μίμηση και Προσομοίωση</i>	»	75
<i>ii) Οι Μεταλλαγμένες Νόρμες</i>	»	79
<i>iii) Τα Simulacra στο Κρεβάτι του Προκρούστη</i>	»	83
<i>A. 1. Νευροφυσιολογική Προσέγγιση</i>	»	86
<i>A. 2. Εκπαίδευση στην Παθητική Όραση</i>	»	87
<i>B. 1. Υιοθέτηση και Διαχείριση των Simulacra</i>	»	87
<i>B. 2. Η μετά Ryle Μεταφορά και η Νέα Συνθήκη Σύμβασης..</i>	»	88
<i>iv) Η Απολεσθείσα Συνθήκη</i>	»	90
<i>v) Ιδιότητες: Το Σπασμένο Έργαλείο του Ανθρωπολόγου.....</i>	σελ.	92

vi) Τα Αναξιόπιστα Σήματα: Όταν ο Κοινωνιολόγος Απορεί	»	94
vii) Όταν ο Πολιτικός Φιλόσοφος Καταλήγει Δεοντολόγος	»	95
Παραπομπές και Υποσημειώσεις του 2 ^{ου} Κεφαλαίου	»	98
Κεφάλαιο 3^ο		
Μεταμοντερνισμός και Παγκοσμιοποίηση:		
Δύο μή Μετρήσιμα Μεγέθη;.....	»	107
i) Η Απώλεια της Διαχειριστικής Πολιτείας και το Νέο Μονεταριστικό Πρόβλημα	»	108
ii) Όταν η Μεταφορική Γλώσσα Μπλοκάρει τις Λογικές Επιλογές.....	»	112
iii) Μεταμοντερνισμός versus Παγκοσμιοποίησης: Ποιος Χάνει στα Σημεία;	»	120
iv) Μικροοικονομικά και Μακροοικονομικά Χάσματα Endgames του Ύστερου Καπιταλισμού	»	128
v) Και Πάλι οι Εικόνες: Ο Καθοριστικός Παράγοντας για μια Μετα-Φιλελεύθερη Κατάσταση υπό Μεταμοντέρνα Αιχμαλωσία	»	133
Παραπομπές και Υποσημειώσεις του 3 ^{ου} Κεφαλαίου	»	143
Κεφάλαιο 4^ο		
Δυναμιτίζοντας (;) το Βασίλειο των Εικόνων	»	149
i) Οι Επαΐοντες των Οπτικών Κατασκευών	»	150
ii) Τί Σημαίνει Δομική Ανάλυση των Εικόνων Υψηλής Εκζήτησης και Γιατί Αυτή Είναι Ασύμφορη	»	156
ii. α. Ερμηνείες	»	157
ii. β. Αξιολογήσεις	»	158
ii. γ. Εκτιμήσεις	»	161
iii) Το Αισθησιοκρατικό Εναντίον του Εννοιολογικού Εκπαιδευτικού Μοντέλου	»	163
iv) Οι Μεταμφιεσμένες Εικόνες : Κατατρώγοντας την Παλιά Έννοια της Κοινωνίας	»	168

ν) <i>Από την Επιστημολογική στην Οντολογική Στροφή: προς τον Προσδιορισμό του Μεταμοντέρνου Δουλοπάροικου</i>	σελ.	170
<i>Ένα Τυπικό Μοντέλο Ανάλυσης Εικόνων Υψηλής Εκζήτησης</i>	»	176
νι) <i>Η Μεταμοντέρνα Κατάσταση ως Τιμητής της Παγκοσμιοποίησης</i>	»	188
<i>Post Scriptum</i>	»	190
Παραπομπές και Υποσημειώσεις του 4 ^{ου} Κεφαλαίου	»	191
Παράρτημα: Εικόνες	»	197
Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία	»	202
Ελληνική Βιβλιογραφία	»	218

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όταν άρχισα να προβληματίζομαι γύρω από τις αντιφατικές διασυνδέσεις του μεταμοντερνισμού και της παγκοσμιοποίησης, το φθινόπωρο περίπου του 2002, είχαν προηγηθεί δύο γεγονότα, που έδωσαν καθοριστική στροφή στη σκέψη μου.

Το πρώτο ήταν πως έπεσε στα χέρια μου το βιβλίο του Δημήτρη Μυταρά «Το Μοντέλο της Βίας στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης» (Καστανιώτης, Αθήναι, 1996). Σε αυτό εμπεριέχεται ένα ολόκληρο πρόγραμμα μεταφοράς των δομικών στοιχείων των εικόνων βιαιότητας της τηλεόρασης, του φωτορεπορτάζ και του κινηματογράφου, σε κλασικά τελέρα, δισδιάστατου προβληματισμού και εικαστικής αντίληψης που περιελάμβανε *trompe l' œil*. Ένα πρόγραμμα που εξεπόνησε ο Μυταράς κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων χρόνων της θητείας του στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών με τους φοιτητές του εργαστηρίου του.

Το δεύτερο γεγονός ήταν πως οποιαδήποτε απόπειρα αυτοπροσδιορισμού μου ως εγκληματολόγου μετά τις μεταπτυχιακές μου σπουδές στην εγκληματολογία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, προσέκρουε πάντα σε μια κυρίαρχη ανάγκη πρότερου προσδιορισμού της έννοιας της εικόνας. Επειδή, η εικόνα φαινόταν να είναι ένας καινούργιος και πολύ διαδεδομένος *baladeur* τόσο στις κοινωνιολογικές θεωρίες από το 1995 και μετά, όσο και στις οικονομικές ή τις πολιτικές θέσεις της ίδιας περιόδου. Η χρήση των οπτικών εντυπώσεων έδειχνε ισχυρή αιτία παραγωγής της εγκληματικότητας, ως απομίμησης πλασματικών εγκληματικών πράξεων. Αλλά και ως λόγου ονειρικής υπέρβασης των οποιονδήποτε ηθικών απαγορεύσεων που θα μπορούσαν σε άλλες εποχές να αποτρέψουν την παραβατικότητα.

Έτσι, ένιωσα πως όφειλα – ακόμα και για λόγους επιστημονικού αυτοπροσδιορισμού – να πλησιάσω περισσότερο την έννοια της εικόνας και να

μελετήσω τους τρόπους διακίνησης και χρήσης της σε μια εποχή που λειτουργεί ως κυρίαρχο νόμισμα. Η προσέγγιση της ίδιας της φύσης της εικόνας με οδήγησε στην κατηγοριοποίηση δύο μεγάλων ταξονομικών πεδίων: στις εικόνες – εικαστικά έργα και στις εικόνες – προσομοιώσεις (simulacra, με τα παράγωγά τους, π.χ. διαφημίσεις, φωτορεπορτάζ, τηλεοπτικά και διαδικτυακά οπτικά δεδομένα). Κατά τη διάρκεια αυτής της προσέγγισης, η προσοχή μου επικεντρώθηκε για λόγους κυρίως de gustibus στην αναγεννησιακή ζωγραφική, αλλά και σε ό,τι για μένα είναι κοινωνιολογικές αιχμές μέσα στα κείμενα του Leonardo. Έχοντας ως εφιαλτήριο τις εσωτερικές φορμαλιστικές δομές των αναγεννησιακών κυρίως, αλλά και την οικονομία της ζωγραφικής τύπου Vermeer, η μελέτη των simulacra με έκανε να καταλάβω πως κάτι πολύ σάπιο υπάρχει στο εικονοπλαστικό βασίλειο της Δανιμαρκίας. Και μάλιστα, πως το κρανίο του *Yorick* δεν είναι παρά οι δομές των εικόνων που κρύβονται πίσω από πολύ εντυπωσιακές, αλλά και εξαιρετικά φθαρτές εικονικές επιδερμίδες.

Σκέφτηκα λοιπόν πως οποιαδήποτε κατηγοριοποίηση του τρέχοντος οπτικού υλικού, προϋποθέτει μια σε βάθος μελέτη των ειδών των δομών του. Και, ακόμα, τη διάκριση κριτηρίων που συνάδουν στην ανάλογη ταξινομητική μέθοδο. Φυσικά, η οποιαδήποτε τέτοια υπόθεση χρειάζεται να στηριχθεί και στη σύνολη σχέση της οπτικής φυσιολογίας με τις νευροφυσιολογικές διαδικασίες που, αφορμώμενες από ένα απλό οπτικό ερέθισμα, καταλήγουν στο σχηματισμό εννοιών.

Κάπως έτσι, σχηματοποιήθηκε η υπόθεση εργασίας μου. Πως, αν δηλαδή, τροποποιήσουμε τη μέθοδο προσέγγισης των εικόνων, μπορούμε να τροποποιήσουμε και την ευρύτερη κοινωνική μας συμπεριφορά. Φυσικά, το εγχείρημα αποδείχτηκε εξαιρετικά πολυπλοκότερο. Γιατί παρουσιάστηκε μία σειρά αλληλοδιάδοχων σχέσεων και αιτιοκρατικών αλληλεπιδράσεων των επιστημονικών πεδίων που εμπλέκονταν, αλλά και των μεθοδολογιών τους. Έπρεπε, τελικά, να λάβω υπ' όψιν,

εκτός από τα τρέχοντα κοινωνιολογικά μοντέλα του μεταμοντερνισμού, τις οικονομικές θεωρίες της παγκοσμιοποίησης, ένα μεγάλο ποσοστό τροπικής λογικής, τρέχουσες θεωρίες της πολιτικής φιλοσοφίας και αρκετό υλικό από τις νευροπιστήμες.

Εν τέλει, περατώνοντας τη βασική μου έρευνα, συνειδητοποίησα πως το να κλείσει κάποιος τα μάτια του σήμερα, ισοδυναμεί με σιωπή.

Φυσικά, όλη η θέση μου συζητήθηκε γόνιμα και εις βάθος με τον Γιάννη Σκαρπέλο, τον Δημήτρη Ποταμιάνο και την Ρεγγίνα Αργυράκη. Οι απόψεις μου για τη λογική και τη φιλοσοφία της επιστήμης οφείλουν πολλά στον Παύλο Χριστοδουλίδη. Και οι γνώσεις μου για τις νευροεπιστήμες, δεν θα μπορούσαν να αποκτήσουν υπόσταση δίχως την πολύτιμη βοήθεια του Θανάση Τζαβάρα. Τέλος, τα διαβάσματα για τη σύγχρονη γενετική, που με έστρεψαν αποφασιστικά από τα φαινόμενα του νού, στα γεγονότα του εγκεφάλου, οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στις διαλέξεις του Κώστα Κριμπά στην *Ομάδα Γουδή*. Οπωσδήποτε, η ευθύνη των συμπερασμάτων και του οποιουδήποτε σφάλματος βαρύνει αποκλειστικά εμένα.

Ηλίας Κορομηλάς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η θέση που διαπραγματεύομαι είναι η εξής:

Υπόθεση Εργασίας:

A. Αν ο μεταμοντερνισμός αποτελεί ένα πεδίο συνδιαλλαγής όχι μόνο διαφορετικών πολιτισμικών στοιχείων, αλλά και της δυναμικής τους.

B. Αν η παγκοσμιοποίηση φαίνεται να είναι η αναπόφευκτη εξύφανση στοιχείων ομογενοποίησης των διαφορετικών πολιτισμικών καταγωγών των σύγχρονων κοινωνικών υποκειμένων.

Αποδεικτέο:

Γ. Τότε η δυνατότητα να χρησιμοποιήσουμε το μεταμοντερνικό γίνεσθαι ως τροχοπέδη εξομάλυνσης των βίαιων τάσεων της παγκοσμιοποιητικής ομογενοποίησης, δίνει μια ισχυρή πιθανότητα αποφυγής συγκρούσεων και ελαχιστοποίησης της εξουθένωσης της ειδικής ταυτότητας των μικρών κοινωνικών υποομάδων που συνευρίσκονται στη χοάνη των μεγάλων αστικών υποδοχέων. Πιο συγκεκριμένα, εντοπίζω τη δυνατότητα χρήσης του μεταμοντερνικού γίνεσθαι μέσα στα ίδια τα παιδαγωγικά προγράμματα βασικής σπουδής, η οποία καλείται να απολέσει το πρότερο διαφωτιστικό της *ordino* και να επιστρατεύσει νέα πολυσυλλεκτικά εργαλεία. Εργαλεία όχι πλέον νοησιοκρατικά, αλλά αισθησιοκρατικά, καθώς ο μεταμοντερνισμός συμπορεύεται με την ανάπτυξη του οπτικού πολιτισμού¹.

Φυσικά το εγχείρημα απαιτεί διερεύνηση των πολλών και διαφορετικών παραμέτρων του μεταμοντερνισμού τόσο απέναντι στο μοντερνισμό, όσο και στα ποικίλα πεδία που ο μεταμοντερνισμός φαίνεται να εισβάλλει (κοινωνιολογία, ανθρωπολογία, πολιτική επιστήμη, γνωστικές επιστήμες, τέχνη, αρχιτεκτονική κλπ.)². Απαιτεί επίσης ανάλυση της έννοιας της παγκοσμιοποίησης πέρα από την επιφανόμενη πολιτική της επιδερμίδα, σε επίπεδο οικονομικών, τεχνολογικών, αλλά – προπάντων – ιστορικών προδιαγραφών.

Εξαιτίας των παραπάνω θεωρώ την θέση μου μια καθαρόαιμη κοινωνιολογική διαπραγμάτευση που ωστόσο, ως τέτοια, έχει να αντιμετωπίσει και όλα τα προβλήματα της κοινωνιολογίας στις μέρες μας. Προβλήματα τόσο μεθοδολογικά, όσο και περιχαράκωσης του γνωστικού της πεδίου. Θέλω με αυτό να πω ότι αναπόφευκτα τόσο η κοινωνιολογία, όσο και οποιαδήποτε διαπραγμάτευση έρχεται κάτω από την αιγίδα της, δεν μπορεί να αποφύγει την εμπλοκή των προβλημάτων πρόσληψης των παντοίων ειδών εικόνας που συνιστούν το τρέχον πολιτισμικό μάλγαμα.

Όταν θέτουμε όμως ζήτημα οπτικού πολιτισμού, πολλώ δε μάλλον εικονικής πραγματικότητας (virtual reality), πρέπει αφ' ενός να προσδιορίσουμε τί σημαίνει *οπτικό* και σε ποιες περιπτώσεις η εικονική πραγματικότητα δεν αποτελεί υποδιαίρεση της δυνητικής τοιαύτης. Πρέπει ακόμα να λάβουμε σοβαρά υπ' όψιν τους όρους υπό τους οποίους σήμερα το *οπτικό* κατέστη τόσο σημαντικό και προβεβλημένο. Να δούμε δηλαδή, αν η τεχνολογία ευθύνεται για διάφορες κοινωνικές μεταλλάξεις ή αν αυτές με την επίφαση της τεχνολογίας προέκυψαν από μεγάλης κλίμακας οικονομικές (ή πολιτικές) επιδιώξεις.

Ο όρος οπτικός πολιτισμός (ή οπτική κουλτούρα – visual culture) αποδίδεται πρωτίστως στον Ιστορικό Τέχνης M. Baxandall που μελέτησε την αναγεννησιακή ζωγραφική στην Ιταλία του 15^ο αιώνα· ακολούθως δε στην Ιστορικό Τέχνης Svetlana Alpers προκειμένου να τονίσει τον βαρύνοντα ρόλο των παντοίων οπτικών εικόνων στο πλαίσιο της ολλανδικής κοινωνίας του δέκατου έβδομου αιώνα³.

Ωστόσο, μετά το '90 αρχίζει να συμπήγνυται σε αυτόνομο, ή τουλάχιστον αναγνωρίσιμο, γνωστικό πεδίο⁴, αν και οι ενασχολούμενοι περί αυτό έχουν διαφορετικές επιστημονικές προελεύσεις (κοινωνιολόγοι, φιλόσοφοι, γνωστικοί επιστήμονες, ανθρωπολόγοι, κλπ.). Είναι χαρακτηριστική πάραυτα η σύνδεση με την εικαστική τέχνη⁵ και τους τρόπους δομικού σχολιασμού της⁶ κατ' αντιδιαστολή προς τις υπόλοιπες, όρο δάνειο από την Αναλυτική Σχολή της Κριτικής της Τέχνης. Τούτο συμβαίνει διότι σε μια μεταμοντέρνα κοινωνία οφείλουμε να μαχόμαστε την *εικόνα με τον τρόπο της εικόνας*.⁷

Η κοινωνιολογία αρχίζει να εμπλέκεται σε ζητήματα οπτικού πολιτισμού, ακριβώς όταν αποσαφηνίζονται οι όροι πολιτισμικές σπουδές (cultural studies), οπτικός πολιτισμός (visual culture) και οπτικές σπουδές (visual studies)⁸. Μια ιστορία που απασχολεί τον αγγλοσαξονικό επιστημονικό κόσμο αδιαλείπτως από το 1950 και μετά⁹. Η αποσαφήνιση αυτή φαίνεται να δομεί τα επιχειρήματα περίπου λίγο πριν το 2000¹⁰. Είναι ακριβώς τότε που η κοινωνιολογία σταδιακά απορρίπτει τα δικά της μοντέρνα εργαλεία: α) την υπερβολική εμπιστοσύνη σε ορολογίες του διαφωτισμού και αφηρημένες νοησιαρχικές δομές¹¹ β) τη χρήση της Σημειολογίας ως πανάκειας, καθώς η Αναλυτική Λογική έχει αποδείξει μέσα από τα προγράμματα του Θετικισμού την ανεπάρκεια των λογικών αναγωγών τέτοιου τύπου (ιδιαίτερος όταν χρησιμοποιείται στην ανάλυση οπτικών εικόνων¹²). γ) την προσπάθεια μιας quasi

νομολογίας της δυναμικής των κοινωνιών, κατ' απομίμηση των στατιστικών νεο-Δαρβινικών νομολογιών.

Η κοινωνιολογία σε αυτή τη φάση, αναθεωρώντας τις σχέσεις της με τα μοντέλα Ιστορίας που την γέννησαν, αποφασίζει να λάβει σοβαρά υπ' όψιν τον βαρύνοντα ρόλο του οπτικού υλικού που διαχειρίζεται μια ομάδα κατά τη σχηματοποίησή της, ώστε να αυτοχαρακτηριστεί ως τέτοια. Βέβαια, η κοινωνιολογία δεν παραλείπει και την εξέταση του ζητήματος «γιατί τώρα;», γιατί δηλαδή στη συγκεκριμένη ιστορική φάση το οπτικό υλικό και η τεχνολογία υποστήριξής του παρουσιάζονται τόσο κυριαρχικά ικανά να κατασκευάσουν ολόκληρα ταξονομικά συστήματα.

Οποιαδήποτε τέτοια εμπλοκή των κοινωνιολόγων, προϋποθέτει πως αυτοί είναι αναγκασμένοι να αναζητήσουν τα μεθοδολογικά τους εργαλεία έξω από το παραδοσιακό (μοντερνικό) οπλοστάσιο. Συχνά δηλαδή τους βλέπουμε να καταφεύγουν στην ψυχανάλυση, στις γνωστικές επιστήμες¹³, στη φαινομενολογία¹⁴ κ.λ.π. Προσωπικά επέλεξα να αλιεύσω μεθοδολογικές προσεγγίσεις πρωτίστως από την Λογική (επειδή θα εκμηδένιζε τις πιθανότητες του να περιπέσω σε αντιφάσεις), από τις Νευροεπιστήμες (επειδή επιβάλλεται, όταν ασχολείται κανείς με αντιλήμματα, να μην αγνοεί το νευροφυσιολογικό υπόβαθρο διαχείρισής τους¹⁵), από τη Φαινομενολογία (επειδή το πρόβλημα της Συνείδησης και όσα αυτό συνεπάγεται δεν μπορεί να εξοβελιστεί από τη διαπραγμάτευση εικόνων *per se* και των υπολοίπων) και από την Κριτική της Τέχνης (επειδή οι σκληρές φορμαλιστικές αποδομήσεις μπορούν να χρησιμεύσουν και για την **δομική** ανάλυση όλων των υπολοίπων εικόνων¹⁶).

Πέραν τούτων όμως, και επειδή τέθηκε ως σημαντικό το ζήτημα του γιατί σήμερα το *οπτικό* έχει πάρει τόσο μεγάλη σημασία, αξίζει να επαναφέρουμε τη συζήτηση περί της *κατάλληλης ευκαιρίας* και περί της τεχνολογίας στην οποία φαίνεται να οφείλεται κατ' αρχάς η επιβολή του *οπτικού*. Όπως διεξοδικά αναλύεται και παρακάτω¹⁷, η τεχνολογία και το Διαδίκτυο μόνον επιδερμικά μπορούν να ενοχοποιηθούν για την άκρατη και ανιεράρχητη διάδοση εικόνων. Και μάλιστα εικόνων που απαιτούν άμεση και υψηλή θυμική ανταπόκριση. Για τούτο λοιπόν, θα πρέπει τα ουσιαστικά αίτια αυτής της διάδοσης να αναζητηθούν σε διαφορετικές παραμέτρους. Παραμέτρους όπως οι πολιτικές και οι οικονομικές, καθώς η εικόνα μπορεί να λειτουργήσει ομογενοποιητικά τόσο σε επίπεδο αγοράς, όσο και σε επίπεδο ομαδικής συνείδησης, ώστε να προετοιμαστούν οι υποδοχείς πολιτικών και οικονομικών δράσεων.

Στο σημείο αυτό, είναι δέον να διευκρινιστεί υπό ποιους όρους η *virtual reality* χρησιμοποιείται ως *εικονική πραγματικότητα* και όχι ως *δυνητική πραγματικότητα*. Είναι γνωστό πως πολλές δυνητικές πραγματικότητες έχουν διερευνηθεί και προταθεί και κατά τους προηγούμενους αιώνες από λογικούς και από μαθηματικούς. Περιπτώσεις παράλληλων πραγματικοτήτων έχει διατυπώσει λογικά ο S. Kripke¹⁸, με την *Τροπικότητα των Κόσμων* έχουν ασχοληθεί μεταξύ άλλων οι D. Lewis και A. Platina¹⁹, αλλά – και μάλιστα χάριν πρωτοτυπίας – επιλέγω να αναφέρω το πιο χαριτωμένο ίσως παράδειγμα δυνητικής πραγματικότητας που δεν διαθέτει καμιά εικονικότητα, την Flatland του Edwin Abbott²⁰. Οι όποιες προσπάθειες μεταφοράς του στη μεγάλη οθόνη είναι μάλλον αποτυχημένες, καθώς δεν μπορούν να αποφύγουν την τρισδιάστατη μεταφορά τους στην εικονικότητα.

Σήμερα η διαφοροποίηση ανάμεσα στην *virtual reality* ως *εικονική πραγματικότητα* και στις δυνητικές πραγματικότητες των λογικών, έχει επέλθει επειδή

οσάκις αναφερόμαστε στην πρώτη, προϋποθέτουμε ένα νευροφυσιολογικό υπόστρωμα ανάλυσης, το οποίο εμπλέκει οπωσδήποτε τον παρατηρητή ως φορέα αισθητηριακού οργάνου. Ενώ, οσάκις αναφερόμαστε στις δεύτερες, εννοούμε ένα πιθανόν γενέσθαι, που προϋποθέτει ένα μαθηματικά μετρημένο πλέγμα πιθανοτήτων τέτοιο, ώστε να τις καθιστά οντολογικά υπολογίσιμες. Δηλαδή, εν προκειμένω, η λογική *virtual reality* είναι στην πραγματικότητα μια *possible reality* στην οποία επικρατεί μια *modal logic* (τροπική λογική)²¹.

Επομένως, από του σημείου αυτού και πέραν, οσάκις χρησιμοποιώ τον όρο *virtual reality* η αναφορά μου θα γίνεται πρωτίστως με την προϋπόθεση του **εικονικού**.

Μετά από αυτή τη διευκρίνηση, επανέρχομαι στον ισχυρισμό πως το ζήτημα που διαπραγματεύομαι είναι μια καθαρόαιμη κοινωνιολογική αναζήτηση. Θα μπορούσε κάποιος να θεωρήσει πως η εκ μέρους μου χρήση εργαλείων που επιστρατεύουν οι επαΐοντες των εικόνων *per se* (δηλαδή οι εικαστικοί καλλιτέχνες) γίνεται καθ' υπέρβασιν των μεθόδων της κοινωνιολογίας. Ωστόσο, υπό το ως άνω πρίσμα της εικονικής πραγματικότητας, τα συγκεκριμένα δάνεια εργαλεία ανάλυσης νομιμοποιούνται και ως κοινωνιολογικά. Και τούτο διότι η έννοια του *εικονικού* χρειάζεται αφ' ενός δομική ανάλυση, αφ' ετέρου επαναφέρει το πρόβλημα της *αναπαράστασης* και της *παραμόρφωσης*, δηλαδή το πρόβλημα των *αμφιμονοσήμαντων αντιστοιχιών*²² ανάμεσα σε μια εικόνα και στη ρεαλιστική πραγματικότητα από την οποία αυτή εκμαιεύεται. Εξάλλου η εισδοχή του *εικονικού* στη μελέτη της κοινωνικής συνοχής καταδεικνύει την ποσόστωση κατακερματισμού της πληροφορίας που πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν, κατ' αντίθεσιν προς τις έννοιες που χρησιμοποιούν οι μεγάλες αφηγήσεις ολιστικού τύπου κυρίως από τον Hegel και

μετά και που έχουν χρεοκοπήσει στη μεταμοντέρνα κατάσταση²³. Είναι χαρακτηριστικό πως, όταν μια εικόνα απευθύνεται σε διαφορετικές κοινωνικές υποομάδες, δρα ενοποιητικά μεν υπό την έποψιν του βιολογικού, αλλά επιδέχεται πολλαπλών ερμηνειών διαφορετικής εθνογραφικής προέλευσης²⁴. Με αποτέλεσμα βέβαια, ζητήματα όπως η κοινή πρωτο-γλώσσα (τύπου Chomsky)²⁵, να παραμερίζονται δραστικά μαζί με το μοντερνικό τους περίγυρο²⁶. Η θέση που επιχειρώ να αποδείξω αναπτύσσεται σε τέσσερα κεφάλαια.

Στο πρώτο κεφάλαιο, τίθενται οι παράμετροι ανάπτυξης της Εποχής των Εικόνων, ο τρόπος λειτουργίας και οι τροπικότητες της Προσοχής και η βαρύτητα της ολοένα αυξανόμενης απόστασης των εικόνων – simulacra από τη ρεαλιστική πραγματικότητα της μοντερνικής επιστημολογίας. Με άλλα λόγια, σκιαγραφείται το πλαίσιο ροής των εικόνων κάθε είδους και γίνεται η πρώτη νύξη για την έλλειψη του πεδίου ορισμού τους. Τέλος, μορφοποιείται η υπόθεση εργασίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, γίνεται μια προσπάθεια αποσαφήνισης της έννοιας των simulacra, και του νευροφυσιολογικού υποβάθρου υποδοχής τους από έναν ανθρώπινο εγκέφαλο. Ακόμα, ο τρόπος με τον οποίο τα *επιμέρους* και τα *καθ' όλου*, ως συστατικά στοιχεία διαφορετικών ειδών εικόνων, χρησιμοποιούνται από τα γνωστικά πεδία της Ανθρωπολογίας, της Κοινωνιολογίας και της Πολιτικής Φιλοσοφίας. Τέλος, προσεγγίζεται η κατακερματιστική οπτική του Μεταμοντερνισμού, απέναντι στις σύγχρονες πολιτισμικές υποομάδες που εμπεριέχονται σε ευρύτερους αστικούς υποδοχείς.

Στο τρίτο κεφάλαιο, τίθενται αντιπαραθετικά οι έννοιες του μεταμοντέρνου και της παγκοσμιοποίησης και εξετάζεται το ποσοστό ολοκλήρωσής τους τόσο από άποψη ορολογίας, όσο και από άποψη στατιστικής. Ακόμα, εξετάζεται ο πολύ

σημαντικός ρόλος διακανονισμού τών (ατυχών;) σχέσεων μεταξύ μεταμοντέρνου και παγκοσμιοποίησης που έχει αναλάβει το καινοφανές άυλο χρήμα.

Τέλος, στο τέταρτο κεφάλαιο, προτείνεται η φορμαλιστική ανάλυση όλων των ειδών εικόνων, ως δείκτης των κατηγοριών στις οποίες μπορούν να κατανεμηθούν. Προτείνεται ακόμα, ένα νέο σύστημα εκπαιδευτικής πολιτικής, που απορρίπτοντας την μοντερνική εννοιολογική βάση επιδιώκει την αισθησιοκρατική ανάπτυξη του εκπαιδευόμενου. Και, αφού παρατίθεται κάποιο από τα κλασικά συστήματα φορμαλιστικής ανάλυσης της εικόνας, καταληκτικά καταδεικνύεται το εφικτό της πιθανότητας να αποτελέσει ο μεταμοντερνισμός – υπό συγκεκριμένες συνθήκες – ένα κοινωνιολογικό εργαλείο εξομάλυνσης της αναπόφευκτα επερχόμενης παγκοσμιοποίησης.

Παραπομπές και Υποσημειώσεις Εισαγωγής

1. Πβ. και Marcus Banks: **Visual Methods in Social Research**, Sage, London, 2001.
Chris Jenks: «*The Centrality of the Eye In Western Culture – An Introduction*», **Visual Culture**, Chris Jenks (ed), Routledge, London, 1995, σσ. 1-25.
N. Mirzoeff: “*What is Visual Culture?*”, N. Mirzoeff (ed.), **The Visual Culture Reader**, Routledge, London, 1998, σσ. 3-13.
Ο Scott Lash γράφει: “Ζούμε σε μια κοινωνία στην οποία η αντιληπτικότητα μας κατευθύνεται τόσο συχνά στις αναπαραστάσεις, όσο και στην «πραγματικότητα»... και η αντίληψη που έχουμε για την πραγματικότητα καταλήγει να είναι μέσω αυτών των αναπαραστάσεων. Ακόμη και ένα μεγάλο τμήμα από τις αναπαραστάσεις που αντιλαμβανόμαστε, προέρχεται από αναπαραστάσεις”, (**Sociology of Postmodernism**, International Library of Sociology Series, Routledge, London, 1990, σ. 24 , μετ. δική μου).
2. Πβ. και James Elkins: “*Is Visual Culture Interdisciplinary?*”, **Visual Studies: A Skeptical Introduction**, Routledge, 2003, σσ. 25-30.
3. Πβ. M. Baxandall: **Painting and Experience in Fifteenth Century Italy; A Primer in the Social History of Pictorial Style**, Oxford, 1972, σ. 145.
S. Alpers: **The Art of Describing: Dutch Art in the Seventeenth Century** Univ. Of Chicago Press, Chicago, 1984.
Jessica Evans, Stuart Hall (eds): **Visual culture: the Reader**, Sage, London, 1999, σ. 6.
P. Erickson, C. Hulse (eds): **Early Modern Visual Culture: Representation, Race, and Empire in Renaissance England**, Univ. of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2000, σ. 6.
K. Flanagan: **Seen and Unseen: Visual Culture, Sociology and Theology**, Palgrave Macmillan, London, 2004.
4. James Elkins: “*What is Visual Studies?*”, **Visual Studies: A Skeptical Introduction**, έnth’ αν, σσ. 1-2.
5. Pierre Bourdieu: **The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field**, (trans. Susan Emanuel), Stanford Univ. Press, California, 1996, του ιδίου: **Photography: A Middle-Brow Art**, Stanford Univ. Press, California, 1996.
Michael Grenfell, Cheryl Hardy: **Art Rules: Pierre Bourdieu and the Visual Arts**, Berg, 2007.
V. Burgin: **Between**, Oxford, Blackwell, in association with the Institute of Contemporary Arts, London, 1986, του ιδίου: **The End of Art Theory: Criticism and Postmodernity**, Macmillan, Basingtoke, 1986.
N. Mirzoeff: **Bodyscape: Art, Modernity, and the Ideal Figure**, Routledge, London, 1995.

M. Banks, H. Morphy (eds.): **Rethinking Visual Anthropology**, Yale Univ. Press, 1999.

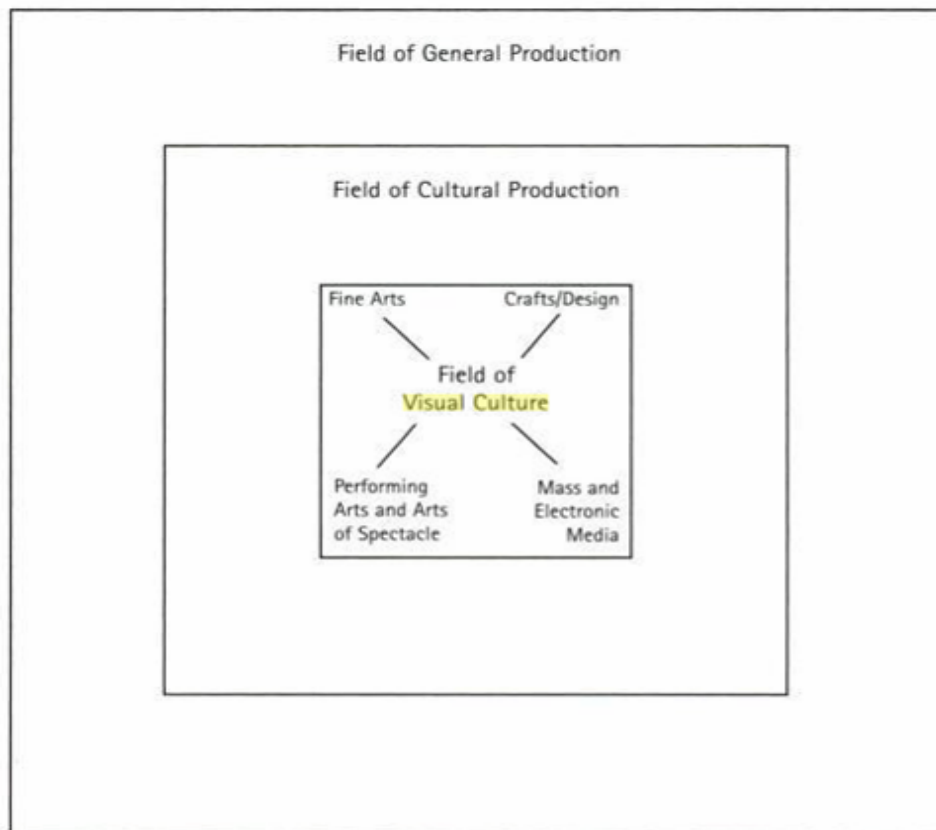
6. Είναι αντιπροσωπευτικός ο τρόπος με τον οποίο η κοινωνιολόγος Elizabeth Chaplin χρησιμοποιεί τον όρο εικόνες *per se*. Πβ. και τα κεφ. “*Critical Writings About Visual Art: Class Analysis II*” και «*From Written Class Analysis of Visual Art to the Use of Visual Representation in Critique*», από το βιβλίο της **Sociology and Visual Representation**, Routledge, London, 1994, σσ. 57-79 και σσ. 80-111 αντιστοίχως. Τον όρο *per se* αναλύω διεξοδικότερα στο πρώτο κεφάλαιο.
7. G. N. Gilbert, M. Mulkey: *Working Conceptual Hallucinations, Opening Pandora's Box: A Sociological Analysis of Scientists' Discourse*, Cambridge Univ. Press, 1984, σσ. 141-171.
8. Πβ. Sarah Chaplin, J. A. Walker: “*Visual Culture as a Field of Study, and the Origins of Visual Culture Studies*”, **Visual Culture: an Introduction**, Manchester Univ. Press, 1997, σσ. 31-50.
James Elkins: “*What is Visual Studies?*”, **εvθ' av**.
9. Richard Hoggart: **The Uses of Literacy**, Pelican Books, London, 1957.
Stuart Hall: “*Cultural Studies: Two Paradigms*”, **Media, Culture and Society**, 1 vol. 2, 1980, σσ. 57 - 72.
Raymond Williams: **Culture & Society: 1780-1950**, Chatto & Windus, London, 1957.
10. W. J. T. Mitchell: “*Showing Seeing, A Critique of Visual Culture*”, **The Visual Culture Reader**, N. Mirzoeff (ed.), Routledge, N. Y., 1998, σσ. 86-101.
James Elkins: “*What is Visual Studies?*”, **έvθ av**, σ. 5.
11. Πβ. και Chris Jenks: «*The Centrality of the Eye In Western Culture – An Introduction*», **εvθ' av**, σσ. 4-5.
12. H M. Iversen γράφει:, «...είναι επομένως ασφαλής η παραδοχή ότι μια θεωρία της σημειολογίας που βασίζεται στη γλωσσολογία θα αποτύχει να προσφέρει ένα ολοκληρωμένο σύνολο εξηγήσεων για την οπτική σήμανση.», {“*Saussure v. Pierce: Models for a Semiotics of Visual Art*”, A.L. Rees & F. Borzello (eds), **The New Art History**, Camden Press, London 1986, σ. 85, [μετ. δική μου]}.
Για περισσότερες πληροφορίες, περί της κριτικής κατά της σημειολογικής μεθόδου πβ. και N. Mirzoeff: “*What is Visual Culture? – Visuality*”, **An Introduction to Visual Culture**, Routledge, London, 1999, σ. 13-22.
Theo Van Leeuwen, Carey Jewitt: “*Limitations of Social Semiotic Analysis*”, **Handbook of Visual Analysis**, SAGE, London, 2003, σσ. 200-202.
W. Leiss, S. Kline & S. Jhally: **Social Communication in Advertising: Persons, Products and Images of Well-Being**, Methuen, London, 1986.

Gillian Rose: «“*Visual Culture*”: *the Social Conditions and Effects of Visual Objects*”», **Visual Methodologies**, Sage, London, 2001, σσ. 9-15 και “*Semiology: Emphases and Neglects*”, **ένθ’ αν**, σσ. 96-99.

S. Hall: “Encoding/decoding”, **Centre for Contemporary Cultural Studies, Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies**, Hutchinson, London, σσ. 128-138.

Richard H. Stamelman: “*The Punctum of Absence: Roland Barthes*”, **Lost Beyond Telling: Representations of Death and Absence in Modern French Poetry**, Cornell Univ. Press, 1990, σσ. 249-284.

13. James Elkins: “*What is Visual Literacy?*”, **Visual Studies: A Skeptical Introduction**, ένθ’ αν, σσ. 125-196.
14. J. A. Smith: “*Three Images of the Visual – Vision and Formalism*”, **Visual Culture**, Chris Jenks (ed.), Routledge, London, 1995, σσ. 245-259.
15. Όλοι όσοι μελετούν τον οπτικό πολιτισμό οφείλουν να γνωρίζουν τις βασικές αρχές γύρω από τη φυσιογνωσία των ματιών...», (Sarah Chaplin, J. A. Walker: «*The Concept of the “Visual”*: *Vision*», από το **Visual Culture: an Introduction**, ένθ’ αν, σ. 18., μετ. δική μου).
16. Διαφοροποιήσεις τέτοιου τύπου ανάμεσα σε εικόνες εξεζητημένης και εμπρόθετης δομής (per se) και σε εικόνες θυμικής ανταπόκρισης έχουν χρησιμοποιήσει οι Sarah Chaplin και J. A. Walker («*Visual Culture as a Field of Study, and the Origins of Visual Culture Studies*», **Visual Culture: an Introduction**, ένθ’ αν, σσ. 31-50), για να επισημάνουν τα διαφορετικής προέλευσης περιεχόμενα που υπεισέρχονται στο πεδίο της οπτικής κουλτούρας. Παραθέτω και το γράφημα που υπάρχει στη σελ. 33 του ως άνω βιβλίου.

17. Πβ. 3^ο κεφάλαιο.
18. S. Kripke: «*Semantical analysis of modal logic*», **Zeitschrift für Mathematische Logik and Grundlagen der Mathematik**, 9:67-96, 1963.
19. Πβ. D. Lewis: **On the Plurality of Worlds**, κεφ. 1.1, 1.2, 2.1, 2.4, 4.1, 4.2, Oxford, Basil Blackwell, 1986.
A. Platinga: **The Nature of Necessity**, κεφ. 1, 4, Oxford, Clarendon Press, 1974.
20. Πβ. Edwin Abbott Abbott: **Flatland: A Romance Of Many Dimensions**, Kessinger Publishing, 2004.
Πρόκειται για ένα μυθιστόρημα μαθηματικής φαντασίας γραμμένο εν έτει 1884 από τον διάσημο μαθηματικό Abbott (1838–1926) στο οποίο πρωταγωνιστούν δυσδιάστατα γεωμετρικά σχήματα μέσα σε έναν επίσης δυσδιάστατο «κόσμο». Όταν ένα από αυτά – συγκεκριμένα το τετράγωνο – ανακαλύπτει πως υπάρχει και άλλη διάσταση, αρχίζει να προβληματίζεται για το πώς θα κατανοήσει τις μεγαλύτερες διαστάσεις που βρίσκονται έξω από τον έως τότε γνωστό και *flat* κόσμο που γνώριζε.
21. Η τροπική λογική αποτελεί μία υπέρβαση της κλασικής ως προς το ότι τείνει να υπερκεράσει τις γνωστές αναφορικότητες προς τα φυσικά αντικείμενα, καθώς εισάγει όρους πιθανότητας και αναγκαιότητας. Τούτο σημαίνει πως, εκτός από τις γνωστές προτάσεις που μπορούν να ελεγχθούν

- ως αληθείς ή ψευδείς, σημασία πλέον αποδίδεται και σε προτάσεις φαινομενολογικού τύπου με δοξαστικά πρόσημα του τύπου *πιστεύω ότι, νομίζω ότι, εύχομαι να κ.λ.π.* Τέτοιου είδους προτάσεις μας πληροφορούν για το υποκειμένο, όχι για το αντικείμενο, όπως οι άλλες. Μας περιγράφουν δε τους πολλαπλούς κόσμους του υποκειμένου, που είναι τόσοι, όσες και οι δοξαστικές του καταστάσεις.
- Πβ. και Boolos, G.: **The Logic of Provability**, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1993.
- Carnap, R.: **Meaning and Necessity: A Study in Semantics and Modal Logic**, Univ. of Chicago Press; Chicago, IL, 1956.
22. Οι αμφιμονοσήμαντες αντιστοιχίες ανάμεσα σε ρεαλιστικά αντικείμενα και σε γραφήματα περιγραμματικά ή σε ογκομετρικές και τονικές αποτυπώσεις στις δύο διαστάσεις – δηλαδή σε επίπεδο εικόνας – καταδεικνύουν δύο πράγματα. Αφ' ενός ότι το ανθρώπινο μάτι «βλέπει» με περιγράμματα και συμπαγή, ενώ στον πραγματικό κόσμο δεν υπάρχουν ούτε ακμές, ούτε απομονωμένες τονικές περιοχές. Αφ' ετέρου ότι, τόσο η πραγματική οπτική πληροφορία, όσο και οι οφθαλμαπάτες, ή οι ηθελημένες παραμορφώσεις, στηρίζονται πάνω σε μια βασική αρχή μίμησης, που όσο και αν υπήρξαν βασικό διακύβευμα από την αναγέννηση και μετά δεν έπαψαν ποτέ να επαναφέρουν το ζήτημα των αναπαραστατικών ποιότητων, ακόμα κι όταν η αναγνωρισιμότητα έπαψε να ενδιαφέρει τον παρατηρητή.
- Πβ. N. Goodman: **Ways of Worldmaking**, Hackett Pub Co Inc, 1978.
- Επίσης J.J. Gibson: "A Theory of Pictorial Perception", **Audio – Visual Communication Review**, τ. I, 1954, σσ. 3-23.
- R. Howell: "The Logical Structure of Pictorial Representation", **Theoria**, τ. XL, 1972, σσ. 76-109.
- Τέλος, πβ. και Ravetz J.: "*The Internet, Virtual and Real Reality*", **Cyberspace Divide : equality, agency and policy in the information society**, (Loader, Brian D. Ed.), Routledge , 1998, σσ. 113-122.
23. Πβ. και Jean-Francois Lyotard: "*Narratives of the Legitimation of Knowledge*" και "*Delegitimation*", **The Postmodern Condition: A Report on Knowledge**, (G. Bennington, B. Misumi trans.), Manchester Univ. Press, 1984, Manchester, σσ. 31-36 και 37-40 αντιστοίχως.
24. Πβ. Sarah Pink: **Working Images: Visual Research and Representation in Ethnography**, Routledge, 2004.
- H. Garfinkel, A. W. Rawls, D. Harper: **Seeing Sociologically: The Routine Grounds of Social Action**, Paradigm Publishers, 2005.
25. Noam Chomsky: **Syntactic Structures**, Mouton and Co., 1957.
26. Για την κριτική που άσκησαν στην θεωρία του **Chomsky** τόσο ο Hilary **Putnam** όσο και ο Nelson **Goodman** πβ. H. Putnam: "The 'Innateness Hypothesis' and Explanatory Models in Linguistics", **Synthese** 17 (1967), σσ. 12-22 και N. Goodman: "The Epistemological Argument", **αυτόθι**, σσ. 23-28.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Το Διακύβευμα Τής Ψευδαίσθησης

Κεφάλαιο Πρώτο:

Το Διακύβευμα Τής Ψευδαίσθησης

ι) Η Εφηβεία τής Εποχής των Εικόνων

Τί θα μπορούσε να είναι πιο σημαντικό, μια εικόνα, ή ο τρόπος που τοποθετήθηκε για να την δω; Με άλλα λόγια η ίδια η εικόνα καθεαυτή, ή η διαχείρισή της; Και γιατί οι εικόνες στην εποχή μας ειδικά απέκτησαν τόση σημασία; Κατά συνέπεια, γιατί να είναι τόσο σημαντική η διαχείρισή τους;

Η διαχείριση πληροφοριακού υλικού, κατά μείζονα λόγο οπτικού, αποτελεί τον κυριότερο παράγοντα οριοθέτησης των κοινωνικών ρόλων στις κατά τεκμήριο σχηματισμένες κοινωνικές ομάδες των αρχών του 21^{ου} αιώνα. Συνέβαινε αυτό πάντοτε; Προφανώς όχι¹. Μπορούμε μάλιστα να χωρίσουμε αδρομερώς το κύριο corpus τής ευρωπαϊκής ιστορίας διακίνησης της πληροφορίας σε τρεις βασικές περιόδους²:

A) στην αφηγηματική, από τον πρώιμο μεσαίωνα μέχρι την ύστερη αναγέννηση. Ο γραπτός λόγος δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένος, η πληροφορία διακινείται κυρίως μέσα από αφηγήσεις οδοιπόρων, προσκυνητών (pilgrims), κατ'επάγγελμα παραμυθιάδων, αγγελιαφόρων, τροβαδούρων κλπ. Η διασταύρωση τής αλήθειας των γεγονότων είναι δύσκολη και ασαφής, τα μεγέθη ανεξακρίβωτα.

B) στη γραπτή, από την ύστερη αναγέννηση ως και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Οτιδήποτε αποθηκεύεται σε γραπτή μορφή αποκτά κύρος, τα scripta manent και υπάρχουν γραπτοί διάλογοι μέσα από επιστολογραφία με παραπομπές και απαντήσεις επαϊόντων ανά γνωστικό πεδίο, κατάσταση που επιτείνεται κορυφούμενη κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα, οπότε και οι μεγάλες βιβλιοθήκες αποκτούν ιδιαίτερη σημασία.

Κατά τις δύο αυτές περιόδους θεωρείται εξαιρετική η αξία του αυτόπτη μάρτυρα, κάποιου που στην ερώτηση: «το είδες με τα μάτια σου;» μπορεί να απαντήσει: «ναι ήμουν κι εγώ εκεί»³

Γ) στην οπτική. Από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα και με συνεχή επίταση, κυρίως από τη δεκαετία του '90 και μετά, μορφοποιείται μια σχεδόν αμιγώς οπτική περίοδος. Αυτό σημαίνει πως ζούμε πια σε έναν οπτικό πολιτισμό, όπου σε κάθε τομέα της ανθρώπινης δραστηριότητας κυρίαρχο και καθοριστικό ρόλο παίζει ο τρόπος διαχείρισης και μετάδοσης των εικόνων. Ο άνθρωπος δέχεται έναν κατακλυσμό οπτικών αντιλημμάτων (visual percepts) δίχως ιστορικό προηγούμενο, μή δυνάμενος να τα επεξεργαστεί και να τα ταξινομήσει βάσει κάποιων αντικειμενιστικών κριτηρίων⁴. Αυτό εξηγείται σε πρώτο επίπεδο τόσο λόγω του ότι είναι πραγματικά ασύλληπτος ο όγκος των οπτικών εισερχομένων που δέχεται από κάθε κατεύθυνση, όσο και λόγω του ότι είναι τρομακτική η ταχύτητα της μετάδοσής τους⁵. Καθημερινά γινόμαστε αποδέκτες εικόνων τηλεοπτικής ειδησεογραφίας και διαφήμισης, εικόνων καλλιτεχνικού ή σχεδιαστικού ενδιαφέροντος (design), αισθητικών αντικειμένων ή δημιουργημάτων της μαζικής τέχνης (mass art), καθώς και του mainstream κινηματογράφου. Η εικόνα έγινε πλέον τόσο ελκυστική που κατέκτησε πλήρως το χώρο της πολιτικής, καθώς κάθε πολιτικός καριέρας συμβουλευέται ειδικούς για τη διαμόρφωση της δημόσιας εικόνας του (image making). Άλλωστε μέσα σε μια «κοινωνία του θεάματος»⁶, τα πολιτικά πρόσωπα αγωνιούν περισσότερο για την απήχηση της εμφάνισής τους στο τηλεοπτικό κοινό και για την επικράτηση των εντυπώσεων απέναντι στον αντίπαλο, παρά για την ακεραιότητα ή για την πολιτική ορθότητα των θέσεων που προτείνουν.

Φυσικά, η τεχνολογία της εικόνας μονοπωλεί δραστικά πια και τον τρόπο ζωής του παιδιού και του εφήβου. Μεγαλώνοντας σε ένα περιβάλλον βομβαρδισμένο στην

κυριολεξία από εικόνες τεχνητές και εξοικειωμένος από πολύ μικρή ηλικία με την «πλαστική εικόνα», αισθάνεται ότι είναι αδύνατο να μελετήσει, εάν δεν έχει ηλεκτρονικό υπολογιστή και μέσα σε αυτόν εγκυκλοπαίδειες, λεξικά, άρθρα κλπ. Ο ελεύθερος χρόνος που διαθέτει, καταναλώνεται είτε μπροστά στην τηλεόραση, είτε παίζοντας παιχνίδια (videogames), την κατασκευή των οποίων αναλαμβάνουν εταιρείες με εξειδικευμένες ομάδες εμπειρες σε θέματα τέχνης, σχεδίου και αρχιτεκτονικής⁷. Αλλά και η μεταξύ των νέων επικοινωνία που γίνεται μέσω κινητού τηλεφώνου συνοδεύεται από αποστολή εικόνων, βίντεο-μηνυμάτων, βίντεο κλήσης (MMS). Από τα τέλη της δεκαετίας του '90, την απόλυτη κυριαρχία της τηλεόρασης, ως επικρατέστερου μέσου μετάδοσης οπτικής πληροφορίας και ενημέρωσης, έρχεται να αμφισβητήσει ή ακόμη και να υπερκεράσει τελικά το διαδίκτυο (internet), το οποίο κατορθώνει να εισχωρήσει με ταχύτατους ρυθμούς στο μέσο νοικοκυριό του δυτικού κόσμου⁸. Τούτο θα το περιγράψαμε με πολύ λίγες λέξεις ως ένα νέο κόσμο εικονικής πραγματικότητας (virtual reality), όπου η *δικτατορία της εικόνας* καταλήγει κοινοτοπία... Βεβαίως, ο παγκόσμιος ιστός (world wide web) με την δικτύωση εκατομμυρίων ανθρώπων από κάθε γωνιά του πλανήτη αποτελεί μία νέα τεχνολογική επανάσταση στο χώρο των τηλεπικοινωνιών και η αξιοποίησή του μπορεί – υπό προϋποθέσεις – να έχει ευεργετικά αποτελέσματα τόσο στην προώθηση νέων ιδεών στο χώρο κάθε επιστήμης, όσο και στη διακίνηση ιδανικών και αξιών όπως αυτά της δημοκρατίας, της ελευθερίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Όλοι όσοι έχουν πρόσβαση στο δίκτυο, έστω και αν οι πολιτικές ηγεσίες των χωρών στις οποίες κατοικούν κάθε άλλο παρά διακρίνονται για την φιλελεύθερη πολιτική τους κατεύθυνση, έχουν τη δυνατότητα να εντοπίσουν πληροφοριακά δεδομένα (data) για ό,τι επιθυμούν, ή να αντιπαρατεθούν και να ανταλλάξουν απόψεις πάνω σε οποιοδήποτε ζήτημα με ανθρώπους από την άλλη άκρη του πλανήτη υπό

δημοκρατικούς όρους – είτε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (email), είτε συμμετέχοντας σε ομάδες συζητήσεων (blogs, chat rooms). Αυτό το φαινομενικά αισιόδοξο προπέτασμα που φαίνεται να επαγγέλλεται ένα γενναίο νέο κόσμο ελεύθερης ανταλλαγής και εννοιακού εμπλουτισμού, όπως φιλόδοξα το περιγράφει ο Nicholas Negroponte⁹, ήδη σκιάζεται από φαινόμενα όπως η συμφωνία της εταιρείας Google με την κινέζικη κυβέρνηση το 2004 (υπόθεση που έγινε γνωστή ως *The Great Firewall of China*)¹⁰ κατά την οποία η πρόσβαση των κινέζων χρηστών σε links λημμάτων όπως δημοκρατία ή κοινωνικός φιλελευθερισμός να καταλήγει ανέφικτη. Όμως, και για να επανέλθουμε στο ζήτημα της παροχής οπτικού υλικού, ένας χρήστης, δίχως να είναι ιδιαίτερα μυημένος στον τρόπο κατασκευής μιας ψηφιακής (digital) εικόνας, έχει τη δυνατότητα να «καταδυθεί» σε ένα εικονικώς κατασκευασμένο περιβάλλον και μέσα από αμέτρητες διαδικτυακές διευθύνσεις να «κατεβάσει» (download) και να αντλήσει ο,τιδήποτε αναζητά από τον κόσμο του θεάματος: από εικόνες, βίντεο και κείμενα ειδησεογραφικού ή επιστημονικού ενδιαφέροντος, μέχρι μουσικά βίντεο, ντοκιμαντέρ για τη φύση, κινηματογραφικές ταινίες και πορνογραφικό υλικό. Και όλα αυτά σε σχετικά πολύ γρήγορο χρόνο, με ελάχιστο κόστος και οποιαδήποτε στιγμή το επιδιώξει. Η χρήση του δικτύου προκαλεί στον χρήστη την (ψευδ)αίσθηση (;) μιας απόλυτης ελευθερίας επιλογών, καθώς έχει τη δυνατότητα να εμπλουτίσει την δισκοθήκη του, την ταινιοθήκη του και την όποια συλλογή του με κάθε είδους οπτικοακουστικό υλικό.

ii) Προσοχή: Ένα Ειδοποιό Εργαλείο

Ο τρόπος με τον οποίον ο οπτικός αποδέκτης (visual perceiver) στρέφεται προς τις εικόνες, προϋποθέτει δύο είδη τροπικότητας της προσοχής (modals of attention). Η πρώτη τροπικότητα της προσοχής παρουσιάζει ένα σαφώς εμπρόθετο εθελουσιοκρατικό (voluntaristic) υπόβαθρο και είναι η αμιγής επικέντρωση (attentive focus). Σε αυτή την περίπτωση το ενδιαφερόμενο άτομο διαθέτει προηγούμενο πληροφοριακό υλικό και κατευθύνει δυναμικά την προσοχή του ψάχνοντας συγκεκριμένα οπτικά στοιχεία ή δομές καθώς χρησιμοποιεί την ενεργή όραση (active vision). Τα στάδια μεταξύ της ενεργού πρόσληψης και της παραγωγής τελικού εννοιακού συμπεράσματος παρουσιάζουν τις κάτωθι φάσεις:

α) ενεργή οπτική πρόσληψη (active visual perceiving):

το βλέμμα κατευθύνεται εκουσίως (εμπρόθετα) προς συγκεκριμένο στόχο, ενώ επικεντρώνεται κατά χρόνο δι πρωταρχικά στο περίγραμμα.

β) πρόσληψη χρώματος (colour perception):

ο στόχος οριοθετείται από τη χρωματική του διαφοροποίηση προς το υπόλοιπο χρωματικό πλαίσιο του περιβάλλοντος. Το βλέμμα αποστέλλει προς επεξεργασία τις σχέσεις τονικότητας και κορεσμού εξαιτίας των οποίων διαχωρίζονται οι κεντρικές φιγούρες από το φόντο.

γ) διαφοροποίηση της κεντρικής μορφής – υποβάθρου (figure – ground separation):

η κεντρική μορφή ως περιγεγραμμένη φιγούρα, με όλα τα στοιχεία πολυπλοκότητας των ακμών αντιδιαστέλλεται προς το υπόβαθρο, είτε αυτό είναι γραμμικό, είτε συνεχόμενο.

δ) κατευθυντήρια επιλογή των δεδομένων του αμφιβληστροειδούς (directional selectivity from the retina):

από τα δεδομένα του αμφιβληστροειδούς και αμέσως μετά την ωχρά κηλίδα επιλέγονται συγκεκριμένα στοιχεία είτε περιγραμματικά, είτε χρωματομετρικά, επειδή βοηθούν στην πρωτογενή διαδικασία της αναγνώρισης του αντικειμένου. Επιλέγονται δηλαδή εκείνα που παρουσιάζουν μεγαλύτερο βαθμό οικειότητας ή μορφικής ομοιογένειας προς το προηγούμενο πληροφοριακό υλικό, ώστε να προωθηθούν σε άλλο επίπεδο επεξεργασίας.

ε) κατευθυντήρια επιλογή προς τον μετωπιαίο φλοιό (directional selectivity to the cortex):

αυτή η επεξεργασία των επιλεγμένων δεδομένων συντελείται μόνον στον προσθιομετωπιαίο φλοιό, επειδή εκεί γίνεται και η σύνδεση προς όσες άλλες περιοχές του εγκεφάλου θα χρειαστούν συνεπικουρικά για το επόμενο στάδιο επεξεργασίας.

στ) αναγνώριση αντικειμένου (object recognition):

η ολοκλήρωση της ταύτισης των επιλεγμένων δεδομένων προς το προηγούμενο πληροφοριακό υλικό σηματοδοτεί την αρχή της αναγνώρισης του στόχου – αντικειμένου, δηλαδή την δυνατότητα αυτό να καταδειχτεί ως X (όπου X =κατηγορία).

ζ) εννοιοποιημένες εικόνες (textured images):

κατά το σχηματισμό αυτών των νοητικών αναπαραστάσεων πιστοποιείται η ικανότητα του αντιλήπτορα να σχηματίζει και να χρησιμοποιεί πλάτος έννοιας.

Η δεύτερη τροπικότητα τής προσοχής δεν παρουσιάζει εθελουσιοκρατικό υπόβαθρο, αλλά επίγνωση (awareness). Σε αυτή την περίπτωση ο οπτικός αποδέκτης δεν επεξεργάζεται τα οπτικά εισερχόμενα – όπως όταν κάποιος βαδίζει αφηρημένα στο δρόμο. Η εικόνα παίζει εν προκειμένω το ρόλο ενός μνημονικού πυροκροτητή (memory trigger) και είναι έτσι δομημένη, ώστε να αγκιστρώνει την προσοχή (capturing of attention). Τα στάδια μεταξύ τού καθορισμού τού μνημονικού πυροκροτητή και τής τελικής επίγνωσης τού παρατηρητή ότι έχει επενδύσει την εικόνα με αναγνώριση και εννοιακό περιεχόμενο, παρουσιάζουν την εξής διαδοχή:

α) πρόσληψη χρώματος (colour perception):

το χρώμα, ως τονικότητα και ως ποσοστό διάχυσης είναι η αρχική αιτία της αγκίστρωσης της προσοχής.

β) επιλεκτική οπτική προσοχή (selective visual attention):

η οπτική προσοχή επιλέγει από το στόχο – φορέα του χρώματος συγκεκριμένες ψηφίδες που φαίνονται «οικείες», επειδή παρουσιάζουν αναλογία με στόχους προηγούμενων αναγνωρίσεων.

γ) αποσύνδεση μεταξύ οπτικών διαδικασιών (dissociations between visual processing modes):

οι οπτικές διαδικασίες που κανονικά θα κατέληγαν σε εννοιοποίηση (conceptualisation), χάνουν τη συνεργασία τους και καταλήγουν σε διαφορετικές εγκεφαλικές περιοχές που με τη σειρά τους θα συνεργαστούν σε δεύτερο επίπεδο.

δ) ψευδαισθησιακά περιχαραγμένος σχηματισμός (illusory contour formation):

το αποτέλεσμα της συνεργασίας σε δεύτερο επίπεδο αποδίδει ένα σχηματισμό νοητικής αναπαράστασης που δεν ταυτίζεται επακριβώς προς τα

γεγονότα της ρεαλιστικής πραγματικότητας, αλλά παρουσιάζει χαλαρή αναλογική σχέση. Αυτή είναι συνήθως ψευδαισθησιακή.

ε) πρόσληψη τής τρισδιάστατης δομής (perception of three dimensional structure):

από τη σχέση ψευδαισθησιακής αναδρομής (retrospection) και πραγματικών δεδομένων του στόχου – φορέα χρώματος παράγεται η τρισδιάστατη δομή της νοητικής αναπαράστασης.

στ) επίγνωση τής αναγνώρισης αντικειμένου (awareness of object recognition):

σε αυτό το στάδιο ο αντιλήπτορας αποκτά επίγνωση του εαυτού του ως φορέα αναγνώρισης του αντικειμένου. Η επίγνωση προϋποθέτει πάντα πως το ένα μέρος της τελικής της αναφοράς είναι το ίδιο το υποκείμενο που η προσοχή του αγκιστρώθηκε, αφού το άλλο μέρος της τελικής αναφοράς είναι ο φορέας του χρώματος.

Όλες οι ανωτέρω λειτουργίες περιγράφονται νευροφυσιολογικά από τον M. Arbib¹¹.

Κατά την πρώτη τροπικότητα τής προσοχής (voluntarily focused attention) απαιτείται επικέντρωση στην ίδια τη δομή και στις εσωτερικές σχέσεις τής υπό πρόσληψη εικόνας και προϋποτίθεται η ανάλυση και αξιολόγηση τής κατασκευαστικής της διαδικασίας έτσι, όπως αυτή εξυπακούεται από τα υπό εξέταση οπτικά δεδομένα. Κατά τη δεύτερη τροπικότητα τής προσοχής (awareness) εκμαιεύεται από την ίδια την πρόσληψη τής δομής τής εικόνας η κατά το δυνατόν ισχυρότερη και αμεσότερη θυμική ανταπόκριση στον συντομότερο δυνατό χρόνο. Θα μπορούσαμε να πούμε πως το πρώτο είδος συνδέεται με διεργασίες που διεξάγονται

κατά μείζονα λόγο στο αριστερό ημισφαίριο του εγκεφάλου, ενώ το δεύτερο είδος συνδέεται με διεργασίες που διεξάγονται κατά μείζονα λόγο στο δεξί ημισφαίριο. Οποσδήποτε σήμερα, που οι θεωρίες περί εγκεφαλικής εντοπιότητας είναι ξεπερασμένες και βασίζομαστε στο μοντέλο των συνεργαζόμενων περιοχών, τα στεγανά μεταξύ διεργασιών δεξιού και αριστερού ημισφαιρίου παρουσιάζονται λιγότερο απαραβίαστα. Πάραυτα σε γενικές γραμμές ο διαχωρισμός συνεχίζει να ισχύει¹².

Από τα παραπάνω μας δίνεται η ευκαιρία να επιχειρήσουμε:

- α) Μια διασύνδεση ανάμεσα στο πρώτο είδος τροπικότητας τής προσοχής και σε ένα είδος εικόνων που θα τις χαρακτηρίζαμε φορμαλιστικά αυτόνομες (*per se*),
- β) μια διασύνδεση ανάμεσα στο δεύτερο είδος προσοχής και σε ένα είδος εικόνων που θα τις χαρακτηρίζαμε περιεχομενικά ετερόφωτες.

Φυσικά δεν υπάρχει μια λογικά εγκατεστημένη αμφιμονοσήμαντη αντιστοιχία (*bilateral correspondence*) μεταξύ τής πρώτης τροπικότητας και των *per se* εικόνων, όμως όλες οι *per se* εικόνες, για να αναγνωριστούν ως τέτοιες, προϋποθέτουν αυτό το είδος προσοχής ως *condicio sine qua non*. Κατ' αντίθεσιν, στην περίπτωση των περιεχομενικά ετερόφωτων, η επίγνωση προϋποτίθεται οσάκις εξετάζεται το δάνειο περιεχόμενό τους, ενώ η επικεντρωμένη προσοχή προϋποτίθεται οσάκις αυτές εξετάζονται ως ιστορικά ή πολιτισμικά θραύσματα (*fragmenta*)¹³.

Στο σημείο αυτό ίσως πρέπει να επιχειρήσουμε μια πρώτη αδρομερή κατηγοριοποίηση των οπτικών εικόνων σε φυσικές καταδείξιμες, σε εικαστικές υψηλού αισθητηριακού ενδιαφέροντος (*of highly sophisticated perceptual interest*)

και σε κατασκευασμένες επικοινωνιακές, πληροφοριακές ή διαφημιστικές που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν και ως οπτικά αισθητικά αντικείμενα. Χρησιμοποιώ τους όρους φυσικά καταδείξιμες και εικαστικές υψηλού αισθητηριακού ενδιαφέροντος σύμφωνα με την Καντιανή πρακτική τής Τρίτης Κριτικής για τον διαχωρισμό φυσικών αισθητικών αντικειμένων (των οποίων η λειτουργική τελικότητα υποκαθίσταται κατά βούληση ή κατ' εκπαίδευση από αισθητική τελικότητα) και έργων τέχνης (των οποίων η αισθητική τελικότητα είναι εγγενής και τα οποία μας πληροφορούν για την δομή τους *per se*). Επί παραδείγματι, όταν καταδεικνύω ένα άνθος χαρακτηρίζοντάς το ως ωραίο, αναγκάζω το διαφέρον του παρατηρητή να επικεντρωθεί στη μορφή τού αναπαραγωγικού οργάνου τού φυτού, ωσάν αυτό να μην ήταν εργαλείο αναπαραγωγής, αλλά μία αυτόνομη δομή παροχής οπτικού ερεθίσματος. Αυτή είναι μία τυπική περίπτωση υποκατάστασης τής λειτουργικής τελικότητας από αισθητική τελικότητα. Στην περίπτωση όμως των *Las Meninas* του **Velásquez** (βλ. Εικόνα 1, σελ. 233 – Παράρτημα Εικόνες), η σημαντική πληροφορία δεν είναι το είδος των ρούχων των κοριτσιών ή η αρχιτεκτονική τού περιβάλλοντος· σημαντική είναι η ίδια η δόμηση τού βάθους και τού χώρου (πού στέκεται ο ζωγράφος;), αν και είναι έργο δύο διαστάσεων – ένα τυπικό ζήτημα αισθητικής τελικότητας. *Οι κατασκευασμένες οπτικές ή πληροφοριακές εικόνες κατηγοριοποιούνται ως μή φυσικά αισθητικά αντικείμενα.*

Αυτά τα δύο είδη κατηγοριών εικόνων προϋποθέτουν και ειδικούς τρόπους με τους οποίους η προσοχή τού παρατηρητή αναγκάζεται να στραφεί και να επικεντρωθεί. Στην πραγματικότητα έχουμε να εξετάσουμε δύο καθοριστικούς παράγοντες αυτής τής σχέσης παρατηρητή – εικόνας:

α) τί ακριβώς σημαίνει διαχείριση και

β) με ποιον ειδικό τρόπο η διαχείριση λαμβάνει υπ' όψιν το νευροφυσιολογικό υπόβαθρο τής οπτικής προσοχής.

iii) Το Ανθρώπινο (;) Puppet

Στον δυτικό κόσμο, το μεγαλύτερο ποσοστό τού πληθυσμού βρίσκεται συγκεντρωμένο στα αστικά κέντρα. Η αστικοποίηση, που κορυφώθηκε κατά τον εικοστό αιώνα, οφείλεται στην ραγδαία μετάβαση από την αγροτική στη βιομηχανική κοινωνία και στη ριζική αλλαγή των μεθόδων παραγωγής και οικονομικής ανάπτυξης, που δημιούργησε τεράστιες ανάγκες για εργατικό δυναμικό. Οι χιλιάδες νεότευκτες μικρές, αναπτυσσόμενες και μεγάλες μονάδες παραγωγής σε κάθε αστικό κέντρο, οι νεοσύστατοι κρατικοί φορείς, αλλά και οι διάφορες εταιρείες παροχής υπηρεσιών ανέβασαν εξαιρετικά σε αριθμό τη ζήτηση εργατικών χεριών. Τούτο είχε ως αποτέλεσμα μία δίχως άλλο υπέρ-πληθυσμιακή υπέρ-συγκέντρωση ανθρώπινου δυναμικού στις μεγάλες πόλεις, με συνέπεια την γιγάντωσή τους και τη σταδιακή καταστροφή του φυσικού τοπίου στο βωμό τής ανάπτυξης, με τα γνωστά σε όλους τραγικά για το περιβάλλον αποτελέσματα. Εξάλλου η έννοια και το ιδεώδες τής προόδου ως συνεχούς βελτίωσης ήταν εφεύρημα της βιομηχανικής κοινωνίας¹⁴. Συντοίς άλλους, κρίθηκε απαραίτητη η κατασκευή θεόρατων κτηρίων για την στέγαση των κατοίκων και των κάθε είδους οργανισμών κι εταιρειών, με ταυτόχρονη θυσία τής αισθητικής τις περισσότερες φορές και με πρόσχημα την εξοικονόμηση χρημάτων και τη λειτουργικότητα. Ο κάτοικος της πόλης λοιπόν γίνεται σε μόνιμη βάση αποδέκτης τής εικόνας ενός αστικού τοπίου και δεν έχει τη δυνατότητα να προσεγγίσει τα πραγματικά οπτικά ερεθίσματα που παρέχει η φύση παρά μόνο μέσα

από την τηλεόρασή του, την οθόνη τού υπολογιστή του, το κινητό του τηλέφωνο, από φωτογραφικό υλικό ή – κατ’ απόδρασιν και άρα εμβόλιμα – από τις ελάχιστες ευκαιρίες που τού δίνονται να μεταβεί στην ύπαιθρο ή να ταξιδέψει. Τούτο σημαίνει ουσιαστικά ότι τα οπτικά εισερχόμενα που τελικώς λαμβάνει, αποτελούνται από συρραφή, ανασκευή και κατάργηση – κατά το δοκούν – πληθώρας εικόνων τις οποίες επεξεργάζονται ειδικοί με υπερσύγχρονα προγράμματα σε υπέρ-εξελιγμένους υπολογιστές. Συνεπώς, γίνεται προφανές ότι μεσολαβεί πάντοτε ανάμεσα στον θεατή και στην απεικόνιση της πραγματικότητας μια διαδικασία, κατά την οποία κάποιος χρησιμοποιεί ένα μέσον (π.χ. ηλεκτρονικό υπολογιστή ή βίντεο) και ανα-συνθέτει (montage) τα οπτικά δεδομένα. Όταν φθάσει στο τελευταίο – επιθυμητό(;) – στάδιο, το παραδίδει στην αρμόδια ομάδα (π.χ. συντακτική), η οποία το μεταδίδει και ανα-παράγει μια ανα-κατασκευασμένη ανα-παράσταση, μέσα από ένα συνδυασμό μερικών δεκάδων ή και πολλών εκατομμυρίων εικονοκυττάρων – εικονοστοιχείων (pixels) συνοδεία ενός σχολίου (π.χ. δημοσιογραφικού) και της κατάλληλης μουσικής επένδυσης. Ο κοινός δέκτης όχι μόνο δεν γνωρίζει απολύτως τίποτε γι αυτήν την προεργασία, αλλά και δεν πληροφορείται ποτέ για το ποια είναι τα κριτήρια βάσει των οποίων λογοκρίνεται ή όχι μια σκηνή από μία απλή τηλεοπτική ειδησεολογία (reportage). Συνεπώς δεν είναι σε θέση να διακρίνει, εάν και κατά πόσον η τελική απεικόνιση που τού προσφέρεται, αναφέρεται στην ρεαλιστική πραγματικότητα. Για το λόγο αυτό καθίσταται αδύνατο να απονεμίσει κάποια τιμή αληθείας στα εν λόγω οπτικά εισερχόμενα.

Σήμερα, με τις νέες τεχνολογίες της τηλεπικοινωνίας και της μετάδοσης οπτικών δεδομένων, έχει ουσιαστικά καταργηθεί κάθε σύνορο¹⁵. Όλες οι εικόνες που υπάρχουν στο διαδίκτυο, καθώς κι αυτές που μεταδίδονται από τα ισχυρά τηλεοπτικά κι έντυπα μέσα με παγκόσμια εμβέλεια (π.χ. δορυφορική τηλεόραση), έχουν

αποδέκτες ανθρώπους με τελείως ανομοιογενές κοινωνικό υπόβαθρο και τρόπο ζωής. Πρόκειται δηλαδή για άτομα που κατοικούν σε διάφορες ηπείρους ή χώρες, σε ιδιαίτερες πολιτικοοικονομικές και κοινωνικές συνθήκες και δρουν στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου Zeitgeist (πνεύματος εποχής)¹⁶, με την ειδική του τεχνογνωσία (know – how) και τεχνομεθοδολογία (know – that)¹⁷, αν και ανήκουν ταυτοχρόνως σε ετερογενείς υποομάδες.

Αλλά η ανομοιογένεια τούτη δεν οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι ποικίλα έθνη κατοικούν σε διάφορα κράτη, ή ότι ομιλούν διαφορετική γλώσσα. Άλλωστε ο χαρακτήρας ενός πολυπολιτισμικού κράτους στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης επιτρέπει μέσα στα σύνορά του να ζουν και να κινούνται άτομα με την ίδια υπηκοότητα, που όμως παρουσιάζουν σημαντικές αποκλίσεις σε ζητήματα κουλτούρας, νοοτροπίας, ηθών, εθίμων, παράδοσης, γλώσσας, θρησκείας, φυλής, κλιματολογικού περιβάλλοντος προέλευσης, κοινωνικού υποβάθρου και οικονομικής – πολιτικής – πολιτισμικής δύναμης. Κλασικό παράδειγμα τέτοιας μορφής και από δεκαετίες αποτελούν οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, ενώ ακολουθούν και οι χώρες – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο χαρακτήρας των χωρών μελών της τελευταίας μάλιστα μπορεί να περιγραφεί ως έντονα πολυπολιτισμικός μετά την κατοχύρωση των συνθηκών που προβλέπουν την ελεύθερη διακίνηση των πολιτών και των προϊόντων εντός των συνόρων της, ακόμη περισσότερο δε, από τη στιγμή που αυτή διευρύνεται εισάγοντας νέα μέλη από τις χώρες του πρώην ανατολικού μπλοκ.

Η ανομοιογένεια που προαναφέρθηκε, οφείλεται κυρίως στο γεγονός ότι τα άτομα – μέλη πολυπολιτισμικών κρατικών (διοικητικών) πλαισίων καλούνται να αντιμετωπίσουν κοινές συμβάσεις. Αυτές υπαγορεύουν τη δημόσια συμπεριφορά τους, αν και οι ίδιοι προέρχονται από ετερογενή μικροσυστήματα συνδιαλλαγής, έντονα χαρακτηρισμένα από την ειδική τους ιστορικοπολιτισμική προέλευση.

iv) Η Γνωσιακή Προϋπόθεση

Θεωρώντας βέβαια πως οι εικόνες όλων των κατηγοριών είναι εν πρώτοις αντιλήμματα (percepts)¹⁸, θα ήταν άκρως ενδιαφέρουσα η μελέτη της διαφοροποίησής τους να μπορεί να αναχθεί όχι σε ερμηνευτικά a posteriori μοντέλα ψυχανάλυσης ή κοινωνιολογικής στατιστικής, αλλά σε κάποιες νευροφυσιολογικές νόρμες που θα μπορούσαν να βοηθήσουν την κοινωνιολογική ματιά να προσεταιριστεί σκληρά κριτήρια. Ας εκκινήσουμε από την ανάλυση μιας γνωσιακού τύπου προϋπόθεσης: Όταν λέμε γνωσιακού, εννοούμε τον τρόπο με τον οποίο η κατ' άτομο διαχείριση αισθητηριακού υλικού συντείνει στη μεταποίηση ενός αντιλήμματος (percept) σε έννοια (concept)¹⁹. Και δευτερογενώς στον τρόπο με τον οποίο αυτή η κατ' άτομο διαχείριση μορφοποιείται μέσα από κοινωνικές νόρμες και κανονικότητες, ώστε να καταλήξει σε ένα συλλογικό σώμα προεννοιακών know how και know that, που αποτελούν το υπόστρωμα κάθε τρέχοντος Zeitgeist.

Κάθε εικόνα λοιπόν είναι αντίλημμα που καταλήγει σε ό,τι χαρακτηρίζεται από τις σύγχρονες γνωστικές επιστήμες ως mental image ή representation (νοητική αναπαράσταση). Η επεξεργασία του από τον εγκέφαλο – κατά τις ενδείξεις ενός PET (Positron Emission Tomography: τομογραφία μέσω σάρωσης ποζιτρονίων) – καταλήγει σε σχηματισμό εννοιών (concepts) στον πρόσθιο εγκεφαλικό φλοιό (cortex). Ο εγκέφαλος με τη βοήθεια τού ανθρώπινου ματιού, καταγράφει καθημερινά εκατομμύρια ερεθίσματα και τα ταξινομεί με έναν ειδικό τρόπο²⁰.

Οι νοητικές αναπαραστάσεις επαναλαμβάνονται και κατηγοριοποιούνται μέσω ενός προεννοιακού δικτύου (network) από επαναληπτικά know how και know that και συντείνουν μέσω συγκεκριμένων καταδεικτικών και μαθησιακών οδών στη σύμπληξη συγκεκριμένων συμβάσεων. Τούτο γίνεται με εξαιρετικά επιτεταμένο τρόπο

ως προς την αποκλειστικότητα προέλευσης των εννοιών από οπτικά εισερχόμενα (visual inputs), ειδικά σήμερα που το αισθητηριακό υλικό καθίσταται σχεδόν αμιγώς οπτικό. Με άλλα λόγια, ο τρόπος εγκατάστασης παιδευσιακών ανακλαστικών γίνεται με την παροχή οπτικών εικόνων. Εν προκειμένω, θα λέγαμε ότι τα ανακλαστικά αυτά στηρίζουν το σύνολο των εκπαιδευτικών συμβάσεων. Επομένως, ουσιαστικά μιλάμε για τον τρόπο κατασκευής της εκάστοτε de gustibus άποψης της ομάδας, προς την οποία στοχεύει οποιοδήποτε σύστημα διαχείρισης και παροχής οπτικών αντιλημμάτων. Η εν λόγω άποψη με τη σειρά της, αποτελεί εξαιρετικά βαρύνον μέρος της σύμπληξης οποιουδήποτε Zeitgeist, μέσα στο οποίο ενυπάρχει διάχυτη και η έννοια του τί περίπου είναι τέχνη για την κάθε εποχή και την κάθε κοινωνική ομάδα, καθώς και του τί περίπου είναι πολιτικό σύστημα εξίσου καλά για κάθε εποχή και για κάθε πολιτική ομάδα.

Τί συμβαίνει όμως σήμερα που η παροχή οπτικής πληροφορίας γίνεται σε παγκόσμιο επίπεδο από ηλεκτρονικά κυρίως μέσα που «αγνοούν» την πολιτισμική ταυτότητα των ομάδων και των ατόμων στα οποία απευθύνονται;

ν) Ο Ομογενοποιημένος Αμφιβληστροειδής

Αυτή η ανιεράρχητη και δίχως περιορισμούς διάχυση της οπτικής πληροφορίας σε κάθε γωνιά του πλανήτη προσβάλλει στον ίδιο χρόνο και χωρίς καμιά διάκριση τον αμφιβληστροειδή όλων αυτών που διαθέτουν ένα φυσιολογικά εγγενώς κατασκευασμένο οπτικό σύστημα. Όσον αφορά στο διαδίκτυο, εμφανίστηκαν νέοι εικονικοί τόποι. Αρκεί ένας μονάχα για να σχεδιάσει (web design) και να θέσει σε λειτουργία, δηλαδή να “ανεβάσει” (upload) εκατοντάδες ιστοσελίδες

(websites). Αυτές είναι «επισκέψιμες» από τον καθένα δίχως περιορισμό, από κάθε γωνιά τής υδρογείου, οποιαδήποτε στιγμή. Εκεί, εκτός από άντληση αρχείων (π.χ. οπτικοακουστικό υλικό), είναι δυνατόν κάποιος να «εισέλθει» σε ένα από τα δωμάτια συζητήσεων (τα λεγόμενα chat rooms, forums ή blogs) και να επικοινωνήσει ή να ανταλλάξει αρχεία (π.χ. μουσικής, ταινιών ή βιβλίων σε ηλεκτρονική μορφή) με όσους «βρίσκονται» ήδη εκεί. Σε πολλές ιστοσελίδες απαιτείται ένας πιο εξεζητημένος τρόπος να πλοηγηθεί κανείς, αφού οφείλει να γίνει πρώτα μέλος, είτε καταβάλλοντας μικρό αντίτιμο, είτε όχι. Με την ίδια λογική που κάποιος γίνεται μέλος ενός κλειστού ομίλου ή λέσχης, απολαμβάνει το μοναδικό προνόμιο να έχει πρόσβαση σε υλικό το οποίο δεν διατίθεται σε «ξένους». Επομένως, μιλάμε για έναν εικονικό συγχρωτισμό ατόμων, που ενώ βρίσκονται σε τεράστιες χιλιομετρικά αποστάσεις και πιθανόν διακρίνονται από σημαντικές πολιτισμικές διαφοροποιήσεις, συγκροτούνται σε νεότευκτες ομάδες – μορφώματα και εμφανίζονται να έχουν πολλά κοινά στοιχεία. Συμμετέχουν σε πληροφορικά χωριά που δεν έχουν σύνορα και δεν διέπονται από τους αυστηρούς κανόνες της πραγματικότητας, επικοινωνούν συνοδεία οπτικοακουστικού υλικού, εγγράφονται ως μέλη σε κλειστές (εικονικές πάντοτε) λέσχες, παρακολουθούν δελτία ειδήσεων από δορυφορικά κανάλια παγκοσμίου εμβέλειας. Παρά την διαφορετικότητά τους λοιπόν, όλοι οι κάτοικοι του πλανήτη είναι αποδέκτες ενός οπτικού υλικού που δεν λαμβάνει υπ' όψιν τα ειδικά πολιτισμικά χαρακτηριστικά τής κάθε ομάδας στην οποία απευθύνεται. Το υλικό αυτό παράγεται και διαχέεται από μια κοινή χοάνη παροχής, όμοια για κάθε αντιλήπτορα. Το ζήτημα είναι το τί είδους εικόνες είναι αυτές που κυριαρχούν στα μέσα και το πώς τις διαχειρίζονται αυτά. Εάν το ζητούμενο είναι να εκμαιεύσουν συγκινησιακή αντίδραση, να έχει δηλαδή ο δέκτης θυμική ανταπόκριση και αμεσότητα σε ό,τι θα τον προσβάλλει οπτικά, τότε μιλάμε για εικόνες που ανήκουν

στην δεύτερη εκ των δύο κατηγορία, όπως τις αναλύσαμε πιο πάνω αυτή των περιεχομενικά ετερόφωτων.

Την κατασκευή αυτής της κατηγορίας εικόνων επιδιώκουν κατά κύριο λόγο οι διαφημιστές και οι σχεδιαστές. Αυτοί άλλωστε αποτελούν και τον βασικό κρίκο στην αλυσίδα της χρηματοδότησης των διαφημιζομένων εταιρειών, τόσο στα ραδιοτηλεοπτικά μέσα, όσο και στις ιστοσελίδες στο διαδίκτυο. Ειδική μνεία βεβαίως πρέπει να γίνει στις εικόνες των διαφημίσεων. Οι διαφημιστές για να παραγάγουν τα επιθυμητά για τους εργοδότες τους αποτελέσματα – αγκίστρωση της προσοχής του δέκτη – χρησιμοποιούν σε μεγάλο ποσοστό τεχνικές που χαρακτηρίζονται πολλές φορές ως αμφιλεγόμενες. Όμως μια διαφήμιση θεωρείται κακή, μόνον όταν δε συζητά κανείς γι αυτήν. Εκείνο που έχει σημασία πάντοτε είναι το πώς κατασκευάζεται το περιεχόμενο της εικόνας και το όποιο έμμεσο ή άμεσο μήνυμα μπορεί να περάσει μέσω αυτής²¹. Αλλά δεν αρκεί μονάχα η παρουσίαση ορισμένων εξιδανικευμένων καταστάσεων, για να καταφέρει κάποιος να κατασκευάσει ανάγκες σε μεγάλες ομάδες ατόμων. Τεράστιο ρόλο παίζει το στήσιμο των σκηνικών, η επιλογή των κατάλληλων ηθοποιών και η ορθή κατανομή των ρόλων τους κι όλα αυτά μέσα σε ένα συγκεκριμένο χρωματικό πλαίσιο. Αυτό όμως που έχει μεγαλύτερη σημασία από όλα, είναι η έρευνα αγοράς που θα αναδείξει ποια είναι πραγματικά αυτά τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν μια συγκεκριμένη υποομάδα (target group), για να εντάξουν στοιχεία τους μέσα στην παρασκευή της διαφημιστικής εικόνας. Δηλαδή, για να κατορθώσει κάποιος να κατασκευάσει μια επιτυχημένη διαφήμιση με στόχο την προώθηση συγκεκριμένων προϊόντων σε ορισμένη ομάδα, πρέπει η κατασκευή της να βασίζεται σε θραύσματα που απευθύνονται στα de gustibus criteria της εν λόγω ομάδας.

Τέτοιας κατηγορίας οπτικά ερεθίσματα όμως εντοπίζει κανείς σε μεγάλο όγκο και σε όλες εκείνες τις κινηματογραφικές ταινίες που μοναδικό σκοπό έχουν να προσελκύσουν το μεγαλύτερο δυνατό αριθμό κοινού (blockbusters). Άλλοτε παρουσιάζονται αληθοφανείς ιστορίες που αφηγούνται μέσω μιας αλληλουχίας εικόνων, περιπέτειες που εμπλέκουν χαρακτήρες ηρώων, οι οποίοι είτε δεν αποκλίνουν πολύ από το μέσο όρο (π.χ. αστυνομικός με χαμηλό εισόδημα και κοινωνική θέση ή μεσοαστός οικογενειάρχης που τού προξένησαν κάποιο κακό και επιζητά αντεκδίκηση κλπ.), είτε στηρίζονται σε υπεράνθρωπους – υπερήρωες (Superman, James Bond κλπ.). Και άλλοτε γυρίζονται υπερπαραγωγές επιστημονικής φαντασίας το σενάριο των οποίων βασίζεται σε βιβλία ή εικονογραφημένα (κόμικς) που γνώρισαν μεγάλη εμπορική επιτυχία (Spiderman, Batman, The Mask, 300, Harry Potter, Lord of the Rings, Da Vinci Code κ.λ.π.). Σε όλες τις περιπτώσεις όπου η «συνταγή» δεν διαφοροποιείται παρά ελάχιστα, τα πάντα λειτουργούν επί τη βάση μιας *μανιχαϊστικής* θεώρησης της πραγματικότητας, όπου το «καλό», έναντι οιαδήποτε κόστους (ο σκοπός αγιάζει τα μέσα), υπερισχύει έναντι τού «κακού». Συνεπώς, τα σενάρια που γράφονται για τις εν λόγω ταινίες αναπτύσσονται – ως ένα βαθμό – με σημείο εκκίνησης και οδηγό ανάλυσης το σχήμα που μας έδωσε η εξαιρετή φορμαλιστική ανάλυση που έκανε ο Propp²² από το 1928 για το παραμύθι. Με τη διαφορά όμως ότι σήμερα, η επένδυση ενός «παραμυθιού» με τη βοήθεια της τεχνολογίας και τα κατάλληλα οπτικοακουστικά ερεθίσματα έχει διαφορετικά αποτελέσματα. Σήμερα και ανεξαρτήτως φυλής, εθνικότητας, επιπέδου μόρφωσης είμαστε σε θέση να δούμε την *Παγκόσμια Πρεμιέρα* μιας ταινίας με την ακριβότερη παραγωγή και φυσικά τα εντυπωσιακότερα οπτικά τεχνάσματα (visual effects) που έχει να επιδείξει ως τώρα το σινεμά.

Ωστόσο, στη δίνη του ανταγωνισμού για την αύξηση τής τηλεθέασης που αποφέρει τα πολυπόθητα υπερκέρδη για τους μεγαλοεπιχειρηματίες ιδιοκτήτες διαύλων ενημέρωσης, πολλά επιτελεία τηλεοπτικών σταθμών που επιμελούνται τα δελτία ειδήσεων χρησιμοποιούν συγκεκριμένου τύπου τεχνικές για να δραματοποιήσουν ακόμη και τα πιο ασήμαντα γεγονότα. Αυτές συνίστανται στη χρήση τεράστιων φωτεινών και χρωματισμένων γραμμάτων, τις προαναγγελίες ειδήσεων ή μεταδόσεων με ταχύτατα περάσματα υπό/υπέριτιλων κατά τη διάρκεια εκπομπής άλλου είδους προγραμμάτων, στη χρήση αρχαιακού ή κινηματογραφικού υλικού και την απαραίτητη μουσική επένδυση. Προκειμένου δηλαδή να «αρπάξουν» την προσοχή τού θεατή, ώστε να παρακολουθήσει το επερχόμενο πρόγραμμα ή γεγονός, χρησιμοποιούν τεχνικές διήθησης τής εικόνας δανεισμένες από τον κινηματογράφο και τη διαφήμιση.

Τί συμβαίνει όμως από τη στιγμή που αρχίζει να βομβαρδίζεται ο «ανεκπαιδευτος» τηλεθεατής από τέτοιου είδους οπτικά εισερχόμενα και πώς διαμορφώνονται οι σχέσεις του με τα υπόλοιπα μέλη τής υποομάδας στην οποία ανήκει; Οποιοδήποτε εξηγητικό μοντέλο που θα μπορούσε να προταθεί σε αυτό το σημείο ταξινομείται *in loco parentis* έναντι μιας μοντερνικής ή μιας μεταμοντερνικής θεώρησης.

***ν) Οι Διάχυτες Φυσαλίδες του Παρελθόντος και οι Θρυαλλίδες του
Μέλλοντος***

Υπάρχουν πολλοί ορισμοί του modern versus post-modern, πίσω από τους οποίους στην πραγματικότητα ελλοχεύει ένα πρόβλημα απόρριψης των

μεθοδολογιών του Διαφωτισμού και υποκατάστασής τους από ένα ρεπερτόριο εναλλακτικών – πλουραλιστικών μεθοδολογιών που, αν και συχνά αντιφατικές, διεκδικούν ισχυρή αξιοπιστία ως προς το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Επειδή οι έννοιες της μοντερνικότητας και της μεταμοντερνικότητας αποκτούν εξαιρετικά ιδιάζουσες αποχρώσεις αναλόγως του εκάστοτε γνωστικού πεδίου στο οποίο μπορούν να εισαχθούν ως καταλυτικές παράμετροι (φιλοσοφία, θεολογία, αρχιτεκτονική, οπτικές τέχνες, βιολογία, κοινωνιολογία, θεωρία των ιδεολογιών, πολιτική θεωρία κλπ.), επιλέγω να παραθέσω την αρχική γνωσιακή παραδοχή. Παραδοχή μέσω της οποίας οι δύο αυτές έννοιες διαφοροποιούνται και μπορούν να λάβουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους υιοθετούμενες από τις αναγκαίες υποθέσεις εργασίας των ως άνω πεδίων. Θεωρώ δε τη γνωσιακή παραδοχή σπουδαιότερη, διότι στην πραγματικότητα τόσο το μοντέρνο, όσο και το μεταμοντέρνο, υπαγορεύουν έναν τρόπο αντίληψης της πραγματικότητας που κείται ανεξάρτητη από μας και ανεξάρτητη από τους τρόπους με τους οποίους την προσλαμβάνουμε.

Στην περίπτωση του μοντερνισμού υπάρχει η γνωσιολογική παραδοχή της εξωτερικής πραγματικότητας ως ολότητας εξαιρετικά υψηλής συνοχής και με ισχυρές αιτιακές σχέσεις ιδιοτήτων που ενυπάρχουν στα ίδια τα όντα που συναποτελούν το ως άνω συνεχές. Για το μοντερνισμό η πραγματικότητα αποτελείται από ένα μωσαϊκό που περικλείει πραγματικές ιδιότητες *de dicto*. Γνωσιολογική επιδίωξη είναι – και πρέπει να είναι – η αντίληψη ακριβώς αυτών των ιστών συνοχής που επιτρέπουν την αναγωγή οποιουδήποτε ασταθούς εξηγητικού μοντέλου σε ένα επόμενο ισχυρότερο, μέχρι που, στην περίπτωση της ιδανικής επιδίωξης, μπορούμε να κυνηγήσουμε μίαν απόλυτα οπτιμιστική εξήγηση για όλα, που θα μας παρέπεμπε σε μία πραγματική αρχή της ολότητας.

Μία τέτοια γνωσιολογική επιδίωξη, τυπικά μοντερνική, παίρνει την ειδική της απόχρωση, εάν εισαχθεί στο οποιοδήποτε επί μέρους γνωστικό πεδίο. Για παράδειγμα η αρχή της ολότητας στην αρχιτεκτονική μεταφράζεται στη σωματοτυπική μετρική του κτηρίου που ισχύει για οποιοδήποτε κτίσμα ανθρώπινων διαστάσεων και κατοικητέο από το ανθρώπινο είδος, όπως την εισήγαγαν οι Ozenfant και Jeanneret (Le Corbusier). Ενώ στις εικαστικές τέχνες μεταφράζεται ως οικονομία της εσωτερικής δομής τού σχεδίου πάνω στο οποίο αναπτύσσεται η ζωγραφιστή εικόνα²³. Από την άλλη, η αρχή της ολότητας στη θεωρία των ιδεολογιών μεταφράζεται σε ένα χεγκελιανού τύπου Πνεύμα της Ιστορίας, από το οποίο απορρέουν όλες περίπου οι κλίμακες μεγαλοϊδεατισμών που χρησιμοποιούνται κατά κόρον με θεολογικό ή και αγνωστικιστικό προφίλ, μέχρι τα μέσα σχεδόν του εικοστού αιώνα.

Στην περίπτωσή μας, δηλαδή στην κοινωνιολογία και στην πολιτική θεωρία, ο μοντερνισμός ευθύνεται αφ' ενός για μία ολιστική σύλληψη της μεταφυσικής έννοιας τού κράτους – πολιτείας, αφ' ετέρου για μία ολιστική σύλληψη ενός υπερμεγέθους και πολιτισμικά υπερσυνεκτικού έθνους. Στις μοντέρνες μεθοδολογίες η διεκπεραιωτική επιτυχία ή μή της εκάστοτε πραγμάτωσης (reification) τού κράτους εξαρτάται από το μεγαλύτερο ή μικρότερο ποσοστό σύμπτωσής του προς το μεταφυσικό, συνεκτικό, ολιστικό κράτος, όπως αυτό περιγράφεται από τις αναθεωρητικές (revisionary) μεταφυσικές. Και η διεκπεραιωτική του επιτυχία εξαρτάται από το πόσο κατάφερε να διαγνώσει, να φέρει στην επιφάνεια και να υπερτονίσει όλα εκείνα τα κοινά στοιχεία που βαπτίζουν τα υποκείμενα ενός κράτους σε μέλη της αντίστοιχης προς αυτό μεγάλης εθνοτικής μήτρας. Ενώ εξαρτάται εξίσου και από το πόσο κατάφερε ακόμα να αμβλύνει έως εξαφανίσεως τις διαφοροποιητικές ακίδες τριβής, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αιτία λύσης συνέχειας της πολιτισμικής επιδερμίδας. Είναι υπ' αυτό το πρίσμα που διατυπώνονται οι πλέον

στεγανές μοντερνικές ερμηνείες τής μεταπολεμικής Ευρώπης με προεξάρχουσα εκείνη τού E. Gellner²⁴. Ας μη παραβλέψουμε βέβαια και πως το δίπολο συνεκτικού κράτους – ομογενοποιημένου έθνους επιτρέπει την ανάπτυξη ενός καθαρά προσδιορίσιμου Zeitgeist, στο πλαίσιο τού οποίου οι έννοιες των ηθών, τού γούστου, και τής folk science δεν επιδέχονται αμφισημίες.

Αν και οι πρώτοι υπαινιγμοί για την μεταμοντερνικότητα χρησιμοποιούνται και σε κοινωνιολογικό επίπεδο από τον Lyotard²⁵, στην πραγματικότητα η θεμελίωση τού προβλήματος γίνεται εμβόλιμα από τις νευροεπιστήμες, όπως εξελίσσονται από το 1975 και μετά, με μια επιστροφή στο αρχικό γνωσιολογικό ζητούμενο. Γιατί είναι οι νευροεπιστήμες που μας πληροφορούν πως το πραγματικό συνεχές ανεξάρτητο από τα αντιληπτικά μας εργαλεία όχι μόνο δεν υπάρχει, ούτε διαθέτει πραγματικές εγκατεστημένες αιτιακές σχέσεις, αλλά είναι με μεγάλη πιθανότητα ένας τεράστιος περιέκτης – δεξαμενή από πραγματικές σχέσεις de re. Σχέσεις τέτοιες, που εμείς μπορούμε να αντιληφθούμε μόνον αποσπασματικά και να τις κατανοήσουμε υποχρεωτικά συνυφασμένες μεταξύ τους, γιατί αλλιώς δεν θα μπορούσε να τις επεξεργαστεί σε εννοιακό επίπεδο ο πρόσθιος εγκεφαλικός φλοιός. Με το σύνθημα η «εξωτερική πραγματικότητα είναι κατακερματισμένη» (outer reality is fragmented), η σύγχρονη αναλυτική μέθοδος έρχεται να προτείνει την υποκατάσταση τής αναζήτησης μιας ολιστικής αλήθειας από την Αρχή των Ισοδύναμων Εξηγήσεων²⁶. Γι' αυτήν την τελευταία, όλες οι εξηγήσεις που μπορούν να αναφέρονται σε ένα πραγματικό διαπιστωτικό γεγονός, μπορούν να είναι ίσης βαρύτητας και αξιοπιστίας στο μέτρο που η κάθε μια παραμένει εξαιρετικά συνεπής στην ιδιόλεκτο τού γνωστικού πεδίου από το οποίο αντλεί την αξιοπιστία της. Επί παραδείγματι, η ερμηνεία τής συμπεριφοράς ενός κοινωνικού υποκειμένου σε συνθήκες ψυχολογικής

κρίσης λόγω εξωτερικών (μή παθολογικών) πιέσεων μπορεί να εξηγηθεί εξίσου καλά ως:

- α) παράβαση ψυχαναλυτικών αναμενόμενων,
- β) παρέκκλιση οικονομικών προδιαγεγραμμένων,
- γ) αλλοτρίωση πολιτισμικών δεδομένων,
- δ) παρέκβαση βιολογικής ισορροπίας κλπ.

Οι παραπάνω εξηγήσεις, στο μέτρο που αντλούν τα επιχειρήματά τους από ψυχολογικά, οικονομικά, ανθρωπολογικά, βιολογικά και άλλα μοντέλα, είναι ίσης πειστικότητας. Καθώς οι απόπειρες τού αναγωγισμού έχουν αποθηκευτεί μαζί με τη μοντερνικότητα και εφόσον δεν υπάρχει κανένας ισχυρός διαχειριστής τής κρίσης που να διατρέχει όλες αυτές τις προκείμενες, ρόλο που κάποτε έπαιζε το ολιστικό κράτος. Και ακόμα σημαντικότερο, όχι μόνον παρουσιάζονται ισοδύναμες, αλλά επικοινωνούν μεταξύ τους μέσα από μεταφορική γλώσσα που προϋποθέτει μία νέα θεωρία τής μεταφοράς. Για αυτήν την τελευταία επιλέγω το μοντέλο μεταφοράς τού Ryle, που θεωρώ πως θα εξυπηρετήσει καλύτερα την εδώ προτεινόμενη προβληματική²⁷. Υπό τις παρούσες συνθήκες είναι προφανές πως η κοινωνιολογία, για να αποκτήσει μία μεταμοντέρνα προοπτική, πρέπει να αντιμετωπίσει τις συμπληγάδες τής αναθεώρησης των ίδιων των κλασικών της εργαλείων και να αναζητήσει ισχυρά ερείσματα. Όχι όπως το έπραξε κατά τη γέννησή της από τον θετικισμό και τις θεωρίες των ορισμών, αλλά από τα νευροφυσιολογικά δεδομένα και από τη λογική, μάλιστα δε την τροπική λογική ακόμα, αφού μπορούμε πια να δώσουμε τιμή αληθείας και σε προτάσεις τού φαίνεσθαι²⁸. Το πρόβλημα λοιπόν που προκύπτει είναι ότι μια μεταμοντέρνα ερμηνεία του κοινωνικού υποκειμένου δεν μπορεί εύκολα να αναχθεί στην καταμέτρηση τού συνόλου των κοινωνιών στις οποίες

το υποκείμενο αυτό μετέχει. Μπορεί πια να αναχθεί στην διερεύνηση τού συνόλου των ομάδων των οποίων τα ιδιαίτερα κριτήρια επιτρέπουν στο ως άνω υποκείμενο να διαγράψει τη δυναμική του πορεία ανάμεσά τους. Ωστόσο εδώ παρουσιάζεται μια τυπική ταξονομική αντίφαση. Ενώ οι μέχρι τώρα κοινότητες (communities) μπορούσαν να περιχαρακωθούν κατηγοριακά (categories), οι κοινωνικές ομάδες πολλαπλών κριτηρίων μπορούν μόνο να διαγραφούν ως τάξεις (classes)²⁹. Επομένως το πρόβλημα μιας μεταμοντέρνας κοινωνιολογικής προσέγγισης δε φαίνεται να είναι τόσο μεθοδολογικής, όσο λογικής τάξης. Για παράδειγμα (εν έτει 2007) η κυρία Condoleezza Rice είναι:

- α) Υπουργός Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών,
- β) έγχρωμη,
- γ) εργαζόμενη,
- δ) γυναίκα,
- ε) λουθηρανή,
- στ) πιανίστα.

Όλες οι παραπάνω ιδιότητες δεν την κατατάσσουν και σε αντίστοιχες κοινότητες, αλλά σε αντίστοιχες ταξονομικές ομάδες. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι οι κοινότητες έχουν ένα ολοκληρωμένο κοινό δίκτυο (network) με την ιδιαίτερη τεχνογνωσία (know how) και τεχνομεθοδολογία (know that), ενώ οι ταξονομικές ομάδες μπορούν να είναι εξίσου καλά είτε κατηγορίες, είτε τάξεις. Και οι μεν κατηγορίες διαθέτουν ειδοποιό διαφορά μία ή περισσότερες de re ιδιότητες ανεξάρτητες τού παρατηρητή. Αντιθέτως, οι τάξεις παρουσιάζουν ως βασικό συνεκτικό στοιχείο μία ή περισσότερες ιδιότητες de dicto, τις οποίες επιλέγει ο παρατηρητής ως εργαλείο διαφοροποίησης και περιχαρακώσης. Για παράδειγμα, η

ιδιότητα έγχρωμη και η ιδιότητα γυναίκα είναι και οι δύο *de re* και την κατατάσσουν σε κατηγορίες. Ενώ οι ιδιότητες εργαζόμενη, λουθηρανή και πιανίστα είναι *de dicto* και την κατατάσσουν σε αντίστοιχες τάξεις, με αποτέλεσμα μία εσωτερική αντίφαση λογικού επιπέδου τόσο στον ίδιο της πολιτισμικό αυτοπροσδιορισμό, όσο και στην τοποθέτησή της σε διαφορετικά ασαφή επίπεδα ενός μή επαρκώς περιγεγραμμένου *Zeitgeist*³⁰.

Υπό αυτές τις συνθήκες ο προσδιορισμός των κοινωνικών ομάδων και υποομάδων για τα μεταμοντέρνα δεδομένα παρουσιάζεται τόσο προβληματικός, όσο δύσκολη και προβληματική είναι και η διάγνωση τής δυναμικής τους. Αφού αυτή πια δεν υπαγορεύεται από ένα *απόλυτο* Κράτος Διαχειριστή, αλλά από πολλούς επιμερισμένους παράπλευρους οργανισμούς διαιτησίας, που καθιστούν την κατεύθυνση αυτής τής δυναμικής, ασαφή και συχνά σκοτεινής υπαγόρευσης. Το στοιχείο από το οποίο θα μπορούσαμε να ανιχνεύσουμε τις πηγές υπαγόρευσης και τις κατευθυντήριες γραμμές διαμόρφωσης των μεταμοντέρνων κατακερματισμένων ομάδων είναι ό,τι μορφοποιεί ένα κοινό λεκτικό ιδίωμα. Δηλαδή τις επιμέρους ψηφίδες ενός εξίσου ασαφούς και πολυπρισματικού *Zeitgeist*. Αυτός ο μορφοποιητικός παράγοντας δεν είναι παρά η κυρίαρχη ροή οπτικών εικόνων, που εγκαθιστούν νέες σχέσεις σύμβασης μεταξύ των ομάδων.

Για να μιλήσουμε για οποιαδήποτε σχέση σύμβασης, είτε μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων, είτε μεταξύ των ομάδων, πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν δύο εξαιρετικά σημαντικούς παράγοντες που επιδέχονται την ανάπτυξη παραμέτρων τέτοιου είδους συμβάσεων. Αφ' ενός την παράμετρο της ομαδοποιητικής διαδικασίας μέσω τού ενστερνισμού τού επιμέρους κέρματος τού *Zeitgeist* το οποίο εκπορεύεται από αυτή τη συγκεκριμένη ομάδα κι όχι άλλη. Αφ' ετέρου την παράμετρο τής αμοιβαιότητας παραδοχής συγκεκριμένων σχέσεων εξάρτησης μεταξύ των μελών της

ως άνω ομάδας με εντελώς συνειδητό και βολουνταριστικό χαρακτήρα. Επιλέγω να χρησιμοποιήσω την ορολογία του D. Lewis, καθώς θεωρείται ένας από τους κατεξοχήν αποσαφηνιστικούς εισηγητές μοντέλων τής θεωρίας τής σύμβασης³¹. Η πρώτη παράμετρος, που είναι και διαπαιδαγωγική, βοηθά στην εγκατάσταση των κατά Lewis κυρίαρχων εξισορροπήσεων (dominant equilibria), καθώς ο αποδεχόμενος είναι νεαρό και εισαγόμενο στην ομάδα μέλος και υφίσταται την εκπαίδευση για ένα modus operandi. Η δεύτερη παράμετρος βοηθά στην εγκατάσταση των κατά Lewis κανονιστικών εξισορροπήσεων (normative equilibria), καθώς στηρίζεται πάνω στην επαναληπτική αμοιβαιότητα των ολοκληρωμένα μετεχόντων μελών τής ομάδας.

Σε μία μεταμοντέρνα κατάσταση, που προσδιορίζεται κατεξοχήν από τη ροή τής οπτικής πληροφορίας με όλες τις κατηγορίες που μπορεί να επισύρει, όπως ανιεράρχητη, παραπλανητική κλπ., τα ίδια τα equilibria προσδιορίζονται από μία οπτική διάλεκτο η οποία γίνεται εξόχως μεταφορική ως προς το περιεχόμενο, ενώ τείνει να απλοποιείται ως προς τα ίδια τα δομικά στοιχεία της εικόνας. Έτσι, φαίνεται να επιτυγχάνεται αμεσότερη, ισχυρότερη και δυναμικότερη κοινωνικοποιητική – ή μάλλον ομαδοποιητική – διαδικασία και μάλιστα μέσω συμβόλων που μπορούν να αναδειχθούν σε λαϊκά ή τουλάχιστον λαϊκότροπα, αλλά όχι ηρωικά, όπως συνέβαινε στην περίπτωση των εθνοτικών υποομάδων τού μοντερνισμού που συνέπιπταν και με την περίοδο τής γραπτής πληροφορίας.

Από όλα τα παραπάνω θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στο συμπέρασμα πως η δυναμική των μεταμοντέρνων υποομάδων δεν σχεδιάζεται όπως παλιότερα από το ολιστικό υπέρ-κράτος, ούτε βέβαια από τους επιμέρους διαχειριστικούς οργανισμούς και υπηρεσίες που το υποκατέστησαν, καθώς αυτοί οι τελευταίοι μετρούν το ποσοστό επιτυχίας τους ευθέως ανάλογα προς την αποτελεσματικότητα τού διεκπεραιωτικού

τους χαρακτήρα. Έτσι, ένας σύγχρονος κοινωνιολόγος, που αναγκάζεται να αναγνωρίζει τις λογικές αντιφάσεις προσδιορισμού των μεταμοντέρνων ομάδων, καλείται να αναζητήσει την πηγή αυτής της δυναμικής τόσο σε εσωτερικούς, όσο και σε εξωτερικούς παράγοντες. Κυριότεροι εσωτερικοί παράγοντες μπορούν να θεωρηθούν οι πρότερες πολιτισμικές ρίζες τής ομάδας, η ιστορική της καταγωγή και το γλωσσικό εργαλείο πρόσβασής της στην πληροφορία. Ενώ κυριότεροι εξωτερικοί παράγοντες μπορούν να θεωρηθούν οι ιδιαίτερες αποκλίσεις της από τις πολιτισμικά όμορες ομάδες, οι σχέσεις τριβής της με το παραγωγικό περιβάλλον και τέλος ο τρόπος αποδοχής των οικονομικών αλληλεπιδράσεων τής ευρύτερης οικονομικής αλυσίδας, μέσα στην οποία η ομάδα αυτή κινείται. Όλα τα παραπάνω χρησιμοποιήθηκαν ως επιχειρήματα κριτικής από μεταμοντερνιστές κοινωνιολόγους όπως ο Anthony D. Smith και η M. Rose³² εναντίον τυπικών μοντερνιστών τύπου E. Gellner. Προσωπικά θεωρώ αμφίβολες ως ισχυρούς παράγοντες τις σχέσεις τριβής με το παραγωγικό περιβάλλον και το ζήτημα τής ευρύτερης οικονομικής αλυσίδας. Διότι οι τρόποι με τους οποίους αυτοί μπορούν να συμβολοποιηθούν και να γίνουν καταληπτοί δεν εμπίπτουν στη μεταμοντέρνα διαδικασία παραγωγής θυμικά προκαλούντων συμβόλων. Και εξάλλου είναι πολύ σοβαρότερο το να λάβουμε υπ' όψιν την αναδυόμενη υποκατάσταση τής οικονομικής αλυσίδας από ένα κυριολεκτικό φάσμα (φάντασμα) τού χρήματος. Ακόμα, θα αναζητούσα την πηγή τής ως άνω δυναμικής περισσότερο σε έναν εσωτερικό παράγοντα νευροφυσιολογικού τύπου και σε έναν εξωτερικό παράγοντα οικονομικού τύπου. Ο πρώτος είναι το σύστημα παροχής εικόνων μέσω των οποίων η οπτική πληροφορία απευθύνεται στο θυμικό δεξί τμήμα τού εγκεφάλου και διεγείρει την επίγνωση στα πλαίσια ενός συγκεκριμένου οικείου ομαδικού περιβάλλοντος. Και ο δεύτερος είναι το ρεπερτόριο πλασματικών αναγκών που επιτρέπει ο προηγούμενος εσωτερικός παράγοντας να αναπτυχθούν εν

είδει συμφύσεων πάνω στις πραγματικές ανάγκες και με απώτερη επιδίωξη να ικανοποιηθούν όχι ανταλλακτικά μέσω μιας υγιούς οικονομικής – αποθηκευτικής σχέσης, αλλά μέσω ενός άυλου οικονομικού αντικρύσματος.

vii) Ποιος Αποφασίζει Για Μας;

Στην πραγματικότητα λοιπόν, θα μπορούσε να αναζητηθεί μια ισχυρή πηγή σχεδιασμού των σύγχρονων κοινωνικών κατευθύνσεων στον ίδιο τον τρόπο τής ροής τής οπτικής πληροφορίας έτσι, ώστε αυτή να στοχεύσει σε συγκεκριμένα εναλλακτικά ρεπερτόρια σχηματισμού πλασματικών αναγκών. Ας εξετάσουμε αφ' ενός τους βασικούς μηχανισμούς ενός τέτοιου μοντέλου, αφ' ετέρου τις πιθανές αντιφάσεις που μπορεί να εγκυμονεί το πέρασμα από τις μοντερνικές στις μεταμοντερνικές συμπήξεις ομάδων σε επίπεδο εγκατάστασης των μεταξύ τους συμβάσεων.

Η παρεχόμενη ροή οπτικής πληροφορίας είναι, όπως προαναφέρθηκε, κανονισμένη έτσι, ώστε να ανταποκρίνεται κυρίως στο δεξί εγκεφαλικό ημισφαίριο. Αυτό βέβαια δε συμβαίνει ερήμην όλων των παράπλευρων διαχειριστικών μηχανισμών που έχουν υποκαταστήσει το ολιστικό κράτος. Κάθε θραύσμα, από όσα συναποτελούν τη ροή αυτή, ενέχει ενοποιητικούς προς τα άλλα θραύσματα παράγοντες και είναι τόσο ιδιαίτερο και διαφοροποιημένο, ώστε να απευθύνεται σε συγκεκριμένη υποομάδα, είτε αυτή είναι κατηγορία, είτε τάξη. Δηλαδή, υπό διαφορετική οπτική γωνία, διαφορετικά πράγματα αποκτούν βαρύνουσα σημασία για τον ίδιο κοινωνικό παρατηρητή, που είναι συγχρόνως και ομαδοποιημένο υποκείμενο. Μια τέτοια συνθήκη τού επιτρέπει να αναπτύσσει πέρα από τις

πραγματικές (factual) ανάγκες και μια ποικιλία από σύνολα πλασματικών αναγκών, που το καθένα παρουσιάζει αμφιμονοσήμαντη αντιστοίχιση προς την εκάστοτε κατηγορία ή τάξη συμμετοχής τού υποκειμένου. Αυτομάτως εγείρεται και ένα αίτημα ικανοποίησης (;) – ή μάλλον πλασματικής ικανοποίησης – των πλασματικών αναγκών, άρα μία ολόκληρη αναγωγή σε μυθοποίηση και υπερεκτίμηση αυτού τού δίπολου. Όσο πιο ισχυρή, λαμπερή και δημοσιοποιημένη καθίσταται αυτή η μυθοποίηση, με τόσο μεγαλύτερη σαφήνεια καθορίζεται και διαγράφεται η δυναμική τής μυθοποιούσας ομάδας. Επειδή όμως διαφορετικές δυναμικές διαφορετικών ομάδων παρουσιάζονται συχνά αντιφατικές, ή και αντικρουόμενες, παρόλο που οι ομάδες αυτές συνυπάρχουν μέσα στον ίδιο ευρύτερο υποδοχέα και αναφέρονται στους ίδιους παράπλευρους διαχειριστικούς μηχανισμούς, πρέπει να ερευνήσουμε γιατί η μεταξύ τους συμβάσεις παρουσιάζονται δυσκίνητες και συχνά μή παραγωγικές. Μολονότι μάλιστα πολλά κοινωνικά υποκείμενα συμμετέχουν συγχρόνως σε δύο ή περισσότερες τέτοιες αντιφατικές ομάδες. Μια πιθανή εξήγηση του φαινομένου θα μπορούσε να είναι το γεγονός ότι σήμερα, όσοι είναι υπεύθυνοι για τα dominant equilibria, τα διεκπεραιώνουν με μία αντίληψη μοντερνική και με γνωστικά εργαλεία εξειδικευμένα για την ύστερη εποχή τής γραπτής πληροφορίας. Οι ίδιοι ως άνω υπεύθυνοι όμως καλούνται κατά την δράση μέσα στις ομάδες συμμετοχής τους, να συνδιαλλαγούν στο πλαίσιο των normative equilibria με εργαλεία εξειδικευμένα και προσαρμοσμένα στην εποχή τής οπτικής πληροφορίας. Με άλλα λόγια, κοινωνικά υποκείμενα εκπαιδευμένα με μονοδιάστατη εννοιοκρατική παιδεία οφείλουν να παρουσιάσουν οξυμένα αισθητηριακά ανακλαστικά, δίχως να έχουν εκπαιδευτεί για κάτι τέτοιο. Επομένως, παρουσιάζεται αυτή η φαινομενικά πλουραλιστική, αλλά στην πραγματικότητα αποσυντονισμένη τάση τού ευρύτερου κοινωνικού υποδοχέα και επιτείνεται ακόμα περισσότερο, γιατί οι μυθοποιημένες

πλασματικές ανάγκες αιτούνται ικανοποίησης μέσω ενός οικονομικού συστήματος που έχει γίνει φάντασμα των παλιών καλών ανταλλακτικών σχέσεων των υπαγορευμένων από τους Μηχανισμούς Οικονομικής Αντιστοίχισης (Financial Equity Mechanisms) του δέκατου ένατου αιώνα.

Στο σημείο αυτό, και αφού φάνηκε η σημασία τής εικόνας, θα πρέπει να εξετάσουμε περισσότερο και την έννοια τής δομής της, καθώς είναι η δομή που την κατατάσσει αναλόγως στις εικόνες *per se* και στις εικόνες εξωτερικού ή λεκτικού περιεχομένου. Και θα επιστρέψουμε εν τίνι μέτρω τουλάχιστον στην αρχική υπόθεση εργασίας, καθώς θα επιχειρηθεί μία πρώτη σύνδεση αυτών των δομών με το είδος τής πολιτικής κατεύθυνσης προς την οποία η εσωτερική δυναμική των ομάδων που αναφέραμε τις οδηγεί.

viii) Οι Εικόνες Παίζουν (και) Πολιτικά Παιχνίδια

Για να διαχωρίσω τα είδη των εικόνων χρησιμοποιώντας ως κριτήριο τις δομές τους, θα χρησιμοποιήσω καντιανά κατά κύριο λόγο εργαλεία. Και τούτο επειδή, όπως θα φανεί παρακάτω, οι ορισμοί περί τέχνης του Kant έχουν τεχνηέντως παρακαμφθεί για να διευκολυνθεί μια συχνά νοσηρή διαπλάτυνση τού ορισμού τού έργου τέχνης, αλλά δεν έχουν ξεπεραστεί, όπως σκοπεύω να δείξω αντλώντας τα επιχειρήματά μου κυρίως από το πεδίο τής Κριτικής του K. Aschenbrenner³³.

Πριν προχωρήσουμε σε μια δομική καταγραφή των βασικότερων ειδών των *ετερόφωτων εικόνων*, κρίνεται σκόπιμο να κάνουμε μια ιστορική αναδρομή στις φιλοσοφίες τής τέχνης από τις οποίες προέκυψαν οι δύο κυριότερες γραμμές σκέψης που επηρέασαν δραστικά όλους όσους ασχολούνται με την παραγωγή εικόνων και

συνεχίζουν να προκαλούν διενέξεις, είτε σε επίπεδο κατασκευής, είτε σε επίπεδο παραγωγής θεωρίας (καλλιτέχνες, φιλόσοφοι κλπ).

Η πρώτη γραμμή σκέψης εκπορεύεται από την *Ποιητική* του Αριστοτέλη, υιοθετείται από τους Σχολαστικούς, φτάνει στους Άγγλους Εμπειριοκράτες και δικαιώνεται κατά μεγάλο ποσοστό από την Τρίτη Κριτική τού Kant. Μεγάλο μέρος της έχει τέλος χρησιμοποιηθεί από την αναλυτική φιλοσοφία και από νεοφαινομενολόγους τύπου J. R. Searle. Ο Σταγειρίτης θέτει ως σκοπό τής τέχνης την κάθαρση, απελευθερωμένη ωστόσο από ηθικολογικές σημάσεις με την εισαγωγή τής μιμητικής συνθήκης τού «σαν να». Είναι η σύμβαση που μας επιτρέπει να γνωρίζουμε τον πραγματικό διαχωρισμό μεταξύ τέχνης και ζωής, ώστε να μπορούμε να απολαύσουμε την αυτονομημένη φόρμα. Αυτό σημαίνει ότι η παρακολούθηση μιας αρχαίας τραγωδίας στο θέατρο πρέπει να αντιμετωπίζεται από τον θεατή ως κάτι, που η ηθική θα τον εμπόδιζε να δει στην ρεαλιστική πραγματικότητα (π.χ. το να σκοτώνει η Μήδεια τα παιδιά της)³⁴. Ο Kant βασιζόμενος σε μια τέτοια λογική καταλήγει στην αυτοτέλεια και στην ελευθερία τής τέχνης κατά αμοιβαία αναλογία προς τη φύση. Τούτο βέβαια προαπαιτεί το να μην υπηρετεί η τέχνη σε καμιά περίπτωση οποιαδήποτε ωφελμιστική ή προσεταιριστική λειτουργία. Για να θεωρείται ένα δημιούργημα έργο τέχνης, συνοδεύεται από *condicio sine qua non* την απουσία τής λειτουργικής τελικότητας και τη δήλωση αισθητικής τελικότητας, που – όπως ο ίδιος διατυπώνει στην *Τρίτη Κριτική* του – είναι μια *σκοπιμότητα χωρίς σκοπό*³⁵. Μέσα από τον Kant, οι επίγονοι τού φορμαλισμού, είτε αναλυτικοί, είτε νεοφαινομενολόγοι, απορρίπτουν κάθε προσπάθεια στράτευσης τής τέχνης, καθώς η στράτευση δεν είναι παρά η βίαιη υποταγή τής φόρμας σε μια έξωθεν θεματολογία. Χαρακτηριστικά, κατά τον *Gombrich*, η στρατευμένη τέχνη δεν είναι αυτούσια πολιτική πράξη, ούτε αυτούσια τέχνη³⁶, αφού η παραγωγή μορφής υποτάσσεται στην εξυπηρέτηση ενός

σκοπού. Και ενώ κάτι τέτοιο κρίνεται απαραίτητο στην περίπτωση τού design, αποτελεί υπέρβαση και αυτοαναίρεση μιας μορφής per se στην περίπτωση της εννοιακής τέχνης (conceptual art). Εξάλλου, οι φορμαλιστές υποστηρίζουν πως τα πρωτεύοντα κριτήρια για ένα έργο τέχνης είναι οι σχέσεις μεταξύ των δομικών στοιχείων που το συνθέτουν, δηλαδή οι ιδιότητες, οι σχέσεις ιδιοτήτων και το πολύ ειδικό status των καταστάσεων των πραγμάτων (state of affairs). Με άλλα λόγια, όλα αυτά που επιτρέπουν στον παρατηρητή τού έργου να διακρίνει την causa materialis, την causa formalis, την causa ponens και την causa finalis, που δεν είναι άλλη από την αισθητική τελικότητα τού έργου.

Κατ' αντίθεσιν, η δεύτερη γραμμή σκέψης είναι απόρροια των ιδεαλισμών και διατρέχει κατεξοχήν τις αναθεωρητικές μεταφυσικές. Εκκινεί από τον Πλάτωνα, περνά στους νεοπλατωνικούς και μέσω τού Meister Eckhart φτάνει στον Hegel και καταλήγει μέσω του Heidegger σε απόψεις συμβολοποιίας, όπως του Cassirer και της S. Langer, ή σε παράξενα ως προς την ιδεαλιστική τους προέλευση μορφώματα, όπως η θεσμική θεωρία τής τέχνης τού Dickie³⁷. Αυτή η γραμμή σκέψης θεωρεί το έργο τέχνης ως σήμα ενός εννοιακού φορτίου που παίζει συγκεκριμένο ρόλο στην εξέλιξη τού Πνεύματος τής Ιστορίας, ενώ το νόημα που αναδεικνύει κάθε παραγόμενο έργο σηματοδοτείται από το ρόλο που τούτο οφείλει να έχει προς εκπλήρωση ορισμένων εξωαισθητικών στόχων. Συνεπώς, για τους υποστηρικτές αυτής της γραμμής σκέψης, το κύριο κριτήριο αξιολόγησης κάποιου έργου τέχνης δεν είναι άλλο από το περιεχόμενό του και τον σκοπό για τον οποίο αυτό το περιεχόμενο κατασκευάστηκε να υπηρετεί. Η αξιολόγηση των φορμαλιστικών στοιχείων του κρίνεται ως ασήμαντη και υποκαθίσταται κυρίως από ερμηνείες³⁸.

Οι περιεχομενικά ετερόφωτες εικόνες είναι εκείνες που επιλέγουν μια ορισμένη δομή, ώστε να εξυπηρετήσουν ένα είδος αφήγησης. Τέτοιες είναι όσες

εισάγονται στα μαζικά μέσα ενημέρωσης και έχουν κύριο στόχο να αγκιστρώσουν την προσοχή του αντιλήπτορα με ει δυνατόν αμεσότερη και ισχυρότερη θυμική ανταπόκριση, σε συντομότερο χρονικό διάστημα. Δηλαδή, κοινό στοιχείο όλων είναι η αμεσότερη θυμική προσβολή του θεατή, ώστε να έχει υψηλή ανταπόκριση συναισθημάτων, για να επιτευχθεί το καλύτερο δυνατόν αποτέλεσμα, ο σκοπός για τον οποίο αυτές κατασκευάστηκαν. Ο σκοπός αυτός θα συνδεθεί παρακάτω με το είδος των πλασματικών αναγκών που ομαδοποιούν με ιδιότητες *de dicto* τα κοινωνικά υποκείμενα ενός ευρύτερου αστικού υποδοχέα.

Για παράδειγμα ο άνθρωπος της πόλης σήμερα, περισσότερο από κάθε άλλη εποχή, φαίνεται να έχει αποκοπεί από την πραγματική φυσική εμπειρία. Παρουσιάζεται όμως μια ενδιαφέρουσα αντίφαση: ο μεγάλος θαυμασμός του για το *Υψηλό* (*Sublime – Erhabene*) της φύσης δεν έχει ελαττωθεί, μολονότι δεν τη σέβεται ως οφείλει. Ανατρέχοντας στην καντιανή άποψη ότι η φύση είναι έτσι συγκροτημένη ως εάν είχε κατασκευαστεί με πρόθεση για δική μας χρήση, δηλαδή για τη δική μας οπτική απόλαυση³⁹, θα μπορούσαμε να εξηγήσουμε τις πολυδάπανες προσπάθειες που κάνουν διάφορα τηλεοπτικά προγράμματα για τη μεταφορά εικόνων από το φυσικό τοπίο σε μια οθόνη που εισβάλλει σε κάθε σπίτι. Είναι όμως γι' αυτόν το λόγο που γίνεται μια τέτοια μεταφορά; Και γίνεται η μεταφορά αυτή υπό συνθήκες που θα θεωρούνταν «φυσικές»; Κάποτε θα ήταν πράγματι ασύλληπτο αυτό που συμβαίνει σήμερα με τα ντοκιμαντέρ. Εικόνες διαφορετικών πολιτισμών, εικόνες από δάση και ζούγκλες, ερήμους ή απέραντα βάθη ωκεανών μεταφέρονται από τη μια γωνιά της γης στην άλλη. Ωστόσο, πέραν της ψευδαίσθησης τού θεατή πως βρίσκεται μέσα σε ό,τι παρακολουθεί, ουσιαστικά εγκαθίσταται ως αυτονόητη μια διαρκής παραβίαση του σωματοτυπικού πεδίου δράσης τού μέσου ανθρώπου, όπως αυτό καθιερώθηκε από την Αναγέννηση⁴⁰. Ο θεατής δηλαδή νομίζει ότι είναι παρών και συμμετέχει σε

ένα ρεαλιστικό δρώμενο παραβλέποντας την διάσταση του εικονικού περιβάλλοντος, όπου τα πάντα προσομοιώνονται από έναν φακό. Σε αυτό συμβάλλει το ότι το ανθρώπινο μάτι, αν και είναι ένα εξαιρετο αισθητηριακό εργαλείο, «εξαπατά» εύκολα τον αποδέκτη – εγκέφαλο μέσω υπερεξελιγμένων σε ήχο και εικόνα σύγχρονων συσκευών. Γιατί αυτές μετατρέπουν το σαλόνι σε μικροσινεμά (home cinema), χρησιμοποιώντας υπερευαίσθητους τηλεφακούς που έχουν τη δυνατότητα να εστιάζουν σε μακρινές αποστάσεις και να μεγεθύνουν λιλιπούτειους οργανισμούς ή να σμικρύνουν τεράστια όντα.

Είναι όμως και οι ειδησεογραφικές εικόνες που εξυπηρετούν κάποιο είδος αφήγησης με προφανές ή μή πολιτικό περιεχόμενο. Η αποτελεσματικότητά τους βασίζεται στον τρόπο δημιουργίας τους, ώστε να στρέψουν σε ελάχιστο χρονικό διάστημα προς συγκεκριμένο ιδεολογικό μόρφωμα τον περισσότερο δυνατόν όγκο πλήθους. Όσο πιο άρτια κατασκευασμένες (μονταρισμένες) είναι και όσο πιο κεκαλυμμένο είναι το μήνυμα που επιχειρούν να μεταδώσουν, τόσο πιο πιθανό είναι να επιτύχουν το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Έχει τεράστια σημασία γι' αυτούς που αποφασίζουν την ροή και την παροχή των οπτικών εικόνων στα μέσα από τα οποία αυτές διαχέονται, να οπτικοποιούν όλων των ειδών τις πληροφορίες. Ακόμη και σε μια προαναγγελία για κύματα κακοκαιρίας που μπορεί να ξεσπάσουν σε ορισμένες περιοχές, αυτές συνοδεύονται από πλάνα αρχείου και δραματική μουσική ή γιγαντιαίους χρωματιστούς υπέρτιτλους. Τούτο επιφέρει μια δίχως άλλο σταδιακή υποκατάσταση της πραγματικότητας από τις εικόνες της τηλεόρασης, του κυβερνοχώρου και των εντύπων. Ο ανυποψίαστος δέκτης μην έχοντας τη δυνατότητα να ελέγξει τη γνησιότητα αυτών που βλέπει, δεν απορρίπτει την υφέρπουσα υποκατάσταση των γεγονότων από οπτικά αντιλήμματα, με αποτέλεσμα η πραγματικότητα και το θέαμα να συγχέονται. Συνεπώς τα όρια του πραγματικού και

του μή πραγματικού γίνονται δυσδιάκριτα. Για παράδειγμα, σε ένα πολεμικό ειδησεογραφικό πρόγραμμα, ενώ έχει την αίσθηση ότι είναι παρών στον πόλεμο, βρίσκεται καθισμένος στο σαλόνι του και δέχεται εικόνες πληροφορικής επίφασης, τις οποίες δεν εγείρει αίτημα να ελέγξει, ενώ δέχεται πλέον ότι η πραγματικότητά του είναι μια σύνθεση αυτών των εικόνων. Άλλωστε ο Baudrillard υποστήριξε την ακραία, κατά πολλούς θέση, ότι ο πόλεμος στον Περσικό Κόλπο το 1991 ήταν εικονικός, δεν έγινε ποτέ⁴¹...

Επομένως, ο αντιλήπτορας αποδέχεται ουσιαστικά έναν ορυμαγδό οπτικών πληροφοριακών θραυσμάτων ως αληθή. Θραύσματα τα οποία δεν καλείται να εξετάσει μέσα στο συγκεκριμένο πλαίσιο στο οποίο αυτά λειτουργούν. Χάνει δηλαδή την ικανότητά του να εγκαθιστά αιτιακές σχέσεις, καθώς η ερμηνεία των εικόνων αυτών δεν ελέγχεται μέσω μιας επιστημονικής θεωρίας, αλλά καταλήγει αποτέλεσμα μιας αυτόματης συναισθηματικής διέγερσης, γεγονός που τον καθιστά εξαιρετικά ευάλωτο σε κάθε τύπου χειραγώγηση, ακόμα και στο να δεχτεί υπερπόντως διάφορες πολιτικές τάσεις.

Τούτο επιτυγχάνεται με την εγκατάσταση των κατάλληλων παιδευσιακών ανακλαστικών (ήτοι dominant equilibria), που εκπαιδεύουν αυτόν και την ομάδα στην οποία ανήκει να αποδέχεται συγκεκριμένου τύπου εικόνες που σταδιακά σφυρηλατούν και διαμορφώνουν την ειδική του θεωρία γούστου (de gustibus), ως θραύσμα του γενικότερου ασαφούς Zeitgeist. Τούτο έχει ακόμη ως αποτέλεσμα να μη μπορεί να διακρίνει τα πραγματικά γεγονότα από τις εικόνες. Έτσι κάνει μία ανατροπή της διαδικασίας αναγνώρισης των φυσικών πραγμάτων με συνέπεια, αντί να αντιλαμβάνεται πρώτα τα περιγράμματα και κατόπιν τους όγκους που οδηγούν σε αποστασιοποιημένη λεκτικοποίηση⁴², να προχωρά σε ένα σύμφυρμα αντίληψης έντονων χρωμάτων και διατεταμένης μάζας που τον ταράζουν. Οι εντυπωσιακές

εικόνες που προσβάλλουν τον αντιλήπτορα βασίζονται σε έντονα χρώματα και σε κινήσεις χωρίς συνοχή⁴³. Συνεπώς, αντί να ακολουθήσει την πορεία από την πρόσληψη του αντιλήμματος μέσω της διαδικασίας της αναγνώρισης σε αυτήν της εννοιοποίησης, παρακάμπτει την αναγνώριση – μνημονική ανασύσταση του οπτικού εισερχόμενου – και περνάει αυτόματα και βίαια σε διαδικασίες μνημονικής ανασύστασης ενός μεμονωμένου συναισθήματος. Εκπαιδεύεται δηλαδή σιγά σιγά στο να αντιδρά επιλέγοντας μέσα από ένα στενό ρεπερτόριο συναισθημάτων και όχι μέσα από ένα ευρύ ρεπερτόριο οπτικής εκλογίκευσης. Επιστρέφουμε λοιπόν στην αρχική υπόθεση εργασίας: Για να έχει ο αντιλήπτορας τη δυνατότητα να αντιδράσει και να επιλέξει από το ευρύ ρεπερτόριο οπτικής εκλογίκευσης, απαραίτητη προϋπόθεση είναι να έχει εκπαιδευτεί οπτικά στην παρατήρηση αισθητηριακών αντικειμένων που διαθέτουν δομή υψηλής εκζήτησης⁴⁴.

Ανάμεσα στα είδη εικόνων που εκμεταλλεύονται τις «αδυναμίες» του ανθρώπινου ματιού συγκαταλέγονται σαφώς και εκείνα της διαφήμισης, του design και του mainstream κινηματογράφου. Όλα αυτά αποσκοπούν στο να εγκλωβίσουν την προσοχή του θεατή και να τον οδηγήσουν σε ισχυρότατες θυμικές ανταποκρίσεις, καθώς κύρια επιδίωξή τους είναι η εγκατάσταση και μυθοποίηση πλασματικών αναγκών. Για το λόγο τούτο επιστρατεύονται δομικά συνεκτικές και πρωτογενείς φόρμες υψηλής τέχνης, τις οποίες οι διαφημιστές μετά από έρευνα αλλοιώνουν σε μεγάλο βαθμό. Μέσω ειδικού τύπου απλούστευσης και έκπτωσης, τέτοιες φόρμες είναι σε θέση να συνεκτεθούν είτε με εικόνες που προβάλλουν ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής και πολιτικής δράσης, είτε με αυτές που προκαλούν καταναλωτικές ανάγκες⁴⁵.

Ακολούθως, οι εικόνες τής εννοιακής και τής μαζικής τέχνης (conceptual art – mass art), που κι αυτές ακολουθούν τη λογική της άμεσης πρόκλησης πρωτογενούς

θυμικής ανταπόκρισης, δομούνται πάνω σε μια ισχυρά αυτοματική σχέση που συνδέει συγκεκριμένα χρώματα, σχήματα και περιγράμματα με λεκτικοποιημένα και πολιτισμικά φορτισμένα κλισέ, τα οποία αναδύονται μέσα από συγκεκριμένα οπτικά sets. Κάθε οπτικό set με τη σειρά του, επιλέγεται να βρίσκεται εκεί ως φορέας μιας απλοϊκά πρωτογενούς, ανεπεξέργαστης και πάραυτα εξαιρετικά ελκυστικής οπτικά έννοιας, από την οποία πρέπει ο αντιλήπτορας να καταληφθεί, ώστε να αντιδράσει συναισθηματικά και άρα άκριτα. Γιατί όσο περισσότερο συναισθηματικά αντιδρά, τόσο λιγότερο αποστασιοποιείται, κατηγοριοποιεί, άρα τόσο λιγότερο σκέπτεται.

Μάλλον είχε δίκιο ο Kant όταν έγραφε ότι: « ... Για τούτο και οι κυβερνήσεις επέτρεψαν πρόθυμα στις θρησκείες να εφοδιασθούν σε αφθονία με τον εξοπλισμόν εκείνο [εννοεί εικόνες και παιδαριώδη τεχνάσματα] και επεδίωξαν έτσι να αφαιρέσουν από τον υπήκοο τον μόχθο, συγχρόνως όμως και την ικανότητα να επεκτείνει τις ψυχικές του δυνάμεις πέραν από τους φραγμούς, τους οποίους μπορεί κανείς να του θέσει αυθαιρέτως και μέσω των οποίων να τον μεταχειρισθεί ευχερέστερα ως απλό παθητικό δέκτη».⁴⁶

Σήμερα, η παγκοσμιοποίηση της τεχνολογίας της εικόνας τείνει να ακυρώσει τα κλασικά πολιτισμικά ή εθνικά σύνορα, καθώς μέσα από μια κοινή και ανεξέλεγκτη χοάνη παροχής κάθε είδους ανιεράρχητων εικόνων σχηματίζονται ομάδες στόχευσης (target groups), με σκοπό να αποδεχτούν τις παραπάνω εικόνες και να σχηματίσουν τα νέα κυβερνο-χωριά (cyber villages) και τις νέες συγγενικές σχέσεις μέσα από εικονικά – θεματικά δωμάτια συζητήσεων (chat rooms). Οι διαφημιστικές, design και κινηματογραφικές εικόνες κατά τη δόμησή τους λαμβάνουν υπ' όψιν αφενός τις επιμερισμένες ιστορικές θρησκευτικές και κοινωνικοοικονομικές φλέβες που

κρύβονται κάτω από τους ευρύτερους κοινωνικούς υποδοχείς, αφετέρου το ευρύτερο συνεκτικό πολιτισμικό παρελθόν των υποδοχέων αυτών, ώστε να εγκαθιστούν υπόρρητες και άλλες αναφορές (subnotations, denotations, connotations)⁴⁷.

Ιδιαίτερη μνεία οφείλουμε να κάνουμε και στις εικόνες των τηλεπαιχνιδιών που μεταδίδονται σε εικοσιτετράωρη βάση (reality games). Αυτά εγκαθιστούν μία νέου τύπου μυθοποιημένη ομαδοποίηση των μελών μιας «φυλής», παρακάμπτοντας όλο το προηγούμενο πολιτισμικό παρελθόν των μελών αυτών. Επιπροσθέτως, εκπαιδεύει τους τηλεθεατές να ενστερνίζονται καινοφανή πλέγματα συμπεριφορών και εθιμοτυπίας με ταυτόχρονη υποτίμηση των δικών τους dominant equilibria. Και τούτο, καθώς αποδέχονται την ηρωοποίηση υπερμεγεθυμένων, αν και κοινότοπων, πρωταγωνιστών. Αποκτώντας την ψευδαίσθηση ότι συμμετέχουν ενεργά σε αυτή την ηρωοποίηση όχι μόνον παρακολουθώντας, αλλά και ψηφίζοντας τηλεφωνικά, εγκαθιστούν καινούργιες τελετές μύησης και κατασκευάζουν πρότυπα βάσει ενός νέου μοντέλου επιτυχίας, όπου η απογύμνωση και η κατάφωρη παραβίαση της ατομικής ιδιωτικότητας υποχωρεί, έως και ακυρώνεται, ενόψει τής ακόρεστης δίψας για υπέρ-έκθεση και αναγνωρισιμότητα, μοναδικά πλέον εχέγγυα επαγγελματικής σταδιοδρομίας και πλουτισμού.

Όλες οι περιχομενικά ετερόφωτες εικόνες λοιπόν, κατασκευάζονται με σκοπό να προσβάλλουν το δεξί εγκεφαλικό ημισφαίριο⁴⁸.

Αν δεν μπορούμε στην απλοϊκή περιπέτεια τής πίστης σε μια παγκόσμια συνομοσία, είμαστε υποχρεωμένοι να εξετάσουμε αφ' ενός για ποιο λόγο αυτού τού είδους οι εικόνες απαντούν υπό καθεστώς τέτοιας διαχείρισης, αφ' ετέρου πώς αυτή η νέα επίκτητη και εξωτερική δυναμική των καινοπαγών ομάδων συνδέεται με νέου είδους πολιτικές κατευθύνσεις που αιτούνται και νέων πολιτικών (μεταμοντέρνων;) θεωριών.

Τέτοια διαχείριση λοιπόν εκπηγάξει κυρίως από τρία είδη παράπλευρων διαχειριστικών μηχανισμών που – όπως είπαμε – έχουν εν πολλοίς υποκαταστήσει το μοντερνικό ολιστικό κράτος:

A. Από θεσμοθετημένους μηχανισμούς κατάταξης των πολιτισμικών υποομάδων σε ψηφοθηρικά target groups. Επειδή αυτοί προσπαθούν να περάσουν ένα γενικό κλίμα συμφωνίας ή διαφωνίας προς ορισμένες προτάσεις δημιουργώντας τεχνηέντως ευρύτερες «λαϊκές» αγανακτήσεις ή ευρύτερους «λαϊκούς» ενθουσιασμούς⁴⁹.

B. Από θεσμοποιημένους μηχανισμούς κατάταξης των πολιτισμικών υποομάδων σε ταξονομικά σύνολα καταναλωτών που επιθυμούν συγκεκριμένα πλέγματα (sets) αντικειμένων ως επικυρωτές μυθοποιημένης ευτυχίας και ευημερίας⁵⁰.

Γ. Από θεσμοποιημένους μηχανισμούς κατάταξης των πολιτισμικών υποομάδων σε σύνολα οπαδών συγκεκριμένων «ηρώων», των οποίων τα διακριτικά χαρακτηριστικά ελκύουν προς ταύτιση και αποτελούν πυρήνες αναγνώρισης εκλεκτικών σχέσεων μέσα από τις οποίες κατασκευάζονται οι υποομάδες⁵¹.

Αυτοί οι μηχανισμοί συχνά επιστρατεύουν ο ένας τη βοήθεια τού άλλου και προτείνουν αλληλοεπικαλυπτόμενα οπτικά μηνύματα, αρκετά σύνθετα ώστε να διατρέχουν και τους τρεις. Έτσι, ανάλογα με την αρχή εκπόρευσης τού μηνύματος από έναν εκ των τριών, διαφαίνεται και μία βασική κυρίαρχη δυναμική ώθηση των στόχων τής ομάδας και η μεταλλαγή της ανάλογα με το εκάστοτε πλέγμα απαιτήσεων της. Τα τρία είδη μηχανισμών την εφοδιάζουν με τρεις κατηγορίες αναγκών που είναι όλες πλασματικές και κάθε κατηγορία με τη σειρά της διαθέτει σχεδόν ανεξάντλητο ρεπερτόριο υποκατηγοριών που φτάνουν ως τα όρια τής εξατομίκευσης. Σαν αποτέλεσμα εγείρονται και οι αμφιμονοσήμαντα αντίστοιχες κατηγορίες και

υποκατηγορίες πλασματικών ικανοποιήσεων. Στα πλαίσια του μοντερνικού κόσμου ανοικτά και κλειστά πολιτικά συστήματα χαρακτηρίζονταν αναλόγως, όσα διέθεταν ή δεν διέθεταν πολλαπλότητα επιλογών τού τρόπου ζωής του πολίτη και ευελιξία ή μή αλλαγής των συμβάσεων. Σε ένα μεταμοντέρνο κόσμο η ανοικτή ή κλειστή πολιτική κατεύθυνση διαγιγνώσκεται από την πολλαπλότητα ή μή που μπορεί να παρέχεται για την ικανοποίηση μιας μεγάλης ποικιλίας πλασματικών αναγκών. Άρα, από τις ποικίλες διασυνδέσεις που ένα πολιτικό σύστημα μπορεί να εμφανίσει στην παγκόσμια οικονομική καραμπόλα η οποία υποκατέστησε το πραγματικό χρήμα. Και μιλάμε βέβαια για πολιτικές κατευθύνσεις και όχι για πολιτικά συστήματα, επειδή η πολιτική φιλοσοφία βρίσκεται σε κρίση ανάλογη με αυτήν της κοινωνιολογίας. Και τούτο γιατί μετά το θάνατο τού ολιστικού μοντερνικού κράτους είναι υποχρεωμένη να αναζητήσει τα εργαλεία διαμόρφωσης των προτάσεών της έξωθεν, σε μοντέλα λογικής (αναλογιστικά), νέας γνωσιοθεωρίας, κάποιες φορές βιολογίστικα και τέλος αναθεωρητικά των κλασικών θεωριών της ιδεολογίας. Είναι χαρακτηριστικές οι ζυμώσεις και οι πειραματικές εν τω γίνεσθαι προτάσεις που εκτοξεύονται από αξιόπιστα και φερέγγυα think tanks, των οποίων τα δείγματα γραφής έχουν διαδραματίσει ιστορικά παρεμβατικό ρόλο.

Επειδή χρησιμοποιήθηκε η έννοια τής πλασματικής ανάγκης και της πλασματικής της ικανοποίησης ως προϊόν βιασμού της κανονικής πορείας ενός αντιλήμματος από τον αμφιβληστροειδή μέχρι τον πρόσθιο φλοιό, είναι ανάγκη στο επόμενο κεφάλαιο να εξετάσουμε εις βάθος την έννοια τής προσομοίωσης. Καθώς επίσης και τής στρωματογραφικής της ανάλυσης, όπως αυτή τίθεται από την πρωταρχική έννοια των simulacra, μέχρι την πρόσφατη ανθρωπολογική εξήγηση του «αστικού ιθαγενή» και τον τρόπο με τον οποίο η έννοια αυτή αποτελεί ακρογωνιαίο

λίθο για την κατασκευή της νέας οπτικής του ψηφιδωτού ιδεολογήματος που διατρέχει το μεταμοντέρνο.

Παραπομπές και Υποσημειώσεις 1^{ου} Κεφαλαίου

1. Η Sarah Pink γράφει: «Σήμερα, περισσότερο από κάθε παρελθούσα περίπτωση, οι εθνογράφοι χρησιμοποιούν οπτικές και ψηφιακές εικόνες και τεχνολογίες για να μελετήσουν και να παρουσιάσουν τις κουλτούρες, τις ζωές και τις εμπειρίες άλλων ανθρώπων. Οι θεωρητικές και τεχνολογικές καινοτομίες κατέστησαν το οπτικό τόσο ανεκτό, όσο και προσιτό στους ανθρωπολόγους και τούτο δημιούργησε ένα σύγχρονο πλαίσιο, μέσα από το οποίο αναφύονται νέες μεθοδολογίες, πρακτικές και μέσα εθνογραφίας» {**Working Images: Visual Research and Representation in Ethnography**, New Texts, Routledge, 2004, σ. 1, [μετ. δική μου]}.
2. Παρεμφερή προσέγγιση παρουσιάζει και ο **Regis Debray**: «Στη λογόσφαιρα θα αντιστοιχούσε η εποχή των ειδώλων με την ευρύτερη έννοια (από το ελληνικό είδωλον, εικόνα). Εκτείνεται από την εφεύρεση της γραφής, έως αυτήν της εκτύπωσης. Στη γραφόσφαιρα, την εποχή της τέχνης, η οποία εκτείνεται από τον καιρό των τυπογραφειών, έως αυτόν της έγχρωμης τηλεόρασης (σχετικά διαφοροποιημένη, όπως θα δούμε από τη φωτογραφία ή το φιλμ). Στη βιντεόσφαιρα, την εποχή του οπτικού (βάσει του ορισμού που πρότεινε ο Serge Daney). Σε αυτήν βρισκόμαστε...», {από το άρθρο του «*The Three Ages of Looking*», [trans. Eric Rauth], **Critical Inquiry**, Vol. 21, No. 3, Άνοιξη, 1995, σσ. 529-555, [μετ. δική μου]}.
3. Ο K. Aschenbrenner χρησιμοποιεί το dictum κατ' αναλογίαν προς την αναφώνηση του δημιουργού των *Αρραβόνων των Arnolfini*, **Jan van Eyck** (βλ. εικόνα 2 στο Παράρτημα με τις Εικόνες σελ. 197), στο τελευταίο μέρος του βιβλίου του **The Concepts of Criticism** (Reidel, Dordrecht, Holland, 1974). Την άποψη συμμερίζεται και ο C. Taliaferro («*The Ideal Observer*», **British Journal of Aesthetics**, τ. 30, no 1, 1990, σσ. 1-13).
Ο Panofsky έχει γράψει για τον κρυμμένο συμβολισμό που χρησιμοποιεί ο Jan Van Eyck στον εν λόγω πίνακα. Πίσω από το ζεύγος βρίσκεται ένας στρογγυλός καθρέπτης, στον οποίο απεικονίζεται ο ίδιος ο ζωγράφος, δηλώνοντας «παρών» στο εν λόγω γεγονός. Άλλωστε, η παρουσία μαρτύρων στην τέλεση τέτοιων μυστηρίων ήταν επιβεβλημένη, προκειμένου αυτά να θεωρούνται νόμιμα και ο πίνακας αποτελούσε απόδειξη αυτής της παρουσίας.
Πβ. και E. Panofsky: “*Jan Van Eyck's Arnolfini Portrait*”, **Burlington Magazine**, vol. LXIV (March 1934), pp. 117-27. Reprinted in M. Levey (ed.), **The Burlington Magazine: A Centenary Anthology**, New Haven and London, 2003, pp. 42-49.
4. «Ο σημερινός κόσμος είναι υπερ-οπτικός. Κατακλυζόμαστε από εικόνες οπουδήποτε και αν πάμε. Τηλεοράσεις, ηλεκτρονικοί υπολογιστές – ακόμη και τα κινητά τηλέφωνα σήμερα – μας

βομβαρδίζουν με εικόνες διαρκώς. Πρέπει να κατανοήσουμε και να διερευνήσουμε τί ακριβώς σημαίνει αυτό»,
{πβ. http://steinhardt.nyu.edu/profiles/faculty/nicholas_mirzoeff, [μετ. δική] μου}, παραδέχεται ο καθηγητής Οπτικού Πολιτισμού (Visual Culture) *N. Mirzoeff*.

Εξάλλου, ο Chris Jenks γράφει: « *Το να κοιτάζει, να βλέπει και να γνωρίζει κανείς, είναι κάτι το οποίο έχει γίνει επικίνδυνα περιπλεγμένο, με αποτέλεσμα ο σύγχρονος κόσμος να θεωρείται μάλλον ως ένα εωρακός φαινόμενο*» {*The Centrality of the Eye in Western Culture: An Introduction*, **Visual Culture**, Chris Jenks (ed.), Routledge, London, 1995, σ. 1, [μετ. δική μου]}.

5. Το πρόβλημα βέβαια που αποκαλύπτει αυτή η εξήγηση πρώτου επιπέδου είναι πως αναφερόμαστε πλέον σε οπτικά αντιλήμματα (visual percepts) διαφορετικής φύσης από εκείνα που επεξεργαζόταν ο ανθρώπινος εγκέφαλος στις εποχές προ του οπτικού πολιτισμού. Και τούτο γιατί τα οπτικά αντιλήμματα κάποτε είχαν αμετακίνητο σημείο αναφοράς τα δομικά στοιχεία της ρεαλιστικής πραγματικότητας, η οποία τα τροφοδοτούσε. Τα οπτικά αντιλήμματα που διακινούνται στο πλαίσιο του οπτικού πολιτισμού όμως, παρουσιάζουν μεγάλη λογική αστάθεια ως προς την αναφορά τους σε ρεαλιστικές δομές του πραγματικού κόσμου. Αυτό που κάποτε ήταν μια εξαίρεση προς μελέτη (δηλαδή το φαντασιακό, το συνειρμηστικό, το αναθεωρησιακό [retrospective]), τώρα γίνεται μια κανονικότητα που ούτε καν εγκαθιστά υποψίες πως κάτι δεν πάει καλά.
6. Πβ. Guy Debord: **Κοινωνία του Θεάματος** (μετ. Π. Τσαχαγέας – Ν. Αλεξίου), Ελεύθερος Τύπος, Αθήναι, 1986.
7. Πβ. και *Inside a video game developer studio*, BBC (ηλεκτρονική έκδοση), 21 Μαρτίου 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/6472467.stm#2>.
8. Σε έρευνα που διεξήχθη στις Η.Π.Α. και δημοσιεύτηκε τον Ιούλιο του 2007 από το Ινστιτούτο PEW Research Center For the People and the Press αποκαλύπτεται ότι η έλλειψη εμπιστοσύνης που έχουν οι πολίτες απέναντι στα «παραδοσιακά» μέσα ενημέρωσης (τηλεόραση, ραδιόφωνο) αυξάνει διαρκώς ανά έτος. Ένας στους δύο Αμερικανούς (ποσοστό 55% έναντι 45% το 1985) τα θεωρεί ως ανακριβή, αναξιόπιστα και μη αντικειμενικά. Από την άλλη, οι πολίτες τείνουν να εμπιστεύονται ολοένα και περισσότερο το διαδίκτυο για την ενημέρωσή τους και πολλοί ασκούν κριτική μέσα από αυτό στα «παραδοσιακά» μέσα μαζικής ενημέρωσης (το 1999 το 9% διάβαζε εφημερίδα στο διαδίκτυο, σήμερα το ποσοστό ανέρχεται στο 27%).
Πβ. και: **The PEW Research Center For the People and the Press**, «Online Papers Modestly Boost Newspaper Readership Maturing Internet News Audience Broader Than Deep», July 30, 2006, <http://people-press.org/reports/display.php3?PageID=1064>.
Και ο ιδιοκτήτης της Microsoft Bill Gates προβλέπει πως η τεχνολογία του διαδικτύου δίνει λύση στα όποια προβλήματα είχαν να

κάνουν κυρίως με το εύρος (bandwidth) και την ταχύτητα μεταφοράς δεδομένων. Αυτό, εκτιμά ότι θα σημάνει μια σταδιακή «μετάλλαξη» της τηλεόρασης και του τρόπου με τον οποίο τη διαχειριζόμαστε και παρακολουθούμε καθώς είναι ήδη δυνατή η παρακολούθηση προγραμμάτων μέσω του διαδικτύου.

Πβ. και *Bill Gates Sees Tech Revolution Without Limits*, **Reuters**, 19-4-2007, http://today.reuters.com/news/articlenews.aspx?type=technologyNews&storyid=2007-04-19T102358Z_01_PEK45028_RTRUKOC_0_US-GATES-CHINA.xml&src=rss&rpc=22.

Ακόμη, ο *Francesco Monico* (καθηγητής Θεωρίας και Μεθόδου των Μέσων Ενημέρωσης [Theory and Method of Mass Media] στο Università Nuova Accademia di Belle Arti του Μιλάνο) θεωρεί πως «η τηλεόραση όπως την ξέρουμε είναι ήδη νεκρή», ο ίδιος μάλιστα έχει σταματήσει να την χρησιμοποιεί ως σημείο αναφοράς στις διαλέξεις του, αφού οι μαθητές του δεν παρακολουθούν τηλεοπτικές εκπομπές. «Οι μαθητές χρησιμοποιούν το Ίντερνετ, το βρίσκουν περισσότερο χαλαρωτικό και επιπλέον δεν ενδιαφέρονται για τις τεχνολογικές εξελίξεις στην τηλεόραση, ούτε καν στην τηλεφωνία. Το μόνο που θέλουν, όπως λένε, είναι το Ίντερνετ».

Πβ. *Ετοιμάζεται η Επανάσταση στη Διαδικτυακή Τηλεόραση*, **Η Καθημερινή** (ηλεκτρονική έκδοση), 9-3-2007, http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathextra_23_09/03/2007_184043.

Κατά τις αρχές του έτους 2007, έρευνες κατέγραψαν ραγδαία αύξηση στο ποσοστό ευρυζωνικών συνδέσεων* των νοικοκυριών τόσο στην Ελλάδα, όσο και στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες. Επιπλέον, σημαντική ενίσχυση παρουσίασε η διαδικτυακή επιχειρηματικότητα ενώ και οι πωλήσεις μέσω Ίντερνετ σημείωσαν αύξηση 30% κατά μέσον όρο.

* {Ευρυζωνικές λέγονται οι συνδέσεις με το διαδίκτυο, κατά τις οποίες ο πάροχος, χρησιμοποιώντας την τελευταία λέξη της τεχνολογίας (π.χ. οπτικές ίνες, ADSL, Wi-Fi, δορυφόρο, GPS κ.λ.π.), επιτρέπει στο χρήστη να έχει συνεχή (δηλ. 24ωρη) πρόσβαση σε αυτό με υψηλές ταχύτητες μετάδοσης δεδομένων}.

Πβ. *Ο Έλληνας Χρήστης του Διαδικτύου και το Μέλλον του* **Η Καθημερινή**, (ηλεκτρονική έκδοση), http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathextra_15_19/01/2007_178929, 19-01-07.

9. Πβ. και N. Negroponte: **Being Digital**, First Vintage Books Editions, N.Y., 1996.
10. Για το λόγο τούτο, οι Κινέζοι αναγκάστηκαν να γίνουν εφευρετικοί με στόχο την υπέρβαση τέτοιου τύπου περιορισμών με αποτέλεσμα να καταφύγουν στη δημιουργία μιας τεράστιας *μπλογκόσφαιρας* (blogsphere) της τάξεως των 20,8 εκατ. Συμμετεχόντων (κατά το έτος 2006), ενώ πριν από τέσσερα χρόνια δεν ξεπερνούσαν τους 1000.

Πβ. και: Richard Taylor: *The great firewall of China*, **BBC**, 6-1-2006, http://news.bbc.co.uk/1/hi/programmes/click_online/4587622.stm.
Επίσης: Π. Αθανάσαινας: *Μέσο ελεύθερης έκφρασης τα blogs στην Κίνα*, **Η Καθημερινή** (ηλεκτρονική έκδοση), 5-4-2007.
http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathextra_17_05/04/2007_186866.

11. M. A. Arbib, O. Sporns: “*Sensory Systems, Vision*”, “*Real Time Coupling Between Brain and World*”, **The Handbook of Brain Theory and Neural Networks** (ed. M.A. Arbib), The MIT Press, Mass., 2003, σσ. 65-71 & 395.
Max Velmans: “*Consciousness, Theories of*”, **The Handbook of Brain Theory and Neural Networks** (ed. M.A. Arbib), The MIT Press, Mass., 1995, σσ. 247-250.
Για τις τροπικότητες της προσοχής πβ. στα παρακάτω άρθρα:
Corbetta, M., Shulman, G.L. «*Control of goal-directed and stimulus-driven attention in the brain*», **Nature Reviews Neuroscience** 3:201-215, 2002.
LaBerge, D., Carlson, R.L., Williams, J.K., Bunney, B.G.: «*Shifting Attention in Visual Space: Tests of Moving-Spotlight Models Versus an Activity-Distribution Model*» **Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance**, 23(5):1380-1392, 1997.
Peterson, M. S., Kramer, A. F., & Irwin, D. E.: «*Covert shifts of attention precede involuntary eye movements*», **Perception & Psychophysics**, 66, 398–405, 2004.
Wright, R.D., & Ward, L.M.: **Orienting of Attention**, Oxford University Press, 2008.
Deubel H, and Schneider W. «*Saccade Target Selection and Object Recognition: Evidence For A Common Attentional Mechanism*», **Vision Research**, 36: 1827-1837, 1996.
12. M. S. Gazzaniga: “*The Value of Interpreting the Past*”, **The Mind’s Past**, Univ. of California Press, California, 1998, σσ. 151-175.
13. Κλασικό παράδειγμα επικεντρωμένης προσοχής που χρησιμοποιείται για την ανάλυση φορμαλιστικά αυτόνομων εικόνων παρέχει ο **Gombrich** στον κατάλογο της τελευταίας έκθεσης «*On Shadows*» που διοργάνωσε λίγο πριν το θάνατό του στο Βρετανικό Μουσείο και που την χρησιμοποιεί για να καταδείξει ως ιδανικός ξεναγός τα καθαρά δομικά στοιχεία των έργων. Η επίγνωση εισάγεται ως διακοπή του αφηρημένου περιπατητή από τις γιγαντοαφίσεις, παράδειγμα που αναλύει ο **J. R. Searle** για να το αντιδιαστείλει από την πραγματική προθετικότητα.
Πβ. E.H. Gombrich: **Shadows: The Depiction of Cast Shadows in Western Art**, National Gallery London Publications, London, 1995.
Επίσης J. R. Searle: **Intentionality**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1983.

14. Ernest Gellner: **Έθνη και Εθνικισμός** (μετ. Δ. Λαφαζάνη), εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήναι, 1992, σ. 48.

15. Φυσικά, όταν μιλάμε για κατάργηση συνόρων εν προκειμένω, εννοούμε συνόρων με τη μοντερνική έννοια. Δηλαδή, χώρων γεωγραφικού προσδιορισμού, στα πλαίσια των οποίων συγκεκριμένες ομαδικές συμπεριφορές υπαγορεύονται από σαφώς δημοσιοποιημένο σύστημα νόμων και κανονικοτήτων που εφαρμόζονται κατά συμβεβηκόσ. Η έννοια αυτή του συνόρου χρησιμοποιείται στην πολιτική φιλοσοφία, διαμορφωμένη από την εμπειριοκρατική παράδοση, και ως εκ τούτου, οσάκις επιχειρήθηκε να χρησιμοποιηθεί με εθνολογική ή ανθρωπολογική σήμανση – προπάντων για να διατυπώσει μεταμοντέρνα επιχειρήματα – παρουσίασε ισχυρά προβλήματα λογικής συνέπειας. Είναι ένα από τα ζητήματα για τα οποία εξελέγχθηκε ο Gellner από τους μεθοδολογικούς του επιγόνους. Δηλαδή, η άποψή του ότι, σε έναν μεταμοντέρνο κόσμο, το κοινωνικό υποκείμενο αυτοπροσδιορίζεται και περιχαράκωνεται σε ομάδα με κριτήρια αντλημένα από το εθνολογικό (γεωγραφικό) – συνοριακό (θεσμοθετημένο) παρελθόν του. Πβ. και την κριτική που του έγινε για το βιβλίο του **Έθνη και Εθνικισμός** (αυτόθι):

Anthony D. Smith: **Myths and Memories of the Nation**, Oxford Univ. Press, Oxford, 1999. Επίσης M. Rose: **The Post-modern and the Post-Industrial: A Critical Analysis**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1996.

Η έννοια του συνόρου στη μεταμοντέρνα ορολογία δεν προϋποθέτει πλέον δύο όμορες, αν και διαφορετικές, οντότητες, αλλά τείνει να λάβει τη σημασία της *εκτροπής* ή της δομικής αλλαγής ενός συνεχούς ομογενούς φαινομενικά.

Ο N. Mirzoeff γράφει: «Κατά τη δεκαετία του '90, μία νέα παγκόσμια κοινωνία φάνηκε να ανακλύπτει, μέσα στην οποία η ψηφιακή τεχνολογία ήταν η πιο προφανής ένδειξη ενός νέου κόσμου δίχως σύνορα», {από το: "*The National and the Digital in the 1990s*", **Watching Babylon**, Routledge, N.Y., 2005, σ. 131, [μετ. δική μου]}.

16. Το *Zeitgeist* (πνεύμα εποχής) εμπεριέχει το σύνολο των περιρρεόντων ορισμών τής λαϊκής επιστημονικής γνώσης (*folk science*), το επικρατούν γούστο, τα δεσπάζοντα ήθη και τους ευρύτερους πολιτισμικούς χαρακτήρες μιας περιόδου. Οποιαδήποτε εικόνα έχει πέντε θέσεις αναφορικά προς το *Zeitgeist*:

- α. το αντιπροσωπεύει απολύτως,
- β. το κριτικάρει και το ανατρέπει,
- γ. βρίσκεται πολύ μπροστά από αυτό,
- δ. βρίσκεται πολύ πίσω από αυτό (retrospective) και
- ε. δεν έχει καμιά σχέση με αυτό.

Πβ F. Sparshott: **The Theory of the Arts**, Princeton Univ. Press, 1982, Κεφ. VIII.

17. Η τεχνογνωσία και η τεχνομεθοδολογία (know how και know that) αποτελούνται από τα γνωστικά – εμπειρικά συμπιλήματα δεδομένων που συνιστούν ένα προενοιακό δίκτυο (pre-conceptual network) που αποτελεί την λογική συνθήκη εξαιτίας της οποίας αναπτύσσεται οποιαδήποτε χρηστική γλώσσα δίχως να εμπεριέχει αντιφάσεις που θα παγίδευαν τους τρέχοντες χρήστες της. Παράδειγμα η φράση «ανοίγω μία τρύπα στον τοίχο» γίνεται λογική, εφόσον το Zeitgeist μου εμπεριέχει τα know – how και know – that για μια τέτοια ενέργεια. Η φράση «ανοίγω μία τρύπα στον ήλιο», επί του παρόντος κρίνεται παράλογη, θα μπορούσε όμως να ισχύει εφόσον υπήρχε εγκατεστημένο Zeitgeist με τέτοιου είδους τεχνογνωστικές και τεχνομεθοδολογικές προϋποθέσεις.

Πβ. και J. R. Searle: **Intentionality**, ένθ' άν, μέρος Ι.

18. Διευκρίνηση: καθ' όλη τη διαπραγμάτευσή μου δεν θα χρησιμοποιήσω την έννοια της *εικόνας* ως *ιστόρηση*, δηλαδή ως καταγραφή. Θα χρησιμοποιήσω την έννοια, όπως διαμορφώνεται από την παράδοση που εκκινεί από τον A. Riegl και τον H. Focillon και – μέσω Wolfflin – καταλήγει στον E. Gombrich. Δηλαδή, οσάκις μία σύζευξη δομών δεν διαθέτει παρατηρητή, τότε δεν είναι *εικόνα*. Έχει το οντολογικό status οποιουδήποτε αντικειμένου βρίσκεται στο ρεαλιστικό κόσμο, αλλά η σύζευξη δίχως οπτικό – παρατηρησιακό αντίκρισμα δε χαρακτηρίζεται ως οργανική ενότητα, δηλαδή δεν δικαιολογούνται αιτιοκρατικά οι εσωτερικές της σχέσεις. Τούτο σημαίνει πως δεν εικονίζει τίποτα απολύτως, καθώς απουσιάζει ο παρατηρητής που θα εγκαθιστούσε σχέσεις αμφιμονοσήμαντης αντιστοιχίας. Σχέσεις δηλαδή ανάμεσα στην οργανική ενότητα του εξεικονιζόμενου και στη ρεαλιστική δομή του εξεικονιζόμενου, ακόμα κι αν αυτό το δεύτερο είναι φαντασιακό, παραμορφωμένο ή quasi ρεαλιστικό. Από τη στιγμή που παρουσιάζεται ο αντιλήπτορας, παρατηρητής ή όχι, το οντολογικά διαπιστευμένο αντικείμενο καθίσταται εικόνα, μόνο και μόνο επειδή ως *αντίλημμα* μπορεί να επικυρώσει τη διαδικασία αναγνώρισής του από έναν ανθρώπινο εγκέφαλο. Μπορεί δηλαδή να διαθέτει κατά μαρτυρίαν εσωτερικές αιτιακές σχέσεις της δομής του που κάποιος αποφάσισε να καταδείξει σε αυτό. Εν κατακλείδι, σε αυτή την παράδοση, μία εικόνα δεν μπορεί παρά να είναι υποχρεωτικά αντίλημμα.

Πβ. και A. Riegl: **Problems of Style**, (trans. Evelyn Kain), Princeton Univ. Press, Princeton, 1992.

Henri Focillon: **The Life of Forms in Art** (trans. George Kubler), Zone Books, 1992.

H. Wolfflin: **Principles of Art History**, Dover, New York, 1950.

E.H. Gombrich: **Art and Illusion**, Phaidon, London, 1960.

19. Πβ. και J. M. Mandler: **The Foundations of Mind (Origins of Conceptual Thought)**, Oxford Univ. Press, Oxford, 2004.

20. Πβ. B. A. Olshausen & C. Koch: “*Selective Visual Attention*”, **The Handbook of Brain Theory and Neural Networks** (ed. M. A. Arbib), The MIT Press, Mass., 1995, σσ. 837-840.
Επίσης Laurent Itti: “*Visual Attention*”, **The Handbook of Brain Theory and Neural Networks** (ed. M. A. Arbib), The MIT Press, Mass., 2003, σσ. 1196-1201.
21. Το 1998 η διαφημιστική καμπάνια της ιταλικής βιομηχανίας ενδυμάτων *Benetton* είχε ξεσηκώσει θύελλα αντιδράσεων στα μέσα ενημέρωσης και στην κοινή γνώμη. Συγκεκριμένα, επρόκειτο για εγκλείστους κάθε ηλικίας και φύλου οι οποίοι είτε είχαν καταδικαστεί σε θάνατο και βρίσκονταν στα σωφρονιστικά καταστήματα των Η.Π.Α. αναμένοντας την εκτέλεσή τους, είτε είχαν ήδη εκτελεστεί. Τα πρόσωπά τους εμφανίζονταν σε μια ευκρινέστατη φωτογραφία με χρωματιστό υπέρτιτλο: “ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΜΕΝΟΙ ΣΕ ΘΑΝΑΤΟ”. Κάτω από τον τεράστιο αυτό τίτλο, υπήρχαν τα εξής στοιχεία: πλήρες ονοματεπώνυμο, η ημερομηνία και τόπος γέννησης, τα εγκλήματα για τα οποία καταδικάστηκε, η ποινή (δηλαδή θάνατος) και ο τρόπος εκτέλεσης αυτής (λ. χ. ηλεκτρική καρέκλα).
Στον αντίποδα, υπάρχουν και διαφημίσεις στις οποίες εμφανίζονται υπέρ-κομψοί πρωταγωνιστές οι οποίοι, υπό ιδανικές συνθήκες και σε «αποστειρωμένα» περιβάλλοντα, φέρεται να βιώνουν στιγμές απόλαυσης πάντα συνοδεία ενός συγκεκριμένου προϊόντος (ποτό, τσιγάρο κλπ).
22. V. J. Propp: **Η Μορφολογία του Παραμυθιού** (μετ. Αρ. Παρίση), Καρδαμίτσα, Αθήναι, 1991.
23. K. Aschnebrenner: **ένθ’ αν**, Part II σσ. 125-320.
24. Ernest Gellner: **Nationalism**, Weidenfeld and Nicolson, London, 1997, του ιδίου: **Έθνη και Εθνικισμός**, ένθ’ αν.
25. Jean-Francois Lyotard: **The Postmodern Condition: A Report on Knowledge**, (G. Bennington, B. Missumi trans.), Manchester Univ. Press, Manchester, 1984.
26. Πβ. Hao Wang: **Beyond Analytic Philosophy: Doing Justice to What We Know**, MIT Press, Mass., 1988.
27. Για τον Ryle και άλλους θετικιστές η μεταφορά δεν είναι παρά ο λεκτικός προσεταιρισμός μιας σειράς ειδοποιών διαφορών που εξυπηρετούν ως μείζονες χαρακτήρες μια κατηγορία για να περιγραφεί μια άλλη κατηγορία που τείνει να υιοθετήσει αυτή τη σειρά ως δικό της μείζονα χαρακτήρα με σύγχρονη απόκρυψη ή αποδυνάμωση του πραγματικού της μείζονα χαρακτήρα. Παράδειγμα όταν λέμε *η γλώσσα της πήγαινε ροδάνι*, ο μείζον χαρακτήρας της ατέρμονης κίνησης που ειδοποιεί ένα ροδάνι μεταφέρεται στην κίνηση της γλώσσας ενώ ο χαρακτήρας της μυϊκής κίνησης της γλώσσας υποκρύπτεται και παραβλέπεται. Οι μεταφορές, όταν είναι εξαιρετικά επιτυχείς, τείνουν

να εγκαταστήσουν αυτοματισμούς αλληλοεπικάλυψης.

Πβ και D. Berggren: *“The Use and Abuse of Metaphor”*, **Review of Metaphysics**, T. 16, 1963.

Επίσης G. Ryle: *“Internal Relations”*, **Proceedings of The Aristotelian Society (Supp. Vol.)**, T. 14, 1935, σσ. 154-172.

28. S. Kripke: *“A Puzzle About Belief”*, **Meaning and Use** (ed. A. Margalit), Reidel, Dordrecht, 1976.
29. Μία κατηγορία είναι ταξονομική μονάδα της οποίας οι ειδοποιοί διαφορές είναι de re ιδιότητες και δεν προϋποθέτουν λειτουργιστική παρέμβαση του παρατηρητή, ενώ μία τάξη είναι ταξονομική μονάδα της οποίας τα επιλεγμένα γνωρίσματα είναι de dicto ιδιότητες που έχουν καταδειχτεί από τον παρατηρητή ως διευκολύνσεις μιας μελλοντικής λειτουργιστικής παρέμβασης. Παράδειγμα μηρυκαστικό - σφάγιο.
Πβ. και M. Thompson: *“On The Distinction between Thing and Property”*, **The Return to Reason** (ed. J. Wild), Chicago Univ. Press, Chicago, 1953.
30. Πβ. και Madan Sarup: **Identity, Culture and the Postmodern World**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2002.
31. D. Lewis: **Convention: A Philosophical Study**, Harvard Univ. Press, Cambridge, 1969, μέρος πρώτο.
32. Πβ. Anthony D. Smith: **Myths and Memories of the Nation**, ένθ' αν.
Επίσης M. Rose: **The Post-modern and the Post-Industrial: A Critical Analysis**, ένθ' αν.
33. K. Aschnebrenner: **The Concepts of Criticism**, ένθ' αν.
34. M. C. Beardsley: **Ιστορία των Αισθητικών Θεωριών** (μετ. Δ. Κούρτοβικ - Π. Χριστοδουλίδης), Νεφέλη, Αθήναι, 1989, σσ 47-61.
35. I. Kant: **Κριτική της Κριτικής Δύναμης** (μετ. Κ. Ανδρουλιδάκης), Ιδεόγραμμα, Αθήναι, 2002, σ. 132.
36. Τα παραπάνω ζητήματα καθώς και την άποψη πως η αισθητική τείνει να γίνει η νέα ηθική διαπραγματεύεται ο **E. Gombrich** στη συλλογή άρθρων του **Meditations on a Hobby Horse**, (Phaidon, London, 1963).
37. Πβ. και E. Cassirer: **Philosophy of Symbolic Forms** (μετ. R. Manheim), New Heaven, 1957.
Επίσης S. Langer: **Feeling and Form**, N.Y., 1953.
G. Dickie: **Art and the Aesthetic**, Ithaca, N.Y., 1974.
A. Danto: *“The Artworld”*, **Journal of Philosophy**, τ.61, 1964, σσ. 571-584.

R. Wollheim: *The Institutional Theory of Art, Art and Its Objects*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1980.

38. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα του Σοσιαλιστικού Ρεαλισμού που επιστρατεύτηκε στην πρώην Σοβιετική Ένωση από την προπαγανδιστική μηχανή του σταλινικού καθεστώτος κατά τη δεκαετία του 1930 με απώτερο στόχο τη δοξολογία – εξύμνηση του προλεταριάτου. Ο Στάλιν δημοσιοποίησε το 1934 μέσω μιας διάλεξης τού γαμπρού του, Andrei Zhdanov στο συνέδριο τής Ένωσης των Σοβιετικών συγγραφέων τη διαταγή ότι οι καλλιτέχνες οφείλουν να παρέχουν μια ιστορικά συγκεκριμένη απεικόνιση τής πραγματικότητας στην επαναστατική ανάπτυξή του που θα συνδυάζεται με το σκοπό της εκπαίδευσης των εργαζομένων στο πνεύμα τού κομμουνισμού. Τόνισε ότι μόνο τέτοιου τύπου δημιουργίες θα ήταν αποδεκτές από το Κόμμα. Επιπλέον, επανέλαβε τη φράση του Στάλιν που περιγράφει τον καλλιτέχνη ως μηχανικό της ανθρώπινης ψυχής. Όποιος εκ των καλλιτεχνών παρέκκλινε έστω και ελαφρώς της ρητής διαταγής είχε την ανάλογη μεταχείριση: εξορία, φυλακή κλπ.
Πβ. και Philip Cooper: *Socialist Realism*, **Microsoft Encarta Encyclopedia**, Washington, U.S.A., 1999.
39. I. Kant: **Η Κριτική τής Κριτικής Δύναμης**, ένθ' αν, σσ. 169-207. Του ιδίου: **Παρατηρήσεις Πάνω στο Αίσθημα του Ωραίου και του Υπέροχου**, (μετ. Χ. Τασάκος), Printa, Αθήναι, 1999.
40. Το σωματοτυπικό πεδίο δράσης νοούνταν ως ένα άυλο οριζόντιο παραλληλόγραμμο με μακρύτερη ακμή εκείνη του ύψους ενός μέσου ανθρώπου. Μέσα σε αυτό το παραλληλόγραμμο ο άνθρωπος ξεδιπλώνει τα όρια των κινήσεών του, ενώ η μικρή ή μεγάλη προσπάθεια να μεταφέρει την δράση προσδιορίζει και το μέτρο του κοντά, μακριά, ψηλά, βαθιά. Το σωματοτυπικό πεδίο δράσης χρησιμοποιήθηκε ως αρχιτεκτονική μονάδα από τον Alberti, ως μέτρο του «παραθύρου στον κόσμο» από τον Leonardo Da Vinci και έφτασε να υπαγορεύσει τα κλάσματα αναλογιών στα σώματα του Albrecht Durer.
Πβ. και M. Beardsley: **Ιστορία των Αισθητικών Θεωριών**, ένθ' αν, σσ. 109-120.
41. J. Baudrillard: **The Gulf War Did Not Take Place** (trans. Paul Patton), Indiana Univ. Press, Bloomington and Indianapolis, 1995.
42. R. Jackendorff: **Patterns In The Mind: Language And Human Nature**, Basic Books, Connecticut, 1994.
43. Semir Zeki: **Εσωτερική Όραση** (μετ. Θ. Ντινόπουλος, επιμ. Α. Καραμανλίδης), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2002, σσ. 57-59.

44. Το παρακάτω απόσπασμα υποδεικνύει πώς το ανθρώπινο μάτι μπορεί εύκολα να εξαπατηθεί τον εγκέφαλο... «Όταν βλέπουμε τηλεόραση, κοιτάζουμε ένα κομμάτι γυαλί που εκπέμπει ακτινοβολία, αλλά, όμως, ο αυτόνομος υπομηχανισμός της αντίληψης των επιφανειών πληροφορεί τον υπόλοιπο εγκέφαλό μας ότι βλέπουμε αληθινούς ανθρώπους και μέρη. Ο αυτόνομος υπομηχανισμός έχει αποκαλυφθεί. Δεν κατανοεί τη φύση των πραγμάτων, αλλά επενδύει σε ένα κίβδηλο χαρτί. Αυτό το κίβδηλο χαρτί είναι τόσο βαθιά ριζωμένο στη λειτουργία του οπτικού μας εγκεφάλου, που δεν μπορούμε να σβήσουμε τις προϋποθέσεις που είναι γραμμένες σ' αυτό. Ακόμα και για έναν αιώνιο λάτρη του καθιστού και της τηλεόρασης, το οπτικό σύστημα δεν «μαθαίνει» ποτέ ότι η τηλεόραση είναι ένα τζάμι με αστραφτερές κουκίδες φωσφόρου και το άτομο δεν χάνει ποτέ την ψευδαίσθηση ότι υπάρχει ένας κόσμος πίσω απ' αυτό», [Steven Pinker: *«Πως Λειτουργεί ο Νους: Βασικός Εξοπλισμός»*, **Γνωσιακή Επιστήμη, η Νέα Επιστήμη του Νου** (επιμ. Στ. Βοσνιάδου), Gutenberg, Αθήναι, 2004, σσ. 451-496].
45. Με αυτή την τεχνική, η εξαιρετικά εξεζητημένη διαφήμιση επιστρατεύει στοιχεία από πολύ γνωστά και αναγνωρίσιμα έργα, ώστε η υπεραπλούστευση να δημιουργεί μία αίσθηση «οικειότητας» ή déjà vu, καθώς αυτά τα έργα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του περιρρέοντος Zeitgeist και ακόμα και οι μη ειδικοί μπορούν να έχουν «σκοντάψει» πάνω τους έστω και ως περικάλυμμα για σοκολατάκια (βλ. Mona Lisa στα σοκολατάκια Παυλίδη - στο Παράρτημα Εικόνες/Εικόνα 3). Συμπερασματικά θα λέγαμε πως ο τέτοιος ελαφρύς ευτελισμός της τέχνης υπαγορεύει μια grosso modo θεωρία γούστου. Τα παραδείγματα είναι πάρα πολλά. Η διαφημιστική καμπάνια στο έργο «ET» του Steven Spielberg με την επαφή των δακτύλων δανεισμένη από τη φόρμα του Michelangelo στην Cappella Sistina. Οι ωμές χρωματικές συνθέσεις και η γεωμετρία του Mondrian που «δανείστηκε» η L'OREAL για να φτιάξει το λογότυπό της και ο Yves Saint Laurent για να σχεδιάσει ρούχα για την κολεξιόν του '85 (βλ. εικόνες 4, 5, 6, 7). Καθώς και η διαφημιστική εκστρατεία της καπνοβιομηχανίας Philip Morris που χρησιμοποίησε μοτίβα από τον Picasso και τον αφηρημένο εξπρεσιονισμό του Robert Rauschenberg. (πβ. και N. Mirzoeff: *“What is Visual Culture?, Visuality”*, **An Introduction to Visual Culture**, Routledge, London, 1999, σ. 17).
46. I. Kant: **Κριτική τής Κριτικής Δύναμης**, ένθ' αν, σ. 200.
47. Για παράδειγμα, φυλετικά ή ιστορικά σύμβολα και παραδοσιακά χρώματα που χρησιμοποιούνται από συγκεκριμένες υποομάδες γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης από τις διαφημιστικές ανά κόσμο καμπάνιες. Χαρακτηριστικές είναι οι διαφημίσεις που αφορούν εγχώρια ελληνικά προϊόντα στο εξωτερικό αφού τόσο στην εικόνα (τοπίο, ρούχα των ηθοποιών κλπ) όσο και στην ίδια τη συσκευασία πολλών εξ αυτών, παρατηρείται η χρωματική κυριαρχία του μπλε και του άσπρου.

48. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι: «...όταν η έκφραση των συναισθηματικών καταστάσεων γίνεται μόνο από τη δεξιά αντίστοιχη περιοχή του εγκεφάλου...επειδή αυτό δεν έχει τις γλωσσικές και συντακτικές αναλυτικές δομές του αριστερού, οπότε οι εσωτερικές συναισθηματικές καταστάσεις προχωρούν προς τη διαμόρφωση της συμπεριφοράς χωρίς να καταγράφονται από τη γλώσσα». Αυτό συνεπάγεται ότι «...δεν βιώνονται και δεν συνειδητοποιούνται ως εσωτερικές ορμές, ανάγκες και επιθυμίες, και δεν τους επιτρέπει να ενταχθούν στον εσωτερικό λόγο της αξιολόγησης και της πρόβλεψης της συμπεριφοράς και των συνεπειών της. Δεν μπορούν να γίνουν οι διάφοροι συνδυασμοί πιθανών πράξεων και η σύγκριση αυτών των σεναρίων μεταξύ τους». Με αποτέλεσμα «...η συμπεριφορά να πυροδοτείται από τις εσωτερικές αυτές καταστάσεις αυτόματα χωρίς δυνατότητα ελέγχου του κάθε βήματος, ή του στόχου της επειδή χάνονται οι συντακτικοί και δομικοί κανόνες αυτού του ελέγχου που στηρίζονται στο ότι όλα τα στοιχεία της συμπεριφοράς πρέπει να μπορούν να εκφραστούν γλωσσικά, ως μέρη ενός εσωτερικού ή εξωτερικού λόγου, για να μπορούν να αναλυθούν και λογικά. Το άτομο έτσι ικανοποιεί τις προσωπικές του ανάγκες ή επιθυμίες, αδιαφορώντας για τις συνέπειες... γιατί δεν μπορεί να τις προβλέψει με την έξυπνη, προβλεπτική αναλυτική λογική του αριστερού ημισφαιρίου», (Ευάγ. Καφετζόπουλος: **Εγκέφαλος, Συνείδηση και Συμπεριφορά**, Εξάντας, Αθήνα, 1995, σ. 139).
49. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η δάνεια εικόνα του θαλασσοπούλιου που ψυχορραγούσε μέσα στο πετρέλαιο κατά τον πόλεμο του Κόλπου, ή οι εικόνες των παρελθόντων εθνικών ηρώων λίγο πριν το δημοψήφισμα των Ελληνοκυπρίων για το σχέδιο του Kofi Annan τον Απρίλιο του 2004.
50. Για παράδειγμα η Lamborghini ή η Ferrari ως διθέσια προσομοίωση μιας Formula I, μή διαθέτοντας εφόδια πρακτικότητας ή αποθηκευτικούς χώρους, υπονοεί έναν τρόπο ζωής του πιθανού ιδιοκτήτη, κατά τον οποίο όλες οι καθημερινές φροντίδες είναι μετατεθειμένες σε τρίτους.
51. Τυπικό παράδειγμα οι οπαδοί ομάδων, οι rappers, οι οργανωμένοι μιμητές (fan club) πρωταγωνιστών κινηματογραφικών υπερπαραγωγών κ.λ.π.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Μεταμοντέρνα Θραύσματα και Μεταμοντέρνες

Φυλές

Κεφάλαιο Δεύτερο:

Μεταμοντέρνα Θραύσματα και Μεταμοντέρνες Φυλές

i) Μίμηση και Προσομοίωση

Όπως προαναφέρθηκε ήδη διανύουμε την εποχή των εικόνων. Στις προηγούμενες εποχές – της αφήγησης και του γραπτού λόγου – το κριτήριο αναφοράς της ρεαλιστικής πραγματικότητας προς τις έννοιες που το τότε *Zeitgeist* ενέτασσε στην folk science, ήταν η κλασική έννοια της μίμησης. Αυτή η έννοια, με όλες τις παραλλαγές που κατήγαγε από την πλατωνική αντίληψη μέχρι και την ύστερη αναγέννηση, στηρίζει την αναλογικότητα του μιμήματος προς το μιμούμενο σε ένα σύνολο ποιοτήτων που παρουσιάζουν αδιατάρακτη αμφιμονοσήμαντη αντιστοιχία προς ένα ανάλογο σύνολο ιδιοτήτων. Είναι προφανές πως ο μεσολαβητικός ηθμός δεν μπορεί παρά να είναι ο μηχανισμός αντίληψης του παρατηρητή, κομμένος και ραμμένος στα μέτρα του σωματοτυπικού πεδίου δράσης της Αναγέννησης. Και τούτο γιατί ο αντιλήπτορας είναι ο αποφασιστικός παράγοντας που εγκρίνει την τελική μίμηση ως επαρκή – άρα αισθητηριακά αναγνωρίσιμη¹.

Στην εποχή των εικόνων, το σωματοτυπικό πεδίο δράσης παρουσιάζεται εξαιρετικά τορπιλισμένο από παντοία ψευδαισθητικά υποκατάστατα των κερμάτων της ρεαλιστικής πραγματικότητας. Αυτή η διαταραχή της έννοιας του μεγέθους, της απόστασης και του συμπαγούς πριονίζει με τη σειρά της και τις τρέχουσες έννοιες που το τωρινό *Zeitgeist* εντάσσει στο πεδίο της σημερινής folk science. Δε μπορούμε δηλαδή πια να μιλάμε για μια σχέση μιμήματος εγκεκριμένου από έναν παρατηρητή, σε ισχυρή αμφιμονοσήμαντη αντιστοιχία προς μια «πραγματική πραγματικότητα». Ο

νέος μας όρος είναι η προσομοίωση. Κατά την προσομοίωση δεν μπορούμε να συστοιχίσουμε αμφίδρομες σχέσεις ανάμεσα σε συγκεκριμένα σύνολα ποιοτήτων και στις γενεσιουργές τους ιδιότητες. Μπορούμε μόνο να υποκαταστήσουμε τους τρόπους αναγνώρισης των αντιλημματικών δεδομένων με τρόπους αναγνώρισης σχέσεων. Αυτές οι σχέσεις με τη σειρά τους είναι συχνά διακεκομμένες, ασύνδετες ή αποσπασματικές. Ο παρατηρητής όμως του προσομοιωτικού φαινομένου αποκτά μια ψευδή εντύπωση ολότητας, χωρίς να μπορεί να διαγνώσει τα παραπάνω προβλήματα συνοχής. Για παράδειγμα, σε μία μιμητική λειτουργία μια φωτογραφία ή ένα σχέδιο προμηθεύουν στο αντιληπτικό μας σύστημα ένα σύνολο κηλίδων και ακμών υπό κλίμακα, που αν και δεν υπάρχουν στη φύση, μπορούν πάραυτα να συστοιχιστούν καταδεικτικά με το σύνολο των επιφανειών και των συνάψεών τους που λειτούργησαν ως μοντέλο αναφοράς. Το περίγραμμα ενός προσώπου λόγου χάριν, προς το πραγματικό πρόσωπο. Το χρώμα και η υφή της ζωγραφιάς, προς την πραγματική επιφάνεια. Είναι μάλιστα ενδιαφέρον πως αυτές οι αμφιμονοσήμαντες σχέσεις διατηρούν τον αναπαραστατικό τους χαρακτήρα, ακόμα και στην περίπτωση που αναιρεθούν άλλα δεδομένα αναγνωρισιμότητας. Είναι γι αυτό το λόγο που οι σχέσεις αποστάσεων ή συμπαγών αναγνωρίζονται ως τέτοιες, ακόμα και στα πιο αφηρημένα εξπρεσιονιστικά έργα, σταθερά εδραιωμένες πάνω στους παλιούς καλούς μηχανισμούς της μίμησης. Στην περίπτωση όμως της προσομοίωσης, η ανισομερής διαταραχή αισθητηριακών δεδομένων έχει ανάγκη μια οργανική ψευδο-ενότητα που να ξεγελά τα αισθητήρια με δήθεν ομοιογένεια τονική, χρωματική ή σχεδιαστικού μοτίβου².

Σε τελική ανάλυση ο αποδέκτης προσομοιωτικών εικόνων αποκτά ένα αντίλημμα που ενέχει θέση μετεικάσματος, καθώς παράγεται από απεικονιστικές συνθήκες εξαιρετικά υψηλής κινητικότητας και ταχύτητας. Συχνά δηλαδή οι εικόνες

εναλλάσσονται στο όριο του ενός δεκάτου πέμπτου ($1/15$) του δευτερολέπτου, ενώ τα εικονοστοιχεία (pixels), προπάντων όταν είναι υψηλής ανάλυσης η εικόνα, βρίσκονται σε διηλεκτή κραδασμό³.

Ως αποτέλεσμα, τα μετεικάσματα, από συνοδευτικά και διακριτά στοιχεία μιας εικόνας, καταλήγουν να αποτελούν μέρος της αναμενόμενου ως *condicio sine qua non*, και να θεωρούνται απολύτως φυσιολογικά.

Ο Bourdieu είναι από τους πρώτους που παρατηρούν πως η τηλεόραση εξελίσσεται σε παράγοντα βίαιης διαμόρφωσης του πολιτισμικού κεφαλαίου και σμιλεύει κριτήρια γούστου και πολιτισμικών συμπεριφορών⁴. Ακολουθώντας την τυπολογία του Weber, απορρίπτει τόσο τις βασικές αρχές, όσο και την ορολογία του μαρξιστικού υλισμού και του οικονομικού νετερμινισμού. Καταφέρνει να αποφύγει την ανάλυση των φαινομένων ως αποκλειστικά οικονομικών επιπτώσεων, καθώς θεωρεί πως τόσο ο καθορισμός των κοινωνικών ομάδων, όσο και η θέση του κοινωνικού υποκειμένου, προσδιορίζονται μέσα στην πυραμίδα και όχι μονομερώς από την ένταξή τους σε κοινωνικές τάξεις οικονομικής δύναμης. Διαπιστώνει πως ο χαρακτήρας και η ποιότητα που παρουσιάζουν διάφοροι πολιτισμικοί παράγοντες κατά τη διαμόρφωση της δυναμικής των διαφόρων υποομάδων μέσα σε έναν αστικό υποδοχέα⁵ μετασχηματίζονται και μεταλλάσσονται ανάλογα προς το ποσοστό επιρροής αντιφατικών, αλλά αλληλοεπικαλυπτόμενων πεδίων του τρέχοντος *Zeitgeist*, όπως είναι π.χ. η τέχνη και η εκπαίδευση. Κατασκευάζει τελικά ένα ταξινομητικό σύστημα (βασισμένο στο *habitus*⁶), για να γεφυρώσει την υποκειμενικότητα και την αντικειμενικότητα μέσω της πρακτικής που αναπτύσσεται σε ένα σύστημα σχέσεων εγκατεστημένο στην κοινωνική αρένα (*field*)⁷. Με άλλα λόγια επιχειρεί να εξηγήσει τους μηχανισμούς με τους οποίους ένα ρεπερτόριο από αξιακά συστήματα, κανόνες συμπεριφορών, και νόρμες εξηγήσεων ενσωματώνονται

στα άτομα, ώστε να τα καταστήσουν ομάδες. Επιχειρεί επίσης να ερμηνεύσει πώς και ποιοί ακολουθούν συγκεκριμένες στρατηγικές, ώστε να καταλήξουν σε δεδομένα κοινωνικά μορφώματα. Και σε αυτό το σημείο σημειώνει πως οι εν λόγω στρατηγικές, που στην ουσία τους διακανονίζουν εξουσιαστικές σχέσεις, δεν υπαγορεύονται από κάποια αμιγώς οικονομική συνθήκη, αλλά καθορίζονται κυρίως από την κατοχή και από το βαθμό επηρεασμού του πολιτισμικού, του κοινωνικού και του συμβολικού κεφαλαίου. Έτσι η έρευνά του πάνω στον τρόπο επιλογής και στα κριτήρια που καθορίζουν το γούστο, καταλήγει στην άποψη πως η διάκριση ανάμεσα σε διαφορετικές *de gustibus* συμπεριφορές αποτελεί εργαλείο της κοινωνικής κριτικής μέσα σε ένα συμβολικό σύστημα εξουσίας. Είναι γι αυτόν κυρίως το λόγο που η κοινωνιολογική θέση του Bourdieu έχει χαρακτηριστεί κατά μείζονα λόγο ως πολιτισμική κοινωνιολογία (*cultural sociology*)⁸ ή ως θεωρία της πρακτικής (*theory of practice*)⁹.

Για τους παραπάνω λόγους ο Bourdieu στέκεται τουλάχιστον επικριτικά απέναντι στην τηλεόραση και σε όσους φαίνεται να ελέγχουν τη ροή των προγραμμάτων της και των εικόνων τους, καθώς την θεωρεί άμεση απειλή για την πολιτική ζωή και τη δημοκρατία. Και τούτο επειδή προβάλλεται μια ψευδαίσθηση – προσομοίωση ελευθερίας. Η προσομοίωση που επιτυγχάνεται από το επιλεκτικό φιλτράρισμα της συνέχειας (*séquence*) των εικόνων έχει απώτερο σκοπό τη χειραγώγηση των μαζών για την επίτευξη πολιτικών, οικονομικών ή άλλων δυναμικών κατευθύνσεων.

Ο Baudrillard με τη σειρά του εισάγει τον όρο *simulacra*¹⁰. Ο όρος δεν σημαίνει μια απλή προσομοίωση, αλλά περιγράφει την υποκατάσταση του ρεαλιστικού κόσμου από εικόνες που αναφέρονται έμμεσα σε αυτόν. Τούτο σημαίνει και διαφορετική αντίληψη των τιμών αληθείας που ο παρατηρητής μπορεί να δώσει

σε όσα όντα θεωρεί πως υπάρχουν. Έτσι λοιπόν, οσάκις χρησιμοποιείται από δω και στο εξής ο όρος προσομοίωση σε σχέση με τον όρο εικονική πραγματικότητα, αυτό γίνεται κατά συμβεβηκός, ελλείψει άλλου - πλέον δόκιμου - όρου. Γιατί η τέτοιου είδους προσομοίωση δεν συμπίπτει με την απλή (όπως προαναφέρθηκε), αλλά προϋποθέτει μια ριζική ανατροπή της ρεαλιστικής αφετηρίας που την παρήγαγε.

Αν η εποχή της αφήγησης και η εποχή του γραπτού λόγου προϋποθέτουν αντικειμενιστικά (φαινομεναλιστικά) κριτήρια, με τη χρήση των οποίων ο παρατηρητής εγκαθιστά νόρμες, στην εποχή των εικόνων – εξαιτίας της έμμεσης αναφοράς τους στο ρεαλιστικό κόσμο – η μετατόπιση γίνεται προς κριτήρια φαινομενολογικά. Αν τα φαινομεναλιστικά κριτήρια προϋποθέτουν πως τα υποκείμενα – παρατηρητές έχουν αποδεχτεί κι εγκαταστήσει επ' αμοιβαιότητα μετρικές συμβάσεις, μέσα από τις οποίες πιστοποιούν το μεταξύ τους αποδεκτό αληθές, στην περίπτωση των φαινομενολογικών κριτηρίων συμβαίνει κάτι άλλο. Ο παρατηρητής που ανταποκρίνεται σε εικόνες έμμεσα αναφερόμενες στη ρεαλιστική πραγματικότητα, αποσπασματικές, υφερπόντως παραμορφωμένες και συνδυασμένες με μια επίφαση οργανικής ενότητας, αποκτά επίγνωση πως το μέτρο ανταπόκρισής του είναι η παθητική όραση (όπως έχει περιγραφεί προηγουμένως), γεγονός που δεν επιτρέπει την ανάδυση συνείδησης.

ii) Οι Μεταλλαγμένες Νόρμες

Στην πραγματικότητα η εγκατάσταση μιας προσομοίωσης απαιτεί ριζική διαφοροποίηση της κανονικότητας (νόρμας) με την οποία είχαμε συνηθίσει να αναφερόμαστε στο ρεαλιστικό κόσμο. Οι νόρμες πάνω στις οποίες η επιστήμη στήριζε μέχρι την εποχή των εικόνων τις μετρικές της συμβάσεις, στην ουσία δεν

ήταν παρά οι αμφίδρομες σχέσεις ανάμεσα σε ένα πλαφόν γεγονότων (facts) και σε ένα πλαφόν εξηγήσεων (explanations)¹¹.

Το εκάστοτε ρεπερτόριο εξηγήσεων σηματοδοτούσε αφ' ενός τις επιστημονικές και τις μεταφυσικές κατηγοριοποιήσεις κάθε εποχής, αφ' ετέρου την folk science που διέτρεχε το αντίστοιχο Zeitgeist της κάθε εποχής.

Για παράδειγμα:

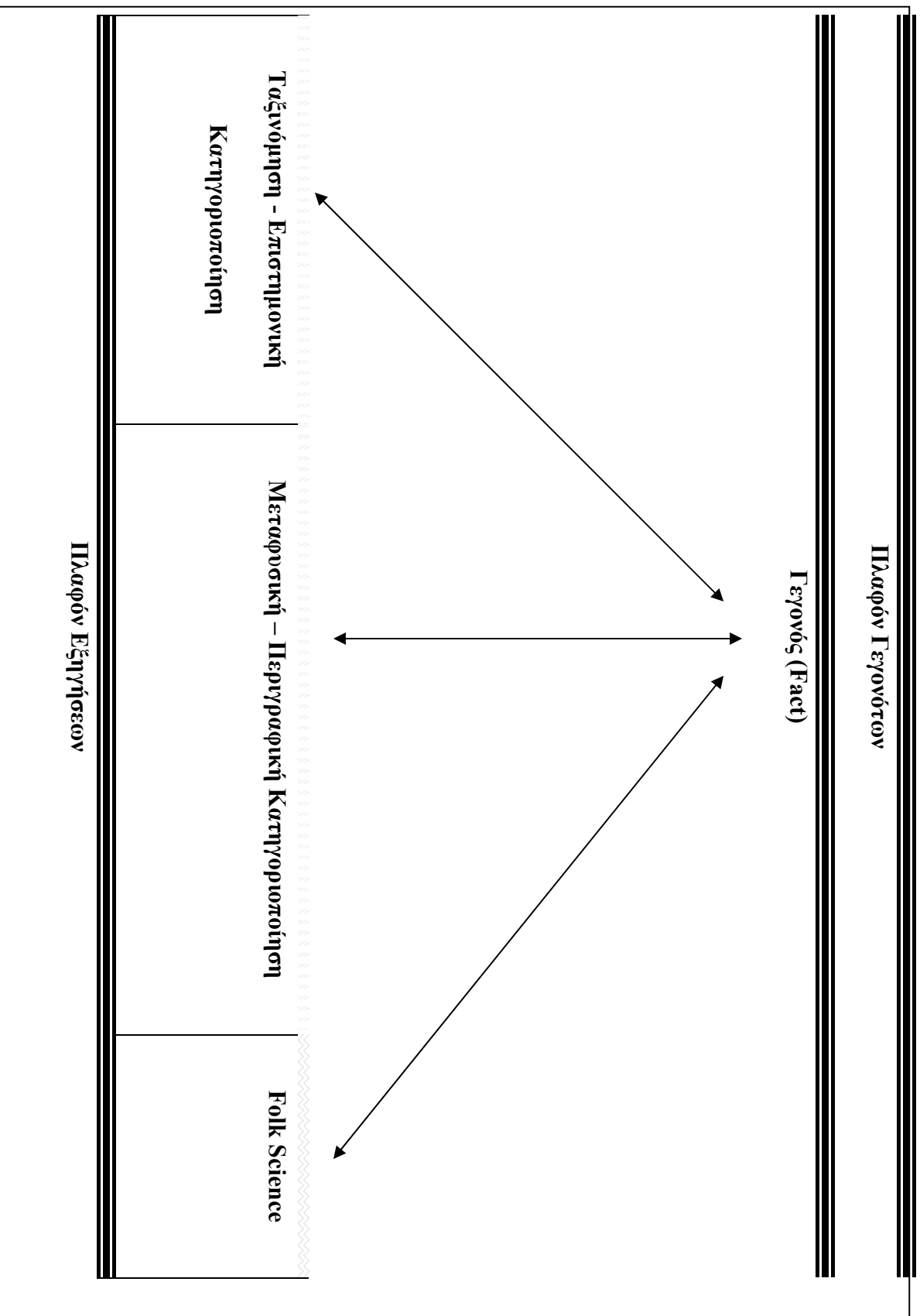
Η φάλαινα έχει υδάτινο πίδακα λόγω του φουσητήρα της (γεγονός – fact).

Η φάλαινα έχει πνεύμονες, γι αυτό χρησιμοποιεί φουσητήρα (εξήγηση [explanation]: ταξινόμηση – επιστημονική κατηγοριοποίηση).

Η φάλαινα είναι θηλαστικό (εξήγηση: κατηγορία [category] – μεταφυσική περιγραφική κατηγοριοποίηση).

Η φάλαινα, εν αντιθέσει προς τα ψάρια, είναι συγγενής προς το ανθρώπινο είδος (εξήγηση: folk science).

Εάν επιχειρήσουμε ένα καταδεικτικό γράφημα, θα μπορούσε να έχει την ακόλουθη μορφή.

Γίνεται φανερό και από το γράφημα πως η σχέση είναι αμφίδρομη. Γεγονός που αιτιολογεί τις εξηγήσεις να αναφέρονται όχι απλά στα γεγονότα, αλλά σε ένα συγκεκριμένο ρεπερτόριο αιτιακών σχέσεων που λειτουργεί ως συνεκτικός ιστός τους. Έτσι θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί πως κατά ένα τρόπο το πλαφόν των εξηγήσεων «πλάθει» τα γεγονότα. Όχι βέβαια ως ευθεία επέμβαση στη ρεαλιστική πραγματικότητα, αλλά ως επικέντρωση σε συγκεκριμένα πεδία ενδιαφέροντος που η εκάστοτε κοινωνική ομάδα απομονώνει από τον κόσμο – υποδοχέα της, επειδή την αφορούν για λόγους επιβιωτικούς, ευρύτερα οικονομικούς, εθνικούς ή άλλους ¹².

Είναι προφανές πως το προηγούμενο παράδειγμα δεν θα μπορούσε να ισχύει για ένα *Zeitgeist* που θα κατηγοριοποιούσε την φάλαινα ως ψάρι.

Στην περίπτωση των προσομοιώσεων, το πλαφόν των γεγονότων υποκαθίσταται από ένα πλαφόν εικόνων. Οι αιτιακές σχέσεις που διασυνδέουν αυτές τις εικόνες με ό,τι τις παρήγαγε, δεν προϋποθέτουν αναγωγή σε μετρήσεις του αληθούς συμβεβηκότος, είτε αυτές οι μετρήσεις θεωρούνται συμβατικές, είτε εκλαμβάνονται ως απόλυτες. Έτσι η σχέση μεταξύ των γεγονότων και των εικόνων καταλήγει μονόδρομη, καθώς εκλείπει η ανάγκη αναφοράς σε οποιονδήποτε ρεαλιστικό κόσμο. Τα πιο τυπικά παραδείγματα μπορούμε να τα αναζητήσουμε στο πεδίο του φωτορεπορτάζ, όπου η παρέμβαση της επαλήθευσης θεωρείται στοιχείο εκ περισσού, και ακόμα και στις περιπτώσεις αποκάλυψης του ψεύδους, η επανόρθωση ανάγεται είτε στις καλένδες, είτε στα ψιλά γράμματα των εφημερίδων. Είναι εξάλλου τυπικό και το παράδειγμα του αδιάσειστου επιχειρήματος ότι κάτι «συμβαίνει» ανεξαρτήτως επαλήθευσης, μόνο και μόνο επειδή μεταδίδεται από την τηλεόραση. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει η αίσθηση του μέτρου, του μεγέθους, της χρονικότητας και της τροπικότητας τερπιλίζονται, ενώ ο «αυτόπτης μάρτυρας» μπορεί να μας

προμηθεύσει μόνο την *Einfühlung* της μαρτυρίας του, αλλά καθόλου την εγκυρότητα του αυτόπτη μάρτυρα¹³.

Αρκεί όμως η διαπίστωση της προσομοιωτικής υποκατάστασης για να ερμηνευθεί ο κατακερματισμός των πολιτισμικών δεδομένων και η εκβίαση της καταναλωτικής ανταπόκρισης από το σύγχρονο αστικό υποκείμενο;

Ο Baudrillard με τα *simulacra* εισήγαγε έναν τυπικά μεταμοντέρνο όρο, αλλά τον διαχειρίστηκε με λεκτικά εργαλεία της μοντερνικότητας. Και τούτο συνέβη, επειδή η οικονομικίστικη κυρίως λογική του δεν κατόρθωσε να υπερβεί την έννοια του συνεκτικού κεφαλαίου με αντίκρισμα κάποιο αποθησαυριστικό μέταλλο, αφού αυτό ήταν ο κλασικός εχθρός της μοντέρνας αριστερής αντίληψης για την ευτυχία. Ούτε εξάλλου κατάφερε να διαφύγει από τη χρήση μεθοδολογικών εργαλείων όπως εκείνο της κλασικής κοινωνικής τάξης που την συνείχε η κοινή οικονομική ραχοκοκαλιά. Εργαλείων που έδειχναν εξαντλημένα ήδη κατά τις παρυφές της ύστερης μοντερνικότητας και καταδικασμένα από την διευρυμένη ορολογία του Max Weber.

iii) Τα *Simulacra* στο Κρεβάτι του Προκρούστη

Έτσι είναι εύλογο να επιχειρήσουμε μια περισσότερο στρωματογραφική ανάλυση των *simulacra* ως απεικονιστικών δυνατοτήτων του σύγχρονου κοινωνικού κινήτρου. Και μάλιστα να το επιχειρήσουμε με εργαλεία δάνεια από εικονολογικές αναλύσεις τύπου Panofsky, λαμβάνοντας βέβαια πάντα υπ' όψιν όλα τα τεχνικά προβλήματα για τα οποία έχει αυτή ελεγχθεί. Καθώς και το γεγονός ότι οι προς ανάλυση στρωματογραφούμενες εικόνες είναι και ασταθείς και εξαιρετικά υψηλής

κινητικότητας. Το γεγονός ότι τα αντιλήμματα που μας προμηθεύουν τα simulacra είναι ασταθή οφείλεται στην σύστασή τους από εικονοστοιχεία (pixels). Και επίσης η υψηλή τους κινητικότητα οφείλεται στο γεγονός ότι οι περισσότεροι διαφημιστές και φωτορεπόρτερ παίζουν με τα όρια της ανθρώπινης ικανότητας αναγνώρισης (επειδή, όπως αναφέρθηκε ήδη, η ωχρά κηλίδα μπορεί να δεχτεί ανεστραμμένο ερέθισμα μόνο επί ένα δέκατο πέμπτο του δευτερολέπτου $\{^{1/15}/_{\text{sec}}\}$). Τούτο σημαίνει πως έχουμε ήδη μια ολωσδιόλου κατεστραμμένη σχέση ανάμεσα στις παλιές εικόνες αναφοράς στη φύση και σε ένα μνημονικό έρμα (stock) το οποίο θεωρούνταν μέχρι το 1990 ότι φυλάσσεται σε συγκεκριμένα κουτιά ή συρτάρια του εγκεφάλου από τα οποία ανασύρεται ως πρωτογενές υπενθυμητικό υλικό, οσάκις χρειάζεται να επιτελεστεί η διαδικασία αναγνώρισης¹⁴. Με την αστάθεια και την υψηλή κινητικότητα των simulacra διαπιστώσαμε ότι το παλιό μοντέλο της μνήμης που φυλάσσεται σε θαλάμους ή σε συγκεκριμένα κέντρα με μια λογική εντοπιότητας δεν είναι πλέον έγκυρο. Από το 1990 και το 1995 κι έπειτα γνωρίζουμε ότι η μνήμη πυροδοτείται από κάποιο δομικό συστατικό αντιλήμματος, το οποίο λειτουργεί ως μνημονικός πυροκροτητής (memory trigger)¹⁵.

Εξαιτίας αυτού όλες, ή σχεδόν όλες οι εγκεφαλικές περιοχές που συνεργάστηκαν κατά τη διαδικασία πρόσληψης κι επεξεργασίας του αρχικού γεγονότος, επαναδιεγείρονται και συνεργάζονται για άλλη μία φορά *grosso modo* κατά την ίδια διαπλοκή. Έτσι, η μνήμη δεν είναι κάτι στατικό και επαναλαμβανόμενο, αλλά ένα αποτέλεσμα διέγερσης που κάθε φορά παρουσιάζει ιδιαίτερες αποκλίσεις και εκάστοτε μοναδικό ειδητικό χαρακτήρα¹⁶.

Το νέο μοντέλο ερμηνείας του μνημονικού φαινομένου εξηγεί γιατί οι ασταθείς και υψηλής κινητικότητας εικόνες πολύ συχνά δεν καταλήγουν στην αρμόζουσα σε αυτές αναγνώριση, αλλά σε εντελώς ανοίκεια. Τούτο έχει ως

αποτέλεσμα αφενός να εκκινούν μια μεγάλη αλυσίδα συνειρμισμών χαλαρής συνοχής (εμπειριοκράτες)¹⁷. αφετέρου να προκαλούν εντελώς παραμορφωμένες διαδοχικές μνημονικές αναπαραγωγές, επειδή ακριβώς λειτουργούν ως διαφορετικής τάξης πυροκροτητές κάθε φορά.

Για να επιστρέψουμε στη στρωματογραφική ανάλυση που θα μπορούσε να επιχειρηθεί σε τέτοιας υφής εικόνες, μια προσέγγιση θα μπορούσε να είναι η εξής:

A. Μία Κάθετη Στρωματογραφική Ανάλυση που θα αποτελούνταν από προσέγγιση:

- 1) του στρώματος της νευροφυσιολογικής επεξεργασίας ενός simulacrum από έναν παρατηρητή,
- 2) του στρώματος της αντίδρασης του ανθρώπινου αμφιβληστροειδούς υπό συνθήκες εκπαίδευσης της παθητικής όρασης (passive vision).

B. Μία Οριζόντια Στρωματογραφική Ανάλυση που θα αποτελούνταν από προσέγγιση:

- 1) τού στρώματος χειρισμού και υιοθέτησης ενός simulacrum από εθνοτικές υποομάδες,
- 2) τού στρώματος επεξεργασίας των νέων δεδομένων της έννοιας της μεταφοράς που προϋποθέτουν και νέο λεξιλόγιο σύμβασης, ώστε να πυροδοτηθούν μεγάλες και συχνά ασύμβατες μεταξύ τους δέσμες μνημονικών πυροκροτητών απευθυνόμενων σε μεγάλη ποικιλία αντιληπτών – αποδεκτών.

A. 1. Νευροφυσιολογική Προσέγγιση

Η παρατήρηση εκκίνησης θα μπορούσε να είναι πως ένα simulacrum φαίνεται να παραβιάζει τα κλασικά δεδομένα Jackendorff για το συμπαγές και τα περιγράμματα¹⁸. Τούτο σημαίνει ότι υπό κανονικές συνθήκες παρατήρησης της ρεαλιστικής πραγματικότητας κατά τη διαδικασία αναγνώρισης ενός αντιλήμματος, ο ανθρώπινος εγκέφαλος επεξεργάζεται άμεσα τα περιγραμματικά δεδομένα και κατόπιν τα δεδομένα του συμπαγούς (retrospectively). Και βέβαια προσδιορίζει μεγέθη και αποστάσεις σύμφωνα με το γνωστό σωματοτυπικό πεδίο δράσης που χρησιμοποιείται από την Αναγέννηση και μετά. Στην περίπτωση των simulacra, λόγω της αλλαγής κλίμακας μεγέθους εξαιτίας των υπερμεγεθύνσεων (zoom ups) και της δυνατότητας πολλαπλής επιλογής χρώσης των εικονοκυττάρων (pixels), καταλήγουμε σε ανώμαλη περιγραμματική ανάλυση. Εξ άλλου η υπερβολική εστίαση σε περιοχές απομονωμένες από το ευρύτερο πλαίσιο συνοχής της εικόνας, καταλήγει να ανατρέπει το συμπαγές, όπως αυτό θα αναμενόταν να υφίσταται με γνώμονα την πρότερη εμπειρία. Συχνά και οι δύο προηγούμενες ανατροπές μπορεί να παρουσιάσουν χρονική αντιμετάθεση¹⁹ της λειτουργίας αναγνώρισης του συμπαγούς προς εκείνη της αναγνώρισης του περιγράμματος. Και έτσι να διαταραχτεί όλη η διαδικασία που εκκινεί από την πρόσληψη του αντιλήμματος και καταλήγει στην σύμψηξη μιας έννοιας (concept)²⁰.

Σημείωση: τέτοιες εσωτερικές ανατροπές της διαδικασίας της αντίληψης συχνά εγχομονούν τις απαρχές νέων μυθολογιών²¹.

A. 2. Εκπαίδευση στην Παθητική Όραση

Κατά αυτό το στρώμα προσέγγισης των simulacra, και μετά τις προηγούμενες ανατροπές της αντιληπτικής διαδικασίας που περιγράφηκαν, παρατηρούμε πως με τη συχνή επανάληψη φαινομένων όπως τα παραπάνω, ο ανθρώπινος αμφιβληστροειδής οδηγείται σε μία εκπαίδευση για παθητική όραση. Τούτο σημαίνει πως η επίγνωση (awareness) εγκαθίσταται και υποκαθιστά όλο και συχνότερα την συνειδησιακή διαδικασία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα οι εγκατεστημένες συνήθειες παρατήρησης ομάδων ομοειδούς ανταπόκρισης σε συγκεκριμένα simulacra, να γίνονται όλο και πιο θολές και δυσδιάκριτες για τον παρατηρητή μιας ομάδας. Οδηγούμαστε έτσι σε αδιέξοδο, όταν προσπαθούμε να εγκαταστήσουμε ανθρωπολογικές εξηγήσεις. Γιατί η ολοένα και περισσότερο γενικευμένη παθητική όραση, επιτρέπει με τη σειρά της στις γενικεύσεις μιας Propp – λογικής να γίνονται ευέλικτες και να προμηθεύουν επαρκώς ηρωικά μοντέλα απομίμησης σε αστικούς ιθαγενείς ενός ευρύτερου υποδοχέα, μόλο που αυτοί προέρχονται από εξαιρετικά διαφοροποιημένους συνεκτικούς ιστούς. Σε αυτό το στρώμα μπορούμε να διακρίνουμε την σε δεύτερο βαθμό οπτική ομογενοποίηση και τους μηχανισμούς καταστολής διαφοροποιητικών αντιδράσεων²².

B. 1. Υιοθέτηση και Διαχείριση των Simulacra

Τα simulacra υιοθετούνται από εθνοτικές υποομάδες που μεταξύ τους δρουν παράλληλα, αλληλοσυμπληρωματικά ή και ανταγωνιστικά. Εξαιτίας αυτής της πολλαπλότητας των σχέσεών τους, η υιοθέτηση και η συνδιαλλαγή των simulacra συντελείται μέσα από εκείνους τους παράπλευρους διαχειριστικούς μηχανισμούς που,

όπως ήδη αναφέρθηκε, έχουν υποκαταστήσει τις μοντερνικές λειτουργίες του ολιστικού κράτους. Ο τρόπος που επιτελείται αυτό το έργο, εξαρτάται και από το ποσοστό θεσμοθέτησης που αυτοί οι μηχανισμοί διαθέτουν. Έτσι επιτυγχάνεται και ο βαθμός κύρους στον οποίο προσβλέπουν οι υποομάδες ως κέρδος από την οποιαδήποτε υιοθεσία τέτοιου τύπου. Εξάλλου το πόσο πρωταγωνιστικό ρόλο μπορεί η κάθε υποομάδα να διαδραματίσει σε αυτή τη διαδικασία, την καθιστά μακροπρόθεσμα ή μή κατ' εξοχήν φορέα αυτού τού θολού, ασαφούς, μεταμοντερνικού *Zeitgeist*²³.

B. 2. Η μετά Ryle Μεταφορά και η Νέα Συνθήκη Σύμβασης

Έχουμε ήδη αναφέρει πως οι μηχανισμοί μεταφοράς στην ανάλυση του Ryle προσαρμόζονται ένα μείζον χαρακτηριστικό που λειτουργεί ως ειδοποιός διαφορά για μία έννοια και την μεταφέρουν σε μία άλλη, της οποίας η πραγματική ειδοποιός διαφορά εξοβελίζεται. Στην περίπτωση των *simulacra*, αυτό γίνεται εξαιρετικά υπερπόντως με το δυνατόν μεγαλύτερη συγκάλυψη του «σαν να». Ο μηχανισμός μεταφοράς εξελίσσεται σε μηχανισμό υποκατάστασης και το μεταφέρον από το μεταφερόμενο καταλήγουν αδιαφοροποίητα και χρησιμοποιούμενα αδιακρίτως. Με αποτέλεσμα μία πλήρη σύγχυση ανάμεσα στην αναφορά σε πραγματικά δεδομένα (*factuality*) και στην αναφορά σε ερμηνείες. Βλέπουμε δηλαδή, πως δεν αναφερόμαστε πια σε μια σύνδεση πραγματικών ιδιοτήτων που εντοπίζονται στο ρεαλιστικό κόσμο έξω από τον παρατηρητή. Αλλά αναφερόμαστε σε ένα σύνολο ασταθών ποιοτήτων, ο αλληλοπροσδιορισμός των οποίων δεν εξαρτάται από το σύνολο των ιδιοτήτων που τις παράγουν, αλλά από την εκάστοτε σύνθεση δεδομένων

της ομάδας που τις αποδέχεται. Δεν έχουμε πια τη γνωστή διαμάχη Nagel και Blanshard για ιδιότητες de re και ιδιότητες de dicto²⁴. Έχουμε μετακινηθεί στην άποψη του Sprigge²⁵ για ιδιότητες de re και ποιότητες de dicto *το ενδιαφέρον των οποίων εξαρτάται από την οπτική γωνία από την οποία κανείς τις παρατηρεί*²⁶.

Διαφορετικά πράγματα μπορούν να είναι ενδιαφέροντα για διαφορετικές ομάδες και για διαφορετικούς λόγους, αν και σημείο αναφοράς τους μπορεί να είναι το ίδιο κομμάτι της ρεαλιστικής πραγματικότητας. Έτσι αναγνωρίζουμε στις ποιότητες de dicto που μας προμηθεύουν τα simulacra ένα ειδικό ενδιαφέρον που μεταβάλλεται ανάλογα με την οπτική γωνία του παρατηρητή. Και δεν είναι το αίτιο που προκαλεί την εστίαση της προσοχής (focus of attention) της ενεργητικής όρασης, αλλά ο «εκπαιδευτής» στην παθητική όραση. Τούτη η οπτική γωνία για τον ίδιο τον παρατηρητή καταλήγει να διαμορφώνεται εξαιτίας της παθητικής όρασης ανάλογα με τα «ατομικά του γυαλιά». Πέραν δηλαδή από το ατομικό ψυχαναλυτικό ποσοστό που ευθύνεται για το ενδιαφέρον, ένα μεγάλο μέρος καταλήγει να γίνεται ισχυρή πολιτισμική προδιάθεση. *Χωρίς ο ίδιος ο παθητικός παρατηρητής να το γνωρίζει.* Η συμπλοκή των ποιοτήτων που μία συγκεκριμένη ομάδα επιλέγει ως ενδιαφέρουσα, αναδεικνύεται, όχι επειδή ο ρεαλιστικός κόσμος τούτης της ομάδας είναι ασύμβατος προς το ρεαλιστικό κόσμο μιας άλλης γειτονικής της ομάδας. Αλλά επειδή η οπτική των μελών της προσδιορίζεται από συγκεκριμένες πρακτικές παθητικής όρασης, που με τη σειρά τους ανεπαισθήτως προσδιορίζουν αυτή την ομάδα και τις επιδιώξεις της. Έτσι, βασικό εργαλείο της ανθρωπολογικής προσέγγισης γίνεται η ανάλυση των επιλεγμένων συμπλοκών ποιοτήτων που χρησιμοποιεί μια ομάδα, για να διαμορφώσει τις καθημερινές της πρακτικές. Ακόμα, τέτοιο εργαλείο γίνονται και οι αιτίες που καθιστούν αυτές τις συγκεκριμένες συμπλοκές ενδιαφέρουσες, παρά την έλλειψη κινήτρου που θα υπαγόρευε μία ενεργητική όραση. Τέλος, το ποσοστό απόκλισης

αυτών των συμπλοκών ποιότητων από το σύνολο των ιδιοτήτων που τις παρήγαγε, και πολύ περισσότερο η μυθοποίηση των ποιότητων, προσμετρά ένα είδος σχέσης. Το είδος της σχέσης που η προαναφερθείσα ομάδα έχει με το συγκεκριμένο κομμάτι του ρεαλιστικού κόσμου που την περιβάλλει²⁷. Η τέτοιου είδους σχέση έχει κλονιστεί και εξαιτίας της διήθησης της ρεαλιστικής πραγματικότητας μέσα από τα simulacra, ενώ αναδεικνύεται ισχυρή η ανάγκη χρήσης ενός νέου λεξιλογίου που να τοποθετεί τις διαδραματιζόμενες μεταφορές όχι χωρικά (στη ρεαλιστική πραγματικότητα), αλλά τοπολογικά (στην διαδικτυακή πραγματικότητα). Σε όλα τα παραπάνω η εμπλοκή του παρατηρητή – αντιλήπτορα καταλήγει βέβαια δραματική, καθώς η αναφορά του γίνεται σε εικόνες (συμπλοκές ποιότητων) και όχι στη ρεαλιστική πραγματικότητα (συμπλοκές ιδιοτήτων). Έτσι προσδιορίζεται η διαφορά ανάμεσα σε μία φαινομεναλιστική καταμέτρηση της πραγματικότητας και σε μία φαινομενολογική οικειοποίηση της εικόνας που υπαγορεύεται πια από το μεταμοντέρνο, ασαφές και αποσπασματικό Zeitgeist.

iv) Η Απολεσθείσα Συνθήκη

Βέβαια το νέο λεξιλόγιο παραβιάζει και την ομαλή διαδοχή των equilibria από dominant σε normative. Και τούτο γιατί αυτή η διαδοχή στηρίζεται συνήθως σε υψηλής επαληθευσιμότητας κριτήρια, κατ' αναφοράν προς τη ρεαλιστική πραγματικότητα. Επειδή η σύμβαση την οποία εντέλλεται η διαδοχή των equilibria λειτουργεί τόσο πιο αξιόπιστα, όσο πιο άμεση, προφανής και ισχυρή είναι μια επαλήθευση των κριτηρίων που τη συνδέουν με το λειτουργιστικό της αποτέλεσμα, όπως αυτό αντανακλά στην ομάδα αποδοχής. Εν προκειμένω, επειδή τα κριτήρια δεν

αναφέρονται σε αμετακίνητες συμπλοκές ιδιοτήτων, αλλά σε συμπλοκές ποιοτήτων που είναι ενδιαφέρουσες για διαφοροποιημένους και ποικίλους λόγους, δεν ευκολύνουν την ομαλή πρόσβαση από dominant σε normative equilibria. Αντίθετα ευκολύνουν παράξενες και φαινοτυπικές συνδέσεις διαφόρων dominant equilibria μεταξύ τους. Επειδή αυτό διευκολύνει τους παράπλευρους διαχειριστικούς μηχανισμούς, που έχουν υποκαταστήσει το κεντρικό ολιστικό κράτος, να συνέχουν και να ομογενοποιούν τις υποομάδες που αποτελούν το μεταμοντέρνο κατακερματισμένο πολιτισμικό μωσαϊκό²⁸.

Στο σημείο αυτό, και επειδή έχει γίνει πολύς λόγος για ιδιότητες, ποιότητες, Τύπους, Σήματα, θα πρέπει να δούμε με ποιον τρόπο χρησιμοποιούν τα διάφορα καθ' όλου και επιμέρους τα τρία γνωστικά πεδία που εμπλέκονται στην ανάλυση του μεταμοντέρνου τοπίου. Δηλαδή η ανθρωπολογία, η κοινωνιολογία και η πολιτική φιλοσοφία. Και είναι σημαντικό να έχουμε πάντα υπ' όψιν, πως όλοι οι τρόποι με τους οποίους αναδύθηκαν κατά καιρούς τα καθ' όλου και τα επιμέρους δεν σημαίνουν απλώς αλλαγή ορολογίας, αλλά πραγματικές και καίριες διαφορές ανάμεσα στα συστήματα περιγραφής. Δεν είναι δηλαδή το ίδιο τα καθ' όλου και τα επιμέρους με τους Τύπους και τα Σήματα, ή με τις ποιότητες και τις ιδιότητες. Επειδή αυτά τα δίπολα δεν καταδεικνύουν μόνο διαφορά τρόπου κατακερματισμού των δεδομένων (data fragmentation), αλλά και στατιστική απόκλιση του ποσοστού παραδειγμοποίησης ή εξαντικειμενίσης (exemplification ή reification) των δειγμάτων αναφοράς ως προς ένα εγχειρίδιο (manual) διακανονισμού των σχέσεων ανάμεσα στο βάθος και στο πλάτος οποιασδήποτε έννοιας του τρέχοντος Zeitgeist.

ν) Ιδιότητες: Το Σπασμένο Εργαλείο του Ανθρωπολόγου

Τα σύγχρονα νευροφυσιολογικά δεδομένα μας επιβεβαιώνουν πως ό,τι συναποτελεί ένα αντίλημμα είναι μία σύνθεση δεδομένων που γίνονται αντιληπτά ακριβώς επειδή είναι συντεθειμένα με τον συγκεκριμένο τρόπο και όχι άλλον. Αυτά τα δεδομένα είναι ένα σύνολο ποιοτήτων των οποίων ο αλληλοπροσδιορισμός καθορίζεται εντελώς από τη σύνθεση της πηγής εκπόρευσής τους. Τούτη δεν είναι άλλη από μία σύνθεση πραγματικών ιδιοτήτων που κείνται στο ρεαλιστικό κόσμο έξω από τον παρατηρητή. Οι ιδιότητες είναι συγκεκριμένες συμπεριφορές της ύλης και υπάρχουν ως τέτοιες ανεξαρτήτως της εμπλοκής του παρατηρητή. Απαντούν δε στις εξής σχέσεις:

1. ιδιότητες καθ' εαυτές (properties)
2. σχέσεις ιδιοτήτων (property relations). Δηλαδή σχέσεις συμπεριφορών της ύλης.
3. καταστάσεις των πραγμάτων (state of affairs). Δηλαδή διαφορότροπες συμπλοκές σχέσεων ιδιοτήτων που αποδίδουν γεγονότα²⁹.

Ένας παρατηρητής – δέκτης που προσλαμβάνει κάποιο ή κάποια αντίλημματα, χρησιμοποιεί τις τρεις αριστοτελικές λογικές αρχές³⁰ για να διακρίνει σε ένα πρώτο επίπεδο τις σχέσεις ομοιότητας αυτών που προσλαμβάνει, και σε ένα δεύτερο επίπεδο για να εγκαταστήσει αιτιακές σχέσεις ανάμεσα στις σχέσεις ομοιότητας. Επειδή κανένα ανθρώπινο μάτι δεν μπορεί να δει ξεχωριστά ανά μία ιδιότητα, βλέπει μόνο οπτικά αντίλημματα που προέρχονται από γειτνιαζουσες ιδιότητες. Αυτή η γειτονία αποδίδει ποιότητες. Έπειτα, ο παρατηρητής συμπεραίνει, για παράδειγμα, ότι η ιδιότητα ενός κίτρινου αντικειμένου είναι να αντανακλά μόνο το κίτρινο φως. Επομένως, οι σχέσεις ιδιοτήτων είναι οι σχέσεις των προϋποθέσεων

φωτεινότητας πάνω στο αντικείμενο που παράγουν το κίτρινο χρώμα. Φυσικά σε ένα κόσμο που δεν υπάρχει παρατηρητής, εκλείπει και αυτή η κανονικότητα που τελικά ονομάζουμε νόμο. Γιατί απλώς υπάρχει μία συγχρονία: φως που πέφτει πάνω στο αντικείμενο και παράγει το κίτρινο. Αυτό, αλλά και το κάθε αντίστοιχου τύπου συμπέρασμα που παράγουμε στο συγκεκριμένο κόσμο που ζούμε, μας αποδίδει κι ένα ποσοστό διαπίστωσης του τί πραγματικά συμβαίνει υπό ειδικούς όρους αντίληψης.

Εάν τις ίδιες ιδιότητες που υπάρχουν στα πράγματα (de re) τις παρατηρήσω με διαφορετικό τρόπο, μου αποδίδουν διαφορετικές σχέσεις ποιότητων, με αποτέλεσμα να μπορώ να εγκαταστήσω διαφορετικών ειδών αιτιακές σχέσεις. Για παράδειγμα, εάν πω ότι αστράφτει στον ουρανό επειδή αμάρτησα, προκάλεσα την οργή του Θεού και πρέπει να θυσιάσω ένα ζώο, έχω επικεντρωθεί σε συγκεκριμένα σύνολα ποιότητων μακροκοσμικής περιγραφής, στα οποία έχω εγκαταστήσει συγκεκριμένες αιτιακές σχέσεις. Αν όμως πω ότι αστράφτει, επειδή συναντώνται σύννεφα διαφορετικού ηλεκτρικού φορτίου, τότε έχοντας αναφερθεί πάλι στις ίδιες σχέσεις ιδιοτήτων, επικεντρώνομαι σε διαφορετικές σχέσεις ποιότητων μικροκοσμικής περιγραφής³¹. Με αποτέλεσμα να εγκαθιστώ διαφορετικού τύπου αιτιακές σχέσεις. Όσο περισσότερο αναζητώ εμπειρικά κανονικότητες, τόσο ισχυρότερη καταλήγει να γίνεται η αναγωγή μου σε καταστάσεις των πραγμάτων.

Αυτή η διαφορότροπη εγκατάσταση αιτιακών σχέσεων, απορρέει κατά μείζονα λόγο από ολόκληρο το επιβιωτικό σύστημα συνοχής μιας ομάδας και προμηθεύει κατ' εξοχήν πρωτογενές υλικό στη μελέτη του ανθρωπολόγου. Υπό τις μεταμοντέρνες συνθήκες η εγκατάσταση αιτιακών σχέσεων δεν έχει ως τελικό σημείο αναφοράς τις καταστάσεις των πραγμάτων της ρεαλιστικής πραγματικότητας, που χωρίς τον παρατηρητή τελούν υπό συγχρονία. Αλλά αναφέρεται εντέλει σε καταστάσεις των πραγμάτων μιας δομικής σύνθεσης της οπτικής εικόνας με σαφώς

ασταθή πρωτερόχρονα και υστερόχρονα. Ως αποτέλεσμα ήδη θέτει εν αμφιβόλω το ίδιο το γνωστικό πεδίο εργασίας του ανθρωπολόγου.

vi) Τα Αναξιόπιστα Σήματα: Όταν ο Κοινωνιολόγος Απορεί

Σε περίπτωση που το ενδιαφέρον μας δεν επικεντρώνεται σε συμπλοκές ποιότητων, αλλά σε μία έτοιμη κατεύθυνση προσοχής προς τα αποτελέσματα του προσλαμβάνειν τέτοιες συμπλοκές, τότε αναφύεται ζήτημα επιλογής και διαχείρισης προτύπων. Με άλλα λόγια εξαντικειμενίση ή πραγματοποίηση (reification) και παραδειγμοποίησή τους (exemplification)³², υπαγορευμένη από το τρέχον Zeitgeist.

Στην πραγματικότητα δηλαδή βρισκόμαστε μπροστά στη σχέση ενός Τύπου με τα Σήματά του. Ο Τύπος είναι, όπως αναφέρθηκε, μία συγκεκριμένη συμπλοκή ποιότητων που λειτουργεί ως δομική μήτρα. Μήτρα που αναπαράγει με υλικό τρόπο τις ίδιες συμπλοκές μέσα σε αντικείμενα – φορείς προκατασκευασμένα από ιδιότητες, που μπορούν ακριβώς να παράγουν την ως άνω ακριβώς συμπλοκή ποιότητων³³.

Τα αντικείμενα – φορείς είναι τα Σήματα. Τα Σήματα εξαντικειμενίζονται από μια κοινωνική ομάδα σε περίπτωση που το Zeitgeist της τής υπαγορεύει ένα ειδικό ενδιαφέρον για τον Τύπο που τα παράγει. Άρα και τα Σήματα γίνονται ενδιαφέροντα και χαρακτηρίζουν με τη σειρά τους την ομάδα. Οσάκις τα Σήματα παραδειγμοποιούνται, αναφέρονται δηλαδή σε κατηγορία, συμβαίνει η εξαντικειμενίση τους να έχει προχωρήσει σε ένα επίπεδο λογικού χαρακτηρισμού καθ' υπαγόρευση της τρέχουσας folk science που αποτελεί ειδικό μέρος του Zeitgeist.

Έτσι, ο κοινωνιολόγος χρησιμοποιεί τους Τύπους για να κατασκευάσει τα de gustibus δεδομένα της ομάδας, και τα Σήματα για να εξετάσει τις ταξονομικές

προδιαθέσεις της. Από αυτά τα δύο εργαλεία συμπεραίνονται οι μηχανισμοί που εγκαθιστούν τις νόρμες συμπεριφοράς της ομάδας, ώστε να ενσωματώνονται τα μέλη της σε αυτήν και να διατηρούν τα ιδιαίτερα πολιτισμικά τους στοιχεία μέσα από τελετές, κώδικες συμπεριφοράς, έθιμα κλπ. Αυτό δηλαδή που καταλήγει να γίνεται εθνοτική ή φυλετική μνήμη και – εξαιτίας της προϋπόθεσης του ειδικού ενδιαφέροντος – να αναγνωρίζεται ως οικείο και συνεκτικό στοιχείο. Η κατασκευή και επιλογή ενός Τύπου από την ομάδα, και το παρεπόμενο ενδιαφέρον γι' αυτόν προϋποθέτει ενεργητική όραση. Βέβαια, στη μεταμοντέρνα κατάσταση η παθητική όραση έχει υποκαταστήσει την ενεργητική και η επίγνωση έχει αντικαταστήσει την επικέντρωση της προσοχής (focus of attention). Ως αποτέλεσμα, ο κοινωνιολόγος δυσκολεύεται να συνδέσει τους επικρατέστερους Τύπους που χρησιμοποιεί η ομάδα, με τα στοιχεία που ευθύνονται για τη συνοχή της. Και δεν διαθέτει τη διαφάνεια της τεχνογνωσίας και της τεχνομεθοδολογίας (know how & know that) με τις οποίες η ομάδα πραγματώνει συγκεκριμένες σειρές Σημάτων κατά τη διαδικασία διαχείρισης ενός ασαφούς Zeitgeist. Έτσι γίνεται θολή και η ίδια η προδιαγραφή της δυναμικής της³⁴.

vii) Όταν ο Πολιτικός Φιλόσοφος Καταλήγει Δεοντολόγος

Τα Γένη Γενικώτατα είναι τρόποι αναφοράς σε κατηγορίες που δεν διαθέτουν υπερκειμένη ειδιοποιό διαφορά. Και τα Είδη Ειδικώτατα είναι ατομικές περιπτώσεις που χαρακτηρίζονται από όλο το φάσμα των ειδιοποιών διαφορών³⁵. Ο τρόπος με τον οποίο μία ομάδα αναφέρεται στα οικεία της Γένη Γενικώτατα, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο αυτά καταλήγουν (εφαρμόζονται) στα Είδη Ειδικώτατα, αποτελεί τον

πυρήνα εφαρμογής Γενικών Αρχών (Principia Generalia) που διαπνέουν την ομάδα. Από αυτές τις αρχές απορρέουν οι νόρμες (νόμοι), η πολιτισμική περιουσία και οι διακανονιστικές συνθήκες που συνέχουν την ομάδα. Επομένως αποτελούν κατ'εξοχήν υλικό του γνωστικού πεδίου του πολιτικού φιλοσόφου.

Στην περίπτωση βέβαια των μεταμοντέρνων συνθηκών, η εφαρμογή εξαιρετικά συνεκτικών Γενών Γενικωτάτων καταλήγει να γίνεται σε διαφορετικής προέλευσης Είδη Ειδικώτατα, και συχνά αντιφατικά μεταξύ τους. Έτσι δυναμιτίζεται πρακτικά α priori η δυνατότητα του πολιτικού φιλοσόφου να προτείνει γενικά ερμηνευτικά μοντέλα.

Όπως είδαμε, τα μεθοδολογικά εργαλεία του ανθρωπολόγου, του κοινωνιολόγου και του πολιτικού φιλοσόφου, λειτούργησαν απρόσκοπτα μέχρι τα μισά τουλάχιστον του εικοστού αιώνα, οπότε, εξαιτίας της υποκατάστασης των δεδομένων του ρεαλιστικού κόσμου από τα simulacra, οι επιπτώσεις φαίνεται να είναι οι εξής:

A) Στην περίπτωση του ανθρωπολογικού γνωστικού πεδίου το πρόβλημα θεμελιώνεται στην έλλειψη αμφιμονοσήμαντης αντιστοιχίας ανάμεσα στις πραγματικές ιδιότητες των προσομοιώσεων, προς τις ποιότητες που η εκάστοτε ομάδα αποφασίζει να θεωρεί ενδιαφέρουσες.

B) Στην περίπτωση του κοινωνιολογικού γνωστικού πεδίου, το πρόβλημα θεμελιώνεται κυρίως λόγω της πραγματοποίησης Σημάτων που προέρχονται από Τύπους ασαφούς δομής. Με αποτέλεσμα η παραδειγματοποίησή τους (κατηγοριοποιητική απόπειρα) να καθίσταται ανέφικτη. Και τούτο γιατί δεν καταγράφεται ένα ομοιογενές Zeitgeist που να υπαγορεύει την επιλογή Τύπων, αλλά πολλαπλές και πολλαχόθεν διάχυτες αντιλήψεις γύρω από κάποια βασικά θέματα.

Γ) Στην περίπτωση του γνωστικού πεδίου της πολιτικής φιλοσοφίας, το πρόβλημα θεμελιώνεται κατά κύριο λόγο στην αδυναμία διατύπωσης και σύνδεσης Γενικών Αρχών με τα προγεφυρώματα κατάβασης από τα Γένη Γενικώτατα στα Είδη Ειδικώτατα. Και τούτο γιατί αυτά τα τελευταία παρουσιάζουν ποικιλότροπο φάσμα από δεσμίδες ειδοποιών διαφορών, που ανάγονται σε περισσότερα από ένα Γένη Γενικώτατα, ακόμα και αλληλοαναιρούμενα μεταξύ τους.

Υπό τα σημερινά δεδομένα, για να εξετάσουμε τις επιπτώσεις του μεταμοντέρνου στη σύμπηξη και συνοχή των ομάδων, χρειαζόμαστε περισσότερο από κάθε άλλη φορά σκληρά αντικειμενιστικά κριτήρια. Μια πρόταση θα μπορούσε να είναι αυτή: Ένα μοντέλο σύνδεσης των τρεχόντων Τύπων προς τις αιτίες γένεσης των πλασματικών αναγκών που δημιουργούν τα *simulacra* στους αντιλήπτορες. Και ακόμα η σύνδεση των Σημάτων με τους τρόπους ικανοποίησης τούτων των πλασματικών αναγκών. Η σύνδεση των Τύπων με τις αιτίες γένεσης των πλασματικών αναγκών, μας προσφέρει μία νέα οπτική για την εξέταση των στοιχείων συνοχής μιας κοινωνικής ομάδας στο μεταμοντέρνο κόσμο. Η σύνδεση των Σημάτων με τους τρόπους ικανοποίησης των πλασματικών αναγκών, μας επιτρέπει μία νέα οπτική για τη μελέτη της δυναμικής αυτής της ομάδας. Ευκαταίο βέβαια είναι οι τέτοιες συνδέσεις να αφορμώνται από ένα τουλάχιστον αυστηρά ή και στατιστικά μετρήσιμο παράγοντα. Αυτός μπορεί να είναι ο τρόπος με τον οποίο οι πλασματικές ανάγκες ικανοποιούνται στο πλαίσιο του μεταμοντέρνου οικονομικού τοπίου, του τοπίου των οικονομικών θραυσμάτων.

Παραπομπές και Υποσημειώσεις του 2^{ου} Κεφαλαίου

1. Πβ. Ε. Μουτσόπουλος: «*Φύση και Καλλιτεχνική Μίμηση: Προσέγγιση ή Υπέρβαση;*», **Αισθητική και Θεωρία της Τέχνης** (επιμ. Π. Χριστοδουλίδης), Ελληνική Φιλοσοφική Εταιρεία, Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1994, σσ 125-129.
Επίσης Herman Koller: **Die Mimesis in der Antike**, Nachahmung, Darstellung, Ausdruck, Bern, Francke, 1954.
2. Για παράδειγμα η διαφήμιση big small του Toyota Yaris χρησιμοποιεί ως ψευδο-ενοποιητικό στοιχείο την τονική παλέτα του Klee, ενώ τινάζει στον αέρα τις σχέσεις μεγεθών, προσομοιώνοντας έναν γνωστό και αναγνωρίσιμο κόσμο διαταραγμένων σχέσεων μεγέθους προς τη ρεαλιστική πραγματικότητα. Τα ίδια σχεδιαστικά στοιχεία χρησιμοποιεί και η διαφήμιση της Peugeot για να υπαγορεύσει στο γιγάντιο αυτοκίνητό της να διασχίσει την πόλη. Τυπική ανατροπή των δεδομένων του συμπαγούς, με παράλληλη επιστράτευση των τεχνασμάτων του αφηρημένου εξπρεσιονισμού χρησιμοποιεί και όλη η διαφημιστική σειρά Megalicious για το κανάλι Mega.
3. Richard J. Krauzlis and Leland S. Stone: *Pursuit Eye Movements*, **The Handbook of Brain Theory and Neural Networks** (ed. M. A. Arbib), The MIT Press, Mass., 2003, σ. 930.
4. Ο P. Bourdieu γράφει: «...εύχομαι [οι αναλύσεις μου] να βοηθήσουν στην παροχή εργαλείων ή όπλων σε εκείνους που, μέσα στο ίδιο το εμπόριο της εικόνας, πολεμούν να εμποδίσουν αυτό που θα μπορούσε να είναι ένα αξιοθαύμαστο εργαλείο άμεσης δημοκρατίας από το να μετατραπεί σε ένα εργαλείο συμβολικής καταπίεσης.» {**On Television** [trans. Priscilla Parkhurst Ferguson], New Press, N.Y., 1999, σ. 8, [μετ. δική μου]}.
5. Η άποψη του διαχωρισμού των υποομάδων μέσα σε έναν ευρύτερο αστικό υποδοχέα, κατά αντιστοίχιση των φυλών μέσα σε ένα συνεκτικό φυσικό περιβάλλον, έχει χρησιμοποιηθεί ως κοινωνιολογική αναλογία προπάντων από τη δεκαετία του 1980 και μετά. Ο νεο – φυλετισμός (neo – tribalism) παρουσιάστηκε σε μετριοπαθή (π.χ. R. Dunbar κ.ά.) ή και ακραία εκφορά (J. Zerzan, D. Queen, D. Jensen, κ.ά.) στα έργα αρκετών κοινωνιολόγων και κοινωνικών ψυχολόγων ομάδας. Στην πραγματικότητα πίσω από το αναλογικό εργαλείο κρύβεται μία πολιτική ή μάλλον πολιτικοφανής κίνηση, που δίνει έμφαση στην αναγκαιότητα της εγκαθίδρυσης ενός παγκόσμιου ή τουλάχιστον υπερεθνικού δικτύου από συνδεδεμένες συνεργαζόμενες «φυλές». Αυτές τις αντιπαρατάσσει προς τα απομονωμένα συγκρουόμενα σύνολα της παραδοσιακής (μοντερνικής) εθνοτικής κοινωνίας. Το σημείο ωστόσο που παραμένει αδιευκρίνιστο, είναι εκείνο των συνεκτικών ιστών που αναπτύσσονται μεταξύ των συνεργαζόμενων «φυλών». Δηλαδή δεν φωτίζονται επαρκώς οι παράπλευροι διαχειριστικοί μηχανισμοί που τείνουν όλο και περισσότερο να παροπλίσουν το ολιστικό μοντερνικό κράτος που διαχειριζόταν τις παραδοσιακές εθνικές κοινωνίες. Και τούτο γιατί, εάν έπρεπε

να γίνει αυτή η διευκρίνιση, θα έπρεπε να καταλογιστεί σε αυτούς τους μηχανισμούς και το ποσοστό ευθύνης για την εγκατάσταση και διαχείριση της βίας που παρουσιάζεται ως ενοχλητικό ίζημα κάτω από τις σχέσεις συνεργασίας των αλληλένδετων «φυλών». Καθώς, εξαιτίας του όλο και ασαφέστερου Zeitgeist, ο ευρύτερος αστικός υποδοχέας δεν μπορεί να εγκαταστήσει κανόνες συμπεριφοράς και συμβάσεις (normative equilibria) ίσης αποδοχής από όλο το μωσαϊκό των υποομάδων που τον συναποτελούν.

Πβ. και Zerzan J.: **Running on Emptiness: The Pathology of Civilization**, Feral House, 2002.

Επίσης Jensen D. **Endgame, Vol. 2: Resistance**, Seven Stories Press, 2006.

Και Michel Maffesoli: **The Time of the Tribes** (trans. Rob Shields), SAGE Publications, London, 1996.

6. Η έννοια του *habitus* πολλές φορές αποδίδεται λανθασμένα στον Bourdieu. Αυτός που την εισήγαγε πρώτος στις κοινωνικές επιστήμες είναι ο Marcel Mauss (« *Les techniques du corps* », **Journal de Psychologie**, XXXII, ne, 3-4, Παρίσι, 15 Μαρτίου – 15 Απριλίου 1936, και στο **Sociologie et Anthropologie**, PUF, Paris, 1936). Ενώ την διαπραγματεύτηκε και ο Norbert Elias {πβ. **The Civilizing Process**, Edmund Jephcott (μετ.), Blackwell Publishing Ltd, Oxford, 2000 και **The Germans**, Michael Schroter (Ed.), Eric Dunning (μετ.), Stephen Mennell (μετ.), Columbia Univ. Press, 1998}. Το *habitus* περιλαμβάνει όλες τις εκφάνσεις του πολιτισμικού ιστού που εκδηλώνονται στις καθημερινές πρακτικές τόσο των ομάδων, όσο και των ατόμων. Εμπεριέχει δε το σύνολο των δεξιοτήτων και των θεσμοποιητικών – μαθησιακών μηχανισμών που λειτουργούν σε κάθε ομάδα, αλλά και κάθε άγραφης κανονικότητας (νόρμας) που ενστερνίζεται το άτομο ως μέλος ομάδας. Με αποτέλεσμα ανθρώπινες μονάδες να συνολοποιούνται μέσα από τις διαδραστικές πρακτικές της πολιτισμικής πολιτικής της ομάδας και της οικονομικής αρένας που την χαρακτηρίζει. Έτσι, διαδραματίζουν τεράστιο ρόλο μέσω των παράπλευρων διαχειριστικών μηχανισμών, υποκαθιστώντας ως διεθνή σύμβολα πια ό,τι κάποτε θα ήταν ένας πολιτικός αρχηγός – εκφραστής εθνικού μεγαλοϊδεατισμού. Τέτοιες τυπικές φιγούρες ο B. Gates ή ο Osama Bin Laden.

Πβ. και James F. English: **The Economy of Prestige: Prizes, Awards, and the Circulation of Cultural Value**, Harvard UP, Harvard, 2005.

Επίσης Thomas Friedman: **The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization**, 1st Anchor Books, N. Y., 1999.

Εξάλλου, η συμβολοποίηση επιτυγχάνεται επειδή «...το οράν προηγείται του λέγειν. Το παιδί κοιτά και αναγνωρίζει πριν μπορέσει να μιλήσει. Αλλά υπάρχει επίσης και μία άλλη περίπτωση κατά την οποία το οράν προηγείται των λέξεων. Το οράν είναι αυτό που επικυρώνει τη θέση μας στον περιβάλλοντα κόσμος· εξηγούμε τον κόσμο με τις λέξεις, αλλά αυτές δεν μπορούν ποτέ να ακυρώσουν το γεγονός ότι αυτός μας περιβάλλει. Η σχέση ανάμεσα σε αυτό που βλέπουμε και σε αυτό που γνωρίζουμε δεν είναι ποτέ οριστική. Κάθε απόγευμα βλέπουμε τον ήλιο να δύει. Γνωρίζουμε ότι η γη απομακρύνεται από αυτόν. Ωστόσο η γνώση, η εξήγηση, ποτέ δεν αντιστοιχεί απολύτως στο θέαμα» {J. Berger: **Ways of Seeing**, Penguin, London, 1990, σ. 7, [μετ. δική μου]}.

7. Το *habitus* του Bourdieu είναι με άλλα λόγια το σύνολο των know how & know that των εγκατεστημένων στον ανθρώπινο νου και στα σωματικά ανακλαστικά τού υποκειμένου. Οι πρακτικές, ως ισχυρά στοιχεία αλληλεπίδρασης τού εσωτερικού τού κοινωνικού υποκειμένου με το εξωτερικό της κοινωνικής ομάδας, αποτελούν κατεξοχήν εργαλείο ανάδειξης Τύπων. Ενώ οι πολλαπλές επιλογές δράσεων στον κοινωνικό κόσμο αποτελούν με τη σειρά τους μήτρες κατασκευής Σημάτων. Η κριτική που έχει δεχτεί η θέση του Bourdieu επικεντρώνεται κυρίως στο γεγονός ότι προσπαθεί να συνδέσει χωρίς άκαμπτους αναφορείς ή δείκτες (rigid designators) μή παρατηρήσιμα στοιχεία (*habitus*) με στατιστικά μετρήσιμες θεσμοποιήσεις και θεσμοθετήσεις (σε επίπεδο αρένας).
- Πβ. και Richard Jenkins: **Pierre Bourdieu**, Routledge, London, 1992.
- Στην πραγματικότητα όμως, το πρόβλημα είναι άλλης τάξης και επικεντρώνεται σε δύο σημεία:
- A) Στο μή διακριτό μεταξύ μιας εγκεφαλικής λειτουργίας και μιας νοητικής λειτουργίας. Δίχως αυτή τη διάκριση δεν είναι δυνατή η καταδείξιμη εγκατάσταση σωματικών ανακλαστικών βολουνταριστικού υποβάθρου που να είναι αναγνωρίσιμα ως επαναληπτικές αντιδράσεις σε συγκεκριμένες εθιμικές ή αφηγηματικές εξελίξεις (processes).
- B) Στην αδυναμία καθορισμού του τρόπου με τον οποίο τα field conditionals παρέχουν επαρκή ανατροφοδότηση (feedback) στο *habitus*, ώστε αυτό με τη σειρά του να πληροφορήσει την αρένα (field) ώστε να την διεγείρει. Δηλαδή πώς ένα στατιστικά ελέγξιμο υλικό μεταπλάθεται σε μή παρατηρήσιμες υφέρπουσες δυναμικές επιρροής που δρουν μέσω της αναδιαμόρφωσης των όρων του *Zeitgeist*.
- Βλέπουμε τελικά πως το πρόβλημα είναι λογικής τάξης και πηγάζει από το γεγονός ότι και ο Bourdieu χρησιμοποιεί μοντερνικά γνωσιολογικά εργαλεία. Δεν λαμβάνει δε υπ' όψιν καθόλου ούτε το γεγονός του κατακερματισμού των αντιληπτικών δεδομένων, ούτε τα ρεαλιστικά στοιχεία αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα πεδία σχέσεων της αρένας και στις καταστάσεις των πραγμάτων του εξωτερικού υλικού κόσμου.
- Πβ. και Baert P. : “*Bourdieu*”, **Routledge Encyclopedia of Philosophy**, Version 1.0, London: Routledge, 1998.
8. Bridget Fowler: **Pierre Bourdieu and Cultural Theory: Critical Investigations**, Sage Publications, London, California and New Delhi, 1997.
9. Richard Jenkins: **Pierre Bourdieu**, ένθ' αν.
10. J. Baudrillard: **Simulacra and Simulation** (μετ. S. F. Glaser), The Univ. of Michigan Press, Michigan, 1994.
11. Πβ. και Π. Χριστοδουλίδης: **Η Εξήγηση στην Επιστήμη και η Θεωρία των Μοντέλων**, Εγνατία, Θεσ/νίκη, 1982.
12. Είναι διαδεδομένη η άποψη που εισήγαγε ο Franz Boas το 1911 στο γνωστό του έργο **Introduction to American Indian Languages** (Univ. Of

Nebraska Press, Lincoln & London, 1966), ότι οι Εσκιμώοι διαθέτουν ένα ευρύ φάσμα μονολεκτικών περιγραφών για τις διαφορετικές καταστάσεις του χιονιού. Και αποδίδει βέβαια τον τρόπο αυτόν αντανάκλασης του κόσμου τους και επιρροής στον κόσμο τους, σε ένα γλωσσολογικό κλειδί βεβαρημένο από ισχυρά επιβιωτικά κίνητρα. Τελευταία έχουν υπάρξει ενδιαφέρουσες κριτικές σε αυτήν την παλιά και μυθοποιημένη παραδοχή. Κριτικές που επικεντρώνονται κυρίως στον αντίλογο τόσο της πολλαπλότητας των διαλέκτων των Εσκιμών, όσο και της πολυσυνθετικότητας των αναφορικών τους, γεγονός που επιτρέπει την απεριόριστη κατασκευή επιθετικών χαρακτηρισμών. Πάραυτα, οι κριτικές δεν φαίνεται να μπορούν να υπερκεράσουν την ίδια την περιγραφική ισχύ των αναφορικών που αποτελούν το πρώτο ημισυνθετικό των χαρακτηρισμών του χιονιού, και που καταδεικνύουν απευθείας το ιδιαίτερο ταξινομητικό τους σύστημα. Σύστημα που προϋποθέτει την καταφανή εμπλοκή του παρατηρητή.

Πβ. και Laura Martin: "*Eskimo Words for Snow: A case study in the genesis and decay of an anthropological example*", **American Anthropologist**, 88 (2), 1986, σσ.418-423.

13. Θα μπορούσαμε να αναφερθούμε σε πάρα πολλά παραδείγματα, όπου τηλεοπτικοί σταθμοί έχουν μεταδώσει πλάνα αρχείου υποστηρικτικά κατά την εξέλιξη ενός μεγάλου ειδησεογραφικού γεγονότος. Έτσι ενήργησαν διάφορα αμερικανικά τηλεοπτικά δίκτυα (π.χ. FOX) αμέσως μετά την τρομοκρατική επίθεση στους δίδυμους πύργους της Νέας Υόρκης, το Σεπτέμβριο 2001, μεταδίδοντας παρελθόντα βίντεο από τα αραβικά κράτη. Σε αυτά φαίνονταν Άραβες να πανηγυρίζουν εξαιτίας της πτώσης των πύργων καίγοντας αμερικανικές σημαίες. Ακόμα έχουμε περιπτώσεις κατά τις οποίες τηλεοπτικά δίκτυα με αφορμή πραγματικό γεγονός προβάλλουν αποσπάσματα από κινηματογραφικά έργα ανάλογου θέματος, π.χ. δυστυχήματα, αεροπειρατείες κλπ. Παραδειγματικά θα μπορούσαμε να μνημονεύσουμε τον τρόπο κάλυψης γεγονότων όπως οι μαζικές εκκαθαρίσεις στη γειτονική πρώην ενιαία Γιουγκοσλαβία από τα ελληνικά μέσα ενημέρωσης. Αλλά – και για να επανέλθουμε στον τρόπο διαχείρισης της ενημέρωσης σε παγκόσμιο επίπεδο – είναι ιδιαίτερης σημασίας το να εξετάσει κανείς με ποια επιμέλεια ομαλοποιούνταν οι δυσάρεστες για το νατοϊκό προφίλ ειδήσεις, όπως οι συχνοί βομβαρδισμοί αμάχων, σε όλες τις περιπτώσεις πολεμικών συγκρούσεων κατά τις οποίες επιτιθέμενες ήταν οι νατοϊκές δυνάμεις. Σε πρώτο επίπεδο, υπενθυμιζόταν ως επωδός από τους υπευθύνους τύπου της συμμαχίας το γεγονός ως στατιστικά σύνηθες κατά την πολεμική πρακτική, χαρακτηριζόμενο ως *παράπλευρες απώλειες*. Σε δεύτερο επίπεδο, τα δυτικοευρωπαϊκά μέσα ενημέρωσης στην πλειοψηφία τους είτε δεν επικεντρώνονταν με τη δέουσα σοβαρότητα σε τέτοιου είδους απώλειες, είτε αναμετέδιδαν τα νατοϊκά δελτία τύπου χωρίς κανένα συνοδευτικό σχόλιο.
14. Πβ. κεφάλαιο 1^ο, σελ. 27, *φάση στ'*.
15. Η έννοια του μνημονικού πυροκροτητή άρχισε να χρησιμοποιείται στη σύγχρονη νευροφυσιολογία από τη δεκαετία περίπου του 1980 και βοήθησε στο να ξεπεραστούν οι μέχρι τότε ισχύουσες θεωρίες της εντοπιότητας. Αυτό

συνέβη επειδή μελετήθηκε πάρα πολύ υλικό σε περιπτώσεις των βετεράνων που επέστρεψαν από το Βιετνάμ. Καθώς πολλοί από αυτούς είχαν πρακτικά απολέσει ολόκληρες εγκεφαλικές περιοχές στις οποίες θεωρητικά εντοπιζόταν μνήμη. Πάραυτα και οσάκις ο πρόσθιος εγκεφαλικός φλοιός παρέμενε ανέπαφος, εξαιτίας ενός συγκεκριμένου αντιλήμματος ή κάποιας συγκυρίας αντιλημμάτων, πολλές συνεργαζόμενες περιοχές φαίνονταν να συνδιαπλέκονται και πάλι με πολύ ορισμένο τρόπο. Τούτο επιβεβαιώθηκε και καταγράφηκε με βεβαιότητα μετά την εισαγωγή της τεχνολογίας των Τομογράφων Εκπομπής Ποζιτρονίων [Positron Emission Tomography (PET)]. Άρα κάποια αντιλήμματα ή συνιζήσεις τους λειτουργούν ως πυροκροτητές μιας σειράς λειτουργιών που μεταγράφονται από την μία εγκεφαλική περιοχή στην επόμενη δικτυωτά και όχι αλληλοδιάδοχα. Οπωσδήποτε η δικτύωση οφείλεται στις ειδικές γεφυρώσεις των νευροδιαβιβαστών του εκάστοτε υποκειμένου, γεγονός που καθιστά κάθε μνημονική ανασύσταση μοναδική και κάθε κατά περίπτωση αντίλημμα – πυροκροτητή εξίσου μοναδικό και μιας χρήσης. Η εκάστοτε μνημονική ανασύσταση δεν είναι υποχρεωτικό να συμπίπτει επαρκώς ούτε με την αρχική πρόσληψη του γεγονότος, ούτε με μια επόμενη ανασύσταση.

Πβ. και M. S. Gazzaniga: **The Mind's Past**, ενθ' αν, 1998.

16. Η μοναδικότητα του ειδητικού χαρακτήρα μιας διέγερσης συνδέεται άμεσα με τη δομή του αρχικού αντιλήμματος που λειτουργεί ως Τύπος διαφόρων συγγενών μνημονικών Σημάτων. Ο τρόπος με τον οποίο θυμόμαστε αποκτά ως εκ τούτου κατά ένα μέρος πολιτισμική βάση. Επειδή το ειδικό ενδιαφέρον εξαιτίας του οποίου διακρίνουμε κάποια συγκεκριμένη και όχι άλλη δομή του αρχικού αντιλήμματος που παράγει τους Τύπους μας δεν είναι παρά ενδιαφέρον, που πέρα από την ατομικότητα υπαγορεύεται από το *Zeitgeist* μας. Οι ίδιοι οι συνειρμοί μας μάς χαρακτηρίζουν όχι μόνον ως είδη ειδικώτατα, αλλά και ως κοινωνικά υποκείμενα.

17. Οι συνειρμισμοί είναι χαλαρές ή μή συντάξεις νοητικών αναπαραστάσεων. Η μετάβαση από τη μία στην άλλη είναι χαλαρή ή όχι ανάλογα με την προφανή ή μή συγγένεια των καταδείξιμων ειδοποιών διαφορών μεταξύ των εικόνων. Αν οι συγγένειες επικεντρώνονται σε δευτερεύοντα χαρακτηριστικά και λειτουργούν όπως ο μεταφορικός λόγος, τότε έχουμε μοντέλα συνειρμισμών ανάλογα προς εκείνα της αναλυτικής φαντασίας. Αν οι συγγένειες επικεντρώνονται σε κύριους χαρακτήρες και λειτουργούν κατηγοριοποιητικά, τότε έχουμε μοντέλα συνειρμισμών ανάλογα προς εκείνα της συνθετικής φαντασίας. Οι εμπειριοκράτες έχουν εξαντλήσει σχεδόν τις λεπτές διαφορές ανάμεσα στην *Imagination*, στην *Fancy* και στην *Fantasy* και έχουν αφήσει λίγη μόνο δουλειά στους επιγόνους τους τού εικοστού αιώνα όπως οι Mothersil και ο E. Casey.

Για περισσότερες διευκρινίσεις πβ. και M. C. Beardsley: **Ιστορία των Αισθητικών Θεωριών** (μετ. Δ. Κούρτοβικ – Π. Χριστοδουλίδης), Νεφέλη, Αθήναι, 1989, σσ. 179-195 και εκτεταμένη βιβλιογραφία αυτόθι σσ. 196-198.

18. Πβ. R. Jackendoff: **Patterns In The Mind: Language And Human Nature**, ενθ' άν.

19. Οι χρονικές αντιμεταθέσεις προϋποθέτουν διάφορα πρωτερόχρονα και υστερόχρονα ως ανατροπές μιας διάδοχης χρονικότητας ήδη συμβατικά μετρημένης μέσα από μία χρονομετρική σήμανση. Για να μιλήσουμε για πρωτερόχρονα και υστερόχρονα, προϋποτίθεται πως στα πλαίσια αυτής της σήμανσης οι αντιμεταθέσεις ενέχουν απόσταση χρόνου dt. Γεγονός που επιτρέπει στην εξέτασή τους να χαρακτηρίζεται ως αναδρομική (retrospective). Να αποκλείει δηλαδή την συγχρονία του φαινομένου αναγνώρισης με το φαινόμενο ανάδυσης της συνείδησης.
Πβ. και John Searle: **Intentionality**, ένθ' αν.
20. Κλασικά παραδείγματα τέτοιου τύπου είναι οι διαφημίσεις κατά τις οποίες υπάρχει τονική αντιμετάθεση μιας επιφάνειας με μία άλλη με την οποία μοιράζεται την ίδια χρώση. Στην περίπτωση των παγωτών BOSS η επικάλυψη σοκολάτας εστιάζεται, και μετά την απομάκρυνση του φακού, η επιφάνεια είναι κατά περίπτωση λιωμένου μετάλλου, ή επιφάνεια σκοτεινής λίμνης, ή γυναικεία επιδερμίδα ώμου. Η επιδίωξη επικεντρώνεται στην υποκατάσταση μιας γευστικής σύλληψης [concept] από πολύ πιο πρωτογενή συναισθήματα αρέσκειας ή απαρέσκειας.
21. Πβ. M. C. Beardsley: "The Metaphorical Twist", **Philosophy and Phenomenological Research**, τ. 22, 1962, σσ. 293-307.
22. Τυπικό παράδειγμα της οπτικής ομογενοποίησης, που έχει ως σκοπό να καταστείλει τις διαφοροποιητικές αντιδράσεις, είναι η επιλογή προβεβλημένων Τύπων πολυεστιακής, όσο και ασαφούς προέλευσης. Ήρωες όπως οι διακεκριμένοι gappers, οι πρωταγωνιστές της ηρωικής φαντασίας, ή «τα μικρά συγγενή τέρατα» παρουσιάζουν περιφερειακά αναγνωρίσιμα και οικεία στοιχεία στο ντύσιμο, στην ευρύτερη εμφάνιση, στις συμπεριφορές τους ή στο συναισθηματικό τους προφίλ. Όλα τα παραπάνω όμως, πέρα από γνώριμα, είναι και επαρκώς αδιευκρίνιστα, ώστε να προσφέρονται για πολιτισμική συναρμογή σε παντοίας προέλευσης κοινωνικά υποκείμενα που συνωθούνται κατά ανάγκη σε έναν ευρύτερο αστικό θύλακα.
23. Οι σύγχρονες μικρομεσοαστικές ομάδες της αμερικανικής κοινωνίας έχουν υιοθετήσει αναφανδόν ιδεολογικά πολιτισμικά κλπ. simulacra που αναφέρονται στην Τρομοκρατία. Αυτά υπαγορεύτηκαν και διακινήθηκαν, όχι από το επίσημο κράτος ως πιεστικές εντολές, αλλά από παράπλευρους διαχειριστικούς μηχανισμούς, όπως πολλοί πυρήνες Ευαγγελικών εκκλησιών και «ανεξάρτητα» τηλεοπτικά δίκτυα εθνικής εμβέλειας προεξάρχοντος του FOX. Η προσχώρηση των ομάδων αυτών σε συγκεκριμένα ιδεολογήματα δεν εμποδίζει το υψηλό ποσοστό της μεταξύ τους διαφοροποίησης. Για παράδειγμα, οι μικροαστοί της Νέας Υόρκης διαφέρουν ριζικά κατά τα πλείστα συνεκτικά τους στοιχεία από τους μικροαστούς του Νότου (Ατλάντα, Λουιζιάνα κλπ.). Ωστόσο η ομογενοποιημένη σε μεγάλο βαθμό ψήφος τους, τόσο κατά τις προεδρικές εκλογές, όσο και σε περιφερειακές επιλογές της Γερουσίας, του Δικαστικού Σώματος ή των τοπικών αρχόντων, ανεβάζει τον βαθμό κύρους των ως άνω μικροαστών. Κύρος που ιδιοποιούνται προκειμένου να πρωταγωνιστήσουν στη διαμόρφωση μίας θολής, ασαφούς και επικίνδυνης ιδέας πατριωτισμού που ενέχεται σε ένα εξίσου θολό, ασαφές και μη προσδιορισμένο Zeitgeist.

24. Οι ιδιότητες ως συστατικό της ρεαλιστικής πραγματικότητας θεωρούνται *de re*, όταν συναποτελούν αντικείμενα, η τιμή αληθείας των οποίων δεν αποδίδεται από τον παρατηρητή.
Πβ. και B. Blanshard: **Reason and Analysis**, Open Court, La Salle Ill. and London, 1962.
- Οι ιδιότητες *de dicto* δεν αποτελούν συστατικό των ρεαλιστικών αντικειμένων, αλλά αποδίδονται σε αυτά από τον παρατηρητή, ως δικές του δεσμεύσεις για την πραγματική ή και την περιγραφική ύπαρξή τους.
Πβ. και E. Nagel: **Sovereign Reason**, Glencoe, Ill., 1954.
Επίσης N. Goodman: **Replies**, Erkenntnis, τ. 12, 1978, σσ. 162-164, του ίδιου: **Ways of Worldmaking**, New York Univ. Press, N.Y., 1978.
25. T. Sprigge: “*Internal and External Properties*”, **Mind**, τ. 71, 1962, σσ. 197-212.
26. Η παρατηρησιακή διαφορά σύνθεσης ιδιοτήτων χρωματισμένη από το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του παρατηρητή έχει αναλυθεί με εξαιρετικά παραδείγματα από τον J. Itten (**The Art of Color: The Subjective Experience and Objective Rationale of Color**, Wiley, London, 1997).
27. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν όλες οι μυθοποιητικές προσωποποιήσεις των στοιχείων της φύσης, όπως έχουν εξαιρετικά αναλυθεί από τον Levi - Strauss και τους επιγόνους του. Επιβιώσεις τέτοιου χαρακτήρα μπορούμε να βρούμε σε συνήθειες που μεταμφιεσμένες έχουν επιβιώσει μέχρι σήμερα υπό μορφήν εθιμικών κινήσεων ή φυλαχτών.
Πβ. και C. Levi -Strauss: **The Raw and the Cooked** (μετ. J. D. Weightman), Harper and Row, N.Y., 1969.
28. Τυπικά παραδείγματα μετάβασης από dominant σε dominant equilibria αποτελούν οι quasi διδακτικές συνθήκες διαφόρων reality. Αυτές απομιμούμενες με κακέκτυπο, αν και ελκυστικό τρόπο, ένα τρέχον παιδαγωγικό μοντέλο, μεταβάλλουν τον ενεχόμενο υποψήφιο – συνήθως πραγματικό μέλος μιας παιδευσιακής ομάδας – σε εκείνο το τρελό libero σωματίο που δεν πιθανολογείται σε ποιον τοίχο θα προσκρούσει τελικά.
29. Παράδειγμα ιδιότητας: *η ερυθρότητα*. Η ικανότητα όλων των αντικειμένων που είναι ερυθρά να απορροφούν κάθε άλλη ακτινοβολία του φάσματος, πριν της ανακλώμενης ερυθράς.
Παράδειγμα σχέσης ιδιοτήτων: *η ερυθρότητα και το αεριώδες*. Η *ερυθρότητα* εξηγήθηκε προηγουμένως και το *αεριώδες* σημαίνει το ποσοστό μοριακής κινητικότητας που δεν χαρακτηρίζει τα συμπαγή ή τα υγρά.
Και οι δύο χαρακτηρισμοί περιγράφουν οιοδήποτε ερυθρό αέριο, π.χ. το αέριο καύσης πυριτίου.
Παράδειγμα κατάστασης των πραγμάτων: *η ερυθρότητα με το αεριώδες και τη διαδοχικότητα*. Τα δύο πρώτα εξηγήθηκαν προηγουμένως και η *διαδοχικότητα* σημαίνει την ορισμένης ποσόστωσης και χρονικότητας επανάληψη της ως άνω σχέσης των δύο ιδιοτήτων. Τυπικό παράδειγμα περιγραφής της καύσης πυριτίου σε εσωτερικούς εσμούς πετρωμάτων.
Τα παραπάνω παραδείγματα θεωρούνται κλασικά και έχουν

χρησιμοποιηθεί από πολλούς λογικούς που ασχολήθηκαν με θεωρίες ιδιοτήτων. Αντιπροσωπευτικότερος ο **Alonzo Church**, εισηγητής και της Intensional και Extensional Logic.

Πβ. Alonzo Church: 'A Formulation of the Simple Theory of Types', **Journal of Symbolic Logic**, 5: 56-68, 1940.

30. Οι τρεις λογικές αρχές κατά τον Αριστοτέλη είναι η ταυτότητα, η αντίφαση και η τρίτου ή του μέσου απόκλειση. Χρησιμοποιούνται από οποιονδήποτε μέσο νου για να θεμελιώσει ό,τι λέμε κοινή λογική (common sense). Και αποτελούν την στοιχειώδη *condicio sine qua non* οποιασδήποτε απόπειρας λογικού συμπερασμού.
31. Μακροκοσμική περιγραφή = εξωτερική περιγραφή φαινομένων υπό κλίμακα κανονικού μεγέθους και όχι υπό συνθήκες εργαστηρίου. Μικροκοσμική περιγραφή = εσωτερική περιγραφή φαινομένων με σωματιδιακή ή και υποσωματιδιακή επεξήγηση.
32. Εξαντικειμίνιση ή πραγμοποίηση (reification) αποκαλείται στη φαινομενολογία η απόδοση τιμής αληθείας σε ένα αντικείμενο που προσλαμβάνεται ως νοητική αναπαράσταση από έναν παρατηρητή. Η παραδειγμοποίηση (exemplification) αποκαλείται στη φαινομενολογία όχι μόνον η απόδοση τιμής αληθείας σε ένα αντικείμενο τέτοιου τύπου, αλλά και η απόδοση χωροχρονικού προσδιορισμού που επιτρέπει στον φέροντα τη νοητική αναπαράσταση παρατηρητή, να αναφέρεται σε αυτήν ως εάν ήταν οντολογικά καταδείξιμη. Ο πρώτος όρος χρησιμοποιείται από τον κλάδο της φαινομενολογίας, που αρχόμενος από τον Lambert και τον Brentano, καταλήγει στους νεοαναλυτικούς φαινομενολόγους τύπου Searle. Ενώ ο δεύτερος χρησιμοποιείται από τον κλάδο της φαινομενολογίας που αρχόμενος από τον Husserl καταλήγει στους επιγόνους του Sartre με έντονες ψυχαναλυτικές αναφορές.
- Πβ. και Herbert Spiegelberg: **The Phenomenological Movement: A Historical Introduction**, The Hague: Martinus Nijhoff, Holland, 1965.
33. Σήματα ενός Τύπου είναι όλα τα βιομηχανικά αντικείμενα που παρασκευάζονται με προδιαγραφές μιας συγκεκριμένης πατέντας. Σήματα όμως είναι και τα Πολλαπλά που έχουν υποκαταστήσει στις σύγχρονες εκτυπώσεις τα κλασικά χαρακτηριστικά. Σήματα βέβαια είναι και όλων των ειδών οι αποτυπώσεις του ίδιου κειμένου και όλων των ειδών οι εκτελέσεις ενός μουσικού κομματιού. Πβ. και R. Wollheim: **Art and Its Objects**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1980.
34. Ο M. Maffesoli, ο πρώτος ίσως που χρησιμοποίησε τον όρο νεοφυλετισμός σε ακαδημαϊκό κείμενο, προέβλεψε ότι προϊούσης της καθίζησης των θεσμών και της κουλτούρας του μοντερνισμού, τα νέα κοινωνικά μορφώματα θα εναπέθεταν τον αυτοπροσδιορισμό τους σε οργανιστικές αρχές καταγόμενες από το απώτατο «φυλετικό» τους παρελθόν. Αρχές οι οποίες θα χρησίμευαν για καθοδήγηση, επομένως η μεταμοντερνική νεο-φυλετική εποχή θα κατέγραφε τις δυναμικές των «φυλών» ως καθοδηγητικά μοντέλα. Βέβαια, παραμένει ανοιχτό το πρόβλημα των παραγόντων που μπορούν να διεγείρουν την ανάγκη για αλίευση στοιχείων συνοχής μίας ομάδας από το ίδιο το

φυλετικό της παρελθόν. Είναι αυτοί ακριβώς οι παράγοντες που υπαγορεύονται από παντοία επικοινωνιακά (μηντιακά) και πληροφορικά κανάλια. Και είναι τόσο πιο γενικώς οπτικά αναγνωρίσιμα, όσο απευθύνονται προς μεγαλύτερο πλήθος «φυλών». Έτσι, επιστρατεύοντας παρωχημένους φυλετικούς Τύπους, μια μηντιακή ή πληροφορική αρχή μπορεί να παράγει ασαφώς αναγνωρίσιμα, αν και οικεία Σήματα, έτοιμα προς γενική υιοθέτηση.

Πβ. και Michel Maffesoli: **The Time of the Tribes** (trans. Rob Shields), SAGE Publications, London, 1996.

Επίσης Bauman Z.: “*Beyond the Moral Party*”, “*In the End is the Beginning*”, **Postmodern Ethics**, Blackwell, Oxford, UK, 2000, σσ. 110-144 και 223-250 αντιστοίχως. Του ιδίου “*Tribal Moralities*”, **Life in Fragments** (Essays in Postmodern Morality), Blackwell, Oxford, UK, 1998, σσ. 163-222.

35. Πβ. και Αριστοτέλης : **Μετά τα Φυσικά**, 1032β5-14 και 1070β33.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Μεταμοντερνισμός και Παγκοσμιοποίηση:

Δύο μη Μετρήσιμα Μεγέθη;

Κεφάλαιο Τρίτο

Μεταμοντερνισμός και Παγκοσμιοποίηση:

Δύο μη Μετρήσιμα Μεγέθη:

i) Η Απώλεια της Διαχειριστικής Πολιτείας και το Νέο Μονεταριστικό Πρόβλημα

Όταν οι πρώτες επανδρωμένες αποστολές έφτασαν στο φεγγάρι, πέρα από το αξιοθαύμαστο του επιστημονικού επιτεύγματος, κατάφεραν δύο πράγματα. Αφ' ενός, να προωθήσουν ένα όραμα, όχι πια μιας ενωμένης ηπείρου, αλλά μιας ενωμένης Γής, όπου κάπου στο μέλλον οι Γήινοι έμελλε να βιώσουν την πεμπτουσία της ολιστικής μοντερνικής συνοχής: την ίδια την ταυτότητά τους ως Γήινων και ως Ανθρώπων. Αφ' ετέρου, να προβάλλουν με τον πιο απόλυτο τρόπο όρους, όπως «Επιστημονισμός», «Τεχνολογισμός», «Επιχειρησιακή Επαγρύπνηση», «Επιμεριστικότητα» (particularism) και «Δομική Ερμηνευτική», γεγονός που επικύρωσε όσο πιο ηχηρά ήταν δυνατόν τον Κολοφώνα του μοντερνικού επιστημονικού πνεύματος¹. Έναν Κολοφώνα εκφρασμένο από την αισιοδοξία των ύστερων υπολειμμάτων του Θετικισμού, που θα εξηγούσε τα πάντα λογικά μέσα από τεχνητές γλώσσες (artificial languages) και θα καταργούσε όλες τις αμφισημίες τις παρεμβαλλόμενες ανάμεσα στον επιστημονικό παρατηρητή και στην Αλήθεια του ρεαλιστικού κόσμου που πλησίαζε να τον αγγίξει.

Οι μετέπειτα αποτυχίες και το όλο και περισσότερο διογκούμενο Πληροφορικό Κύμα που έστρεψε το Κοινό από τις διεθνείς οθόνες στην ατομική οθόνη του υπολογιστή, έθεσαν μπρος στα μάτια των παρατηρητών όχι πια τους προηγούμενους όρους – κλειδιά για το αξιοθαύμαστο, αλλά μια καινούργια ορολογία

απορίας και αμφισβήτησης. Έννοιες όπως το «Φαντασιακό», η «Αποδόμηση», η «Αποσυνριοποίηση» (deterritorialisation) και η «Ετερότητα» εισάγονται για να προσδιορίσουν το μη μετρήσιμο πεδίο που παρεμβάλλεται ανάμεσα στο ρεαλιστικό κόσμο και στα αισθητηριακά εργαλεία του αντιλήπτορα. Πεδίο στο οποίο μορφοποιούνται και κινούνται όλα τα υποθετικά ή μη δεδομένα με οντολογική ή μη βαρύτητα. Και που έρχονται να «προσβάλλουν» τις βιολογικές απολήξεις που αναλαμβάνουν να μεταφέρουν τις απαρχές ενός αντιλήμματος, μέχρι τα όρια της διαδικασίας της αναγνώρισης.

Είναι αυτή η κορύφωση του επιστημονισμού και το «ξεφούσκωμά» της, που σημαδεύουν και δύο μεγάλες εποχές οικονομικής συμπεριφοράς: τη μέχρι τότε εποχή των γιγάντιων οικονομικών προγραμμάτων που αντιμετώπιζαν ολόκληρα έθνη ως συμβαλλόμενους πελατειακής σχέσης. Και την μετέπειτα εποχή των θραυσμένων και όχι σαφώς αναγνωρίσιμων οικονομικών τάσεων των μικρών ομάδων. Τάσεων που γίνονται αντιληπτές ως μικρά ανύσματα καταδεικτικά ενός αναγνωρίσιμου πεδίου οικονομικών δραστηριοτήτων, αλλά όχι αξιόπιστα ως μετρητικά δεδομένα που μπορούν να χαρακτηρίσουν μια ευρύτερη οικονομία².

Αυτές οι θραυσμένες οικονομικές τάσεις δεν μπορούν βέβαια να συνυπάρχουν με το γνώριμο βιομηχανικό τοπίο που κράτησε τον ιδιαίτερο συγκεντρωτικό του χαρακτήρα μέχρι την ύστερη μετοχοποιημένη διαχείριση της δεκαετίας του 1970. Μαζί με την μεταμοντερνική ορολογία, η οικονομία βαδίζει πάνω στις κακοτράχαλες αύλακες της μετα-βιομηχανικής τύρφη³ και φαίνεται να θάβει κυριολεκτικά όποιον οπτιμισμό μπορούσε να επαγγελθεί η μεταπολεμική συνίζηση διεθνών οικονομικών ετέρων, φορώντας τα «γυαλιά» του J. M. Keynes.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να δούμε τις βασικές αρχές του Keynes, καθώς αποτέλεσαν εφαλτήριο, όχι μόνο για μία οικονομική ερμηνεία του μοντερνισμού, αλλά και για την σύνδεσή της με συγκεκριμένες πολιτικές φιλοσοφίες και ορισμένου τύπου αντιλήψεις γύρω από τη φιλοσοφία της επιστήμης.

Βασικό στοιχείο της μοντερνικής ταυτότητας του Keynes είναι η υποκατάσταση της έννοιας της αντικειμενικότητας, από εκείνη της διυποκειμενικότητας, κατά τη διαπραγμάτευση της προσωπικής του θεωρίας των πιθανοτήτων⁴. Η σημασία της επικέντρωσης σε έναν ατομικό τελικό αποδέκτη, δεν καταλήγει στην κατακερματιστική εικόνα των διαφοροποιήσιμων σολιμιστικών υποκειμένων του μεταμοντερνισμού. Αλλά σε ένα αποδέκτη – υποκείμενο που αποτελεί την επιτομή του μέσου όρου των βιολογικών μονάδων που συνεχονται μέσα σε ένα ενιαίο κοινωνικό και οικονομικό πλέγμα. Και αυτό επικυρώνεται από την κεϋνσιανή απόδοση «βάρους» στο επιχείρημα, βάρους που προσμετρά κατά απόλυτο τρόπο το ποσοστό συσσώρευσης γνώσης ή άγνοιας κατ' αναλογία. Αυτή η λογικοφιλοσοφική του ματιά, μεταφερμένη στην οικονομική θεωρία, τείνει να την μετατρέψει σε μια ουσιωδώς ηθική θεωρία, γιατί για πρώτη φορά μετά τον D. Hume και τον A. Smith, ο ανθρώπινος παράγοντας αναλύεται λεπτομερειακά. Και επειδή ο ανθρώπινος παράγοντας είναι συχνά απρόβλεπτος, ο Keynes αμφισβήτησε την κλασική πεποίθηση πως οι οικονομίες αυτορυθμίζονται. Ο ανθρώπινος παράγοντας του έδωσε το έναυσμα να επιστρέψει στην μερκαντιλιστική οικονομική αντίληψη του δέκατου έβδομου αιώνα, εποχής επίσης και των μεγάλων ουτοπιών. Και επανεισήγαγε την έννοια της Πολιτείας που διαθέτει τα μονεταριστικά εργαλεία διατήρησης της οικονομικής σταθερότητας. Προσπαθώντας να διαφυλάξει τις προϋποθέσεις της ατομικής ελευθερίας, και πολύ κοντά σε έναν πολιτειακό σοσιαλισμό, ο Keynes θεώρησε πως το πεδίο εξυπηρέτησης του κοινού συμφέροντος

συντίθεται από οργανισμούς, πανεπιστήμια και από την κεντρική τραπεζική διαχείριση. Τα αντανάκλαστικά των ημιαυτόνομων κοινωνικών υποκειμένων θα μπορούσαν να περιγραφούν με ορολογία habitus, ενώ οι οργανισμοί (ως εταιρικές συμπήξεις)⁵, τα πανεπιστήμια και η κεντρική τραπεζική διαχείριση θα μπορούσαν να περιγραφούν με ορολογία αρένας⁶.

Εάν εξετάσουμε στενά την οπτική του Keynes, θα παρατηρήσουμε τρεις τουλάχιστον ισχυρές φιλοσοφικές παραμέτρους που φαίνεται να απορρέουν απευθείας από το μοντερνικό υπόβαθρο της σκέψης του.

Πρώτη: εγείρονται ηθικές ερωτήσεις που αφορούν στην ελευθερία, στην κοινωνική ευημερία και στην δικαιοσύνη των κοινωνικών υποκειμένων υπό συνθήκες συνοχής και ένταξης σε ένα ενιαίο και ολιστικό πολιτικοοικονομικό πλέγμα.

Δεύτερη: τίθεται η θεωρία της λογικής επιλογής (rational choice), η οποία μεταμορφώνει την οποιαδήποτε οικονομική άποψη σε επεξηγηματική και προβλεπτική δυνατότητα των ενεργών αλληλεπιδράσεων μεταξύ των ανθρώπων. Για τούτο, επιδιώκεται η κανονιστική εξισορρόπηση (normative equilibration).

Τρίτη, σκιαγραφούνται σημαντικοί δεσμοί μεταξύ των ερωτημάτων οικονομικής φύσεως και των αποριών που θέτει η επιστημολογία υπό το προσωπείο της φιλοσοφίας της επιστήμης. Γιατί προβλήματα της φιλοσοφίας της επιστήμης που επικεντρώνονται στο οντολογικό της status και στους τρόπους χρήσης της, έχουν άμεσο αντίκτυπο στη διαμόρφωση του μακροοικονομικού πεδίου⁷.

Για τα μεταμοντερνικά δεδομένα αυτές οι τρεις παράμετροι φαίνονται εξαιρετικά κλονισμένες.

Η πρώτη, επειδή οι έννοιες της ελευθερίας, της κοινωνικής ευημερίας και της δικαιοσύνης δείχνουν διαφοροποιημένες ανά ομάδα, εξαιτίας διαφορετικών νεοφυλετικών (neotribal) δεδομένων. Έχουν μάλιστα χάσει τον ολιστικό τους

χαρακτήρα και απαντούν υπό διαφορετικούς ορισμούς, σε διαφορετικούς παράπλευρους μηχανισμούς διαχείρισης ποικίλων φυλετικών αποχρώσεων.

Η δεύτερη, επειδή τα simulacra δεν επιτρέπουν την ανάπτυξη του πεδίου των λογικών επιλογών και έχουμε ήδη παρατηρήσει την διαδοχή dominant equilibria όχι από normative, αλλά από διαφορετικά dominant equilibria.

Και η τρίτη, επειδή η φιλοσοφία της επιστήμης επιδιώκει όλο και περισσότερο να στηρίζεται σε μοντέλα πολλαπλών επιλογών.

Τέλος – και ίσως πιο σημαντικό – η ποσοτική θεωρία του χρήματος (quantity theory of money) μπορεί να στέκεται ακόμα ως παράγοντας μικροοικονομικής θεωρίας⁸, αλλά παρουσιάζεται εξαιρετικά προβληματική σε μακροοικονομικό επίπεδο, καθώς η Διαχειριστική Πολιτεία έχει υποκατασταθεί από πολλαπλά quasi αντίγραφα της. Επομένως, είναι η στιγμή που θα πρέπει να δούμε τί όντως είναι αυτό το Χρήμα στον μεταμοντέρνο κόσμο. Πώς διακινείται, προπάντων μακροοικονομικά, και αν όντως συνεχίζει να αποτελεί μετρήσιμο, αλλά και μετρητικό παράγοντα, όπως αποτελούσε από γενέσεώς του μέχρι και περίπου τη δεκαετία του 1980.

ii) Όταν η Μεταφορική Γλώσσα Μπλοκάρει τις Λογικές Επιλογές

Χρησιμοποιήσαμε την σκέψη του Keynes ως επιτομή όλων εκείνων των προεννοιακών know how και know that που χαρακτηρίζουν τις μακροοικονομικές αρχές ανταλλακτικότητας μεταξύ ομάδων μεγάλης κλίμακας μέσα στο μοντερνικό κόσμο. Θα ήταν εύκολο να μιλήσουμε για τις ανασκευές των νεοκλασικών οικονομικών από τον Friedman, να ασχοληθούμε με τους νεοοικονομικούς και τη σχέση τους με τον Keynes και – προπάντων – να μεγεθύνουμε το πρόβλημα των

λεπτών ορίων μεταξύ σοσιαλιστικών και νεολιμπεραλιστικών φιλοσοφικών θέσεων ως προς το μεταπολεμικό κοινωνικό γίγνεσθαι. Ωστόσο αυτό δεν είναι το βασικό μέλημα τούτης εδώ της κοινωνιολογικής προσέγγισης, που προσπαθεί να εντοπίσει τους τελευταίους εμπειρικά μετρήσιμους παράγοντες των μεταλλάξεων της πραγματικότητας εξαιτίας των simulacra. Ο Keynes χρησιμοποιήθηκε ως το πιο τυπικό παράδειγμα θεωρίας που στηρίχτηκε πάνω στην κάτωθι βεβαιότητα: πως το Χρήμα έχει πραγματική οντολογική υπόσταση. Επειδή το ίδιο αντιστοιχεί αμφιμονοσήμαντα προς συγκεκριμένη ποσότητα μετάλλου και επειδή εξαγοράζει με ακρίβεια συγκεκριμένα αντικείμενα ή πράξεις (ενεργήματα) που αναφέρονται άμεσα στο ρεαλιστικό κόσμο. Έναν κόσμο που για τα μοντερνικά δεδομένα έχει υποχρεωτικά τιμή αληθείας και αποτελεί ικανή και αναγκαία συνθήκη για τη διατύπωση οποιασδήποτε θεωρίας της οργανικότητας (organicity – aptness)⁹ και οποιουδήποτε είδους φιλοσοφίας της επιστήμης.

Σήμερα το χρήμα φαίνεται να έχει πραγματικό οντολογικό υπόβαθρο σε μικροοικονομικό επίπεδο, όταν πρέπει να δικαιολογήσει ή να εξαργυρώσει δράσεις στο πεδίο της αρένας. Κατ' αντίφαση, σε μακροοικονομικό επίπεδο η αντιστοιχισή του προς αξιολογητικό μέταλλο και προς τη ρεαλιστική πραγματικότητα, φαίνεται εντελώς καταργημένη. Η Πολιτεία – διαχειριστής απουσιάζει, ενώ οι μακροοικονομικές πηγές επηρεασμού είναι οι mega-πόλεις (mega – cities)¹⁰. Η σημασία ενός τέτοιου σχεδόν φασματικού Χρήματος, θα μπορούσε να αποτελέσει μια ισχυρή ειδοποιό διαφορά ανάμεσα στη μεταμοντερνικότητα και στην παγκοσμιοποίηση.

Οι σύγχρονες οικονομικές θεωρίες ξεκινούν από δύο παραδοχές. Αφ' ενός, ότι χρειάζεται ένας μεθοδολογικός πλουραλισμός¹¹ για να εξηγήσει το ασυνεχές μεταξύ μακροοικονομικών και μικροοικονομικών φαινομένων. Φαινομένων που

παρουσιάζουν ομόρρυθμη εκπόρευση από ομοειδείς ή συγγενείς ομάδες, και που δεν μπορεί πια να εξηγήσει η «προτίμηση ρευστότητας» (liquidity preference)¹² της κεϋνσιανής λογικής.

Αφ' ετέρου, ότι οι οικονομικές θεωρίες ερευνούν τη μεταφορική δομή των οικονομιών αφορμώμενες από το μεταφορικό λεξιλόγιο με το οποίο περιγράφονται οι ανάγκες που καλούνται να ικανοποιηθούν¹³. Έτσι, οι σύγχρονοι οικονομολόγοι καταλήγουν να παραδεχτούν, ότι όσο πιο σύνθετες γίνονται οι οικονομικές θεωρίες, τόσο περισσότερο αξιολογούνται ως εφαρμοσμένα μαθηματικά μεταφρασμένα σε ερμηνευτικά εργαλεία, παρά ως εμπειρικές θεωρίες.

Με άλλα λόγια, σε μακροοικονομικό επίπεδο, το Χρήμα δεν υπάρχει. Αν στους μεγάλους πολέμους, όπως π.χ. στον πόλεμο των Ρόδων, ή στον Εκατονταετή, οι επενδύσεις μεταφράζονταν σε πραγματικές μετακινήσεις μετάλλου, σήμερα, όχι μόνο σε περιπτώσεις πολέμων, αλλά και σε περιπτώσεις συναλλαγών μεταξύ διεθνών οργανισμών ή μεγάλων καρτέλ, οι επενδύσεις μεταφράζονται σε ζώνες αλληλοεπηρεασμού. Με αποτέλεσμα να καταγράφονται μετακινήσεις – καραμπόλες νομισμάτων, που κι αυτά έχουν πολύ περιοριστεί σε διεθνή αντιπροσώπευση (δολάριο, ευρώ, γιεν).

Σε μικροοικονομικό επίπεδο τώρα, το Χρήμα – επιρροή (που δεν είναι πια Χρήμα – μέταλλο) μεταφράζεται σε κάρτες, που αποπληρώνουν άλλες κάρτες κλπ. Και καλείται να αγοράσει υπηρεσίες ή αντικείμενα, χωρίς σαφή αναφορά προς έναν Τύπο που να αναφέρεται άμεσα στη ρεαλιστική πραγματικότητα¹⁴.

Εάν θα έπρεπε να σχηματοποιήσουμε αυτή την αντίφαση μεταξύ ενός ενοποιητικού μή – Χρήματος και μιας κατακερματιστικής ροής εικόνων υπαγορευμένης από simulacra, θα ήταν χρήσιμο ίσως να εξετάσουμε τις παραμέτρους που οδήγησαν από το μοντέλο της πολιτικής ηθικής του Keynes, σε ένα τέτοιο

ανατρεπτικό αποτέλεσμα. Το ηθικό υπέδαφος του Keynes θα μπορούσε να συνοψιστεί ως εξής: το ατομικό συμφέρον είναι παράγοντας αφ' ενός, διαφοροποίησης μεταξύ των κοινωνικών υποκειμένων. Αφ' ετέρου, κατάδειξης ενός διϋποκειμενικού μέσου όρου που στηρίζεται σε βιολογικά και στατιστικά δεδομένα. Το ατομικό συμφέρον βρίσκει ικανοποίηση, αλλά και διέξοδο μέσω της ανταποδοτικότητας, η οποία επιτρέπει στα κοινωνικά υποκείμενα να κινούνται ημιανεξάρτητα ως προς τον κεντρικό διαχειριστή των ανταποδοτικών ωφελημάτων που είναι η Πολιτεία. Όταν το δυνατόν μεγαλύτερο ποσοστό ικανοποίησης ατομικών συμφερόντων μέσω ανταποδοτικότητας αποκτά θεσμοθετημένο Πολιτειακό εγγυητή, τότε διαγράφονται τα εχέγγυα των δημοκρατικών συμβάσεων. Αυτό το ηθικό υπέδαφος, που στηρίζει την οικονομική διαδραστική αρένα, μετά την εγκατάσταση των simulacra επηρεάζεται από τρεις συνιστάμενες.

1. Διαφοροποιημένες νόρμες, εξ αιτίας της διαταραχής των αμφιμονοσήμαντων σχέσεων μεταξύ του πλαφόν των γεγονότων και του πλαφόν των εξηγήσεων, όπως προαναφέραμε ήδη.
2. Υποχρεωτικά και επιτακτικά ενοποιητικές ανάγκες των νεο-φυλετικών ομάδων που τις αναγνωρίζουν, η κάθε μία ξεχωριστά, ως ιδιαιτερότητά τους.
3. Αλληλοεπικαλυπτόμενοι, άλλοτε θεσμοποιημένοι και άλλοτε θεσμοθετημένοι φορείς – υποκατάστατα της κάποτε κεντρικής και σαφώς λειτουργούσας Πολιτείας.

Αυτές οι συνιστάμενες παρουσιάζονται πότε σε προστριβή και πότε σε αλληλεξάρτηση μεταξύ τους εξ αιτίας δύο μεταβλητών:

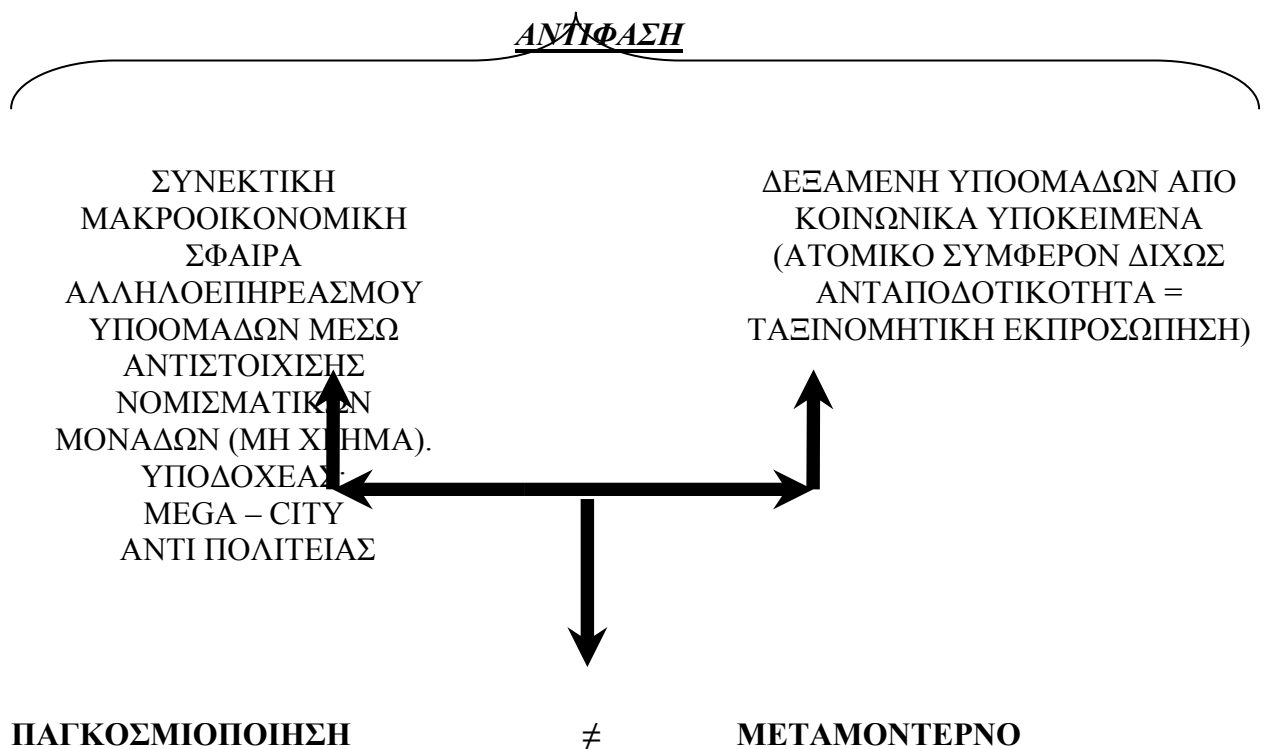
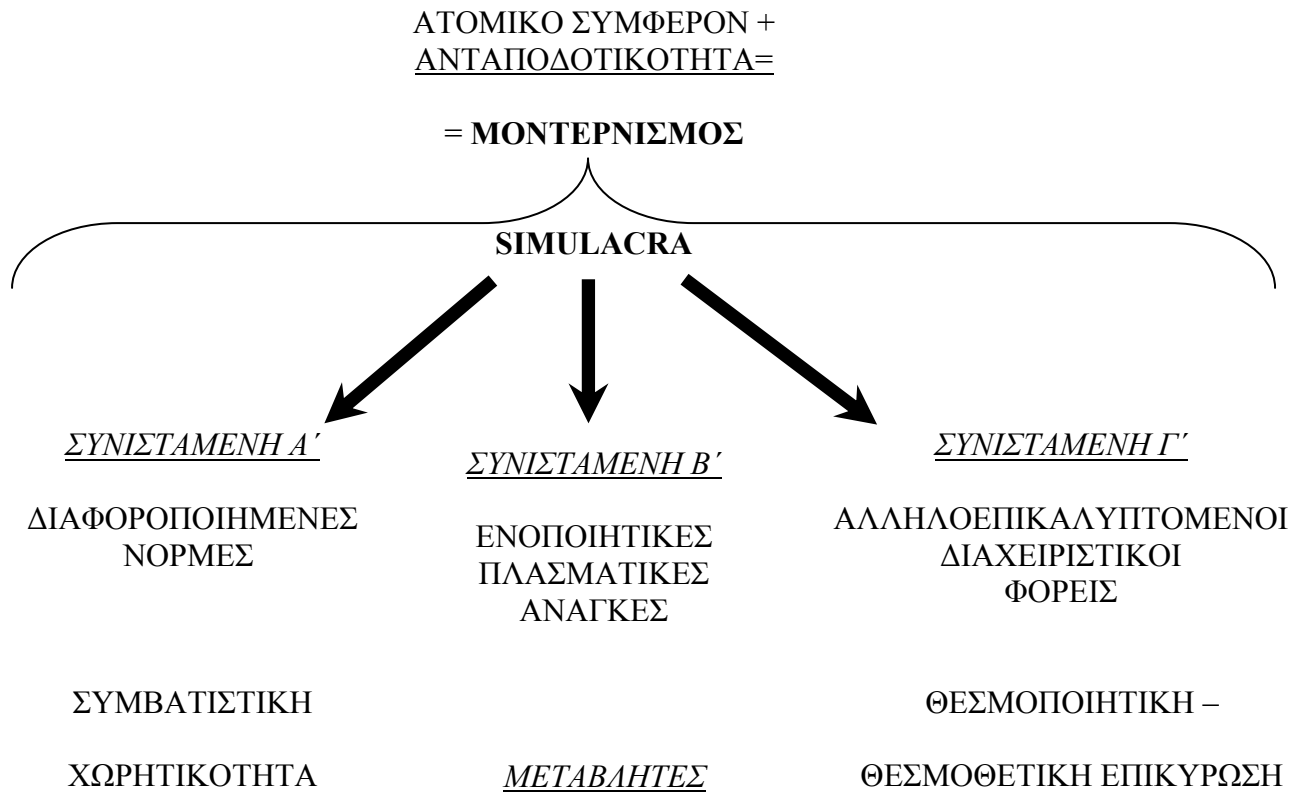
- i. Του ποσοστού συμβατικότητας (conventionality), σύμφωνα με το οποίο οι διαφοροποιημένες νόρμες γίνονται αποδεκτές ως τέτοιες

οι ενοποιητικές ανάγκες αναγνωρίζονται ως *condicio sine qua non* και οι αλληλοεπικαλυπτόμενοι φορείς τείνουν να επικυρωθούν ως θεσμοί ευρείας επιρροής.

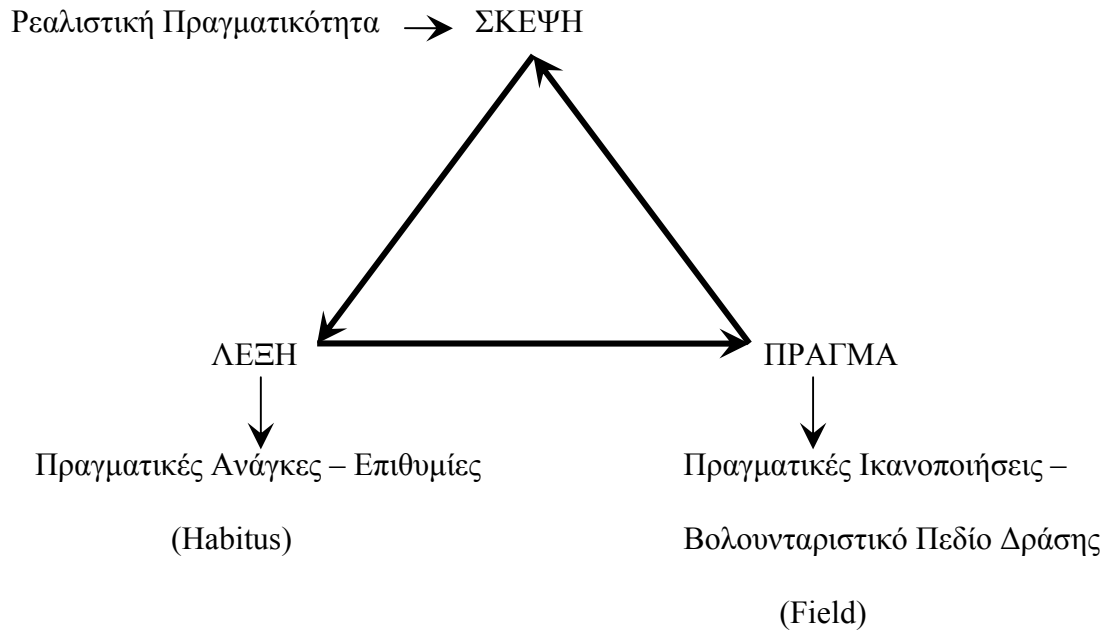
- ii. Του ποσοστού μεταβολής από θεσμοποίηση σε θεσμοθέτηση της συχνότητας με την οποία οι νόρμες εγκαθιστούν *dominant equilibria* που παράγουν άλλα *dominant equilibria* της δημοσιοποίησης των ενοποιητικών αναγκών ως μέτρου συμμετοχής στις δράσεις μιας ευρύτερα αποδεκτής μικροοικονομικής αρένας και της απόκτησης εγκυρότητας όλων εκείνων των αιτιακών σχέσεων που διασυνδέουν τους αλληλοεπικαλυπτόμενους φορείς, ακόμα και σε περίπτωση που τούτες οι αιτιακές σχέσεις δεν περιγράφουν πραγματική διασύνδεση.

Όπως και αν κινήσουμε τις μεταβλητές, θα παρατηρήσουμε στην απόδοση την ίδια αντίφαση: μια ολιστική – ενοποιητική μακροοικονομική σύνδεση με όχημα το μη – Χρήμα και τις αντιστοιχίσεις νομισματικών επιρροών versus μιας κατακερματισμένης σε υποομάδες μεταμοντερνικής δεξαμενής κοινωνικών υποκειμένων.

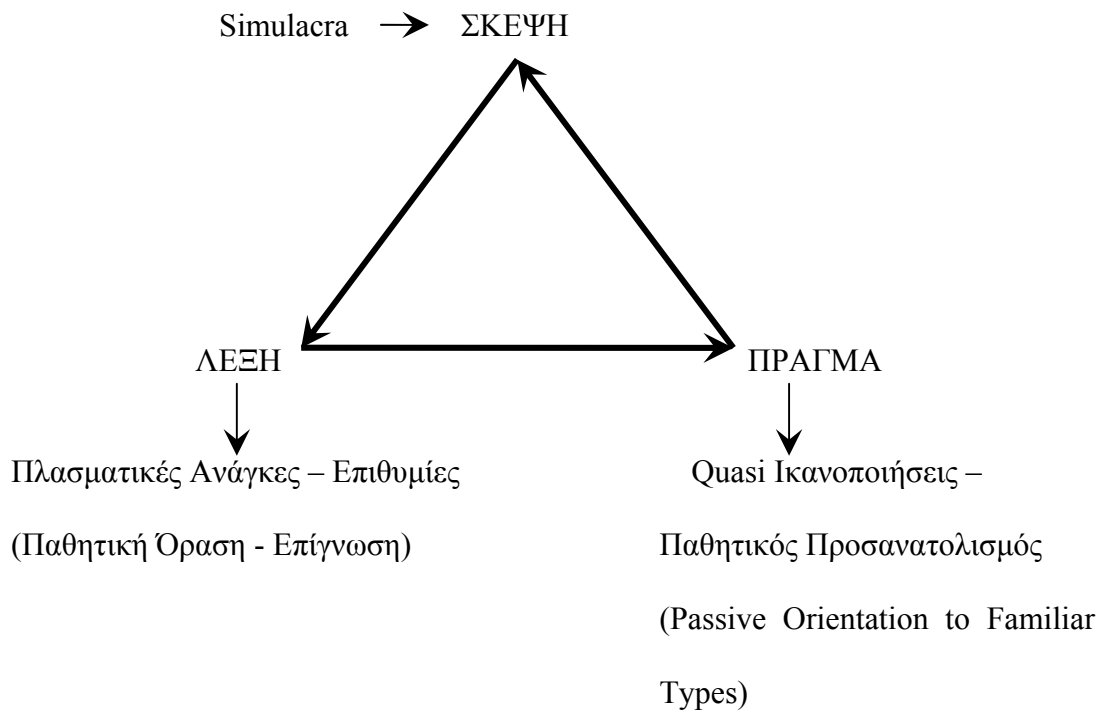
ΓΡΑΦΗΜΑ

Ας εξετάσουμε πώς διαταράσσεται ο ίδιος ο πυρήνας της θεωρίας της λογικής επιλογής (rational choice theory). Υπό κανονικές συνθήκες, η ρεαλιστική πραγματικότητα τροφοδοτεί τον παρατηρητή με αντιλήμματα που καταλήγουν σε έννοιες (concepts) – σκέψεις. Το κλασικό τρίγωνο είναι¹⁵:

Στην περίπτωση της υποκατάστασης της ρεαλιστικής πραγματικότητας από τα simulacra, το τρίγωνο μεταβάλλεται ως ακολούθως.

Βρισκόμαστε μπροστά στην εξαιρετικά ενδιαφέρουσα αντίφαση, οι λεκτικές διατυπώσεις (ΛΕΞΗ) εκφερόμενες να δρουν μεν ενοποιητικά ως προς τη Φυλή (Tribe), και μάλιστα – μέσω του σχηματισμού μιας ειδικής αργκό – να επιδρούν με τη σειρά τους στα ίδια τα κριτήρια δράσης της συγκεκριμένης Φυλής μέσα στην περιορισμένη αρένα που μπορεί να κινηθεί. Να κινηθεί όμως διαφοροποιητικά ως προς τις «όμορες» Φυλές και ως προς τις «όμορες» αρένες, ώστε να επικυρώσει τον ευρύτερο αστικό υποδοχέα της mega – City.

Αντιθέτως, τα προς απόκτηση αντικείμενα, αν και χαρακτηρίζουν τις υποτιθέμενες «ιδιαιτερότητες» των επιθυμούντων, τελικά αναφέρονται σε ένα ολιστικό οικονομικό σύστημα. Ή μάλλον σε ολιστικές αρχές ανταποδοτικότητας, που ωστόσο φαίνονται ανεπαρκείς να θεμελιώσουν ισχυρές γέφυρες νομισματικής αντιστοίχισης ανάμεσα σε μικροοικονομικά και σε μακροοικονομικά δεδομένα. Αν δηλαδή η mega – City καταφέρνει να τακτοποιεί, τουλάχιστον φαινομενικά, τις οικονομικές συναλλαγές ανάμεσα στις επιμέρους αρένες της, δεν καταφέρνει να δείξει πώς με την ίδια οικονομική δομή μπορεί να συνδιαλλαγεί με άλλες mega – Cities της ίδιας τάξης μεγέθους.

Βρισκόμαστε τελικά απέναντι σε κοινωνιολογικές μεταμοντερνικές περιγραφές ταξινομητικού κατακερματισμού των κοινωνικών υποκειμένων. Και σε οικονομικές παγκοσμιοποιητικές περιγραφές ενοποίησης των πεδίων αλληλεπίδρασης των επιμέρους μικροοικονομικών ενοτήτων. Και στις δύο περιπτώσεις το πρόβλημα πηγάζει από την υποκατάσταση της πραγματικότητας από simulacra. Και στις δύο περιπτώσεις οι περιγραφές επιστρατεύουν μεταφορική γλώσσα. Στην πρώτη περίπτωση, η μεταφορά οικειοποιείται αναλυτικών ειδοποιών γνωρισμάτων, ώστε να επιτευχθεί διαφοροποίηση. Στη δεύτερη περίπτωση, η μεταφορά οικειοποιείται συνθετικών ειδοποιών γνωρισμάτων, ώστε να επιτευχθεί ομογενοποίηση. Όπως και

να έχει, το διακύβευμα είναι πάντα πλασματικό. Γιατί σήμερα κανείς δεν καλείται να υπερασπιστεί την ειδική του αυτοπροσδιοριστική ταυτότητα, ελλείπει Πολιτείας. Ούτε καλείται να προσυπογράψει την μακροοικονομική προοπτική των εργασιακών του ενεργειών με εγγύηση ένα πραγματικό μεταλλικό αντίστοιχο, ελλείπει Κεντρικών Τραπεζών.

Στην πρώτη περίπτωση, η μεταφορική γλώσσα καταλήγει να αναλύει τη μεταμοντέρνα κατάσταση. Στη δεύτερη περίπτωση, η μεταφορική γλώσσα καταλήγει να περιχαρακώνει την παγκοσμιοποιητική οικονομία. Ήρθε η ώρα να δούμε από κοντά το ασύμπτωτο της μεταμοντερνικότητας και της παγκοσμιοποίησης. Και ακόμα, αν και οι δύο έχουν αποκτήσει τα εχέγγυα του ορισμού τους, και αν τέλος η πρώτη μπορεί – υπό ειδικές συνθήκες – να αποτελέσει απάντηση για τη δεύτερη. Τέλος, πρέπει οπωσδήποτε να εξετάσουμε, αν η μακροοικονομική συνοχή μπορεί να αντέξει σε σαφή και διακριτά μετρήσιμα κριτήρια.

iii) Μεταμοντερνισμός versus Παγκοσμιοποίησης: Ποιος Χάνει στα

Σημεία;

Ο μεταμοντερνισμός και η παγκοσμιοποίηση έχουν χρησιμοποιηθεί κάποιες φορές εναλλάξ αναφορικά προς το ίδιο ζήτημα: μια θολή περιγραφή οικονομικοκοινωνικών παραμέτρων που προσδιορίζουν την ευρύτερη πολιτική εικόνα του ύστερου εικοστού και αρχόμενου εικοστού πρώτου αιώνα: την εποχή μετά το μοντερνισμό. Η σύγχυση αυτή είναι τις περισσότερες φορές εκ του πονηρού. Τόσο, όσο και η σύγχυση ανάμεσα στη μεταμοντερνικότητα και στο μεταμοντερνισμό. Η μεταμοντερνικότητα (μετανεωτερικότητα) δεν είναι παρά ένα

ερμηνευτικό σύστημα που αρχικά παρήγαγε η Σχολή της Φρανκφούρτης ως ισχυρό αφηγηματικό εργαλείο – φορέα των επικρίσεών της για το Διαφωτισμό και τις συνέπειές του. Σήμερα η μετανεωτερική ερμηνευτική συντηρείται από τον Hirst¹⁶ και τους επιγόνους του, ώστε να αναλύουν συγκεκριμένα συμβολικά και μεταφορικά συστήματα.

Ο μεταμοντερνισμός θεωρήθηκε ακόμα και ως μή υπαρκτή, ή τουλάχιστον μή παγιωμένη, αυτόνομη κοινωνική κατάσταση. Αλλά, και ως άλλος ένας όρος για να περιγραφεί η διάλυση του μοντερνισμού. Τούτη δεν είναι παρά μια εύκολη διαφυγή από το πρόβλημα χαρτογράφησης και προσδιορισμού μιας κατάστασης που, όντας εν τω γίνεσθαι, δεν έχει ακόμα κατορθώσει να παγιώσει ένα δικό της χαρακτηριστικό λεξιλόγιο – πέρα από μερικούς όρους – κλειδιά (keywords). Ούτε έχει αποκτήσει τους επαρκώς προβεβλημένους εκπροσώπους που θα τη χαρακτήριζαν, ούτε βέβαια τους δεδηλωμένους αντιπάλους που θα προωθούσαν – μέσα από διαλογικές αντιπαραθέσεις – το απαραίτητο αρνητικό κλίμα που περιχαρακώνει μια εδραιωμένη θεωρία. Ωστόσο, όλα τα παραπάνω δε σημαίνουν πως ο μεταμοντερνισμός δεν τείνει να αποτελέσει το πεδίο εξέτασης όλων των φαινομένων που πηγάζουν από την *ex principio* νευροφυσιολογική παραδοχή που κυριάρχησε από το 1975 και μετά: η ρεαλιστική πραγματικότητα είναι κατακερματισμένη και εμείς, ως μέρη της είμαστε το ίδιο κομματιασμένα δεδομένα. Όσο κι αν τα συστήματα αισθητηριακής επεξεργασίας που διαθέτουμε προσπαθούν να μας πείθουν διαρκώς για το αντίθετο. Από αυτή την άποψη, ο μεταμοντερνισμός τροφοδοτεί με αυτή την αμφισβήτηση του συνεχούς και ενιαίου, όλα τα γνωστικά πεδία που κατά παράδοση βασίζονταν σε ολιστικού τύπου αξιακές παραδοχές, π.χ. τη φιλοσοφία, την κοινωνιολογία, τη θεολογία, τη βιολογία κλπ. Φυσικά τη μεγαλύτερη εισβολή δέχτηκαν οι τέχνες, προπάντων οι οπτικές.

Κατ' αντίθεσιν, η παγκοσμιοποίηση δεν σημαίνει προφανώς αποτίναξη ολιστικών παραδοχών. Σημαίνει υιοθέτηση κριτηρίων κοινής αποδοχής, ώστε να δοθεί προφανές αποτιμητικό περιεχόμενο σε κοινά πιστωμένες υπηρεσίες ή αντικείμενα κατανάλωσης. Και η υιοθέτηση τέτοιων κριτηρίων μπορεί να εγγυηθεί μια μή επιβεβλημένη συνοχή τότε και μόνον τότε, αν αυτά αναγνωρίζονται και χρησιμοποιούνται αβίαστα. Τόσο αβίαστα, ώστε να μην μινιμαλίζεται η συμμετοχή των επιμέρους εταίρων σε ένα ευρύτατο αξιακό – οικονομικό σύστημα. Επειδή τούτο έχει αρκετές φορές μέχρι τώρα αποτύχει, (π.χ. Γάλλοι αγρότες – Αφρική¹⁷) μπορούμε να δεχτούμε πως η παγκοσμιοποίηση βρίσκεται σε στάδιο που επιδέχεται εποικοδομητικές διορθώσεις. Θα ήταν όμως άδικο να την θεωρήσουμε δεδομένη και a priori απορρίψιμη.

Είναι προφανές πως η μεταμοντερνικότητα αφορά στη συμπλοκή σχέσεων ανθρώπινων ομάδων και των Zeitgeist που τις χαρακτηρίζουν. Έτσι, αφορά δευτερογενώς και στα γνωστικά πεδία που προαναφέρθηκαν, επειδή αυτά αποτελούν μέρος των Zeitgeist που διαπλέκονται. Αντιθέτως, η παγκοσμιοποίηση αφορά στη συμπλοκή σχέσεων μικροοικονομικών οντοτήτων μέσα σε μια μακροοικονομική κάνναβο ανταλλαγής επιρροών νομισματικών μονάδων. Με άλλα λόγια, ανταλλαγής αναγκών για προϊόντα και ικανοποίησης των αναγκών αυτών με προβολή τους διαμέσου όλων των επικοινωνούντων ομοταγών Zeitgeist¹⁸. Δηλαδή ο συνεκτικός ιστός που φαίνεται να υφαίνει η παγκοσμιοποίηση, δεν είναι ολιστικού τύπου, αλλά συγκεντρωτικού.

Θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε άπειρα παραδείγματα αυτού του ασύμπτωτου μεταξύ μεταμοντερνισμού και παγκοσμιοποίησης, όπως λόγου χάρη τον κατακερματισμό των κοινωνικών υποομάδων της σύγχρονης γαλλικής κοινωνίας και τη συνοχή των οικονομικών συμφερόντων της Γαλλίας και των τέως αποικιών της.

Επιλέγω όμως να αναλύσω ένα πραγματικό παράδειγμα διαδικτυακού παιχνιδιού με εξαιρετικά σημαντικές οικονομικές παραμέτρους σε επίπεδο τόσο πραγματικό, όσο και σε επίπεδο προσομοίωσης. Επειδή ένα τέτοιο παράδειγμα, όντας υπερμεγεθυμένο, παρουσιάζει τις αντιφάσεις με οξύτητα, ενώ επιπλέον φέρνει πιο κοντά μας και ίσως πιο τρομακτικό το μέλλον.

Το *EverQuest* είναι ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι ρόλων που λειτουργεί με μεγάλη εμπορική επιτυχία στο διαδίκτυο από το Μάρτιο του 1999. Είναι σχεδιασμένο με τρισδιάστατη οπτική, και μπορούν να συμμετέχουν παράλληλα εκατομμύρια χρήστες από όλο τον πλανήτη, εφόσον έχουν πρόσβαση στο δίκτυο. Οι παίκτες που συνδέονται για να συμμετάσχουν, το 2007 ξεπερνούν το μισό εκατομμύριο και ο αριθμός τους αυξάνεται ραγδαία. Για το λόγο αυτό έχει χαρακτηριστεί ως φανταστικό ιντερνετικό παιχνίδι μαζικής συμμετοχής παικτών που αναλαμβάνουν συγκεκριμένους ρόλους (fantasy massively multiplayer online role-playing game – MMORPG). Δεν είναι το μοναδικό παιχνίδι που έχει κατασκευαστεί με την ίδια λογική, υπάρχουν και άλλα που φέρουν τον ίδιο χαρακτηρισμό, όπως π.χ. το «*The Sims*», το «*Lineage*», «*Second Life*» και το «*World of Warcraft*» το οποίο μάλιστα έχει κερδίσει τους περισσότερους παίκτες – συνδρομητές. Ο αριθμός τους εν έτει 2007 υπερβαίνει τα τεσσεράμισι εκατομμύρια και τα ετήσια έσοδα της εταιρείας που το ελέγχει φθάνουν τα πεντακόσια εκατομμύρια δολάρια, νούμερο που έχει υπερκεράσει κατά πολύ τις εισπράξεις χολιγουντιανών υπερπαραγωγών...

Απαραίτητη προϋπόθεση για να συμμετάσχει κανείς, είναι να προμηθευτεί το κατάλληλο λογισμικό και να πληρώνει ένα μικροποσό κάθε μήνα στην εταιρεία που το διανέμει. Εν προκειμένω – για το *EverQuest*, στη Sony Online Entertainment (SOE). Φυσικά αυτές οι διαδικασίες περατώνονται μέσω διαδικτύου με πλαστικό χρήμα. Οι εικονικοί χαρακτήρες που πρωταγωνιστούν στο εν λόγω παιχνίδι,

απομιμούνται όντα δάνεια από παλαιότερες ιστορικές περιόδους της κέλτικης κυρίως μυθολογίας, όπως συχνά διαμορφώθηκαν από συγγραφείς τύπου J. R. R. Tolkien (συγγραφέα των “*Hobbit*”, “*The Lord of The Rings*” κ.α.) ή F. P. Herbert (συγγραφέα της τετραλογίας του “*Dune*”) και από έργα επιστημονικής φαντασίας (π.χ. τον *Πόλεμο των Άστρων*, *Star Trek*, *Space Odyssey*, *Alien* κ.ά.). Στο σημείο αυτό ας σημειώσουμε το ενδιαφέρον αμάλγαμα μαγικοθρησκευτικής μυθοπλασίας και απόλυτα προωθημένης τεχνολογίας.

Ο κάθε παίκτης έχει τη δυνατότητα να επιλέξει από μια πληθώρα χαρακτήρων και ρόλων που καλύπτει κάθε είδους γούστο και ανταποκρίνεται στο ειδικό πολιτισμικό του παρελθόν. Το ρεπερτόριο επιλογής του αποτελείται από γίγαντες και νάνους, ή ιππότες με σπαθιά εξοπλισμένους με πανοπλίες μεσαιωνικού τύπου, μέχρι ξωτικά και καλικάντζαρους που έχουν δεξιότητες και μαγικές ικανότητες, ώστε να μπορέσουν να εξοντώσουν τέρατα και άλλους εχθρούς που συναντούν στο διάβα τους. Υπάρχει μάλιστα και μία αυτοματοποιημένη διαδικασία, κατά την οποία, οι παίκτες αξιολογούνται κατά τη διάρκεια του διαρκούς «αγώνα» τους με κανόνες που οι ίδιοι αποκαλούν *πραγματικούς κοινωνικούς αλγόριθμους (truly social algorithms)*¹⁹, που λειτουργούν σε κάθε κεντρικό υπολογιστή (server). Σκοπός κάθε παίκτη είναι να κατατροπώσει όσο το δυνατόν περισσότερους «κακούς», ώστε να ανέλθει στο υψηλότερο κοινωνικοοικονομικό επίπεδο, καθώς ισχύουν συγκεκριμένοι κανόνες που ρυθμίζουν την οικονομική και κοινωνική ζωή των παικτών. Η επιδεξιότητα των ικανότερων παικτών ανταμείβεται και «υλικά» με εικονικά χρήματα, πανοπλίες, ασπίδες, γάντια και σπαθιά. Και όλα αυτά μέσα σε μια κοινωνία και μία «χώρα» – την επονομαζόμενη *Norrath* – που δεν υπάρχει πουθενά στον παγκόσμιο χάρτη²⁰.

Βεβαίως, η εικονική τούτη χώρα εμφανίζεται αχανής στον κυβερνοχώρο και οι ήρωες – χαρακτήρες μπορούν στην κυριολεξία να χαθούν περιπλανώμενοι στις

τετρακόσιες ζώνες στις οποίες αυτή επεκτείνεται. Οι ζώνες ή πίστες είναι οι προσομοιώσεις ωκεανών, ερήμων, πεδιάδων, βουνών, κάστρων και πόλεων που αποτελούν τα πεδία διεξαγωγής των διαφόρων μαχών.

Ιδιαίτερης σημασίας εν προκειμένω είναι το ότι γύρω από αυτού του τύπου τα παιχνίδια έχουν αναπτυχθεί τεράστιες οικονομικές δραστηριότητες, που αποφέρουν σημαντικά ποσά αληθινών χρημάτων σε όσους αναδεικνύονται έμπειροι και επιδέξιοι χρήστες. Όταν δηλαδή, κάποιος φτάσει τον ήρωά του σε ένα αρκετά υψηλό επίπεδο, μπορεί να τον δημοπρατήσει στο διαδίκτυο σε τιμή διόλου ευκαταφρόνητη. Συγκεκριμένα, κάποια στιγμή εμφανίστηκε ένας ήρωας, που ενώ χαρακτηριζόταν ως σχεδόν αήττητος, στην πρώτη του σύγκρουση με κάποια από τα τέρατα έχασε πολύ εύκολα. Όπως αποδείχτηκε τελικά, πίσω από τον ήρωα αυτόν βρισκόταν ένας νεαρός και άπειρος παίκτης, οι γονείς του οποίου λίγες ώρες νωρίτερα του αγόρασαν το χαρακτήρα προς πεντακόσια δολάρια από δημοπρασία στο eBay. Αξίζει ακόμη να σημειωθεί ότι ο αριθμός των συνδρομητών που λαβαίνουν μέρος σε αυτά τα παιχνίδια σε παγκόσμιο επίπεδο, αγγίζει τα είκοσι εκατομμύρια²¹ και αυξάνεται με γεωμετρική πρόοδο. Επίσης, η τρομακτική επιτυχία αυτών των παιχνιδιών δεν άφησε αδιάφορο τον διάσημο σκηνοθέτη – παραγωγό ταινιών επιστημονικής φαντασίας James Cameron²²(Alien, Terminator). Προσελήφθη ως ο καταλληλότερος να σχεδιάσει και να γράψει το σενάριο για τέτοιου τύπου παιχνίδια με την προοπτική να γίνουν ταινίες στο Hollywood αντιστρέφοντας και ανατρέποντας τα μέχρι σήμερα δεδομένα που ήθελαν οι μεγάλες κινηματογραφικές επιτυχίες να γίνονται και παιχνίδια.

Όλα τα παραπάνω οδήγησαν τον οικονομολόγο E. Castronova²³, να προβεί στην μελέτη της οικονομίας της «χώρας του *Norrath*», η οποία εμφανίζεται ως η Μεσαία Γή (Middle Earth) στο *EverQuest*. Για τον έως τότε άσημο οικονομολόγο, η

παρατήρηση του τρόπου λειτουργίας της οικονομίας μιας χώρας – simulacrum, αποτέλεσε γι αυτόν πεδίο εφαρμογής και έρευνας. Έτσι, μελέτησε το πώς οι εικονικές οικονομίες και τα αντικείμενα που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην πορεία της εξέλιξης ενός χαρακτήρα μέσα στο ίδιο το παιχνίδι (χρηματικές ανταμοιβές, όπλα, μαγικές ιδιότητες ή και το πέρασμα σε ανώτερο και δυσκολότερο επίπεδο), προκαλούν αλυσιδωτές αντιδράσεις στις οικονομίες πραγματικών κρατών²⁴.

Συγκεκριμένα, στην ανάλυσή του για το παιχνίδι *EverQuest*, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το κατά κεφαλήν Α.Ε.Π. στη “χώρα του *Norrath*” αγγίζει τα δύο χιλιάδες δολάρια (\$2,000). Η «εργασία» σε αυτήν πληρώνεται με τρεισήμισι περίπου δολάρια (\$3,42) την ώρα, ενώ το «νόμισμά» της αντιστοιχεί σε \$0,0107 – καλύτερη αντιστοιχία από το γιεν και τη λίρα. Αυτό σημαίνει ότι, εάν η χώρα τούτη δεν βρισκόταν μόνο μέσα σε 40 κεντρικούς υπολογιστές στο San Diego, θα κατατασσόταν στην εβδομηκοστή έβδομη (77^η) θέση της παγκόσμιας κατάταξης των πλουσιότερων χωρών του πλανήτη συγκρινόμενη με τις Ρωσία και Βουλγαρία, αλλά σε πολύ καλύτερη κατάταξη σε σχέση με την Ινδία και με την Κίνα. Όλες οι οικονομίες που λειτουργούν σε αυτά τα παιχνίδια, ακολουθούν το καπιταλιστικό πρότυπο.

Αν και αυτοί οι χαρακτήρες αναπτύσσονται από τους ίδιους τους συνδρομητές, η εταιρεία διανομής είναι εκείνη που έχει τα πνευματικά δικαιώματά τους και σε τελική ανάλυση είναι πιθανό να αποφασίσει ακόμη και να σταματήσει να διανέμει το παιχνίδι, ή να κηρύξει πτώχευση. Για να προχωρήσει κάποιος ήρωας σε ανώτερα επίπεδα, απαιτείται υπερβολικά πολύς χρόνος ενασχόλησης και κάποιοι που – στον πραγματικό κόσμο – διαθέτουν την οικονομική δυνατότητα, αλλά όχι αρκετό ελεύθερο χρόνο, αγοράζουν με αληθινά χρήματα ό,τι δημοπρατείται (όπλα, δεξιότητες, χρυσό, ρόλους, εικονικές τοποθεσίες κλπ.) σε διάφορες κυβερνο-

δημοπρασίες. Υπάρχουν βεβαίως και ακραία φαινόμενα παικτών που εθίζονται σε τέτοιου είδους παιχνίδια. Ο αμερικανικής καταγωγής Shawn Woolley, είκοσι ενός έτους, συνδρομητής στο *EverQuest*, εθίστηκε σε τέτοιο βαθμό, ώστε μετά τον πρώτο χρόνο ενασχόλησής του, παράτησε τη δουλειά του. Αναγκάστηκε να επιστρέψει στο πατρικό του σπίτι, μετά την έξωση που υπέβαλαν οι ιδιοκτήτες του διαμερίσματος που ενοικίαζε. Λίγες ημέρες μετά, η μητέρα του τον βρήκε νεκρό, αφού είχε αυτοκτονήσει μπροστά στην οθόνη του υπολογιστή του παίζοντας το παιχνίδι²⁵. Μια άλλη τραγική ιστορία είναι ενός κορεάτη που άφησε την τελευταία του πνοή πάνω στο πληκτρολόγιο, έπειτα από πενήντα (!) συνεχόμενες ώρες παιχνιδιού²⁶. Αλλά, και για να επιστρέψουμε στο εξαιρετικά ενδιαφέρον ζήτημα των κυβερνο-δημοπρασιών, αξίζει να εξετάσει κανείς τα ποσά που δαπανώνται για εικονικά αντικείμενα και τοποθεσίες. Σε ένα άλλο παιχνίδι, το «*Project Entropia*» ή «*Entropia Universe*», που κατασκευάστηκε με την ίδια λογική περίπου, το Δεκέμβριο του 2004 κατεβλήθη το πραγματικό ποσό των είκοσι έξι χιλιάδων πεντακοσίων δολαρίων (\$26,500) από παίκτη, για την εξαγορά ενός εικονικού νησιού, όπως καταγράφηκε από το βιβλίο των ρεκόρ Guinness. Αλλά το ρεκόρ «έσπασε» το 2005 με την «αγορά» ενός «διαστημικού υποσταθμού» έναντι του πραγματικού ποσού των εκατό χιλιάδων δολαρίων (\$100.000).

Το συνολικό ποσό των πραγματικών χρημάτων που σπαταλώνται στις διαδικτυακές δημοπρατήσεις για αγοραπωλησίες γύρω από αυτά τα παιχνίδια, υπολογίζεται κατά μέσον όρο στα εκατό εκατομμύρια δολάρια ετησίως (\$100m)²⁷. Και ενώ αρχικά η Sony ζήτησε από το eBay και το Yahoo να απαγορεύσουν τις ανακοινώσεις που αφορούσαν τέτοιου είδους συνδιαλλαγές, τελικά τις «απορρόφησε», με το αζημίωτο μάλιστα, καθώς επέβαλλε μια προμήθεια της τάξεως του 10% σε κάθε πραγματική συναλλαγή²⁸. Το παράδοξο βεβαίως εδώ είναι ότι

έχουμε την ύπαρξη ενός κεντρικού ελεγκτή που, ενώ κατέχει τα πνευματικά δικαιώματα για ό,τι «υπάρχει» - έστω και οπτικοποιημένα – μέσα σε έναν εικονικό κόσμο, καρπώνεται πραγματικά χρήματα από τις συναλλαγές των παικτών που αγωνιούν και ξοδεύουν λεφτά για να «αποκτήσουν» simulacra. Κατασκευασμένα από εξαιρετικούς σχεδιαστές (computer designers), δεν είναι τίποτα άλλο από τρισδιάστατες μορφές που «κατοικούν» μέσα στο matrix της οθόνης του υπολογιστή και που δεν μπορεί ούτε και θα μπορέσει κανείς ποτέ να αγγίξει, να γευθεί ή να μυρίσει. Τα πάντα λειτουργούν λοιπόν ως ένα *υπερ-ρεαλιστικό* χρηματιστήριο. Όμως, εδώ οι μετοχές έχουν υποκατασταθεί από απλές προσομοιώσεις, εικόνες που τροφοδοτούν τη ματαιοδοξία και την αίσθηση ορισμένων πως με την «απόκτηση» ή με την ταύτισή τους με κάποιες από τις εικόνες, θα καταφέρουν ό,τι δεν έχουν πετύχει στη ρεαλιστική πραγματικότητα, θολώνοντας έτσι ακόμη περισσότερο τα όρια μεταξύ της τελευταίας και του φαντασιακού – εικονικού σύμπαντος. Από την άλλη όμως, όπως άλλωστε και οι μετοχές, έχουν αντιστοιχηθεί με πραγματικό χρήμα. Ή μήπως και το ίδιο το χρήμα που διακινείται στο ρεαλιστικό κόσμο δεν είναι τελικά πραγματικό;

iv) Μικροοικονομικά και Μακροοικονομικά Χάσματα Endgames του Ύστερου Καπιταλισμού

Αξιοσημείωτο είναι να εξετάσουμε πώς λειτουργεί το «*Project Entropia*». Μέσα στο παιχνίδι, οι συναλλαγές και οι αμοιβές γίνονται με ένα νόμισμα – φάντασμα που αντιστοιχεί στο ένα δέκατο του αμερικανικού δολαρίου. Αυτό σημαίνει ότι αφ' ενός μπορούν να εισάγουν πραγματικά δολάρια – εν είδει

συναλλάγματος – και να «αγοράζουν» λεφτά και ό,τι άλλο είναι προς πώληση μέσα στο παιχνίδι. Αφ' ετέρου, έχουν την παράλληλη δυνατότητα να ανταλλάξουν ανά πάσα στιγμή όσα εικονικά χρήματα έχουν κερδίσει παίζοντας το παιχνίδι με πραγματικό χρήμα, με χρήση της πιστωτικής τους κάρτας. Άλλωστε η εταιρεία που το διανέμει (εν προκειμένω η σουηδική MindArk) έχει κατασκευάσει αυτόματα μηχανήματα ανάληψης μετρητών (ATM). Το εν λόγω παιχνίδι συνεπώς, έχει πολλά στοιχεία που παραπέμπουν στη λογική και στη λειτουργία τυχερών παιχνιδιών. Στο εν λόγω «κυβερνο-σύμπαν», κατά τη διάρκεια του «οικονομικού έτους» 2005, διακινήθηκε το πραγματικό ποσό των εκατόν εξήντα πέντε εκατομμυρίων δολαρίων (\$165m) με τις προβλέψεις να κάνουν λόγο για διπλασιασμό του την επόμενη χρονιά²⁹.

Τα ασύλληπτα αυτά ποσά που διακινούνται στους εικονικούς τούτους κόσμους, η αλληλεπίδραση, αλλά και ο επηρεασμός πραγματικών οικονομικών συστημάτων, έχει ως αποτέλεσμα τη διόγκωση του ενδιαφέροντος και τις αυξητικές τάσεις συμμετοχής όλο και περισσότερων ανά τον κόσμο χρηστών του διαδικτύου. Οι δυνατότητες κέρδους – έστω και μικροποσών – που μπορεί να έχει οποιοσδήποτε κατέχει βασικές γνώσεις χρήσεως ηλεκτρονικού υπολογιστή ή κονσόλας παιχνιδιών, αποτέλεσαν ισχυρό δέλεαρ. Χιλιάδες είναι αυτοί που άρχισαν να ασχολούνται συστηματικά με παιχνίδια τέτοιου τύπου, με σκοπό την εξασφάλιση ενός μικρού μηνιαίου εισοδήματος, δημοπρατώντας τους χαρακτήρες που επιλέγουν στο διαδίκτυο, αφού τους έχουν αναπτύξει και εξελίξει επαρκώς. Υπάρχουν βέβαια και αρκετοί που έχουν σταματήσει κάθε άλλη απασχόληση, έχοντας μοναδικό εισόδημα τα ποσά που κερδίζουν από τα «χρήματα – φαντάσματα» των εικονικών κόσμων³⁰.

Έχουν όμως αρχίσει και διάφορες εταιρείες που εδρεύουν στα ανατολικά κράτη να δραστηριοποιούνται στο χώρο, εκμεταλλευόμενες την οκνηρία και την ανυπομονησία χιλιάδων παικτών σε όλα τα μήκη και πλάτη της υδρογείου να φτάσουν σε ένα ανώτερο κοινωνικοοικονομικό status. Έστω και αν αυτό ανήκει στο φαντασιακό χώρο ενός κυβερνο-κόσμου. Συγκεκριμένα, στην Κίνα, αλλά και σε χώρες όπου το ημερομίσθιο είναι χαμηλότερο από «κόσμους», όπως αυτός της *Norrath*, έχουν συστηθεί και λειτουργούν νυχθημερόν κάποιες νέου τύπου «βιοτεχνίες». Εκεί σκληρά εργαζόμενοι εργάτες, δίνουν ανελέητες μάχες με τα τέρατα μέσα σε έναν άυλο κόσμο και μεταπωλούν τους ανίκητους «ήρωές» τους σε ακάματους – πλην όμως ευκατάστατους – δυτικούς, επανιδρύοντας έτσι νέα παγκοσμιοποιητικού τύπου σκλαβοπάζαρα (sweat shops)³¹.

Εξίσου σημαντικό είναι και το γεγονός ότι οι άνθρωποι που «βυθίζονται» σε αυτούς τους άυλους κόσμους, επιλέγουν προκατασκευασμένους συγκεκριμένους ρόλους και χαρακτήρες ηρώων, «εγκλωβίζοντας» τον ίδιο τους τον εαυτό μέσα σε προκαθορισμένα πρότυπα. Το περίγραμμα, τα χρώματα, οι κινήσεις και οι δραστηριότητες όλων των ηρώων, είναι δεδομένα και δεν αλλάζουν ουσιαστικά, ανεξαρτήτως του επιπέδου που θα φτάσει ο καθένας και όσο κι αν ο κάθε συνδρομητής πιστεύει ότι διαθέτει ελευθερία κινήσεων. Αυτό σημαίνει ότι όλοι όσοι έχουν επιλέξει ένα συγκεκριμένο ήρωα (π.χ. έναν μοναχό με μαγικές ικανότητες) κινούνται ακριβώς με τον ίδιο τρόπο στον κυβερνοχώρο. Και οι όποιες μεταλλάξεις τους προς το καλύτερο ή μή, αξιολογούνται με τον ίδιο τρόπο, όπως αυτός έχει προγραμματιστεί βάσει των αλγορίθμων. Και εξαρτώνται από την επιδεξιότητα του χρήστη στο χειρισμό συναρτήσει της ταχύτητας αντίδρασης και αντίληψης προς αποφυγήν «κινδύνων». Μιλάμε συνεπώς για μια δίχως προηγούμενο οπτική ομοιομορφοποίηση και μία καινοφανούς τύπου εκπαίδευση, που λαμβάνει χώρα απ’

άκρου εις άκρον επί της υδρογείου. Και αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι υπερέρχει έναντι των άλλων τρόπων στα μέσα επικοινωνίας. Το πλεονέκτημα προς τα άλλα οπτικά μέσα που λειτουργούν και επηρεάζουν στην ίδια κλίμακα, όπως η τηλεόραση, είναι ότι ο χρήστης δεν είναι πια μόνον παθητικός δέκτης – θεατής, αλλά πιστεύει ότι συμμετέχει και αλληλεπιδρά μέσα σε όλη τούτη τη διαδικασία. Ταυτίζεται και αυτός με τα εικονοστοιχεία, γίνεται ο ίδιος simulacrum, μαθαίνει να δραστηριοποιείται μέσα σε έναν κόσμο που δεν υπάρχει, αν και θα ήταν δυνατός...³²

Ο λόγος που εκτέθηκε τόσο εκτεταμένα το συγκεκριμένο παράδειγμα είναι ότι κατά τη δόμησή του μπορούμε να διακρίνουμε με εξαιρετική ευκρίνεια εσωτερικές και εξωτερικές οικονομικές σχέσεις τέτοιες, που να καταδεικνύουν τα προβλήματα μετάβασης από μια μικροοικονομία σε μια μακροοικονομία. Εξάλλου είναι υποδειγματική η συνεκτική αρχή, μέσω της οποίας οι διαφοροποιημένης προέλευσης εθνοτικοί εκπρόσωποι – διασκορπισμένοι απανταχού της γης – μπορούν να συνυπάρχουν μέσω της παιγνιακής καννάβου και να συναλλάσσονται οικονομικά και στα δύο επίπεδα. Έχουμε δηλαδή μπροστά μας να εκτυλίσσεται το εξής φαινόμενο. Αφ' ενός, την πλήρη λειτουργία των simulacra που εκπαιδεύουν σε παθητική όραση διαφορετικούς και αλλότριας προέλευσης παίκτες. Ο κύριος φορέας εκπαίδευσης είναι η επιλογή ηρώων σχεδιασμένων έτσι, ώστε να εκμαιεύουν το μέγιστο της ανταπόκρισης – αναγνωρισιμότητας, εξαιτίας της γνωστής οπτικής οικειότητας³³.

Οι ήρωες δεν είναι πια απλώς οικείοι, αλλά απαραίτητοι, συμπλεκόμενοι προς την καθημερινή πραγματικότητα του παίκτη. Μάλιστα, είναι αυτοί που επικυρώνουν το prestige του σε μια ιδιότυπη ομάδα και τον φέρνουν σε επαφή, όχι μόνον με ομοειδείς κοινωνικές μονάδες, αλλά και του επιτρέπουν να αφομοιωθεί από αυτές. Βλέπουμε πώς ο μεταμοντερνισμός ετερογενοποιεί κοινωνικά υποκείμενα που εν προκειμένω δρουν ως εκπρόσωποι των ιδιωτικών τους υποομάδων. Αντίθετα, η

παγκοσμιοποίηση επιτρέπει σε παράπλευρο διαχειριστικό μηχανισμό, όπως είναι η ιδιοκτήτρια εταιρεία, να συνυπάρξουν αυτά τα ετερογενή κοινωνικά υποκείμενα και να αποκτήσουν τη δυνατότητα σύμπληξης ενός μικροοικονομικού μικρόκοσμου. Ο οποίος – φαινομενικά τουλάχιστον – δεν λαμβάνει υπ' όψιν ούτε την απόσταση, ούτε την ετερογένεια των κοινωνικών ομάδων των παικτών. Με τη σειρά του, ο διαχειριστικός μηχανισμός, συνδέει το μικροοικονομικό πεδίο δράσης του παιχνιδιού με ένα εξαιρετικά ευρύτερο πεδίο οικονομίας, καθώς ο ίδιος καταλήγει να συναντηθεί και να συνδιαλλαγεί με άλλους παράπλευρους διαχειριστικούς μηχανισμούς, όπως νομικές εταιρείες που κατοχυρώνουν ανάλογα δικαιώματα, φορολογικά συστήματα και διεθνείς τράπεζες που εκδίδουν εγγυητικές επιστολές.

Το πρόβλημα σύνδεσης των μικροοικονομικών δεδομένων του απολύτως άυλου κόσμου του παιχνιδιού, με τα μακροοικονομικά δεδομένα των νομισματικών αντιστοιχίσεων που καλούνται οι παίκτες να αντιμετωπίσουν στη ρεαλιστική πραγματικότητα, φαίνεται να γιγαντώνεται. Και γίνεται τόσο ισχυρότερο, όσο οι ευρύτερες οικονομίες των πραγματικών εθνοτικών ομάδων των παικτών αποκλίνουν μεταξύ τους.

Σημείωση: η αδιαφανής μετάβαση δεδομένων από μικροοικονομικό σε μακροοικονομικό επίπεδο (τόσο συνήθης για τα παγκοσμιοποιητικά δεδομένα), επιτρέπει την ανάπτυξη διαφόρων θεωριών συνομωσίας που ταλανίζουν τις σχέσεις πολιτικού διαλόγου από το τέλος του εικοστού αιώνα κι εντεύθεν. Στην πραγματικότητα η τέτοια αδιαφανής μετάβαση δικαιολογεί πολύ περισσότερο την τυχαιότητα και την ακατάλληλη επέμβαση του λάθος ατόμου στη λάθος στιγμή³⁴.

ν) Και Πάλι οι Εικόνες: Ο Καθοριστικός Παράγοντας για μια Μετα-Φιλελεύθερη Κατάσταση υπό Μεταμοντέρνα Αιχμαλωσία

Αφού είδαμε το ασύμπτωτο μεταμοντερνισμού και παγκοσμιοποίησης, είναι εύλογο να αναρωτηθούμε αν, σήμερα πια, οι όροι αυτοί έχουν ένα σαφή ορισμό, ή αν τουλάχιστον χαρακτηρίζουν απολύτως συγκεκριμένες καταστάσεις. Στο σημείο αυτό θα επικαλεστώ μια από τις κλασικές Κλίμακες Διαπίστωσης που έχουν χρησιμοποιήσει πολλοί λογικοί. Εν προκειμένω, εκείνη του F. Sparshott. Και θα την χρησιμοποιήσω, επειδή έχει μία σαφή κοινωνιολογική θεμελίωση, και μάλιστα με ισχυρά στατιστικά δείγματα. Σύμφωνα με την Κλίμακα του Sparshott³⁵, ένα θεωρητικό ή ιδεολογικό μόρφωμα μπορεί να είναι έγκυρο και αναφορικά πλήρες όταν:

- α) το προηγούμενο το οποίο εκτοπίζει, δείχνει να έχει παρωχημένη κεντρική ορολογία που, υπό τις παρούσες συνθήκες, έχει καταλήξει αναφορικά κενή.
- β) Παρουσιάζει ανάπτυξη καινοφανών όρων κοινής αναφορικής προέλευσης, που τείνουν να αποκτήσουν ένα τρέχον και αναφορικά εύχρηστο περιεχόμενο.
- γ) Αποκτά εκπροσώπους υψηλής αναγνωρισιμότητας και κύρους, που διακινούν τους νέους όρους σε γνωστά και επικυρωμένα φόρα.
- δ) Αποκτά αντιπάλους εξίσου έγκυρους, που κριτικάρουν λογικά ένα προφανές αξιακό σύστημα υποκρυπτόμενο πίσω από τους νέους αυτούς

όρους.

- ε) Αρχίζει να αποτελεί μέρος του ανώτερου επιστημονικού Zeitgeist.
- στ) Αρχίζει να εγγράφεται στην επίγνωση του κατώτερου λαϊκού ιζήματος, που αναφέρεται σε ανεπεξέργαστο Zeitgeist (και διατυπώνεται συνήθως από την folk science, ενώ αποτυπώνεται στην folk psychology).
- ζ) Επικυρώνεται θεσμοθετικά εν τέλει και χρησιμοποιείται ως όρος ειδημόνων (επεξεργασμένο Zeitgeist με πεδίο σαφών και διακριτών ιδεών).

Θα εξετάσω αν ολόκληροι οι όροι μεταμοντερνισμός και παγκοσμιοποίηση, μπορούν να πληρούν μια τέτοια Κλίμακα. Και αν όχι, πόσα μέρη της. Κατόπιν, είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί πόσα μέρη διαπίστωσης είναι κοινά και για τους δύο όρους.

Στην περίπτωση του μεταμοντερνισμού συμβαίνουν τα εξής:

1. Η μοντερνικότητα παρουσιάζει κεντρική ορολογία ανεφάρμοστη και δύσχρηστη για την περιγραφή των τρόπων διακίνησης πληροφορίας, των σχηματοποιήσεων νέων ομαδικών ταυτοτήτων και τον προσδιορισμό του νέου μακροοικονομικού τοπίου. Σε αυτή την ορολογία ο μεταμοντερνισμός δεν έχει να αντιτάξει ένα πλήρες εννοιακό σύστημα, διαθέτει μόνον μία συλλογή από λέξεις – κλειδιά (keywords). Ωστόσο, αυτές οι λέξεις κλειδιά απαντούν με όλο και μεγαλύτερη επιμονή σε διαφορετικά γνωστικά πεδία, ειδικά από το 1980 κι έπειτα, δίχως να αλλοιώνεται το αναφορικό τους περιεχόμενο από αυτή την ποικιλότητα χρήσης.

2. Η ανάπτυξη καινοφανών όρων, που να χαρακτηρίζουν το μεταμοντερνισμό και μόνον, δεν έχει ούτε συντελεστεί, ούτε μεθοδολογικά επικυρωθεί από μία συγκεκριμένη επιστημονική λογοπλασία, η οποία να απαντά συχνά σε καθημερινές περιγραφές κατά την άσκηση επιστήμης πεδίου.
3. Υπάρχουν εκπρόσωποι της μεταμοντέρνας κατάστασης, αρκετά αναγνωρίσιμοι ανά γνωστικό πεδίο από τους λοιπούς ειδικούς του πεδίου και χρησιμοποιούν τις λέξεις – κλειδιά σε γνωστές και επικυρωμένες συναντήσεις ή συνέδρια. Ωστόσο, δεν υπάρχουν εκπρόσωποι αναγνωρίσιμοι από όλα τα γνωστικά πεδία, ή από τις ευρύτερες μάζες.
4. Με την ίδια λογική, υπάρχουν αντίπαλοι, αρκετά σημαντικοί ανά γνωστικό πεδίο. Όχι όμως συλλήβδην επικριτές εξίσου αναγνωρίσιμοι από το ευρύτερο κοινό.
5. Ό,τι θα μπορούσε να καταδείξει τον κατακερματισμό (αντιληπτικό και πληροφορικό) που αποτελεί την πεμπτουςία του μεταμοντερνισμού, αρχίζει να αποτελεί και μέρος του ανώτερου επιστημονικού Zeitgeist, κυρίως μετά τον εικοστό αιώνα.
6. Υπάρχει μικρή έως καθόλου εγγραφή του μεταμοντερνισμού στην folk science και στην folk psychology.
7. Ο μεταμοντερνισμός δεν έχει επικυρωθεί ως όρος ειδημόνων, καθώς – ελλείψει κλασικού ορισμού – δεν έχει ακόμα καταστεί διακριτός όρος.

Στην περίπτωση της παγκοσμιοποίησης συμβαίνουν τα εξής:

1. Η αρχή της οικονομικής εντοπιότητας έχει υποχωρήσει εντελώς. Και δεν επαρκεί για να περιγράψει φαινόμενα κρίσης που διαλύουν το

μακροοικονομικό συνεχές, όπως το χαρακτηριστικό παράδειγμα της Αργεντινής³⁶.

2. Υπάρχει ένα σύνολο οικονομικών όρων, που η κοινή τους αναφορική προέλευση τούς κατατάσσει σε όρους ανάλυσης οικονομικών αντιστοιχιών και μόνον. Δεν έχουν όμως καινοφανή οικονομολογική λογοπλασία, ώστε να μπορέσουν να αποτελέσουν σαφή διαφοροποιητικό παράγοντα του οικονομολογικού γνωστικού πεδίου.
3. Έχουν αναδειχθεί εξαιρετικά αναγνωρίσιμοι εκπρόσωποι, που θεωρούνται έγκυροι από όλα τα άλλα γνωστικά πεδία και διακινούν τους νέους όρους σε διεθνή φόρα, που μάλιστα είναι εξωσυντεχνιακά.
4. Οι αντίπαλοι είναι εξίσου έγκυροι, και εξίσου συντεχνιακά αναγνωρίσιμοι.
5. Έχει αποτελέσει μέρος του ανώτερου επιστημονικού Zeitgeist.
6. Έχει εγγραφεί τόσο στην folk science, όσο και στην folk psychology, συχνά μάλιστα με αρνητική έως και απωθητική χροιά.
7. Έχει επικυρωθεί απολύτως ως όρος ειδημόνων και υπάρχουν παραπάνω από ένα μοντέλα, που δικαιολογούν όχι μόνο τη σαφήνεια αλλά και τη διακριτότητα του όρου.

Σε μία κάθετη σύγκριση είναι ενδιαφέρον να δούμε πώς και τα δύο μορφώματα έρχονται να καταλάβουν τη θέση ενός κενού, τείνουν να αποκτήσουν ιδιόλεκτο, την οποία όμως δεν έχουν επικυρώσει επιστημονικά, έχουν σε γενικές γραμμές αναγνωρίσιμους, ή περισσότερο αναγνωρίσιμους εκπροσώπους και έγκυρους, ή περισσότερο έγκυρους επικριτές. Ωστόσο, αν και έχουν καταχωρηθεί στο επιστημονικό Zeitgeist, αντιμετωπίζονται με ένα είδος δαιμονοποίησης από τις ευρύτερες λαϊκές μάζες, καθώς δεν έχει επεξηγηθεί επαρκώς, ούτε απομυθοποιηθεί η

αιτία που τα γέννησε και που τείνει να τα αναπτύξει. Φυσικά, η δαιμονοποίηση του μεταμοντερνισμού είναι λιγότερο έντονη. Επειδή τα προβλήματα αυτοεπιβεβαίωσης και αυτοπροσδιορισμού των κοινωνικών ομάδων δείχνουν λιγότερο επίφοβα κατά τη διαπραγμάτευσή τους, από όσο τα προβλήματα οικονομικού διαχωρισμού της απασχόλησης των εργασιακών υποκειμένων.

Από τα προηγούμενα, γίνεται φανερό πως τόσο ο μεταμοντερνισμός, όσο και η παγκοσμιοποίηση βρίσκονται εν τη γενέσει τους, αλλά δεν διαθέτουν τα εχέγγυα για ισχυρό ορισμό. Αυτό συμβαίνει, επειδή οι μεταβλητές που διέπουν το διεθνές τοπίο είναι υπερβολικά ασταθείς και η προσαρμοστικότητα των οικουμενικών δεδομένων υπερβολικά ρευστή.

Στην περίπτωση του μεταμοντερνισμού, η ασταθέστερη μεταβλητή είναι εκείνη της περιστασιακής διέγερσης, ή περιστασιακής ύφεσης που εμφανίζουν οι υποκουλτούρες, όταν λειτουργούν ως ψηφίδες ενός ευρύτερου εθνοοικονομικού συνόλου. Εξάλλου, η ρευστότητα των δεδομένων συνίσταται στο γεγονός ότι μετατοπίζεται η αναγνώριση μιας πολιτισμικής ταυτότητας. Και από δείκτης αυτοπροσδιοριζόμενης ομάδας, μεταμορφώνεται σε μεταβατική lifestyle κατάσταση της ίδιας της ομάδας.

Στην περίπτωση της παγκοσμιοποίησης, η ασταθέστερη μεταβλητή είναι η διάχυση διαφόρων μορφών μη ομογενοποιημένου καπιταλισμού σε τοπικές οικονομίες. Προπάντων όταν αυτές δεν μπορούν να αντιστοιχήσουν τις απαιτήσεις τους προς το ποσοστό επηρεασμού που τους αναλογεί σε επίπεδο διεθνούς οικονομικής ισορροπίας. Και τα ρευστότερα δεδομένα είναι η ανισομερής παροχή πληροφορίας, όταν αυτή διακινείται υπό την επίφαση της αφειδούς ανάδευσης όλων των διαθέσιμων οικονομικών στοιχείων³⁷.

Θα μπορούσαμε ωστόσο να εξετάσουμε, εάν σε αυτό ακριβώς το σημείο εξέλιξης τόσο του μεταμοντερνισμού, όσο και της παγκοσμιοποίησης, θα ήταν δυνατή η χρησιμοποίηση του πρώτου ως απάντηση στη δεύτερη. Ή μάλλον η χρήση του πρώτου ως δεξαμενή αλίευσης κριτηρίων εξυγίανσης της δεύτερης. Σε ποιον βαθμό; Και υπό ποιες συνθήκες ών ούκ άνευ;

Η έρευνα πάνω στην παγκοσμιοποίηση, έχει δείξει πως η τελευταία δεν αποτελεί μια πανίσχυρη δύναμη μονής κατεύθυνσης, που ισοπεδώνει ο,τιδήποτε στο πέρασμά της. Ωστόσο, αφού μια παγκόσμια κουλτούρα δεν υπάρχει, ούτε είναι εγκατεστημένη παρά τις προσπάθειες για το αντίθετο, γίνεται χρησιμότερη η επικέντρωση σε μεμονωμένες φάσεις της σύγχρονης ζωής, που ομολογουμένως επηρεάζονται από την παγκοσμιοποιητική διαδικασία³⁸. Η αναθεώρηση τέτοιων φάσεων, σημαίνει την αναθεώρηση αυτού που μέχρι σήμερα ονομάζαμε κοινωνικό αυτοπροσδιορισμό. Επίσης, αυτού που ονομάζαμε ποσοστό συμμετοχής στα κοινά – άρα αυτοδιάθεση, όπως και αυτού που ονομάζαμε δημοκρατική εξισορρόπηση κατ' αναφοράν προς μια κεντρική πολιτεία. Υπό το πρίσμα της παγκοσμιοποίησης, η τοπική κουλτούρα που αποτελούσε σκληρό κριτήριο κοινωνικού αυτοπροσδιορισμού, έχει υποκατασταθεί από ένα σύνολο διακινούμενων Σημάτων, που μπορούν να εξασφαλίσουν αναγνωρισιμότητα και οικειότητα στο κοινωνικό υποκείμενο που τα χρησιμοποιεί. Εξάλλου, η αυτοδιάθεση δεν προϋποθέτει πλέον την άνωθεν επαγρύπνηση μιας πολιτειακής εξουσίας. Επειδή συμμετοχή στα κοινά δεν σημαίνει συμμετοχή σε συγκεκριμένους πρόδηλους και συμπεφωνημένους μηχανισμούς που αναπαράγουν τον εαυτό τους και τις καταστάσεις των πραγμάτων που τους περιέχουν. Αλλά σημαίνει την εμπλοκή σε αλυσίδες αλληλοεπηρεασμού, που παράγονται κατευθείαν από παράπλευρους διαχειριστικούς μηχανισμούς εκτός πολιτείας και ανακυκλώνουν τους κώδικες της οικειότητας μέσα από κοινά αποδεκτές

οπτικές εικόνες³⁹. Τέλος, η δημοκρατική συμμετοχή έχει μετατραπεί σε ομογενοποιητική συμπλοκή, που με τη σειρά της εξαναγκάζει σε επαναπροσδιορισμό τόσο της έννοιας της δημοκρατίας, όσο και της έννοιας του ποσοστού αντιπροσώπευσης μιας ομάδας μέσα σε ένα ευρύτερο σύνολο υπό την εγγύηση συγκεκριμένων φορέων.

Υπάρχουν δύο οπτικές για τέτοια φαινόμενα. Μία πεσιμιστική, η οποία τυπικά έχει αναλυθεί από πολλούς πολιτικούς επιστήμονες με προεξάρχοντα τον J. Gray⁴⁰. Και μία οπτιμιστική, η οποία έχει αναλυθεί κυρίως από φιλοσόφους και μελετητές του φαινομένου που ονομάζουν «*Ευρωπαϊκή Σκέψη*». Ένας από τους πιο εμπειριστατωμένους μπορεί να θεωρηθεί ο B. Russet, που χρησιμοποιεί μία *ex grincipio* καντιανή γραμμή, για να διατυπώσει το τριγωνικό μοντέλο διατήρησης της ειρήνης: δημοκρατία, διεθνείς οργανισμοί, οικονομική αλληλεξάρτηση⁴¹. Πάραυτα, στην τελευταία συζήτηση που είχα μαζί του τον Ιούνιο του 2006 και επ' ευκαιρία της έκδοσης του τελευταίου του βιβλίου **Purpose and Policy in the Global Community** (Palgrave Macmillan, New York, 2006), παραδέχτηκε πως χρησιμοποιεί την έννοια του οργανισμού – ιδρύματος με ολωσδιόλου μοντερνική χροιά. Αν λάβουμε υπ' όψιν ότι η έννοια της δημοκρατικής εκπροσώπησης έχει μεταλλαχθεί, καθώς αυτή ενέχει την εσωτερική αντίφαση του εκπροσωπούμενου, μέλους τόσο μιας τοπικής κουλτούρας, όσο και μιας μεγα-πόλης. Επίσης, αν σκεφτούμε πως οι διεθνείς οργανισμοί δεν εξελίσσονται υπό το άγρυπνο βλέμμα της Πολιτείας, αλλά διαπλέκονται σταδιακά καταργώντας και υποκαθιστώντας την Πολιτεία. Και αν τέλος, αναλογιστούμε πώς ο ιδρυματοκρατικός φιλελευθερισμός (foundationalist liberalism) μετατρέπεται ραγδαία σε μετα-φιλελεύθερες τοπικές αγορές που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, με φορέα διασύνδεσης το χρήμα – φάντασμα. Τότε το τρίγωνο του καντιανού μοντέλου του Russet φαίνεται επισφαλές. Ο ίδιος λαμβάνει

σοβαρά υπ' όψιν τα νέα δεδομένα και προπάντων την άποψη του Gray για το τέλος του laissez – faire⁴². Όλα τα προαναφερθέντα παρουσιάζουν και πάλι έναν κοινό παρονομαστή. Είναι μεταλλάξεις που οφείλονται σε νέες **οπτικές** προσλαμβάνουσες και μετρώνται από **οπτικά** δεδομένα. Έχουμε δηλαδή στο πεδίο του μεταμοντερνισμού, ένα πολύ χειροπιαστό μετρήσιμο μέγεθος: τη συμμετοχή ενός τουλάχιστον *simulacrum* στη διαμόρφωση των πραγμάτων. Και στο πεδίο της παγκοσμιοποίησης, έχουμε ένα εντελώς μή μετρήσιμο μέγεθος: το *φάντασμα του χρήματος*, που διακανονίζει αντιστικτικές σχέσεις σε μακροοικονομικό επίπεδο και καταναλωτικές συμπεριφορές σε μικροοικονομικό.

Βλέπουμε τελικά τη συνδιαλλαγή δύο *μή όντων* με πολύ μικρό καταλογισμό ισχυρής οντολογικής τιμής: των *simulacra*, ως μετεικασμάτων της ρεαλιστικής πραγματικότητας και του πλαστικού χρήματος, ως απεικόνισης των ανταλλακτικών σχέσεων μικροκοινωνικών υποομάδων χωρίς αποθησαυριστική ικανότητα.

Θα μπορούσε η διαχείριση των *simulacra* να γίνει με τέτοιο τρόπο, ώστε να παρέμβει στη διακίνηση του πλαστικού χρήματος; Και μάλιστα σε ποιο επίπεδο; Θα μπορούσε δηλαδή να παρέμβει ως αποφασιστικός παράγοντας για τη διαμόρφωση πολλών όμορων μικροοικονομικών τοπίων; Και ίσως στον μεταξύ τους αλληλοεπηρεασμό με προσδόκιμο ορίζοντα τη διαμόρφωση ενός ευρύτερου μακροοικονομικού τοπίου; Τέτοιου που να μην επιτρέπει ούτε ανεξέλεγκτη τυχειότητα, ούτε υπερβολικούς αποκλεισμούς των «μή Δυτικών» παραγωγικών ομάδων, ούτε συνομωσιολογικές υποθέσεις; Θα μπορούσε τελικά να γίνει η διαχείριση των *simulacra* γνώμονας για μια διυποκειμενική ανάλυση κάθε εικόνας, με βάση μετρήσιμα οπτικά και νευροφυσιολογικά δεδομένα; Και αν ναι, θα μπορούσε αυτή η διαχείριση να διεμβολίσει την καταναλωτική συμπεριφορά όσων τα εισπράττουν αισθητηριακά;

Ας υποθέσουμε ότι τα simulacra είναι η βάση των αυτοπροσδιοριστικών πρακτικών της μεταμοντερνικής κοινωνικής πραγματικότητας και της ανάπτυξης αναγκών και καταναλωτικού προσανατολισμού των μεταμοντέρνων κοινωνικών υποκειμένων. Η διαχείρισή τους μπορεί να αποδειχτεί κρίσιμη για την μορφοποίηση των μικροοικονομικών δεδομένων συγκεκριμένων ομαδικών συμπήξεων, που αναπτύσσουν οικονομικές τριβές μεταξύ τους και που τις προβάλλουν σε δεύτερο επίπεδο με οξύ τρόπο στο ευρύτερο μακροοικονομικό περιβάλλον.

Αν εκπαιδεύσουμε τον αντιλήπτορα των simulacra να τα αποδομεί όχι περιεχομενικά, αλλά μορφικά, τότε μπορεί να του προμηθεύσουμε επαρκή εργαλεία, για να ανιχνεύσει την αληθινή απόσταση των simulacra από τη ρεαλιστική πραγματικότητα. Και με αυτό τον τρόπο μπορούμε να ανατρέψουμε όλη την αλυσίδα επιρροής από το πρώτο αντιληπτικό δεδομένο, μέχρι τον ύστατο μακροοικονομικό αντίκτυπο. Υπό αυτές τις συνθήκες, ο ίδιος ο μεταμοντερνισμός, παρ' όλες τις εγγενείς αδυναμίες και ασάφειές του, εμπεριέχει τα στοιχεία της ανάπτυξης και ανατροπής του. Καθώς διατηρεί, μέσα από το αίτημα της παραδοχής του κατακερματισμού, τη δυνατότητα της διαφορετικότητας που δεν μετατρέπεται σε αλλοτρίωση. Έτσι, είναι εφικτό να αποτελέσει διακανονιστικό παράγοντα της παγκοσμιοποιητικής ανέλιξης και να δράσει ως αποφασιστική τροχοπέδη σε ανεξέλεγκτες οικονομικές διεργασίες, που επιτρέπονται από έλλειψη συντονισμού των διαχειριστικών οργανισμών⁴³. Έλλειψη συντονισμού που συχνά εξοβελίζει περιφερειακές παραγωγικές ομάδες από ευρύτερα και εγκατεστημένα οικονομικά πλέγματα, ή εγκλωβίζει άλλες, που καταλήγουν ανειδίκευτες, παρωχημένες ή περιττές. Αν αλλάξουμε τον τρόπο αποδοχής των simulacra, αλλάζουμε και την αυτοπροσδιοριστική μας οπτική. Επομένως και τη σχέση μας με την καταναλωτική

μας εικόνα και με την αντιστοίχιση του χρήματος – φαντάσματος προς το ρεαλιστικό κόσμο.

Ένα τέτοιο εγχείρημα θα προϋπέθετε τρεις συνιστώσες.

1) Τη μετάβαση των dominant equilibria από εννοιοκρατικά παιδαγωγικά συστήματα, σε συστήματα αντιληπτικής εξάσκησης.

2) Την ανάσυρση μιας μονεταριστικής αντίληψης, που απαντά σε ουτοπικά συστήματα του δέκατου έβδομου αιώνα, με προσαρμογή σε μή αποθησαυριστικά δεδομένα (Keynes)⁴⁴.

3) Την σύμπληξη ομάδων μέσω της αναγνώρισης των ειδικών τρόπων που αυτές χρησιμοποιούν αντιλήμματα και τα μεταφράζουν σε δράση στην αρένα. Και κατάργηση των ομάδων που αυτοπροσδιορίζονται από την καταναλωτική τους συμπεριφορά, χωρίς να αναλύουν καθόλου την ειδική αντιληπτικότητά τους.

Όλα τα παραπάνω οδηγούν προς έναν κοινωνικό μετα-φιλελευθερισμό, καθώς ο κλασικός κοινωνικός φιλελευθερισμός, που βασιζόταν σε παγκόσμια αποδεκτούς ιδρυματοκρατικούς οργανισμούς διαιτησίας⁴⁵, έχει αποτύχει μαζί με τα τελευταία στοιχεία του Διαφωτισμού. Δεν θα πω ότι χρειάζεται ένας Νέος Διαφωτισμός. Σίγουρα όμως χρειάζεται επείγοντως μία Νέα Αντιληπτικότητα. Και μαζί με αυτήν, χρειάζεται εκπαίδευση στην ενεργητική όραση και προσδιορισμός αυτού που λέγεται ανάδυση της συνείδησης (consciousness), ως κριτηρίου εσωτερικής (ενδοεγκεφαλικής) διακίνησης των νοητικών αναπαραστάσεων (mental representations).

Παραπομπές και Υποσημειώσεις του 3^{ου} Κεφαλαίου

1. A.J. Ayer: **Logical Positivism**, Free Press, New York, 1966.
Gilbert Ryle: **Aspects of Mind**, Blackwell Publishers, London, 1993.
2. David J. Farmer: **The Language of Public Administration: Bureaucracy, Modernity, and Postmodernity**, University of Alabama Press, Alabama, 1995.
3. Margaret A. Rose: **The Post-Modern and the Post-Industrial: A Critical Analysis**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1991.
4. Keynes, J.M.: «*A Treatise on Probability*», **The Collected Writings of John Maynard Keynes** (D. Moggridge and A. Robinson eds.), vol. 8, Cambridge University Press, London, Macmillan and New York, 1971-1989.
5. John S Hassard, Martin Parker (eds.): **Postmodernism and Organizations**, SAGE, London, 1993.
6. Π.β. και 2^ο κεφάλαιο σσ. 77-79 και παραπομπές 6 και 7.
7. D. Hausman (ed.): **The Philosophy of Economics: An Anthology**, Cambridge University Press, Cambridge, 1984.
D. Hausman, M. McPherson: **Economic Analysis and Moral Philosophy**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
8. M. Friedman: «*The Methodology of Positive Economics*», **Essays in Positive Economics**, University of Chicago Press, Chicago, IL, σσ. 3-43, 1953.

9. Πβ. και R. S. Hartman: **The Structure of Value: Foundations of Scientific Axiology**, Southern Illin. Univ. Press, Carbondale, 1967.
Επίσης και L. Goldman: «*The whole and the Parts*», **A Modern Book of Aesthetics** (M. Rader ed.), Holt-Rinehart-Winston, New York, 1979.
10. Edward W. Soja: **Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions**, Blackwell, Oxford, 2000.
11. Πβ. και τον όρο *methodological pluralism* (μεθοδολογικός πλουραλισμός) όπως χρησιμοποιείται από τον Bruce Caldwell (**Beyond Positivism: Economic Methodology in the Twentieth Century**, Allen & Unwin., London, 1982).
12. Πβ. Και Milton Friedman: “*Keynes’s Interpretation*”, **Britannica** (λήμμα *Money*), 2006.
13. Πβ. “*Body, Motion and Value*”, «*The Corruption of the field Metaphor and the Retrogression to Substance theories of Value: Neoclassical Production Theory*», και «*Universal History is the Story of Different Intonations Given to a Handful of Metaphors*” από τον Phillip Mirowski (**More Heat Than Light**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1989, σσ. 108-138, σσ. 276-353 και σσ. 396-400 αντιστοίχως).
14. Τυπικό παράδειγμα η περίπτωση Tew. Τον Αύγουστο του 2005, ο μόλις είκοσι ενός ετών βρετανός φοιτητής Alex Tew, συνέλαβε κάτι ευφύες, προκειμένου να συγκεντρώσει χρήματα, καθώς ήθελε να καλύψει τα δίδακτρα των σπουδών του στο Πανεπιστήμιο του Nottingham. Κατασκεύασε μία ιστοσελίδα αποτελούμενη από ένα εκατομμύριο εικονοστοιχεία (pixels) και πούλησε το καθένα προς ένα δολάριο σε οιονδήποτε ήθελε διαφημιστικό χώρο σε αυτήν. Συνεπώς, οι εν δυνάμει πελάτες του, ήταν όλοι όσοι έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο και το διόλου ευκαταφρόνητο ποσό που – εν τέλει – κατόρθωσε να συγκεντρώσει, ανήλθε ούτε λίγο ούτε πολύ στο **\$1.037.100** καθώς τα τελευταία χίλια εικονοστοιχεία που περίμεναν διαφημιζόμενο, βγήκαν σε πλειστηριασμό στο e-Bay. Σημειωτέον ότι επειδή το ανθρώπινο μάτι δεν μπορεί να δει λιγότερο από έναν συγκεκριμένο αριθμό εικονοστοιχείων συγκεντρωμένων σε ένα τετράγωνο, έθεσε ως κατώτερη τιμή τα εκατό δολάρια – ήτοι ένα μικρό τετράγωνο με διαστάσεις εκατό εικονοκυττάρων συνολικά, δηλαδή δέκα επί δέκα. Η φήμη του εν λόγω δικτυακού τόπου «*The Million Dollar Homepage*» ξεπέρασε κάθε προσδοκία και στη λίστα του Google – που αποτελεί το μεγαλύτερο μηχανισμό αναζήτησης στο ίντερνετ – εμφανιζόταν στην έβδομη θέση. Στο ξεκίνημά του, χρησιμοποιούσε ως «μότο» την αναζήτηση «χορηγίας» που θα τον βοηθούσε να συγκεντρώσει τα απαραίτητα για έναν απένταρο φοιτητή κονδύλια, που θα του επέτρεπαν να συνεχίσει τις σπουδές του. Έτσι, αφού συνέλαβε την ιδέα, προώθησε την κατασκευή του, όχι μέσω των κυρίαρχων διαύλων επικοινωνίας (τηλεόραση, ραδιόφωνο κλπ.), αλλά από στόμα σε στόμα, μέχρι που – και αφού οι χιλιάδες επισκέπτες στην διεύθυνση της ιστοσελίδας του την ανέβασαν στις λίστες των μηχανών αναζήτησης (Google, MSN, Yahoo! κλπ.) – και το BBC μετέδωσε την είδηση.

(Boggan, Steve: "Million Dollar Boy", *The Times*, σσ. L12–L13, 10-11-2005).

Στο προηγούμενο παράδειγμα γίνεται προφανές πως ο Tew συνέλαβε την ιδέα της πώλησης ενός εκατομμυρίου «τίποτα», έναντι ενός δολαρίου το καθένα. Η ουσιαστική διαφήμιση του «προϊόντος» του ήταν ότι μπορούσε να συγκινήσει τους πιθανούς αγοραστές του τόσο, ώστε να καταφέρει να μετατρέψει το σχεδόν ανύπαρκτο εικονοκύτταρο σε εμπορεύσιμο προϊόν. Εν προκειμένω βλέπουμε πως το ίδιο το διαδίκτυο δεν είναι άλλο ένα μέσο, όπως ο ηλεκτρονικός ή ο έντυπος τύπος. Είναι ένα σύστημα καταχώρισης και ανάκτησης δεδομένων, που μπορεί υφερπόντως να προσομοιωθεί με όλα τα υπόλοιπα μέσα, απομιμούμενο είτε κινητικές εικόνες, είτε σελίδες. Όμως κατ' αντίθεση με τα άλλα μέσα, παρέχει στον πομπό δυνατότητα μετάδοσης της πληροφορίας σε οποιονδήποτε δέκτη σε παγκόσμιο επίπεδο, ενώ ο οποιοσδήποτε δέκτης μπορεί αντιμεταθετικά να τοποθετήσει τον εαυτό του στη θέση του πομπού, **χωρίς την διύλιση από οποιεσδήποτε χρονοβόρες ή νομικά εξελεγκτικές διαδικασίες αξιολόγησης**. Αυτό το τελευταίο επιτρέπει τη διακίνηση Τύπων που δεν έχουν σχεδόν καμία σχέση με ρεαλιστικά δεδομένα, και που ωστόσο βρίσκουν την ευκαιρία να παραδειγματοποιηθούν σε ένα τοπολογικό πεδίο εικονοστοιχείων. Τούτο το πεδίο γίνεται η φυσική αρένα μέσα στην οποία επιτρέπονται και ενθαρρύνονται δράσεις με αντικείμενο τέτοια Σήματα, χωρίς κανείς να αμφισβητεί ή να υπονομεύει το οντολογικό τους status. Το γεγονός δεν σημαίνει ότι τούτα τα Σήματα δεν κοστίζουν πραγματικό χρήμα, παρ' όλο το σκιώδες οντολογικό τους status.

15. C. K. Ogden, I. A. Richards: **The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism**, Harcourt, San Diego, CA, 1989.
16. P. Hirst: **Associative Democracy: New Forms of Economic and Social Governance**, Univ. of Massachusetts Press, Mass., 1994.
17. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτυχίας αποτελεί η περίπτωση κατά την οποία, λίγο πριν την επαναπρόταση του φόρου Tobin το 2002, έγινε προσπάθεια από την Ε.Ε. να διακινηθούν στους αγοραστικούς της κόλπους αφρικανικά γεωργικά προϊόντα εισαγωγής, ίσης ή και ανώτερης ποιότητας με τα παραγόμενα από τους επιδοτούμενους Γάλλους αγρότες. Οι τελευταίοι, εν όψει της απειλής απώλειας των επιδοτήσεών τους, κατέβηκαν στους δρόμους του Παρισιού σκορπίζοντας τα προϊόντα στην *Place Vendôme*. Η γαλλική κυβέρνηση ανέκρουσε πρύμναν και εκτεταμένες οικονομολογικές αναλύσεις γράφτηκαν κυρίως στις εφημερίδες *Le Monde* (Jacques Berthelot: "An alternative model for agriculture", 4-2001, "The WTO: food for thought?", 12-2005) και *Herald Tribune* (Philip H. Gordon and Nicolas de Boisgrollier / Yale Global: "Why the French love their farmers", 1-12-2005). Αυτά τα παρεπόμενα τα είχε προβλέψει ο Tobin ήδη από την δεκαετία του 1970.
Πβ. και J. Tobin: "A Proposal for International Monetary Reform", **Eastern Economic Journal**, July – October 1978, σσ. 153-159.
18. Είναι χαρακτηριστικός ο όρος «καταναλωτική βουλιμία» που εισήγαγε ο Δ. Ποταμιάνος, για να χαρακτηρίσει την ομοιότητα κινήτρων των καταναλωτικών υποκειμένων που παρουσιάζουν όμοιες καταναλωτικές ανάγκες, παρά την ισχυρή τους διαφοροποίηση, ως εκ της προέλευσής τους από όμορες αλλά

- διαφορετικές υποκουλτούρες. Πβ. το βιβλίο του **Στον Κήπο** (εκδ. Καστανιώτη, Αθήναι, 1997, σσ. 144-219).
19. Πβ: Nate Combs: **The Amazing Mechanical Turk**, May 10, 2006.
http://terranova.blogs.com/terra_nova/2006/05/the_amazon_turk.html#more
 20. Ο J. Baudrillard γράφει: «Σήμερα η αφαίρεση δεν είναι πια εκείνη του χάρτη, του ομοιώματος, του καθρέφτη, ή της έννοιας. Η προσομοίωση δεν είναι πλέον εκείνη μιας περιοχής, ενός αντικειμένου αναφοράς, ή μιας πραγματικότητας. Είναι η γενίκευση μέσω μοντέλων ενός πραγματικού χωρίς καταγωγή ή πραγματικότητα: ενός υπερ-πραγματικού. Η περιοχή δεν προηγείται του χάρτη ούτε και διασώζεται μετά από αυτόν. Αντίθετα, ο χάρτης προηγείται της περιοχής – πρωτοκαθεδρία των προσομοιώσεων – γεννά την περιοχή, και εάν κάποιος πρέπει να επιστρέψει στο μύθο, σήμερα είναι η περιοχή της οποίας τα ξέφτια σαπίζουν αργά κατά μήκος του αναπτύγματος του χάρτη. Είναι το πραγματικό, και όχι ο χάρτης, του οποίου τα απομεινάρια αντιστέκονται εδώ κι εκεί στις ερήμους οι οποίες δεν ανήκουν πια στην Αυτοκρατορία, αλλά σε εμάς. Η ίδια η έρημος του πραγματικού.» {**Simulacra and Simulation** [S. F. Glaser μετ.], The Univ. of Michigan Press, Michigan, 1994, σελ. 1, (μετ. δική μου)}.
 21. Pat Kane: «*Locked in a Box of Fantasy*», **Independent**, 23-12-2005.
 22. Burt Helm: «*James Cameron's Game Theory, Get kids hooked on a multiplayer game, then show them the movie*», **BusinessWeek** Online, 13-2-2006
http://www.businessweek.com/magazine/content/06_07/b3971073.htm.
 23. E. Castronova: «*Virtual Worlds: A First-Hand Account of Market and Society on the Cyberian Frontier*», **The Gruter Institute Working Papers on Law, Economics, and Evolutionary Biology**, The Berkeley Electronic Press, Volume 2, Issue 1, Article 1, 2001.
 24. Ο E. Castronova γράφει: «Μέσα σε μία μεταβιομηχανική κοινωνία, είναι το κοινωνικό status, περισσότερο από καθετί άλλο, που εξαναγκάζει τους ανθρώπους να εργάζονται τόσο φιλόπονα όλη τους τη ζωή. Από αυτήν την άποψη, οι Εικονικοί Κόσμοι αποτελούν μια πραγματική προσομοίωση της Γήινης κοινωνίας», {**Synthetic Worlds: The Business and Culture of Online Games**, Univ. of Chicago Press, Chicago, 2005, σ. 15, [μετ. δική μου]}.
 25. Andy Patrizio: «*Did Game Play Role in Suicide?*», **Wired**, 04 – 03 - 2002
<http://www.wired.com/news/games/0,2101,51490,00.html>.
 26. «*Worlds without end, The Online Game Industry is an Excellent Way to Study the Economics of Fun*», **The Economist** print edition, 14-12-2005.
 27. **The Economist**, ένθ' αν.

28. R. Parloff: “*From Megs to Riches*”, **Fortune**, 28-11-2005.
29. «*Cash card taps virtual game funds*», **BBC**, 2-5-2006,
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/4953620.stm>.
30. R. Parloff: **Fortune**, ένθ’ αν.
31. D. Barboza: «*Ogre to Slay? Outsource It to Chinese*», **THE NEW YORK TIMES**, 9-12-2005.
32. Π.β. και David K. Lewis: **On the Plurality of Worlds**, Oxford, Basil Blackwell, 1986.
- Saul A. Kripke: **Naming and Necessity**, Harvard University Press, Harvard, 2005.
33. Η οπτική οικειότητα παρουσιάζεται ως φαινόμενο σε περιπτώσεις όπου, ο αντιλήπτορας, κατά τη διαδικασία αναγνώρισης, συνδέει ένα συγκεκριμένο οπτικό αντίλημμα με στοιχεία του παρελθόντος του και μάλιστα του *Zeitgeist* της ομάδας του. Συχνά τα στοιχεία αυτά ανάγονται σε μυθολογικά ή άλλα δεδομένα. Η φορμαλιστική ομοιότητα της νοητικής αναπαράστασης (την οποία εγκαθιστά το ως άνω αντίλημμα) με οικεία μυθολογικά στοιχεία του αντιλήπτορα, επιτρέπει σε αντικείμενα – που θα μπορούσαν να είναι έστω και ασαφή Σήματα ενός Τύπου τέτοιας τάξης – να λειτουργούν ως μνημονικοί πυροκροτητές. Και να αποκτούν μια συσσωρευόμενη οικειότητα, καθώς γίνονται όλο και πιο αναγνωρίσιμα και αναγκαία.
Πβ. και E. Gombrich: **Meditations on a Hobbyhorse**, Phaidon Press, London, 1994, κεφ. 3.
34. Richard M. Gaskin: “*Can Aesthetic Value Be Explained?*”, **British Journal of Aesthetics**, 1989, Vol. 29, σσ. 329 - 340.
35. F. Sparshott: “*Disputed Evaluations*”, **American Philosophical Quarterly**, τ.7, 1970, σσ. 131-142.
K. Aschenbrenner: **The Concepts of Criticism**, ένθ’ αν, σσ. 303-312.
36. Στην περίπτωση της Αργεντινής, όπως έχει γραφτεί από πάρα πολλούς αναλυτές της κρίσης, η τοπική οικονομία και η συμπεριφορά της θεωρήθηκε σύμπτωμα νόσησης των διαχειριστικών δομών του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (I. M. F.), καθώς και ένδειξη κακού σχεδιασμού των Διεθνών Μονεταριστικών Κονδυλίων (International Monetary Funds). Η όλη κατάρρευση της οικονομίας της Αργεντινής δεν ήταν παρά η διάλυση της ομαλής μετάβασης από μια αντιστοίχιση νομισμάτων σε μια πληθωριστικότερη. Και βέβαια είναι τρεις οι σημαντικοί παράγοντες που τίθενται κάθε φορά υπό μελέτη, οσάκις προσεγγίζονται τέτοιες καταρρεύσεις: το οικονομικό τοπίο, η πολιτική λήψης αποφάσεων και η ψυχολογία της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Και για τους τρεις παράγοντες είναι χαρακτηριστική η αναφορά σε μια υπερκείμενη κατάσταση πέραν της τοπικής. Οπωσδήποτε – και για να επανέλθουμε στον κρίσιμο ρόλο που παίζουν οι εικόνες, όταν διακινούνται πριν από τέτοια συμβάντα – είναι σημαντική η τάση

της τηλεόρασης της Αργεντινής να έχει καταργήσει όλα τα εκπαιδευτικά παιχνίδια γνώσεων, υποκαθιστώντας τα με χαμηλού προϋπολογισμού σκληρά ριάλιτι.

Πβ. και J. J. Teunissen & A. Akkerman (eds.): **The Crisis that Was Not Prevented: Lessons for Argentina, the IMF, and Globalisation**, Fondad, The Hague, 2003.

37. J. E. Stiglitz: **Globalization and Its Discontents**, W. W. Norton & Company, New York, 2003.
38. D. Held (ed.), M. K. Archibugi (ed.): **Taming Globalization: Frontiers of Governance**, Polity Press, London, 2003.
39. Ο Greenspan έχει αναγνωρίσει το μεγάλο ρόλο που παίζουν οι νόρμες κάθε τοπικής κουλτούρας στην υποστήριξη των ελεύθερων αγορών. Ωστόσο, έχει συχνά αμφισβητηθεί ο οπτιμισμός του για μια συνεχώς αναπτυσσόμενη νέα ανταλλακτική εποχή, ακριβώς επειδή οι διαπλεκόμενες τοπικές κουλτούρες συνδέονται με οπτικούς Τύπους υπερεκτιμημένους και υπερμυθοποιημένους. Το παγκοσμιοποιητικό *laissez faire* εκτιμάται ότι μπορεί να διαλυθεί σε μία άνευ προηγουμένου κρίση εάν τα οικονομικά παράγωγα που παράγονται από μία εικονική οικονομία χάσουν το υπόστρωμα της οικειότητας και της αναγνωρισιμότητας και καταλήξουν σε κραχ του συστήματος.
Η ανάλυση της παραδοχής του Greenspan έχει γίνει από τον W. Pfaff ("*Genuflecting at the Altar of Market Economics*", **International Herald Tribune**, 14-7-1997, σ. 8). Επίσης, πβ. και C. Caufield: **Masters of Illusion: The World Bank and the Poverty of Nations**, Macmillan, London, 1996.
40. John Gray: **Two Faces of Liberalism**, New Press, New York, 2000.
41. Bruce Russett, John R. Oneal: **Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations**, (The Norton Series in World Politics) W. W. Norton & Company, New York, 2001.
42. Πβ. John Gray: **False Dawn: The Delusions of Global Capitalism**, Granta, London, 2002.
43. Πβ. και John S Hassard, Martin Parker (eds.): **Postmodernism and Organizations**, SAGE, London, 1993.
44. John Maynard Keynes: **The General Theory of Employment, Interest and Money**, Harvest edition, Harcourt, 1965.
45. Πβ. και John Gray: **Post-Liberalism Studies in Political Thought**, Routledge, London, 1996.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

Δυναμιτίζοντας (;) το Βασίλειο των Εικόνων

Κεφάλαιο 4^ο

Δυναμιτίζοντας (;) το Βασίλειο των Εικόνων

i) Οι Επαΐοντες των Οπτικών Κατασκευών.

Απλώσαμε πάνω στο τραπέζι τα δεδομένα της Εποχής των Εικόνων. Δηλαδή, την όλο και μεγαλύτερη απόσταση των πληροφορικών απεικονίσεων από τη ρεαλιστική πραγματικότητα, την όλο και ασαφέστερη αναφορά των ποιοτήτων στις ιδιότητες από τις οποίες προέρχονται, και τέλος την όλο και απαγορευτικότερη επικράτηση της επίγνωσης απέναντι στην ανάδυση της συνείδησης. Ακόμα, ακολουθήσαμε τις ενοχικές σχέσεις των εικόνων με την κατανάλωση, δηλαδή με τις πλασματικές ανάγκες που την διεγείρουν. Αγγίξαμε την ίδια την ουσία του κατακερματισμού δεδομένων και τα βασικά μοντέλα αιτιοκρατικών σχέσεων. Ειδικά όταν αυτά τείνουν να αναμορφώσουν τα όποια θραύσματα συνιστούν ετερόκλητα simulacra σε καθημερινές κανονικότητες με αναμενόμενη συνέπεια. Ανιχνεύσαμε την συνεχιζόμενη απόπειρα του μεταμοντερνισμού να παγιώσει την θεωρία των θραυσμάτων σε θεωρία αναμορφωμένου εκλεκτικισμού και να υπερασπιστεί το δικαίωμα στη μοναδικότητα και στην ιδιαιτερότητα. Τέλος, προσπαθήσαμε όσο γίνεται να ψηλαφίσουμε τους οικονομικούς συνεκτικούς ιστούς της τελευταίας υπαρκτής και περιγράψιμης ολότητας του εικοστού πρώτου αιώνα, της παγκοσμιοποίησης, που κι αυτή ωστόσο δεν έχει παγιώσει τα συνεκτικά της δεδομένα.

Πίσω από όλα αυτά, ο ρόλος των εικόνων φαίνεται αναπόφευκτος και συναντάται είτε στο προσκήνιο, είτε σε επίπεδο προεννοιακών know how και know

that, σε κάθε περίπτωση. Ακόμα χειρότερα, συναντάται και υπό συνθήκες σημαντικής οντολογικής εκτίμησης, ως παραγωγός οπτικών εισερχομένων. Αλλά και υπό συνθήκες βασικής οντολογικής αμφισβήτησης, ως διεγέρτης νοητικών αναπαραστάσεων. Είναι γι αυτό το λόγο που επιστρέφω στην υπόθεση εργασίας μου. Πως, εάν κάπως μπορεί να αλλάξει όλη αυτή η αλυσίδα που εκπηγάξει νευροφυσιολογικά από τις εικόνες και επιστρέφει αναφορικά σε αυτές, τούτο γίνεται μόνον στη πηγή τους. Δηλαδή, με την επέμβαση στην ίδια τη διαχείριση των εικόνων και στην ανάλυση της δομής τους.

Τί σημαίνει αυτό; Και είναι όλες οι εικόνες το ίδιο; Για να επιχειρήσω οποιαδήποτε ταξινομητική απόπειρα, πρέπει πρώτα να λάβω υπ' όψιν τα πραγματικά κριτήρια που προϋποθέτει μία εικόνα για να είναι τέτοια. Και αυτά τα θέτουν οι «μαϊστορες» των εικόνων, δηλαδή οι ζωγράφοι. Το πρώτο ζήτημα που τίθεται εκ μέρους των ζωγράφων είναι και η αρχή της αναπαράστασης της πραγματικότητας. Όχι της αναπαράστασης ως μίμησης, αλλά ως επιλογής των συγκεκριμένων εκείνων οπτικών εισερχομένων που στέκουν ως ειδοποιόι διαφορές του αναπαριστώμενου. Και αυτό είναι: τί σημαίνει μία γραμμή όταν περιγράφεται ότι είναι **πάνω** σε μια λευκή επιφάνεια¹. Ήδη, για να επιφέρουμε αυτή την πρόταση, έχουμε καταφύγει σε μεταφορικό λόγο. Η γραμμή δεν είναι **πάνω** στην επιφάνεια, ούτε έρχεται **μπρος**, ή **πίσω**. Η γραμμή είναι **στην** επιφάνεια. Ο H. Hoffman έδινε ως άσκηση στους μαθητές του να ζωγραφίσουν μια μαύρη κηλίδα πάνω σε ένα λευκό καμβά με δύο τρόπους. Με έναν, ώστε η μαύρη κηλίδα να φαίνεται **μπρος** από τον καμβά και με έναν δεύτερο, ώστε η μαύρη κηλίδα να φαίνεται σαν **τρύπα** του καμβά². Και μόνο με αυτή την προϋπόθεση, ο Hofmann έθετε ήδη το ζήτημα της αρχής της αναπαράστασης. Πώς δηλαδή μπορούμε να εγκαταστήσουμε αμφιμονοσήμαντες αντιστοιχίες ανάμεσα σε ένα σύνολο ακμών και κηλίδων που βρίσκεται στην

επιφάνεια και σε μέρη της ρεαλιστικής πραγματικότητας που ποτέ δεν διαθέτουν ακμές ή κηλίδες. Ένα σχέδιο προσώπου που λειτουργεί ως πορτρέτο, δεν είναι παρά ένα σύνολο γραμμών και σκιάσεων, που το αληθινό πρόσωπο του μοντέλου ποτέ δεν διαθέτει. Πάραυτα, το σύνολο γραμμών και σκιάσεων αποκτά αναγνωρισιμότητα και μάλιστα τόσο άμεση, ώστε να τού αποδίδεται κατευθείαν το όνομα του μοντέλου, ωσάν να ήταν το ίδιο πρόσωπο. Συχνά δε, λέγεται πως ένα πορτρέτο μπορεί να είναι εξαιρετικό ως πορτρέτο, αλλά κακό ως ζωγραφική³. Επομένως, καταλήγουμε στη διαπίστωση πως η λειτουργία αναγνώρισης (στη γνωστή αλυσίδα που αρχίζει από την ωχρά κηλίδα και καταλήγει στον πρόσθιο φλοιό) χρησιμοποιεί τα συμπαγή και τα περιγράμματα με την χρονική διαφορά που αναφέρθηκε ήδη⁴, τόσο σε ψευδαισθησιακό επίπεδο, όσο και σε φυσικό. Οι εικόνες επομένως παρουσιάζουν μια εσωτερική δομή που αναφέρεται στις φυσικές δομές, ακόμα κι όταν τις σχολιάζουν ή τις ανατρέπουν εντελώς. Και το ανθρώπινο μάτι καλείται να διοχετεύσει στον εγκέφαλο είτε αισθητηριακά δεδομένα υπαγορευόμενα από τις φυσικές δομές, είτε υπαγορευόμενα από τους μηχανισμούς σχολιασμού ή ανατροπής τους (δηλαδή τις εικόνες) ακριβώς κατά τον ίδιο τρόπο. Είναι ο έλεγχος του πρόσθιου φλοιού που θα αποφασίσει κατά τη διαδικασία της εννοιοποίησης (conceptualization), αν θα δεχτεί τα πρώτα ως κοινότοπα, και τα δεύτερα ως εκπληκτικά.

Οι ζωγράφοι και οι γλύπτες, όχι άπαντες οι εικαστικοί καλλιτέχνες, αλλά όσοι έχουν ξοδέψει υπερβολικά πολύ χρόνο πάνω στην άσκηση του σχεδίου, είναι αυτοί που μπορούν να αναλύσουν τόσο την οικονομία του οπτικού συντακτικού των γραμμών, όσο και τη δυνατότητά του να μετεξελιχθεί σε χρώμα. Με άλλα λόγια, να αναλύσουν τη σχέση των περιγραμμάτων και των συμπαγών που προκλητικά θέτουν μπρος στον παρατηρητή, προκαλώντας την ενεργητική του όραση. Και επιμένω στη διάκριση μεταξύ ζωγράφου – γλύπτη και εικαστικού καλλιτέχνη, διάκριση που

έθεσαν τόσο ο Sparshott όσο και ο Gombrich⁵, γιατί οι πρώτοι θέτουν άλλης τάξης προβλήματα από ότι ο δεύτερος. Οι πρώτοι εγείρουν προβλήματα καθαρά αντιληπτικά, ενώ ο δεύτερος προβλήματα εννοιακής τάξης. Αυτό σημαίνει πως ο ζωγράφος και ο γλύπτης εισβάλλουν κυριολεκτικά στην απαρχή της αντιληπτικής αλυσίδας, καθώς κατασκευάζουν συγκεκριμένες καταστάσεις των πραγμάτων που δικαιούνται να δεχτούν εγκατάσταση εξηγητικών και αιτιακών σχέσεων από τον παρατηρητή. Ο εικαστικός καλλιτέχνης αντίθετα χρησιμοποιεί δεδομένα οπτικά μοτίβα από το υφολογικό ρεπερτόριο της τέχνης του δικού του ή προηγούμενου Zeitgeist, ή και από το design, για να επέμβει στην αφήγηση, δηλαδή στο τέλος της αντιληπτικής αλυσίδας.

Όλα τα παραπάνω παρατέθηκαν, για να γίνει σαφές πως οι ζωγράφοι και οι γλύπτες είναι οι επαίοντες των εικόνων, ενώ οι εικαστικοί καλλιτέχνες είναι οι χειραγωγοί τους. Οι ζωγράφοι και γλύπτες κατασκευάζουν δομές που δεν κατευθύνονται σε ένα σχέδιο παραπλάνησης της οπτικής αντίληψης του αντιλήπτορα, αλλά σε ένα σχέδιο ανατροπής των φυσικών δεδομένων του. Και τούτο επιτυγχάνεται μόνον, αν αυτές οι δομές παρουσιάζουν ένα ειδικό οπτικό ενδιαφέρον (ενεργητική όραση). Είναι δηλαδή υψηλής εκζήτησης. Τί σημαίνει αυτό; Η υψηλή εκζήτηση δεν είναι παρά η συνειδητή επιλογή του ζωγράφου ή του γλύπτη να συμπαραθέσει ένα συγκεκριμένο σετ ιδιοτήτων έτσι, ώστε το παραγόμενο σετ ποιότητων που προσλαμβάνει ο εκάστοτε παρατηρητής να μπορεί να διεγείρει όχι την επίγνωση (awareness), αλλά τη συνείδησή του (consciousness). Και τούτο, ακόμα και αν υπάρχει χρονική απόσταση, ή άλλο ασύμπτωτο ανάμεσα στο Zeitgeist του ζωγράφου ή του γλύπτη και σε εκείνο του αντιλήπτορα. Ακόμα δηλαδή και αν έχουν διαφορετικό εννοιακό εξοπλισμό, επομένως μή κοινά know how και know that.

Σε αυτή την περίπτωση γίνεται προφανές πως το βασικό εργαλείο που οδηγεί σε οποιαδήποτε εννοιακή επένδυση, δεν είναι παρά η εντελώς ειδική ικανότητα ενός ανθρώπινου εγκεφάλου να διαχειρίζεται αισθητηριακά δεδομένα κατασκευάζοντας νοητικές αναπαραστάσεις. Και μάλιστα, ακόμα και αν τα αισθητηριακά δεδομένα δεν είναι κατ' αποκλειστικότητα οπτικά, ωστόσο καταλήγουν σε δεύτερο βαθμό να γίνονται οπτικά, μέσω μιας σειράς συνειρμιστικών δράσεων. Επειδή η τελική κατάληξη του ο,τιδήποτε διεξάγεται από τις απολήξεις **όλων** των αισθητηρίων, μέχρι τις εγκεφαλικές περιοχές που συνεργάζονται για να αρχίσει η διαδικασία της αναγνώρισης, είναι μια **εικόνα**. Βεβαίως, η εικόνα αυτού του είδους παρουσιάζει μεγάλα προβλήματα ως προς το οντολογικό της status, την χρονική της τοποθέτηση και τον χωρικό της προσδιορισμό. Απαντήσεις που έχουν δοθεί σε επίπεδο φυσιοχημικό, σε επίπεδο καιρικότητας και σε επίπεδο τοπολογίας, δεν έχουν επιτρέψει παράντα στις γνωστικές επιστήμες να επικυρώσουν χωρίς αμφισβήτηση τη διαχείριση και μελέτη των ως άνω εικόνων⁶. Παρ' όλα αυτά, δεν υπάρχει πια – από το 1975 και μετά – καμιά αμφιβολία πως **το πρωτογενές και βασικό υλικό της σκέψης είναι οι νοητικές αναπαραστάσεις**. Και πως, οσοδήποτε αφηρημένη και αν είναι μία έννοια, αφορμάται από πολύ συγκεκριμένα αναπαραστατικά δεδομένα, όπως αυτά συντίθενται υπό την εποπτεία του πρόσθιου φλοιού.

Οι ζωγράφοι και οι γλύπτες μπορεί να μην ήταν γνώστες όλου του επιστημονικού λεξιλογίου. Ήξεραν όμως ανέκαθεν, πως συγκεκριμένες δομικές σχέσεις μπορούσαν να προκαλέσουν συγκεκριμένη τροπή του σκέπτεσθαι στον αντιλήπτορα. Και είναι τόσο πιο οξεία η χρήση αυτής της γνώσης τους, όσο πιο απομυθοποιημένη από το μεταφορικό λόγο περί «έμπνευσης» γίνεται η πρακτική τους. Είναι χαρακτηριστική η τέτοια τακτική σε όλους τους ζωγράφους και γλύπτες

που σημάδεψαν την εποχή τους, και μάλιστα κατά την ώριμη περίοδο του καθενός. Όταν είχαν πια λύσει τα παράπλευρα υφολογικά και τεχνικά προβλήματα.

Θέλω να πω με τα παραπάνω δηλαδή, πως το να θέσει κανείς ένα αισθητικό πρόβλημα, δεν είναι παρά ένας σκληρός τρόπος σχολιασμού της ικανότητας και του τρόπου του καθημερινού εγκεφάλου να επεξεργάζεται τα εισερχόμενα από τη ρεαλιστική πραγματικότητα. Και η συνείδηση δεν είναι παρά **ο μόνος μηχανισμός** με τον οποίο ένας ανθρώπινος εγκέφαλος επικυρώνει την αυτογνωσία του, καθώς μπορεί να το κάνει μόνον όταν επεξεργάζεται αυτά τα εισερχόμενα. Δηλαδή, ο ανθρώπινος εγκέφαλος συνειδητοποιεί ότι «δουλεύει». Και η μόνη βεβαιότητα ότι «δουλεύει», είναι η αντιστοίχιση μιας νοητικής αναπαράστασης με την κατάσταση των πραγμάτων που αρχικά την παρήγαγε. Δεν υπάρχει περίπτωση συνείδησης, αν έχουμε την υπόθεση του *brains in the vat*⁷. Για να αποφύγουμε την οποιαδήποτε μεταφορική γλώσσα που θα οδηγούσε στα γνωστά νεοφαινομενολογικά προβλήματα, αρκεί να δεχτούμε πως στην περίπτωση της συνείδησης υπάρχει εσωτερική πληροφόρηση από τις εγκεφαλικές περιοχές που επεξεργάζονται αισθητηριακά δεδομένα κατευθείαν στον πρόσθιο φλοιό. Είναι για τούτο το λόγο που η συνείδηση παρουσιάζεται χρονικά αναθεωρητική (retrospective) και δεν είναι υποχρεωτικό να συμβαίνει σε όλους ή συχνά. Αυτή η ελάχιστη έστω χρονική απόσταση ανάμεσα στη δράση της συνείδησης και στη δραστηριότητα του εγκεφάλου, όταν αρχίζει να επεξεργάζεται αισθητηριακά εισερχόμενα, επικυρώνει και την εσωτερική μεταφορά πληροφορίας από την ολιστική δράση των συνεργαζόμενων περιοχών που διενεργούν τη σκέψη, μέχρι τη συγκεκριμένη περιοχή του πρόσθιου φλοιού με την οποία συνδέονται τα συνειδησιακά φαινόμενα. Εάν το δεχτούμε αυτό, αποφεύγεται και το φαινόμενο της άπειρης προς τα πίσω αναγωγής (συνειδητοποιώ ότι συνειδητοποιώ ότι συνειδητοποιώ ότι.... ο εαυτός μου σκέφτεται) για την οποία είχε κατηγορηθεί ο D.

Hume. Ακόμα, μπορούμε να εξηγήσουμε γιατί οι φαινομενολογικές εξηγήσεις της γραμμής Husserl περιγράφουν τη συνείδηση και την προθετικότητα με μεταφορική γλώσσα. Επειδή, ο εγκέφαλος δεν διαθέτει αισθητήρια όργανα, αλλά μπορεί μόνο να κατασκευάσει έννοιες που αναφέρονται σε αυτά. Π.χ. όταν αυτού του είδους οι φαινομενολόγοι αναφέρονται σε «οικειοποίηση του φαινομενολογικού αντικειμένου» ή σε «πραγματοποίηση του περιεχομένου της συνείδησης», είναι γιατί μιλούν με αισθητηριακούς όρους για διεργασίες καθαρά ενδοεγκεφαλικές⁸. Διεργασίες που δεν μπορούν να έχουν όρους περιγραφής άλλους, παρά εκείνους της εξωτερικής ρεαλιστικής πραγματικότητας⁹. Το έναυσμα όμως για την ανάδυση της συνείδησης είναι οπωσδήποτε η πρωτογενής ανατροπή των σχέσεων των αισθητηριακών δεδομένων, που ανεμπόδιστα ή ομαλά θα εξυπηρετούσαν τις νόρμες επεξεργασίας. Τέτοιες ανατροπές θέτουν οι καλλιτέχνες όλων των ειδών, όταν δεν είναι απλώς ικανοί τεχνίτες, αλλά κατά κύριο λόγο όσοι προσβάλλουν απευθείας ένα αισθητήριο, εν προκειμένω το οπτικό, δηλαδή οι ζωγράφοι και οι γλύπτες.

ii) Τί Σημαίνει Δομική Ανάλυση των Εικόνων Υψηλής Εκζήτησης και Γιατί Αυτή Είναι Ασύμφορη...

Είδαμε πως οι εικόνες υψηλής εκζήτησης προϋποθέτουν δύο ικανές και αναγκαίες συνθήκες. Αφ' ενός, μία προφανή και διαγνώσιμη κεντρική δομή, που να παραπέμπει στη γενεσιουργό της κατάσταση των πραγμάτων. Αφ' ετέρου, την ανατροπή των κανονικοτήτων πρόσληψης οπτικών αισθητηριακών δεδομένων, ώστε να εξαναγκάζουν τη συνείδηση του αντιλήπτορα να αναδύεται. Η εκτίμηση και η αξιολόγηση τέτοιων εικόνων, έχει συχνά παρουσιάσει προβλήματα εκτροπής και

παραπλάνησης. Οσάκις αυτά ιστορικά επιτάθηκαν, οι συνθήκες (πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές) παρουσίαζαν εσωτερικές αντιφάσεις και ασυνέχεια στις σχέσεις μεταξύ ομάδων και ευρύτερων κοινωνικών υποδοχέων. Ας δούμε τις χαρακτηριστικότερες εκτροπές και παραπλανήσεις, καθώς και την περίοδο κατά την οποία ήκμασαν.

ii. α. Ερμηνείες.

Οι ερμηνείες των εικόνων επικεντρώνονται κυρίως σε θεματικές αναλύσεις, αναλύσεις ανεκδοτολογίας περί την εικόνα (για παράδειγμα ρούχα που αναδεικνύονται, συμπεριφορές που τονίζονται, χρώματα που προβάλλονται κλπ.), ή ψυχαναλυτικά δεδομένα επηρεασμού των αντιληπτών σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό. Οι ερμηνείες αποτελούν ένα περίπλοκο μετασχηματισμό των οπτικών δεδομένων σε αφήγηση, και μάλιστα τόσο πιο εξεζητημένη, όσο πιο απομακρυσμένη γίνεται από την εικόνα, με αφορμή την εικόνα. Χαρακτηριστικό των ερμηνειών είναι η πληροφοριακή διαφάνεια (informative transparency) που παρέχουν για τον ερμηνεύοντα, και η πληροφοριακή αδιαφάνεια (informative opacity)¹⁰ που συνεγείρουν, ώστε να αποθαρρύνουν την προσπέλαση του ίδιου του οπτικού status της εικόνας. Από τα κλασικά παραδείγματα ερμηνείας, και μάλιστα ψυχαναλυτικού τύπου, είναι εκείνη που έκανε ο S. Freud με αφορμή την Αγία Άννα του Leonardo da Vinci¹¹. Σε αυτήν παρέχονται πιθανότητες ψυχανάλυσης του καλλιτέχνη που αφορούν στον έρωτά του για τη μητέρα του και τη μητριά του συγχρόνως (με οιδιπόδεια απόχρωση). Για τα φαλλικά σύμβολα που ενυπάρχουν στις πτυχές του

υφάσματος του μικρού Χριστού και για την υφέρπουσα ομοφυλοφιλία που συνάγεται από τις εξαιρετικά δεσπόμενες γυναικείες μορφές.

Από όλη αυτή την ερμηνευτική απόπειρα, την βρίθουσα ψυχαναλυτικές ακροβασίες και συμβολοποιητικές δράσεις, δεν πληροφορούμαστε στην πραγματικότητα τίποτα για την ίδια την εικόνα, αλλά πάρα πολλά για τον κύριο Freud. Βέβαια, από αυτού του είδους την ερμηνευτική σχολή έχει απ' ευθείας ξεπηδήσει η σχολή του συμβολικού ορισμού των εικόνων, και η επακόλουθη ερμηνευτική κριτική σχολή¹².

Και η εποχή του Freud (παραμονές και αρχή του β' Παγκοσμίου Πολέμου) και η εποχή των συμβολιστών (παραμονές και κορύφωση του Βιετνάμ) υπήρξαν περίοδοι που εγκυμόνησαν υψηλή αστάθεια συμπεριφοράς των μεγάλων στρατοκρατικών διαιτητών του ευρύτερου πολιτικοοικονομικού πλαισίου (context). Είναι περίοδοι κατά τις οποίες η μαζική καταστροφή αιτείται μιας μεταχείρισης της εικόνας ως συνόλου κρυμμένων πληροφοριών, που ο παρατηρητής καλείται να αποκρυπτογραφήσει, για να αναχθεί σε μία καλύτερη, αναβαθμισμένη πραγματικότητα.

Οι ερμηνείες δεν αποτελούν κατ' ουδένα τρόπο εργαλεία εκτίμησης της εσωτερικής δομής μιας εικόνας.

ii. β. Αξιολογήσεις.

Κατά την αξιολογητική διαδικασία, μία εικόνα είναι υποψήφια να μοιραστεί ένα ταξονομικό σύστημα που την χαρακτηρίζει ως μετέχουσα μιας αξίας. Αυτή η αξία δεν είναι υποχρεωτικά και μόνον αισθητική. Μπορεί να είναι ηθική,

ανταλλακτική ή πολιτισμική. Τί σημαίνει αυτό; Σημαίνει πως κάθε αξιακή κατηγορία χαρακτηρίζεται από τον αποδέκτη κριτηρίων κανονικότητας που αυτή παρουσιάζει. Αν θυμηθούμε το πλαφόν των εξηγήσεων και το πλαφόν των γεγονότων,¹³ τότε κατά περίπτωση συμβαίνει το εξής. Για τις αισθητικές αξίες το πλαφόν των γεγονότων είναι κατασκευαστικό, αλλά το πλαφόν των εξηγήσεων είναι θεματικό. Δηλαδή, ο τρόπος κατασκευής μιας εικόνας πρέπει υποχρεωτικά να εξηγήσει τη θεματολογία της. Τούτο συνήθως είναι αντιφατικό, καθώς ο τρόπος κατασκευής περιλαμβάνει πολλά στοιχεία τυχαιότητας και χρονικά συντελείται εκ των υστέρων (μετά το θέμα). Έτσι μια αισθητική αξία, στην πραγματικότητα μας πληροφορεί μόνο για γενικές μορφολογικές συμβάσεις κατασκευής της εικόνας (π.χ. τραγικό, κωμικό, γκροτέσκο κλπ.) και όχι για τον τρόπο με τον οποίο αυτή ανατρέπει τις καθ' ημέραν νόρμες αντίληψης.

Για τις ηθικές αξίες υπάρχει αμφιμονοσήμαντη αντιστοιχία μεταξύ των περιστατικών του πλαφόν των εξηγήσεων και των περιστατικών του πλαφόν των γεγονότων. Στην περίπτωση των αμφίδρομων σχέσεων τέτοιου είδους, και για να διαφυλαχθεί ακριβώς αυτή η ποιότητα των σχέσεων, αποκλείεται σε μεγάλο βαθμό η εκ των υστέρων εξέλιξη των δομικών σχέσεων μιας εικόνας, ενώ επιβάλλεται μια *a priori* κατασκευαστική δεοντολογία. Κάτι τέτοιο βέβαια δεν συνάδει προς τις εικόνες υψηλής εκζήτησης. Προ πάντων που αυτές οι τελευταίες, για να μπορούν να ανατρέψουν τους συνήθεις τρόπους αντίληψης, προϋποθέτουν απαραίτητα το αριστοτελικό *σαν να*.

Για τις ανταλλακτικές αξίες, το πλαφόν των εξηγήσεων και το πλαφόν των γεγονότων μπορούν ανά πάσα στιγμή να ανταλλάξουν θέση υπό νομιναλιστικό καθεστώς. Τούτο σημαίνει πως ένα αξιακό περιεχόμενο, μπορεί να υποκατασταθεί από ένα άλλο ίσου βάρους, αν και τα δύο παράγονται από ίδιας τάξης γεγονότα. Στην

πραγματικότητα έχουμε μία υποκατάσταση αφήγησης από μία άλλη¹⁴. Οι εικόνες υψηλής εκζήτησης, ως εκ της αυτονομίας της δομής τους, έχουν κάθετη απομάκρυνση από οιοσδήποτε αφήγησεις. Καθώς, ακόμα κι όταν αυτές απορρέουν από μια εικόνα υψηλής εκζήτησης, είναι απλώς συμπτωματικές¹⁵.

Για τις πολιτισμικές αξίες το πλαφόν των εξηγήσεων υποκαθίσταται από ένα σύνολο Τύπων, που λειτουργούν ως ομογενοποιημένοι παραγωγοί της τρέχουσας ορολογίας ενός Zeitgeist. Ενώ τα ρασιοναλιστικά εχέγγυα της εξήγησης συχνά υποκαθίστανται από την εξηγητική ισχύ παραδεδομένων επαναλήψεων, που αποτελούν μέρος των dominant equilibria του αντίστοιχου Zeitgeist. Έτσι, οι εικόνες που επαγγέλλονται πολιτισμική αξία, είναι υποχρεωμένες να εμπεριέχουν στοιχεία αναγνωρίσιμα ως αναγώγιμα σε αυτό το σύνολο των Τύπων στο οποίο αναφέρεται και η επαγγελλόμενη πολιτισμική αξία. Αυτό σημαίνει πως χωρίς να καταντούν υποχρεωτικά ethnic, πρέπει να προϋποτίθεται ως κατασκευαστική τους αρχή ο,τιδήποτε μπορεί να συντείνει στην αναγνώρισή τους ως «πατροπαράδοτα οικείες».

Από όλα τα παραπάνω, γίνεται φανερό πως η δομική ανάλυση μιας εικόνας δεν έχει σχέση με την απόδοση μιας αξίας σε αυτήν. Οσάκις όμως αυτό επιχειρήθηκε, οι συνθήκες κοινωνικής αποδοχής των εικόνων ήταν συνθήκες αναγωγής τους σε έννοιες και μάλιστα ανατρεπτικές ή επαναστατικές του τρέχοντος κοινωνικού ιστού, αλλά όχι της συνήθους αντιληπτικής διαδικασίας. Μία εικόνα υψηλής εκζήτησης δεν μπορεί ποτέ να γίνει bandiera.

ii. γ. Εκτιμήσεις.

Εκτίμηση μιας εικόνας σημαίνει πως αποδίδεται ένα συγκεκριμένο ειδικό βάρος στη διεγνωσμένη πρόθεση του κατασκευαστή της και στη σχέση αυτής της πρόθεσης προς το ποσοστό επιτυχίας του τελικού αποτελέσματος. Όταν λέμε πως εκτιμούμε τη δουλειά κάποιου γιατί είναι καλύτερη από την περσινή, ή όταν λέμε πως η δουλειά του Roussin είναι κατώτερη από εκείνη του Θεοτοκόπουλου, στην πραγματικότητα δεν κάνουμε μια αυτοφυή ανάλυση μιας εικόνας *per se* και των κριτηρίων που την καθιστούν τέτοια. Κάνουμε μια σύγκριση σαφήνειας προθέσεων, του τρόπου δηλαδή με τον οποίο διαγιγνώσκεται με μεγαλύτερη ή μικρότερη καθαρότητα η στόχευση του καλλιτέχνη σε σχέση προς την επιλογή του συνόλου των ιδιοτήτων που αποφάσισε να συμπαραθέσει. Οι εκτιμήσεις προβάλλουν και υποκαθιστούν την πραγματική κρίση, όταν ιστορικά παρουσιάζονται συνθήκες που υπερπόντως δεν επιτρέπουν στις εικόνες *per se* να διεκδικούν το αυτογενές τους ενδιαφέρον. Περιόδους τέτοιες έχουμε συνήθως κατά την άνθιση των ακαδημαϊσμών, λόγου χάριν κατά τις αρχές του εικοστού αιώνα. Και η άνθιση αυτή συμπίπτει κατά πάγια τακτική με την σύμπληξη συνόρων και την επικύρωση μοντερνικού τύπου κρατικών οντοτήτων.

Ακόμα, εκτιμήσεις τέτοιου τύπου παρουσιάζονται σε περιόδους κατά τις οποίες ο ορισμός του οπτικού έργου τέχνης τίθεται εν αμφιβόλω, και υποκαθίσταται από περιγραφικούς ή αναφορικούς ορισμούς. Μια τυπική τέτοια περίοδος είναι η μεταπολεμική εποχή από το 1950 κι έπειτα, που οδήγησε στην περιγραφή του *Artworld* και στην τορπίλιση των καντιανών ορισμών προς χάριν του *anything goes*¹⁶.

Οι ερμηνείες, οι αξιολογήσεις και οι εκτιμήσεις συνήθως υποκαθιστούν την αισθητική κρίση μέσω της οποίας μπορούμε να αναλύσουμε μία εικόνα υψηλής

εκζήτησης. Η αισθητική κρίση είναι μία πρόταση που κατ' ανάγκην έχει ως ειδοποιό διαφορά την κατηγορήση του αντικειμένου της από ένα επίθετο αισθητικής φαινομενολογικής τάξης. Για τον R. Wollheim το αισθητικό φαινομενολογικό αντικείμενο είναι μια θέση μέσα σε μια κριτική πρόταση, όπου – κατ' αντίθεσιν προς τις ερμηνείες – η θέση αυτή εξασφαλίζει μεγάλη πληροφοριακή διαφάνεια. Όσες αντιρρήσεις κι αν έχει κανείς για τον τρόπο που ο Wollheim αποφεύγει ένα οντολογικό πρόβλημα¹⁷, δεν μπορεί να μην αναγνωρίσει την σαφή ένδειξη πως οι πραγματικές αισθητικές κρίσεις (κριτικές προτάσεις) δεν υποκύπτουν σε θυμικό βάρος, αλλά απευθύνονται στο αριστερό εγκεφαλικό ημισφαίριο. Και τούτο γιατί χαρακτηρίζουν με το δυνατόν αντικειμενιστικότερα κριτήρια την εσωτερική δομή των εικόνων και όχι την εμπειρική – θυμική κατάσταση του παρατηρητή. Έτσι, αν μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ένα εικαστικό έργο ως *καλό*, μπορούμε να αναλύσουμε και *γιατί* είναι *καλό*, ενώ το αν είναι της αρεσκείας μας (του γούστου μας), παραμένει ιδιωτική και όχι κριτική υπόθεση.

Αν όμως οι αντιλήπτορες εκπαιδευτούν στη διάκριση των αισθητικών κριτικών προτάσεων από τις ερμηνείες, τις αξιολογήσεις και τις εκτιμήσεις, τότε μετατρέπονται σε παρατηρητές. Δεν βρίσκονται σε κατάσταση επίγνωσης του γεγονότος πως αναμένουν διέγερση της παθητικής τους όρασης. Αντίθετα, είναι έτοιμοι να αντιμετωπίσουν κριτικά την ανάδυση της συνείδησής τους, καθώς με το αριστερό ημισφαίριο ελέγχουν τη διεργασία επεξεργασίας αισθητηριακών εισερχομένων κατ' ανατροπή της κοινότοπης καθημερινότητας¹⁸. Χάνουν δηλαδή το αθώο μάτι (*innocent eye*) και – αποκτώντας ειδική τροπικότητα της προσοχής¹⁹ – κατευθύνουν την ενεργητική τους όραση σε συγκεκριμένες εσωτερικές δομές, όχι μόνον των εικαστικών εικόνων, αλλά όλων των εικόνων που εισβάλλουν επιθετικά ή μή στο αισθητηριακό τους πεδίο. Τέτοια ικανότητα γίνεται εξαιρετικά ασύμφορη για

οποιαδήποτε απλοϊκή οπτική δομή ή για οποιαδήποτε πρωτογενή απλοποίηση και έκπτωση των εικόνων υψηλής εκζήτησης, την οποία συχνά επιστρατεύει η διαφήμιση και το lifestyle, όταν στοχεύει στην κατανάλωση.

iii) Το Αισθησιοκρατικό Εναντίον του Εννοιολοκρατικού Εκπαιδευτικού

Μοντέλου.

Ο Διαφωτισμός βασίστηκε σε μια παιδεία ισχυρού ρασιοναλιστικού υποβάθρου. Και αποτέλεσε το υπόστρωμα της μετέπειτα φιλοσοφίας της γλώσσας. Σύμφωνα με αυτήν, η γνωσιολογική επιτυχία επικυρώνεται, αν διατυπωθεί λεκτικά²⁰. Με άλλα λόγια δεν γνωρίζεις τίποτα αν δεν μπορείς να το πεις και πολύ περισσότερο να το περιγράψεις. Η διαφορά μάλιστα ανάμεσα στις κατά Leibniz σαφείς και διακριτές ιδέες είναι πως τις σαφείς μπορείς να τις ονοματίσεις, ενώ για τις διακριτές μπορείς να περιγράψεις και τις αιτιακές τους σχέσεις (τα αίτια παραγωγής τους)²¹.

Όταν ο μοντερνισμός στηρίζεται πάνω σε μια προϋπόθεση τέτοιου είδους, τότε κατασκευάζει dominant equilibria που προετοιμάζουν την κοινωνικοποιητική διαδικασία μέσα από άσκηση της συνέπειας προς τα λόγια, της υπακοής σε εντολές και της ανάλυσης των λεκτικών περιεχομένων. Παίρνει πάρα πολύ καιρό από τον Wittgenstein και μετά για να αρχίσουν οι πρώτες ανατροπές ενός τέτοιου εκπαιδευτικού μοντέλου. Και όχι βέβαια με καμιά ακραία απόρριψη, αλλά με την συζήτηση για υποκατάσταση των εκφερομένων εννοιών (λέξεων) από μια ευρύτερη διατυπωτική δράση, τα *λεκτικά ενεργήματα*²².

Επομένως, τα παιδευτικά εργαλεία του μοντερνισμού είναι εννοιακά συστήματα που εκπαιδεύουν το κοινωνικό υποκείμενο, ώστε να κατασκευάσει

επόμενα εννοιακά συστήματα. Και μάλιστα τόσο πιο επιτυχημένα, όσο πιο ολιστικής αντίληψης μπορούν να γίνουν. Έχουμε δηλαδή, τον οπτιμισμό των εσωτερικών αναγωγών εννοιών σε έννοιες όλο και πιο γενικές, ώστε τελικά να περιλαμβάνουν σχεδόν τα πάντα σε μια σύμπραξη γενών γενικωτάτων. Και βέβαια, κάτι τέτοιο είναι εξαιρετικά βολικό για την εποχή του λόγου και των γραπτών καταγραφών του.

Αν όμως αυτά τα εκπαιδευτικά εργαλεία κληθούν να επιφέρουν ισχυρό γνωσιακό αποτέλεσμα στην Εποχή των Εικόνων, τότε το πρόβλημα παρουσιάζεται απτό. Γιατί μια ολιστική επιδίωξη, όταν δεν λάβει υπ' όψιν την αρχή της κατακερματισμένης πραγματικότητας, και κατά συνέπεια της κατακερματισμένης πληροφορίας, τότε είναι πιθανό πως θα καταλήξει σε αντιφατικές περιγραφές. Καθώς η αναγωγιστική της ευελιξία καταλήγει φρούδα και άχρηστη.

Ας επιστρέψουμε στα χαρακτηριστικά πλήρωσης του μεταμοντερνισμού που συζητήθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο. Όλα τα ανεκπλήρωτα μέρη από τις επτά βαθμίδες οφείλονται στο ότι δεν αντιστοιχούν προς dominant equilibria συμβατά με την κύρια αρχή του μεταμοντερνισμού: δηλαδή την παραδοχή του κατακερματισμού των αισθητηριακών εισερχομένων και την νοητικά αναπαραστατική πλευρά οποιασδήποτε παραγόμενης έννοιας. Το ότι δεν υπάρχει πλήρες εννοιακό σύστημα του μεταμοντερνισμού. Το ότι δεν υπάρχει τετελεσμένο ρεπερτόριο όρων. Το ότι οι εκπρόσωποι της μεταμοντέρνας κατάστασης δεν είναι αναγνωρίσιμοι από όλα τα γνωστικά πεδία, το ίδιο και οι αντίπαλοί τους. Και τέλος, το ότι δεν υπάρχει ουσιαστικός ορισμός του μεταμοντερνισμού, που θα του επέτρεπε να καταχωρηθεί στη *λαϊκή επιστήμη* (folk science) και στη *λαϊκή ψυχολογία* (folk psychology). Όλα τα προηγούμενα οφείλονται στο ότι κανείς μέχρι τώρα δεν έχει σχεδιάσει ή προτείνει ένα παιδευσιακό σύστημα διαχείρισης των οπτικών δεδομένων ως προϋπόθεση για

μια μή ολιστική, μή συγκεντρωτική, αλλά αισθησιοκρατικά αναλυτική αντιμετώπιση της βασικής προϋπόθεσης της ενεργητικής όρασης, δηλαδή της νοητικής εικόνας.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως, για να μπορέσει να ολοκληρωθεί ο μεταμοντερνισμός, πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπ' όψιν το υλικό που έχουμε στα χέρια μας. Δηλαδή, την ανιεράρχητη πληθώρα των *simulacra* από τη μια και τα μεταφρασμένα σε εικόνες φυσικής κέρματα της ρεαλιστικής πραγματικότητας από την άλλη. Με μια μοντερνική παιδεία που υποτάσσεται σε γενικές και συγκεντρωτικές περιγραφές, ο *Homo Postmodernus*²³, όταν αναγκάζεται να δράσει στην κοινωνική αρένα, παρουσιάζει κατ' ανάγκην μειωμένα κοινωνικά και πολιτισμικά ανακλαστικά, και καταλήγει δυσκίνητος και αναποτελεσματικός. Επειδή με ένα αλλοτριωμένο εργαλείο, το λόγο, καλείται να αντιμετωπίσει εικόνες.

Το συμπέρασμα είναι πως, αφ' ενός χρειάζεται επειγόντως ένας επαναπροσανατολισμός των παιδευσιακών προϋποθέσεων όλων των κοινωνικών υποομάδων που συνωθούνται σε μεταμοντέρνους μεγα – υποδοχείς αφ' ετέρου, πως συχνά εξαιτίας της κατάστασης που μόλις περιγράψαμε – και για λόγους ευκολίας – οι εικόνες μεταμφιέζονται σε λόγο και παριστάνουν πως είναι αφήγηση ροής. Αυτή η αλληλοεπικάλυψη γίνεται τις περισσότερες φορές εκ του πονηρού. Επαναφέρει την ηθική στην τέχνη από την πίσω πόρτα. Και έχει μια σαφή και μακροπρόθεσμη πολιτική επιδίωξη.

Ο επαναπροσδιορισμός των παιδευσιακών προϋποθέσεων συνίσταται στην υποκατάσταση της παραδοχής *γνωρίζω ό,τι μπορώ να περιγράψω*, από την παραδοχή *γνωρίζω ό,τι μπορώ να σκεφτώ (με νοητικές αναπαραστάσεις)*, άρα *γνωρίζω ό,τι μπορώ να εξεικονίσω*. Για να γίνει δυνατή μια τέτοια υποκατάσταση, πρέπει ολόκληρο το παιδευσιακό μοντέλο του Διαφωτισμού που συνωθούσε θεωρίες υπό μια ενιαία αφήγηση, να αντικατασταθεί από ένα νέο μοντέλο. Σύμφωνα με αυτό, πρέπει

να προέχει η εκπαίδευση των αισθητηριακών ενεργειών, ώστε να γίνουν οξείες (ενεργητική όραση, ενεργητική ακοή, ενεργητική αφή κλπ.). Και οξείες σημαίνει ικανές να αναλύσουν περίπλοκες φόρμες που τις προσβάλλουν (φόρμες οπτικές, ηχητικές, απτικές κλπ.). Και μάλιστα, να τις αναλύσουν έτσι, ώστε να μπορούν να καταλήξουν τελικά σε έννοιες όχι μόνον σαφείς, αλλά και απολύτως διακριτές. Μία τέτοια παιδεία θα μπορούσε να εξοπλίσει τον φορέα της με υψηλή αντίσταση ως προς την θυμική διέγερσή του από οποιαδήποτε εισερχόμενη οπτική πληροφορία, και μάλιστα από τα παντοία *simulacra* που συνωθούνται στο αντιληπτικό του πεδίο. Βέβαια, το εγχείρημα θα απαιτούσε μια διαφορετική ανάγνωση τόσο του Descartes, όσο και του Leibniz. Θα απαιτούσε ακόμα μια σαφή μετάβαση από μία επιστημολογική σε μία οντολογική οπτική²⁴.

Ας μην ξεχνάμε πως τα παιδευσιακά συστήματα αποτελούν τη βάση των *dominant equilibria* ενός πολιτισμού. Και αυτό το αναφέρω, για να διαχωρίσω την έννοια του πολιτισμού από εκείνη της κουλτούρας. Η κουλτούρα διαχωρίζεται από τον πολιτισμό, καθώς αφορά σε ομάδες μικρότερες του άστεως²⁵, ενώ ο πολιτισμός προϋποθέτει για την αποτύπωσή του ευρύτερους αστικούς υποδοχείς. Το *Zeitgeist* όμως συνδέεται άμεσα με τους πολιτισμούς που χαρακτηρίζει και τις κοινωνίες που τους οργανώνουν. Επομένως, μπορούμε να πούμε πως διαφορετικές κουλτούρες υποομάδων καθίστανται συγγενείς μέσω του συνεκτικού ιστού ενός πολιτισμού – υποδοχέα, καθώς επανατοποθετούν τις αρχές συγγενείας τους (συνήθως παιδευσιακές – θρησκευτικές), υπό την καθοδήγηση του κοινού τους *Zeitgeist* και αποκτούν κοινά αναγνωρίσιμα σύμβολα. Η ερμηνεία αυτών των συμβόλων προμηθεύει στις υποομάδες μια κοινή αφηγηματική γλώσσα, μια *αδρή περιγραφή* (*thick description*), τύπου C. Geertz²⁶. Στην περίπτωση της μεταμοντέρνας σύγκρουσης πολιτικών ιδεολογιών, η διαμάχη δεν γίνεται μεταξύ εθνών ή ομάδων διαφορετικής κουλτούρας.

Η αντίθεση εγκαθίσταται ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα σήμερα είναι η σύρραξη ανάμεσα στην Δύση και το Ισλάμ. Κατά την ερμηνεία του S. P. Huntington, το Ισλάμ δυσκολεύεται να ενταχθεί στο παγκόσμιο οικονομικό σύστημα, επειδή το πολιτισμικό του status δεν έχει ενστερνιστεί τα αξιακά συστήματα του μοντερνισμού, ώστε να μπορέσει και να τον υπερβεί ²⁷. Δηλαδή, το Ισλάμ δεν είναι έτοιμο να αντιμετωπίσει τον πολιτισμό των εικόνων, αν και μπορεί να έχει πρόσβαση στην τεχνολογία που τις παράγει και τις προωθεί. Και βέβαια, δεν μπορεί να εγκαταστήσει δεσμούς ομοιογένειας ανάμεσα στις ισλαμικές υποκουλτούρες και στις υποκουλτούρες δυτικού τύπου, ακόμα και όταν αυτές συνυπάρχουν στον ίδιο αστικό mega-υποδοχέα. Το παράδειγμα των ταραχών στην Γαλλία το φθινόπωρο²⁸ του 2005, ή οι αντιδράσεις των ανά τον κόσμο φονταμενταλιστών μουσουλμάνων προς τα σατυρικά σκίτσα για τον Μωάμεθ που δημοσιεύθηκαν στην δανέζικη εφημερίδα Jyllands-Posten²⁹ στις 30-9-2005, δεν είναι παρά συμπτώματα ακριβώς τούτης της σύγκρουσης. Πίσω από τα φαινόμενα αυτά βλέπουμε την αδυναμία των παράπλευρων διαχειριστικών μηχανισμών να διευθετήσουν διαφορότροπα δεδομένα θρησκευτικής ή άλλης προέλευσης. Όλα εκείνα που μπορούσε να διαχειριστεί το ολιστικό μοντερνικό κράτος, ακόμα και έχοντας το κατά Weber μονοπώλιο της άσκησης βίας³⁰. Η μη διευθέτηση δεδομένων κουλτούρας σημαίνει, πως οι μηχανισμοί παροχής εικόνων στο πλαίσιο των ευρύτερων αστικών υποδοχέων έχουν αποτύχει να στείλουν Σήματα υιοθετήσιμα από όλες τις επιμέρους υποομάδες των υποδοχέων αυτών. Δηλαδή, έχουν αποτύχει να εγκαταστήσουν κοινούς Τύπους που θα μπορούσαν να ωθήσουν τις υποομάδες προς ένα ευρύτερο κοινό πολιτισμό. Είναι αυτός ο πολιτισμός που, για τον Huntington, αναδεικνύει την συνείδηση ως *πολιτισμική*, καθώς το κοινωνικό άτομο κατά τη διαδικασία αυτοπροσδιορισμού του κατέρχεται από τις γενικές σχέσεις (γένη

γενικώτατα) προς την ατομική του οντότητα (είδος ειδικώτατο) μέσα από αλληλεπιδράσεις που οξύνουν την επίγνωσή του αναφορικά προς την ειδική κουλτούρα προέλευσής του.

Ένα παιδευσιακό σύστημα που θα αποφόρτιζε τις εικόνες από τη θυμική τους ανταπόκριση, θα τις έκανε περισσότερο συμβατές προς οποιαδήποτε κουλτούρα. Αν μάλιστα οι υποομάδες – ως φορείς κουλτούρας – αποκτούσαν τα μεθοδολογικά εργαλεία για δομική ανάλυση των εικόνων, θα μπορούσαν ευκολότερα να αποκτήσουν κοινούς Τύπους και να συνυπάρξουν στα πλαίσια ενός ευρύτερου πολιτισμού – χωρίς εσωτερικές συγκρούσεις. Γιατί, η φορμαλιστική ανάλυση είναι ο κατ' εξοχήν νηφάλιος τρόπος επανεξέτασης της καθ' ημέραν διαχείρισης αισθητηριακών δεδομένων, άρα αιτία ανάδυσης της συνείδησης.

iv) Οι Μεταμφιεσμένες Εικόνες : Κατατρόγοντας την Παλιά Έννοια της Κοινωνίας.

Το τέλος του μοντερνισμού σηματοδοτεί και το τέλος των μεγάλων αφηγήσεων³¹. Όταν οι εικόνες μεταμφιέζονται στο τέλος της εποχής του μοντερνισμού, παριστάνουν πως είναι σύμβολα μεγάλων αφηγήσεων, ή έστω quasi μεγάλων αφηγήσεων. Ο τρόπος να επιτελείται κάτι τέτοιο είναι η υποταγή της σχεδιαστικής φόρμας σε μία ακολουθία νοηματική με αυστηρά καθορισμένο τελεολογικό στόχο. Με άλλα λόγια, μια στράτευση σε συγκεκριμένα νοήματα που με τη σειρά τους επωμίζονται a priori οριοθετημένο πολιτικό στόχο. Κάτι τέτοιο είναι η εννοιακή τέχνη που αποτελεί μέρος του ύστερου μοντερνισμού και συνάμα απαρχή της ανατροπής των καντιανών ορισμών της τέχνης και της διαχείρισης της εικόνας.

Καθώς η εννοιακή τέχνη «φυλακίστηκε» μέσα στον τρομερά περιορισμένο «κόσμο της τέχνης» που την επικυρώνει, φάνηκε ανεπαρκής να προωθηθεί προς τις μεγάλες μάζες, παρ' όλο που τα παράγωγά της λειτούργησαν με εξαιρετική ευρύτητα και αποτελεσματικότητα στη διαφήμιση³². Τούτο συνέβη επειδή, παρά την εννοιακή προσπελασιμότητα των εικόνων αυτού του είδους τέχνης, το κοινό που ασχολήθηκε με τις κατασκευές τους ήταν πολύ μικρό, πολύ ειδικό και κατηγορήθηκε ως πολύ snob. Για να επιτευχθεί η στράτευση των μεταμφιεσμένων εικόνων σε μεγάλη κλίμακα και να κατέβει στα πλήθη, χρειάστηκε το πέρασμα στο μεταμοντερνισμό και η μετάλλαξη της εννοιακής τέχνης σε μαζική (mass art).

Έγινε δηλαδή, μια μετατόπιση του ίδιου του κοινού με την κατάλυση των ενιαίων εθνικών κοινωνιών. Δεν έχουμε πια μια μικρή πολιτισμική ελίτ που ερευνά καινούργιους ορισμούς των εικόνων, απομακρυσμένη από μια ενιαία μεγάλη μάζα που την απασχολεί μόνο το διαφημιστικό τους απαύγασμα. Έχουμε μικρές όμορες κοινωνικές ομάδες, συχνά ετερόκλητης πολιτισμικής προέλευσης, που ενοποιημένες από παράπλευρους διαχειριστικούς μηχανισμούς και από ευρύτερους αστικούς υποδοχείς επιζητούν να αναγνωρίσουν οικείους Τύπους σε εικόνες ευρείας κυκλοφορίας. Εικόνες ωστόσο αναβαθμισμένες αρκετά ώστε να χαρακτηρίζονται τέχνη και τόσο επαρκώς δομημένες, ώστε τουλάχιστον να εκμαιεύουν κάποιο minimum θυμικής αισθητικής αντίδρασης³³. Όσο μεγαλύτερη, ισχυρότερη και προερχόμενη από μεγαλύτερο πλήθος είναι η αισθητική θυμική αντίδραση, τόσο πιο επιτυχημένο είναι και το έργο μαζικής τέχνης³⁴. Και όσο ευρύτερη γίνεται η ανταπόκριση του πλήθους, τόσο αποτελεσματικότερα η πολιτική λειτουργία του είδους αυτού τέχνης εγκαθιδρύεται, άρα η ηθική κάποιου είδους ξαναμπαίνει από το παράθυρο (ενώ βέβαια ο Αριστοτέλης είχε καταφέρει να την βγάλει από την πόρτα). Στο σημείο αυτό, πρέπει να εξετάσουμε τόσο την οντολογική λειτουργία των

μεταμφιεσμένων εικόνων, όσο και την οντολογική λειτουργία των simulacra που τις στηρίζουν, σε σχέση προς την καινούργια έννοια του κοινωνικού συνεχούς που χρησιμοποιεί ο μεταμοντερνισμός.

ν) Από την Επιστημολογική στην Οντολογική Στροφή: προς τον

Προσδιορισμό του Μεταμοντέρνου Δουλοπάροικου.

Οι τρέχουσες κοινωνιολογικές απόψεις, κυρίως από το 1990 κι έπειτα, και εν όψει της ανάγκης να προσδιορίσουν το κοινωνικό συνεχές, προσπάθησαν να αναθεωρήσουν σε μεγάλο βαθμό τους φιλοσοφικούς τους όρους. Εκείνους που χρησιμοποίησαν οι πρώτοι κοινωνιολόγοι από τον Comte και μετά στο πλαίσιο της λογικής ότι η κοινωνική ζωή είναι ένα «ηθικό» εγχείρημα. Η αναθεώρηση αυτή βασίστηκε κυρίως στο γεγονός, ότι οι κοινωνιολόγοι μέχρι και τον Weber έπαιξαν υπερβολικά με τη μεταφορά του νομίσματος: το κοινωνικό υποκείμενο και ο κοινωνικός κόσμος είναι οι δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος. Η πρόσκληση του Weber προς τον κοινωνιολόγο να καταλάβει και να *ενστερνιστεί τον αυτόχθονα*, βασίζεται πάνω στην πρωτογενή κατανόηση της εσώτερης φύσης των ανθρώπων και των φυσικών – κοινωνικών κόσμων τους. Βασίζεται πάνω σε μία απόπειρα προσδιορισμού των οντολογικών συμφραζομένων με τα οποία τα κοινωνικά υποκείμενα ζουν και νοηματοδοτούν την πραγματικότητά τους. Μπορούμε να παρατηρήσουμε τα υποκείμενα αυτά να δομούν κοινωνικά τις ρεαλιστικές τους πραγματικότητες, άρα την ίδια τους την *κοινωνία*. Από τη στιγμή που ο μεταμοντερνισμός αμφισβητεί αυτή τη θέση, έχει ήδη δημιουργήσει το πεδίο δράσης για τους υποστηρικτές της θεωρίας της Συμβολικής Αλληλεπίδρασης³⁵. Σύμφωνα με

αυτήν, το ανθρώπινο γένος είναι ένα συμβολοποιητικό είδος. Και το να είναι κανείς άνθρωπος, σημαίνει να είναι κοινωνικός άνθρωπος. Αυτός ο κοινωνικός άνθρωπος ενσωματώνεται σε μία κουλτούρα μέσω των συμβόλων και των θεσμών που τα καθιστούν έγκυρα. Τούτες οι διαδικασίες που υπογραμμίζουν την κοινωνική δομή του εννοιακού υποστρώματος των κοινωνικών υποκειμένων, μας πληροφορούν ότι τα υποκείμενα αυτά δε μπορούν με κανένα τρόπο να αποστασιοποιηθούν από τέτοιου είδους δράσεις. Γιατί ο κοινωνικός άνθρωπος *ενεργεί* και *δεν ανταποκρίνεται*. Και σε κάθε περίπτωση που το ενέργημά του εκδηλώνεται – και προπάντων λεκτικοποιείται – παρουσιάζεται και μία αποτύπωση του *εαυτού* του. Επομένως, αντί ενός ολιστικού εαυτού, ο τυπικός εαυτός σύμφωνα με τις απόψεις της θεωρίας της συμβολικής αλληλεπίδρασης, είναι πολλαπλός και επεισοδιακός. Λογικά αυτό σημαίνει πως υπάρχουν τόσοι εαυτοί, όσες και καταστάσεις.

Έτσι, αν μέχρι και τον Weber η ταυτότητα κάποιου βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στον τρόπο που η κουλτούρα του μετέφραζε την πραγματική φύση της ρεαλιστικής πραγματικότητας, τώρα πια φαίνεται πως τα πράγματα αλλάζουν δραστικά. Γιατί η βεμπεριανή άποψη προϋπέθετε μια επιστημολογική διαχείριση της έννοιας της φύσης από την εκάστοτε κουλτούρα που καλούνταν να την ορίσει. Και αυτή η διαχείριση ήταν τόσο πιο έγκυρη, όσο οδηγούσε σε ολιστικότερα αποτελέσματα ερμηνείας, δηλαδή σε μεγαλύτερες αναγωγιστικές δυνατότητες. Με την έλευση του μεταμοντερνισμού οι κοινωνιολόγοι δεν ασχολούνται να διακρίνουν την επιστημολογική διαχείριση της φύσης από τις επιμέρους κουλτούρες. Τους απασχολεί περισσότερο το ρεπερτόριο των συμβόλων, με τα οποία οι επιμέρους κουλτούρες των υποομάδων αυτοδεσμεύονται, ώστε να δηλώσουν πως θεωρούν κάποια όντα ως πραγματικά και να τα καταχωρίσουν στην folk science του ειδικού τους Zeitgeist (όντα όπως τα σωμάτια, τα νετρίνα, τα κουάρκ κλπ.). Και τούτο γιατί

πολλοί μεταμοντερνιστές θεωρούν πως η κβαντομηχανική (ιδίως η θεωρία της εντροπίας) και η θεωρία του χάους είναι κομμάτια μιας καινούργιας επιστημονικής προσέγγισης της περιγραφής του κόσμου. Περιγραφής που ριζικά επαναδομεί όσες ιδέες αφορούν στη σχηματοποίηση χαρακτηριστικών τόσο του φυσικού, όσο και των κοινωνικών κόσμων³⁶. Ο ίδιος ο Bauman επιχειρηματολογεί θεωρώντας πως το ζήτημα της θεμελίωσης της αλήθειας σχετίζεται με την αξιοπιστία των πεποιθήσεων. Δεν είναι δηλαδή ένα ζήτημα που η επιστημολογία πιστώνει στην κοινωνιολογία. Στην πραγματικότητα θεωρεί πως η επιστημολογία πρέπει να επανακοινωνικοποιηθεί³⁷. Επειδή, σε τελευταία ανάλυση, το πρόβλημα της αλήθειας μορφοποιείται από την κοινωνική συνθήκη των ιστορικά διαμορφωμένων παραμέτρων, υπό τις οποίες τα εκάστοτε normative equilibria εγκαθιδρύονται.

Αν λάβει κανείς υπ' όψιν και την άποψη του Baudrillard, πως για τις σύγχρονες δυτικές υποομάδες η ρεαλιστική πραγματικότητα έχει πλήρως υποκατασταθεί από έναν συνεχώς ανελισσόμενο, αλλά όχι εξελισσόμενο υπερ-ρεαλισμό, τότε είναι σημαντικό να εξετάσουμε τη διαφορά ανάμεσα στο οντολογικό status των simulacra και στο οντολογικό status των εικόνων υψηλής εκζήτησης. Για να γίνει κάτι τέτοιο, δεν επαρκεί προφανώς μια κλασική οντολογία που βασίζεται στη διάγνωση των ποιοτήτων των όντων. Πρέπει να αναζητηθεί μια οντολογία βασισμένη κυρίως σε κάποια από τις θεωρίες δέσμευσης (theories of commitment), λ.χ. εκείνη του W. V. O. Quine³⁸.

Δεν πρόκειται εν προκειμένω να χρησιμοποιήσω την πραγματολογική θεωρία (theory of factuality) του Quine, ούτε βέβαια τις απόψεις του για τη φιλοσοφία της γλώσσας. Αυτό όμως που μπορεί να αποτελέσει μια ισχυρή οντολογική θέση απέναντι σε μεταμοντέρνα εργαλεία, είναι η άποψή του για την οντολογική δέσμευση. Δηλαδή, πως οσάκις δεχόμαστε μία ερμηνεία της πραγματικότητας, τότε

δεσμευόμαστε να δεχτούμε ως πραγματικά και *όλα τα όντα που η ερμηνεία αυτή προϋποθέτει ή εμπεριέχει*. Τούτο σημαίνει πως διαφορετικά ερμηνευτικά μοντέλα μας δεσμεύουν με διαφορετικό ρεπερτόριο όντων, δίχως το ένα σεν να είναι εγκυρότερο ή πιο πραγματικό από ένα άλλο.

Οι οντολογίες αυτού του τύπου επιτρέπουν την επικύρωση της ύπαρξης όντων που εμπíπτουν στην αντίληψή μας (όπως τα simulacra), δίχως να είναι υποχρεωτική και η διαπίστωση του τοπολογικού τους προσδιορισμού μέσα στη ρεαλιστική πραγματικότητα που βρίσκεται έξω από εμάς. Επομένως, μπορούμε να θεωρήσουμε τέτοια όντα ως παραγωγούς sense data (sensa), ενώ τα όντα των μοντερνικών οντολογιών που στηρίζονται στην υπόθεση του φυσικού αντικειμένου (physical object hypothesis)³⁹ είναι ούτως ή άλλως παραγωγοί sensibilia⁴⁰.

Αν καταφύγουμε σε δομική ανάλυση τόσο των εικόνων υψηλής εκζήτησης, όσο και των simulacra, τότε μπορούμε εύκολα να οδηγηθούμε στο παρακάτω συμπέρασμα. Ότι τα μεν simulacra είναι προϊόντα οντολογικής δέσμευσης που παράγουν sense data εντελώς ειδικού τύπου, απευθυνόμενα προς τον δεσμευόμενο παρατηρητή σε ένα είδος κλειστού κυκλώματος⁴¹. Αντιθέτως δε, οι εικόνες υψηλής εκζήτησης δεν μπορούν να είναι προϊόντα οντολογικής δέσμευσης, αλλά παράγωγα της υπόθεσης του φυσικού αντικειμένου. Και ώς εκ τούτου, με τη σειρά τους, παράγουν συγκεκριμένα sensibilia, ανεξαρτήτως τού παρατηρητή και τού εκάστοτε Zeitgeist του.

Θα μπορούσε βέβαια εύκολα κανείς να πει, πως εμπíπτουμε στην περίπτωση της ανύψωσης ενός κλασικού καντιανού ορισμού για το έργο τέχνης ενάντια σε μια μεταμοντερνική πλουραλιστική και διευρυμένη ματιά για τις εικόνες. Στην πραγματικότητα ο Kant δεν παύει να αποτελεί μια σοβαρή βάση ανάλυσης των

εικόνων υψηλής εκζήτησης, ωστόσο δεν θα μπορούσε να σταθεί αλώβητος σε μια νευροεπιστημονική προσέγγιση, κυρίως εξαιτίας της *a priori* υπόθεσης.

Όταν οι μεταμοντέρνοι κοινωνιολόγοι τείνουν να απορρίψουν την ίδια την έννοια της *κοινωνίας* και να πάψουν να θεωρούν τις ολιστικές κοινωνίες ως πρωταρχικές μονάδες της κοινωνιολογίας⁴², τότε η οποιαδήποτε *a priori* παραδοχή φαίνεται εξαιρετικά αβέβαιη και ξεπερασμένη. Επομένως, η αντιπαράθεση μεταξύ εικόνων υψηλής εκζήτησης και *simulacra* καταλήγει αναπόφευκτα να είναι μία αντιπαράθεση οντολογιών. Είναι όμως η αντιπαράθεση μιας λήξασας και μιας επερχόμενης οντολογίας; Ας δούμε από κοντά την υποκατάσταση της έννοιας της *κοινωνίας* (*society*), από τις έννοιες του *κοινωνικού* (*social*) και της *κοινωνικότητας* (*sociality*). Δεν έχουμε απλώς την απόρριψη των λειτουργιστών και του Durkheim. Έχουμε μία στροφή σε πέντε τουλάχιστον σημεία.

- α. Ο Διαφωτισμός στηρίχθηκε σε λανθασμένες παραδοχές.
- β. Οι μεγάλες αφηγήσεις και οι μεγάλες θεωρίες πρέπει να υποκατασταθούν από τη δυνατότητα μιας προοπτικής (*perspectivism*).
- γ. Η στροφή από επιστημολογικές ερωτήσεις πρέπει να κατευθύνεται προς οντολογικές ερωτήσεις.
- δ. Απορρίπτονται τα «όρια» αλλά ευνοούνται τα «οριοθετημένα».
- ε. Η κοινωνία δεν υφίσταται, αντ' αυτής χρησιμοποιούνται το κοινωνικό και η κοινωνικότητα⁴³.

Από αυτά τα πέντε σημεία, μπορούμε να διαπιστώσουμε πως ουσιαστικά δεν έχουμε απλώς μια οντολογική στροφή, αλλά μια δέσμευση για την ύπαρξη κοινωνικών οντοτήτων που η σχέση της δομής τους προς εκείνη της **αληθούς** ρεαλιστικής πραγματικότητας γίνεται όλο και πιο χαλαρή. Αντίθετα, αυτές

παρουσιάζουν αναλογία δομής προς **ερμηνείες** της ρεαλιστικής πραγματικότητας, που δεν λαμβάνουν υπ' όψιν τον ισχυρό βαθμό αληθείας που απαιτείται να διαθέτουν (για παράδειγμα οι θεωρίες του Illya Prigogine⁴⁴). Δηλαδή, δεν έχουμε μια παλιά και μια και καινούργια οντολογία, μια μοντερνική και μια μεταμοντερνική. Έχουμε μία οντολογία που επικυρώνει την πραγματικότητα ερήμην του παρατηρητή, και μία που τον λαμβάνει υπ' όψιν. Με άλλα λόγια, καταλήγουμε σε μία οντολογία ιδιοτήτων και σε μία οντολογία ποιοτήτων. Η πρώτη μπορεί να εφαρμοστεί στις εικόνες υψηλής εκζήτησης με καντιανή μεθοδολογία, δίχως να έχει ανάγκη καμία a priori παραδοχή. Η δεύτερη μπορεί να εφαρμοστεί στα simulacra.

Και αν λάβουμε υπ' όψιν πως τα simulacra προϋποθέτουν οντολογική δέσμευση που δεν είναι υποχρεωμένη να υπολογίσει τη ρεαλιστική πραγματικότητα, τότε καταλαβαίνουμε και πόσο οι ανάγκες κοινωνικής επικύρωσης που αυτά δημιουργούν, απέχουν επίσης από εκείνην. Συνυπολογίζοντας δε το γεγονός πως τούτες οι ανάγκες ικανοποιούνται από ανύπαρκτο χρήμα, μπορούμε με μακροοικονομική οπτική, να παρατηρήσουμε πώς σχηματοποιούνται οι μεταμοντέρνοι δουλοπάροικοι. Αυτοί που εκχωρούν τον φυσικό τους εαυτό σε μία συνεχή ανακύκλωση εργασίας – επιθυμίας – ανάγκης, στην ανελίσσόμενη υπερ-ρεαλιστική πραγματικότητα.

Το να εκπαιδεύουμε τους παρατηρητές να αναλύουν τα φυσικά αντικείμενα – εικόνες οποιουδήποτε είδους και προέλευσης – με εργαλεία οντολογίας ιδιοτήτων, δεν είναι τίποτα άλλο παρά η εκπαίδευσή τους, ώστε να προσεγγίσουν ένα νέο habeas corpus. Καθώς η αυτοδιάθεση προϋποθέτει έλεγχο των αναγκών και των καταναλωτικών ανακλαστικών σε τέτοιο βαθμό, που να επιτρέπει την απρόσκοπτη κοινωνικότητα. Μ' αυτόν τον τρόπο μπορεί να υπάρξει ελπίδα εξομάλυνσης των μεγάλων ρωγμών μεταξύ μικροοικονομικών και μακροοικονομικών μεγεθών.

vi) Ένα Τοπικό Μοντέλο Ανάλυσης Εικόνων Υψηλής εκζήτησης.

Στο σημείο αυτό θα παραθέσω ένα πολυχρησιμοποιημένο και σε γενικές γραμμές ασφαλές μοντέλο ανάλυσης μιας οπτικής εικόνας. Το φορμαλιστικό μοντέλο ανάλυσης της εικόνας έχει χρησιμοποιηθεί από όλους σχεδόν τους κριτικούς της Αναλυτικής Σχολής⁴⁵. Μέσα από αυτό το μοντέλο, αναδύονται τα κριτήρια αυτονομίας της πρότασης – σχολίου που χαρακτηρίζουν τις εικόνες υψηλής εκζήτησης. Κατά την εφαρμογή του μοντέλου σε εικόνες (παράγωγα των simulacra) καταδεικνύεται η προφανής ανεπάρκεια τέτοιου είδους κριτηρίων. Οπωσδήποτε η πρότερη οντολογική δέσμευση (αναφορά σε ιδιότητες, ή αναφορά σε ποιότητες) καθορίζεται από το κατασκευαστικό μέσο, που με τη σειρά του προσδιορίζει το πεδίο των κατασκευαστικών συμβάσεων των εικόνων και το είδος του αντιληπτικού υποβάθρου της εκάστοτε νοητικής αναπαράστασης που αντιστοιχεί σε αυτές.

Στην περίπτωση των εικόνων υψηλής εκζήτησης, ένα πλήρως ανεπτυγμένο κριτικό επιχείρημα μπορεί να αφορά στα εξής:

A. Σε Δομικά Στοιχεία.

B. Σε Φόρμα.

Γ. Σε Αναπαράσταση.

I. Επιχειρήματα που αναφέρονται στα Δομικά Στοιχεία.

α) Επιχειρήματα τάξης (ολότητας, οργανικότητας, καταλληλότητας): τάξη των δομικών στοιχείων συνιστά η κατασκευαστική πρόταση του καλλιτέχνη που δικαιώνει την τοποθέτηση των στοιχείων ως μερών του μέσου στη θέση που κατέχουν μέσα στην εικόνα. Το ποσοστό τάξης είναι ευθέως ανάλογο προς τη σαφήνεια και την καθαρότητα της πρότασης, και δεν σχετίζεται με την αρμονία ή τη σύγκρουση των δομικών στοιχείων της εικόνας. Δηλαδή, η μελετημένη δυσαρμονία δεν αποτελεί αταξία αλλά τάξη κάποιου είδους.

β) Επιχειρήματα διαύγειας (αντιληπτότητας, διαφάνειας, σαφήνειας): διαύγεια της τάξης προκαλεί η σύνταξη της πρότασης του καλλιτέχνη, η μέθοδος απόδοσης της τάξης που είναι και αιτία τοποθέτησης των δομικών στοιχείων στη θέση που βρίσκονται και όχι σε κάποια διαφορετική η συνέπεια σε μία μεθοδολογική αρχή κάνει την εικόνα περισσότερο προσπελάσιμη, δίχως να την κάνει απλοϊκή.

γ) επιχειρήματα συνοχής (ενότητας, συνθετότητας, ελέγχου της μορφής): η συνοχή της τάξης είναι αποτέλεσμα της στρατηγικής (κατασκευαστικής σύμβασης) με την οποία ο καλλιτέχνης συντάσσει την πρότασή του· ο όρος δεν πρέπει να συγχέεται με την επανάληψη. Ο όρος εντοπίζεται σε δύο είδη κριτικών επιχειρημάτων: γενικά επιχειρήματα με θέματα ενότητα-ποικιλία και τα σχετικά (ενότητα, ποικιλία, μονοτονία, χάος, κλπ.), λογική οργάνωση (καταληπτότητα, ευκρίνεια κλπ.) και οργανικότητα των στοιχείων (ολότητα κλπ.) ειδικά επιχειρήματα για υπό όρους συνθήκες χρήσης ιδιοτήτων του μέσου.

δ) επιχειρήματα ανάπτυξης (κατεύθυνσης, συσχέτισης, κορύφωσης, αναπόφευκτου): η ανάπτυξη της πρότασης του καλλιτέχνη αποτελεί κορύφωση της στρατηγικής (κατασκευαστικής επιλογής) με την οποία συντάσσει την πρότασή του·

αυτή η κορύφωση δημιουργεί το μορφικό αποτέλεσμα. Ο όρος μπορεί να αναφέρεται τόσο στην ανάπτυξη της χρήσης των δομικών στοιχείων, όσο και στην ανάπτυξη της ολικής μορφής της εικόνας. Η διαπίστωση απουσίας ανάπτυξης από μία εικόνα δεν πρέπει να συγχέεται με την συνθήκη του non-finito, επειδή η τελευταία, ως στοιχείο στρατηγικής, εμπίπτει στην θεματολογία των επιχειρημάτων συνοχής.

ε) επιχειρήματα ισορροπίας και αναλογιών: η ισορροπία των αναλογιών προκαλείται από τις ποσοτικές και πληθικές σχέσεις των δομικών στοιχείων που οδηγούν στην κορύφωση της στρατηγικής με την οποία ο καλλιτέχνης συντάσσει την πρότασή του. Οι αναλογίες δεν είναι κατ' ανάγκην αρμονικές για να επιφέρουν ισορροπία των μερών, αλλά μπορούν και να εισάγουν τη δυσαναλογία στο μέτρο που εξυπηρετούν την διατύπωση της πρότασης.

στ) επιχειρήματα οικονομίας (συνοπτικότητας, πυκνότητας): η οικονομία είναι αποτέλεσμα των ποιοτικών σχέσεων των ομάδων δομικών στοιχείων που οδηγούν στην κορύφωση της στρατηγικής με την οποία ο καλλιτέχνης συντάσσει την πρότασή του.

ζ) επιχειρήματα μορφών, μεθόδων και κανόνων: οι επί μέρους μορφές της εικόνας είναι ad hominem και διαφορετικές για κάθε εικόνα. Αναλόγως της εφαρμοζόμενης κατασκευαστικής στρατηγικής, οι κανόνες προκύπτουν από την τάξη των δομικών στοιχείων και η εφαρμογή τους σχηματοποιεί μέθοδο που προσδιορίζει τη σαφήνεια, την ισορροπία των αναλογιών και την οικονομία. Αποτέλεσμα της μεθόδου είναι η τελική μορφή της οποίας η ανάπτυξη προσδιορίζεται από το μέσον. Οι μορφές, οι κανόνες και οι μέθοδοι αποτελούν σε συνδυασμό την υφολογική ταυτότητα (εξατομικευτικό γνώρισμα) κάθε εικόνας και λειτουργούν ως ειδοποιός διαφορά μεταξύ της εικόνας και άλλων συγγενών είτε του ίδιου καλλιτέχνη, είτε της ίδιας παράδοσης.

Γ'. Κριτήρια παρουσίας των προηγούμενων αντιληπτικών ποιοτήτων σε μία εικόνα

α) κριτήρια τάξης: η επιλογή των συγκεκριμένων δομικών στοιχείων και όχι άλλων.

β) κριτήρια σαφήνειας: η αναγνώριση της νοητικής αναπαράστασης (προσπέλαση της μορφής) με ομαλή επαγωγή.

γ) κριτήρια συνοχής: η δυνατότητα δικαιολόγησης των σχέσεων των στοιχείων μεταξύ τους.

δ) κριτήρια ανάπτυξης: η αναπόφευκτη κατάληξη της σύνθεσης των ιδιοτήτων της δομής στη συγκεκριμένη μορφή.

ε) κριτήρια αναλογίας: η μη τυχαία σχέση των μεγεθών και του πλήθους των ομάδων δομικών στοιχείων που εξυπηρετεί τη διατύπωση της κατασκευαστικής πρότασης.

στ) κριτήρια οικονομίας: η χρήση των στοιχείων χωρίς κάποιο να λείπει ή να περισσεύει, ώστε η όποια μεταβολή τους να επηρεάζει άμεσα το μορφικό αποτέλεσμα.

ζ) κριτήρια μορφών, μεθόδων και κανόνων: η απόδοση καθαρής και συγκεκριμένης υφολογικής ταυτότητας της εικόνας.

Οι αντιληπτικές ποιότητες τάξης εξηγούν κριτικά επιχειρήματα για τα δομικά στοιχεία της εικόνας.

Οι αντιληπτικές ποιότητες σαφήνειας εξηγούν κριτικά επιχειρήματα για την φόρμα της εικόνας.

Οι αντιληπτικές ποιότητες συνοχής εξηγούν κριτικά επιχειρήματα για την αναπαράσταση της εικόνας.

Οι αντιληπτικές ποιότητες ανάπτυξης εξηγούν αξιολογητικές νοηματοδοτήσεις για το περιεχόμενο της εικόνας.

Οι αντιληπτικές ποιότητες αναλογίας εξηγούν αξιολογητικές νοηματοδοτήσεις για το ύφος και τις επιδράσεις της εικόνας.

Οι αντιληπτικές ποιότητες οικονομίας εξηγούν αξιολογητικές νοηματοδοτήσεις για τα πολιτισμικά συμφραζόμενα και το περιβάλλον παραγωγής της εικόνας.

Οι αντιληπτικές ποιότητες επί μέρους μορφών, μεθόδων και κανόνων εξηγούν αξιολογητικές νοηματοδοτήσεις για την θέση της εικόνας στην τέχνη γενικά.

II. Επιχειρήματα που αναφέρονται στην Φόρμα.

α) επιχειρήματα χρώματος: το χρώμα νοείται ως σχέση των χρωματικών αντιληπτικών ποιοτήτων, ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο η μία χρωματική περιοχή προβάλλει την άλλη. Το αποτέλεσμα μπορεί να χαρακτηριστεί όχι μόνον περιγραφικά (όπως ακόρεστο, κορεσμένο κλπ. = πρώτο επίπεδο περιγραφής), αλλά και αναγνωριστικά (όπως πλούσιο, νεκρό, αμυδρό κλπ. = δεύτερο επίπεδο περιγραφής). Στην αφηρημένη τέχνη τα επιχειρήματα που αφορούν στο χρώμα τείνουν να υποκαταστήσουν όσα αναφέρονται στην προοπτική, την αναλογία ή την υφή.

β) επιχειρήματα γραμμής, χώρου και επιφανείας: τα γραμμικά στοιχεία χαρακτηρίζουν την χειρονομία του καλλιτέχνη, αν εξεταστούν περιγραφικά, αλλά χαρακτηρίζουν και τα σχεδιαστικά περιγράμματα, αν εξεταστούν αναγνωριστικά ο χώρος χαρακτηρίζεται από σχέσεις βάθους και η επιφάνεια από τις υφές.

II'. Κριτήρια παρουσίας των προηγούμενων αντιληπτικών ποιοτήτων σε μία εικόνα.

α) κριτήρια χρώματος: η δικαιολογημένη ομοιογένεια ή ανομοιογένεια προς εξυπηρέτησιν της γενικής εντύπωσης, είτε άμεσης, είτε συνειρμικής.

β) κριτήρια γραμμής: η έλλειψη εκτελεστικής αβεβαιότητας, ασχέτως μεγέθους, ρυθμού ή συνεχείας.

γ) κριτήρια χώρου: η επιλογή κατάλληλων μέσων που καταλήγουν σε συγκεκριμένη αντιληπτική ψευδαίσθηση.

δ) κριτήρια επιφανείας: η επιλογή υφής που υπαγορεύει άμεσους συνειρμούς σχετιζόμενους με το βαθύ υπόστρωμα.

III. Επιχειρήματα που αναφέρονται στην Αναπαράσταση.

Αναπαράσταση δεν νοείται η επιτυχής ή όχι μίμηση, αλλά η πραγμάτωση μιας παραδήλωσης με επιλεγμένα μέσα. Η κριτική αφορά στην επιτυχή ή μη πραγμάτωση.

α) επιχειρήματα αυτοέκφρασης: η αυτοέκφραση νοείται ως τρόπος με τον οποίο ο καλλιτέχνης σφραγίζει την εικόνα, ώστε αυτή να αναγνωρίζεται ως δική του, ακόμα και όταν είναι ανυπόγραφο.

β) επιχειρήματα ατομικότητας (μοναδικότητας) και αμεσότητας: η μοναδικότητα νοείται ως προσωπική επιλογή εκ μέρους του καλλιτέχνη τόσο των μέσων υλοποίησης της πρότασης, όσο και της ίδιας της πρότασης. Η αμεσότητα με την οποία ο παρατηρητής αποκτά και αναγνωρίζει την νοητική αναπαράσταση (μορφή) της δομής εξαρτάται από το βαθμό καθαρότητας της πρότασης.

γ) επιχειρήματα εικονοπλασίας: η εικονοπλασία νοείται ως μέθοδος επιλογής, παραμόρφωσης και προσδιορισμού του θεματικού υλικού που αποδίδει η κατασκευή. Ο τρόπος απόδοσης μπορεί να είναι άμεσος, σχολιαστικός, συμβολιστικός κλπ.

III'. Κριτήρια των προηγούμενων αντιληπτικών ποιοτήτων σε μία εικόνα.

α) κριτήρια αυτοέκφρασης: η παρουσία κάποιων δομικών στοιχείων ή σχέσεων στοιχείων σε όλο το *opus* του καλλιτέχνη ή σε ενότητες της δουλειάς του· η παρουσία αυτή γίνεται σταθερά αναγνωρίσιμη και καταλήγει να ισοδυναμεί προς υπογραφή.

β) κριτήρια μοναδικότητας και αμεσότητας: η καθαρή και εύκολη κατάληψη της πρότασης από τον παρατηρητή, χωρίς δυνατότητα πολυσημίας και αποκλίσεων.

γ) κριτήρια εικονοπλασίας: η σταθερή σχέση συγγενείας των επί μέρους μορφών έτσι, ώστε να συντίθεται ένας κόσμος ομοιογενής και το πιθανό στοιχείο έκπληξης ή ανατροπής να εξυπηρετεί μέσω της αντίθεσης την πραγμάτωση της πρότασης.

Στην περίπτωση των εικόνων υψηλής εκζήτησης, ένα πλήρως ανεπτυγμένο αξιολογητικό επιχείρημα μπορεί να αφορά α) στο περιεχόμενο, β) στο ύφος και στις επιδράσεις, γ) στα συμφραζόμενα και στο περιβάλλον παραγωγής και δ) στην θέση της εικόνας στο σύνολο της τέχνης γενικά.

I. Αξιολογήσεις που αναφέρονται στο Περιεχόμενο.

Το περιεχόμενο νοείται ως πλέγμα σχέσεων που ο παρατηρητής μπορεί να νοηματοδοτήσει, αφού τις διακρίνει στο σύνολό τους μέσω δευτερογενών ενδείξεων που παρέχει η εικόνα. Οι ενδείξεις αυτές δεν είναι αισθητικοί χαρακτήρες.

α) αξιολογήσεις προσδιορισμού του περιεχομένου: ο προσδιορισμός τούτος μπορεί να επιχειρηθεί μέσω αναγωγής των ενδείξεων που παρέχει η εικόνα στις πιθανές προθέσεις του καλλιτέχνη. Το αποτέλεσμα, ακόμα και αν είναι επαρκώς λογικοφανές, δεν παύει να είναι μη επαληθεύσιμο και οπωσδήποτε προϋποθέτει "εξασκημένο μάτι" και εξοικείωση με την συγκεκριμένη παράδοση στην οποία ανήκει το έργο.

β) αξιολογήσεις συναισθημάτων: το περιεχόμενο της εικόνας παρουσιάζει σύνδεση με συναισθήματα που εντοπίζονται τόσο μέσα στην εικόνα, όσο και στον παρατηρητή. Οι αξιολογήσεις αυτού του είδους προσδιορίζουν την κατεύθυνση του συναισθήματος (ενδοσυναισθηματικές σχέσεις, π.χ. των προσώπων μιας αναπαράστασης - εξωσυναισθηματικές σχέσεις, π.χ. του παρατηρητή κατά την αισθητική στάση), την ταυτότητα και την δύναμη του συναισθήματος, τον χαρακτήρα του συγκινησιακού περιεχομένου (αν δηλαδή είναι θετικό ή αρνητικό).

γ) αξιολογήσεις της κοινωνικής ή ηθικής πρακτικής του καλλιτέχνη: οι αξιολογήσεις αυτού του είδους εκκινούν από τις ενδείξεις των επί μέρους εικόνων και προσπαθούν να απομονώσουν τα κέντρα βάρους του συνολικού έργου του καλλιτέχνη όχι από άποψη πάγιων κατασκευαστικών λύσεων ή προβληματισμών, αλλά από άποψη στάσης προς τις κοινωνικές συνθήκες και την ζωή γενικά. Το αποτέλεσμα μπορεί να αξιολογεί είτε το *opus*, είτε τις επαναληπτικές ενδείξεις αυτής της τάξης που παρουσιάζονται στα έργα του καλλιτέχνη. Οι οπτικές μπορούν να είναι

τρεις: εξωτερική οπτική (ο χαρακτηρισμός του κριτικού), εσωτερική οπτική (ο χαρακτηρισμός του καλλιτέχνη μέσω τίτλου των εικόνων του ή δηλώσεών του) και οπτική in loco auctoris (χαρακτηρισμός του κριτικού επιβεβαιωμένος από τον καλλιτέχνη).

δ) αξιολογήσεις παρααισθητικών αξιών: αυτές υπάγουν το περιεχόμενο υπό κατηγοριοποιητικές έννοιες άλλες, πέραν όσων δηλώνουν αρέσκεια ή απαρέσκεια (ωραίο-άσχημο, υψηλό-γκροτέσκο κλπ.), όπως χιούμορ, ερωτισμός, θρησκευτικότητα ή υπερβατικότητα κλπ.

I'. Κριτήρια παρουσίας των προηγουμένων ενδείξεων σε μία εικόνα.

Τα κριτήρια αυτά στην περίπτωση όλων των αξιολογήσεων - κατ' αντίθεσιν προς την περίπτωση των αποτιμητικών κρίσεων - είναι ρευστά και υποκειμενικά. Οι ενδείξεις περιεχομένου ωστόσο εντοπίζονται συνήθως σε όσες ιδιότητες της δομής της εικόνας παράγουν αντιληπτικές ποιότητες κορύφωσης της μορφής.

II. Αξιολογήσεις που αναφέρονται στο Ύφος.

Οι αξιολογήσεις τούτες αποσκοπούν να απομονώσουν μέσα στην εικόνα εκείνα τα στοιχεία που αποτελούν επαναληπτικά γνωρίσματα του opus ολόκληρου ή μιας περιόδου του καλλιτέχνη. Η παγίωση ύφους σημαίνει ότι ο καλλιτέχνης έχει κάνει συγκεκριμένες μεθοδολογικές επιλογές. Οι ενδείξεις ύφους μπορεί να χαρακτηρίζονται από αξίες μεγαλοπρέπειας ή σμίκρυνσης, από αξίες δύναμης ή

παθητικότητας και από αξίες ζωντάνιας ή ηρεμίας.

III. Κριτήρια παρουσίας των προηγούμενων ενδείξεων σε μια εικόνα.

Οι ενδείξεις ύφους εντοπίζονται συνήθως σε όσες ιδιότητες της δομής της εικόνας παράγουν αντιληπτικές ποιότητες ισορροπίας και αναλογίας των επί μέρους μορφών.

III. Αξιολογήσεις που αναφέρονται στα Συμφραζόμενα και στο Περιβάλλον

Παραγωγής.

Οι αξιολογήσεις τούτες χαρακτηρίζουν όσα στοιχεία των κοινωνικών συμφραζομένων και του περιβάλλοντος του καλλιτέχνη προσδιορίζουν τη θεματολογία του έργου και τις εκτελεστικές πρακτικές με τις οποίες κατασκευάστηκε, ώστε να επισημανθεί η απόκλισή του από προηγούμενα ή σύγχρονά του έργα.

α) αξιολογήσεις της τροχιάς του καλλιτέχνη: το έργο δεν είναι αποκομμένο από τον καλλιτέχνη, όπως τα γεγονότα από τον ερευνητή, έτσι η αξιολόγησή του τοποθετείται μέσα στην παραγωγική τροχιά του καλλιτέχνη η οποία δεν συμπίπτει κατ' ανάγκην, αλλά συνήθως συμβαδίζει με την ηλικιακή τροχιά και παρουσιάζει (σύμφωνα με τις διακρίσεις του Aschenbrenner) στάδια νεότητας, προωριμότητας, πρώιμης ωριμότητας, κορύφωσης της ωριμότητας, όψιμης ωριμότητας και - μη υποχρεωτικής - πτώσης.

β) αξιολογήσεις των σχέσεων του καλλιτέχνη με σχολές και ρεύματα: η σχέση

αυτή δεν μπορεί να συναχθεί από όλο το *opus*, αλλά από την κάθε εικόνα χωριστά: οι τέτοιες αξιολογήσεις μπορούν είτε να εξομοιώνουν προς, είτε να διαφοροποιούν από κάποια σχολή το έργο.

γ) αξιολογήσεις του *Zeitgeist* μιας εικόνας: αυτές επισημαίνουν την αντανάκλαση των γνωρισμάτων μιας εποχής ή κοινωνίας πάνω στο έργο. Οι σχέσεις εικόνας και ιστορικής περιόδου μπορούν να είναι οι εξής: η εικόνα κατασκευάστηκε μέσα σε μια εποχή· η εικόνα εγκρίνεται από την εποχή της· η εικόνα καθρεφτίζει την εποχή της· η εικόνα αποτελεί τυπικό δείγμα της εποχής της.

δ) αξιολογήσεις σχολών ή ρευμάτων που εκπροσωπεί η εικόνα και των σχέσεων μεταξύ τους: αυτές διερευνούν την σχέση μεταξύ της σχολής που εκπροσωπείται από την εικόνα, προς άλλες συγγενείς ή αποκλίνουσες, ή αν η εικόνα παρέχει στοιχεία για την αναγνώριση μιας νέας σχολής. Τέτοια στοιχεία μπορούν να είναι α. η συσσώρευση αξιολογικών χαρακτηρισμών για την εικόνα με ορολογία διαφοροποιημένη από εκείνη των προηγούμενων, η οποία και φαίνεται ήδη ανεπαρκής β. η διαφοροποίηση των επί μέρους μορφών, των τεχνικών και των κατασκευαστικών συμβάσεων της εικόνας από τις αμέσως προηγούμενες γ. η ονοματοποιητική σχηματοποίηση ενός κυρίαρχου και επαναλαμβανόμενου περιγραφικού γνωρίσματος που τείνει να βαπτίσει την νέα κατεύθυνση δ. η σχέση της εικόνας προς την έγερση αντιδράσεων (συμπαθείας ή αντιπαθείας) προς κάποιους διακεκριμένους εκπροσώπους της νέας κατεύθυνσης.

III'. Κριτήρια παρουσίας των προηγούμενων ενδείξεων σε μια εικόνα.

Οι ενδείξεις της εικόνας για σύγκλιση προς ή απόκλιση από μια κοινωνική πραγματικότητα εντοπίζονται συνήθως σε όσες ιδιότητες της δομής παράγουν αντιληπτικές ποιότητες οικονομίας των δομικών στοιχείων.

IV. Αξιολογήσεις που αναφέρονται στην θέση του Έργου μέσα στην Τέχνη

Γενικά.

Αυτές χρησιμοποιούν το έργο ως μονάδα αξίας ή απαξίας για να συγκρίνουν τον καλλιτέχνη προς άλλους της ίδιας παράδοσης ή να τοποθετήσουν τη συμβολή του μέσα στα πλαίσια της τέχνης συνολικά. Οι τέτοιες αξιολογήσεις συνδέονται προς κατασκευαστικές λύσεις που προτάθηκαν και κατακτήθηκαν μέσα σ' ένα *opus*. Επειδή είναι μέρος αξιολογητικής (δηλαδή νοηματοδοτικής υποκειμενικής) και όχι κριτικής (δηλαδή αναγνωριστικής αντικειμενικής) διαδικασίας, είναι φυσικό να βλέπουμε τέτοιες συγκρίσεις ή τοποθετήσεις να ανατρέπονται ριζικά κατά την ιστορική ροή.

IV'. Κριτήρια παρουσίας των προηγούμενων ενδείξεων σε ένα έργο.

Οι ενδείξεις του έργου που είναι συγκρίσιμες, επειδή αποκαλύπτουν τις τεχνικές και τις λύσεις του καλλιτέχνη, εντοπίζονται συνήθως σε όσες ιδιότητες της δομής παράγουν αντιληπτικές ποιότητες επί μέρους μορφών, μεθόδων και κανόνων.

Οσάκις χρησιμοποιώ τον όρο *έργο* αντί του όρου *εικόνα υψηλής εκζήτησης*, είναι επειδή θέλω να καταδείξω την κατά περίπτωση βαρύνουσα σημασία της πρόθεσης του καλλιτέχνη ασχέτως αποτελέσματος. Τούτο σημαίνει βέβαια πως όποτε αναφέρομαι σε *έργο*, η προϋπόθεση της οντολογικής δέσμευσης δεν περιλαμβάνει υποχρεωτικά ιδιότητες.

vii) Η Μεταμοντέρνα Κατάσταση ως Τιμητής της Παγκοσμιοποίησης.

Έχουμε ήδη εξετάσει τα ζητήματα που θέτουν οι μεταμοντέρνοι κοινωνιολόγοι, καθώς πρέπει να είναι έτοιμοι να αντιμετωπίσουν τα νέα δεδομένα κατακερματισμού των παλιών εθνοτικών ομάδων και των ολιστικών κρατικών και υπερκρατικών μηχανισμών. Είδαμε ακόμα τα προβλήματα ερμηνείας ενός τεράστιου ασύμβατου μεταξύ μακροοικονομικών και μικροοικονομικών δεδομένων. Κατά γενική παραδοχή, όλα τα παραπάνω οφείλονται σε μία διαταραχή εντροπίας ανάμεσα σε δυνάμεις κατακερματισμού (κοινωνικής μικροδιάσπασης) και σε δυνάμεις σύμπληξης (οικονομικής μεγα-σύγκλισης). Θα ήταν εύκολο να ενοχοποιήσουμε για όλα τα *simulacra*. Ωστόσο, τα *simulacra* δεν είναι τίποτα περισσότερο παρά ο τρόπος που επιλέξαμε, όχι για να αντικαταστήσουμε, αλλά για να μπλοκάρουμε τα κληροδοτηθέντα μοντερνικά *dominant equilibria*. Και είναι ένας τρόπος που επιλέξαμε **εμείς**, καθώς αντανakλά τα **δικά μας** επιστημολογικά παρασκευάσματα, όλο και πιο αδιάφορα για ό,τι κάποτε ονομαζόταν ικανή και αναγκαία συνθήκη αληθείας.

Στην προκειμένη περίπτωση, μετά από μια υπόθεση εργασίας, προσπάθησα να προτείνω τρία πράγματα.

A. Τη διερεύνηση αυτής της νέας οντολογικής στροφής, και μάλιστα του πόσο νέα είναι. Θεωρώ πως απλώς επανήλθε με νέα ορολογία το παλιό πρόβλημα του συνυπολογισμού ή της αφαίρεσης των ιδιοτήτων από την υπόθεση του φυσικού αντικειμένου (physical object hypothesis).

B. Ένα ήδη χρησιμοποιημένο μοντέλο ανάλυσης των εικόνων υψηλής εκζήτησης, εφαρμοσμένο σε simulacra ή παράγωγά των, ώστε να καταδειχτεί η αδυναμία των δεύτερων να εγκαταστήσουν ενεργητική όραση, ή να βοηθήσουν στην ανάδυση της συνείδησης. Φυσικά, θα βοηθούσε και ένα εξαντλητικό παράδειγμα άσκησης του μοντέλου σε μία εικόνα από το κάθε είδος. Ωστόσο, αυτό θα ήταν αντικείμενο ενός άλλου βιβλίου.

Γ. Την πιθανότητα σύνθεσης ενός παιδαγωγικού συστήματος αισθησιοκρατικής και όχι εννοιολοκρατικής κατεύθυνσης, βασισμένο στην εκπαίδευση ανάλυσης των ιδιοτήτων ως sensibilia.

Με τις παραπάνω προτάσεις μου, θεωρώ πως τα μεταμοντερνικά δεδομένα μπορούν να αποτελέσουν όχι φραγή, αλλά έναν όρο διακανονιστικής αρχής για την ομαλότερη εξέλιξη της αναπόφευκτης οικονομικής παγκοσμιοποίησης. Καθώς επίσης και μία εξομαλυντική μέθοδο για την αναγωγικότερη μετάβαση από τα dominant στα normative equilibria των εκάστοτε πολιτισμικών υποομάδων μέσα από μια κοινή οπτική δίοδο. Δηλαδή δεσμίδες παραδόσεων και πολιτισμικών δεδομένων που να εξελίσσονται επικυρούμενες μέσα από κοινές εικόνες, εκτιμητέες ως εικόνες υψηλής εκζήτησης.

Υπό μια τέτοια οπτική, το κατακερματισμένο, το επιμέρους, το αυτοπροσδιοριζόμενο και το διαφορότροπο μπορεί να καταστεί τιμητής της μαζικής κουλτούρας και της ισοπεδωτικής παθητικής όρασης. Καθώς οι δύο τελευταίες αποτελούν βασικές παραμέτρους διευκόλυνσης μιας παγκοσμιοποίησης που θα

μπορούσε να είναι παρηγορητική και εξισωτική, αλλά παραμένει απειλητική και πνιγηρή.

Θέλω τέλος να επισημάνω πως η κοινωνιολογική ματιά σε όλα αυτά δεν χρειάζεται τόσο την επαναφορά ενός παλιού φιλοσοφικού προβλήματος. Όσο χρειάζεται την βασανιστική εξέταση του νέου πεδίου ορισμού στο οποίο αναγκάζεται να επικεντρωθεί, και του νέου πεδίου τιμών τις οποίες αναγκάζεται να αποδώσει.

Post Scriptum.

Επειδή η πρότασή μου θα μπορούσε να χαρακτηριστεί εντελώς θεωρητική και δύσκολα εφαρμόσιμη, θέλω εδώ να βεβαιώσω πως με μια τέτοια βάση ήδη γίνεται εφαρμοσμένη έρευνα. Αφ' ενός, στα Σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας της Θεσσαλονίκης με τη συνεργασία της Σχολής Καλών Τεχνών και του Παιδαγωγικού Τμήματος του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, υπό τη διεύθυνση του Τ. Τρανού. Αφ' ετέρου, στο πλαίσιο του Προγράμματος *Engage* (Education through Art), υπό την εποπτεία του Institute of Education (London), υπό τη διεύθυνση του Π. Δαφιώτη. Περαιτέρω πληροφορίες είναι στη διάθεση παντός ενδιαφερομένου.

Παραπομπές και Υποσημειώσεις του 4^{ου} Κεφαλαίου

1. Πβ. και R. Wollheim: “*On Drawing an Object*”, **Aesthetics** (Harold Osborne ed.), Oxford Readings in Philosophy, Oxford University Press, London, 1972, σσ. 121- 144.
2. K. Wilkin & H. Hofmann: **Hans Hofmann**, George Braziller, N.Y., 2003.
3. E. Gombrich: **Meditations on a Hobby Horse**, Phaidon, London, 1963.
4. Πβ. κεφάλαιο 2^ο σσ. 83-88.
5. Πβ και F. Sparshott: **The Theory of the Arts**, Princeton Un. Press, 1982, σσ. 48-55.
E. H. Gombrich: **The Sense of Order, A Study in the Psychology of Decorative Art**, The Wrightsman Lectures, Oxford, 1979, Introduction.
6. Οι γνωστικές επιστήμες, αν και φαίνεται να έχουν ένα σχεδόν ολοκληρωμένο σύστημα αναφοράς, περιγραφής και διαχείρισης των νοητικών αναπαραστάσεων, δεν έχουν ποτέ δώσει πραγματική λύση στο οντολογικό πρόβλημα της πραγματικής φύσης των αναπαραστάσεων αυτών. Για τούτο το λόγο έχει δοθεί μεγάλο πεδίο συζήτησης σε φαινομενολόγους της Αναλυτικής Σχολής όπως ο Searle και σε νεοϋλιστές όπως ο Dennett ή σε διάφορους θεωρητικούς του Μαύρου Κουτιού (Black Box Theorists). Όλες αυτές οι απόψεις, καθώς και το πρόβλημα της bicausality (αν παράγει το χημικό υπόβαθρο την εικόνα και το αντίθετο), βρίσκονται συγκεντρωμένα στο βιβλίο του J. Searle **The Rediscovery of the Mind** (The MIT Press, Mass., 1992).
7. Η υπόθεση του *brains in the vat*, τέθηκε από τους αναλυτικούς φαινομενολόγους, όταν αυτοί υποχρεώθηκαν να αντιμετωπίσουν εξελεγκτικά τα φαινόμενα συνείδησης, εξαιτίας των νευροεπιστημονικών δεδομένων. Αν μπορούσαμε υποθετικά να έχουμε έναν εγκέφαλο βιολογικά τρεφόμενο σε μία δεξαμενή, χωρίς να του επιτρέπονται αντιληπτικά εισερχόμενα, κατά πόσο θα μπορούσε – και παρά τη μνημονική του δυνατότητα – να παρουσιάσει φαινόμενα συνείδησης; Η απάντηση είναι πως όχι, επειδή ακόμα και η μνήμη δεν θεωρείται πλέον αποθηκευμένο υλικό, αλλά ανασύσταση και πάλι λόγω αντιληπτικών εισερχομένων (μνημονικοί πυροκροτητές). Έτσι, δίχως αντιληπτικά εισερχόμενα, ο εγκέφαλος δεν μπορεί να εκτελέσει καμία λειτουργία του πρόσθιου φλοιού, πόσο μάλλον να επικυρώσει (συνειδητοποιήσει) τη λειτουργία αυτή.
Πβ. και H. Putnam: **Reason, Truth and History**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1981.
Επίσης και T. Nagel: **The View From Nowhere**, Oxford Univ. Press, Oxford, 1989.

8. Οι φαινομενολόγοι διχάζονται σε δύο βασικά ρεύματα. Το ένα, κατερχόμενο από τον Lambert, μέσω Brentano, καταλήγει στους αναλυτικούς νεοϋλιστές φαινομενολόγους, όπως ο Searle. Αυτού του τύπου οι φαινομενολόγοι αποφεύγουν τη μεταφορική γλώσσα και θεωρούν τη συνείδηση εγκεφαλική λειτουργία. Το άλλο ρεύμα, κατερχόμενο από τον Husserl, σχετίζεται με την γαλλική Υπαρξιστική Σχολή και τους επιγόνους της. Οι φαινομενολόγοι αυτού του τύπου χρησιμοποιούν μεταφορική γλώσσα και θεωρούν τη συνείδηση σύμπτωμα του νου.
- Για τις ιστορικές και μεθοδολογικές διαφορές των δύο σχολών, καθώς και για τη λογική κριτική που δέχθηκε ο Hume πβ και Herbert Spiegelberg: **The Phenomenological Movement: A Historical Introduction**, The Hague: Martinus Nijhoff, Holland, 1965.
9. Για τη συζήτηση αυτή πβ. και στο διάλογο μεταξύ J. Searle (**Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind**, Cambridge University Press, Cambridge, 1983) και D. Dennett (**Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life**, Simon & Schuster, N.Y., 1996).
10. Η πληροφοριακή διαφάνεια και η πληροφοριακή αδιαφάνεια στην πραγματικότητα υποκρύπτουν ένα ζήτημα ιδιοτήτων *de re* και *de dicto*. Το πρόβλημα έχει τεθεί με εξαιρετικά ενδιαφέροντα τρόπο από τον R. Wollheim, ο οποίος μάλιστα προσπάθησε να το εντοπίσει ως θέση μέσα στην πρόταση με πολλές ψυχολογικές και κοινωνιολογικές επιπτώσεις, ανάλογα με τον τρόπο χρήσης της σύνταξης.
- Πβ. R. Wollheim “*Thought and Passion*”, **Proceedings of the Aristotelian Society**, τ. 89, 1967-68, σσ. 1-24. Επίσης του ιδίου και “*Sociological Explanation of the Arts: Some Distinctions*”, **The Sociology of Art and Literature** (M. Albrecht, J. Barnett, M. Griff eds.), Duckworth, N.Y., 1970.
11. S. Freud: **Leonardo Da Vinci and a Memory of His Childhood** (James Strachey ed., Alan Tyson trans.), Norton, 1964.
12. E. Cassirer: **The Philosophy of Symbolic Forms** (trans. R. Manheim), Yale Univ. Press, New Haven, 3 vols, 1955-7.
- S. Langer: **Feeling and Form: A Theory of Art**, Routledge, London, 1953.
13. Πβ. κεφάλαιο 2^ο, σσ. 79-83.
14. Για παράδειγμα, ανταλλακτική αξία μπορεί να έχει μια εικόνα που υπόσχεται την εκπλήρωση ενός τρόπου ζωής ή μιας ευχής. Δηλαδή, με θεματικά στοιχεία αφηγείται μια ιστορία εξαργυρώσιμη κατά συγκεκριμένο τρόπο υπό συνθήκες κανονικής ζωής. Για να το πετύχει αυτό, δεν μπορεί ποτέ να διακινδυνεύσει την εμπλοκή της σε ανατροπή της αντιληπτικής διαδικασίας. Τυπικό δείγμα η στρατευμένη τέχνη.
15. Τυπικό παράδειγμα το έργο *Las Meninas* (βλ. Εικόνα 2) του Velasquez. Οι παρεχόμενες πληροφορίες για τα ενδύματα της Ινφάντης της Ισπανίας και της ακολουθίας της είναι συμπτωματικές και δεν εμπλέκονται στο ισχυρό αισθητικό πρόβλημα βάθους και αντανάκλασης (*πού στέκεται ο ζωγράφος;*) που έχει θέσει ο καλλιτέχνης.

16. Πβ. και Dickie, G.: **The Art Circle: A Theory of Art**, Haven, New York, 1984.
Επίσης Danto, A.C.: **The Transfiguration of the Commonplace**, Harvard Univ. Press, Cambridge Mass., 1981.
17. R. Wollheim: "*Thought and Passion*", **ένθ' αυ.**
18. Συχνά έχει ειπωθεί πως πρέπει να δίνουμε μεγάλη σημασία στη συγκίνηση που απορρέει από τη θέαση εικόνων υψηλής εκζήτησης. Χαρακτηρίζεται δε ως αισθητική συγκίνηση. Και θεωρείται προϊόν της αισθητικής εμπειρίας. Είναι όμως γνωστή η αποτυχία του M. Beardsley, όταν προσπάθησε να χρησιμοποιήσει την αισθητική εμπειρία και την απορρέουσα από αυτήν αισθητική συγκίνηση ως ειδοποιό διαφορά χαρακτηριστική της τάξης των αντικειμένων που θεωρούνται έργα τέχνης (πβ. M. C. Beardsley: "*Reason in Aesthetic Judgements*", **Aesthetics – Problems in the Philosophy of Criticism**, Hackett, Indianapolis, 1981). Και τούτο γιατί η αισθητική εμπειρία, και κατά συνέπεια η συγκίνηση, είναι ποσά μή μετρήσιμα και ιδιωτικές ομολογίες μή διαπιστώσιμες (πβ. και M. Mandelbaum: "*On doubting and believing*", **Philosophy, History and the Sciences: Selected Critical Essays**, Johns Hopkins Univ. Press, Baltimore, 1984).
19. Πβ. κεφάλαιο 1^ο σσ. 26-32.
20. Martinich, A.: **The Philosophy of Language**, Oxford Univ. Press, Oxford, 1990.
21. Leibniz, G.W.: '*Meditationes de Cognitione, Veritate et Ideis*' (1684) (Meditations on Knowledge, Truth and Ideas), **Philosophical Essays** (R. Ariew and D. Garber trans.), Hackett Publishing Company, Cambridge Mass., 1989.
22. J. Searle: **Speech Acts**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1969.
23. A. A. Berger (ed.): "*Homo Postmodernus: A New Kind of Human Being?*", **The Postmodern Presence: Readings on Postmodernism in American Culture and Society**, AltaMira Press, California, 1998.
24. Για περισσότερες πληροφορίες που αφορούν στη στροφή των κοινωνιολόγων από την επιστημολογία προς την οντολογία, πβ. και στο **SociologyOnline**:
http://www.sociologyonline.co.uk/post_essays/PopOntology.htm
25. Πβ. και F. Braudel: **Η Γραμματική των Πολιτισμών** (Α. Αλεξάκης μετ.), MIET, Αθήναι, 2002, σσ. 68-72.
26. Πβ. C. Geertz: **Interpretation of Cultures**, Basic Books, N. Y., 2000, σσ. 3-30.
27. Ο Samuel P. Huntington γράφει: «Οι μή Δυτικοί πολιτισμοί έχουν αποπειραθεί να γίνουν μοντέρνοι δίχως να γίνουν Δυτικοί... Οι μή Δυτικοί πολιτισμοί θα συνεχίσουν να επιδιώκουν να αποκτήσουν τον πλούτο, την τεχνολογία, τις δεξιότητες, τις μηχανές και τα όπλα τα οποία συνιστούν την

- νεωτερικότητα. Ακόμη, θα αποπειραθούν να συμφιλιώσουν αυτή την νεωτερικότητα με την δική τους παραδοσιακή κουλτούρα και τις αξίες της» {«*The Clash of Civilizations?*», **Foreign Affairs**, 72, 3, Summer 1993, σ. 49, (μετ. δική μου)}.
28. Πβ και **BBC news**: «*Ghettos Shackle French Muslims*», Monday, 31/10/2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4375910.stm>
 29. Πβ. και: «*The Muhammad Cartoons Controversy*», **Washington Post** (ηλεκτρονική έκδοση)
<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/linkset/2006/02/07/LI2006020701366.html>.
 30. Max Weber: **Η Πολιτική ως Επάγγελμα** (Μ. Γ. Κυπραίος μετ.), Παπαζήσης, Αθήνα, 1987, σσ. 96-97.
 31. Jean-Francois Lyotard: “*Narratives of the Legitimation of Knowledge*” και “*Delegitimation*”, **The Postmodern Condition: A Report on Knowledge**, (G. Bennington, B. Misumi μετ.), Manchester Univ. Press, Manchester, 1984, σσ. 31-36 και 37-40 αντιστοίχως.
 32. Τυπικό παράδειγμα εννοιακής τέχνης που κατέβηκε στη διαφήμιση είναι ο τρόπος με τον οποίο η διαφημιστική εταιρεία Saatchi & Saatchi χρησιμοποίησε πλάνα έργων του Damien Hirst, για να διαφημίσει οθόνες τηλεόρασης.
 33. Οσάκις η τέχνη επιχειρήθηκε να μετρηθεί με θυμική ανταπόκριση, ο ορισμός κατέληγε σχεδόν πάντα αμφιλεγόμενος από άποψη λογικής. Τυπικό παράδειγμα η απόπειρα του Beardsley να μετρήσει την επιτυχία του έργου τέχνης με την πρόκληση ή μη αισθητικής εμπειρίας στον αντιλήπτορα. Τα κατηγοριοποιητικά κριτήρια εξελέγησαν από πολλούς λογικούς ως μή μετρήσιμα, επειδή διατυπώνονταν κατά δήλωση του έχοντος την εμπειρία, και όχι κατά τεκμήριο αληθείας.
Πβ. και Beardsley: **The Aesthetic Point of View**, Ithaca,: Cornell University Press, New York, 1982.
 34. Noel Carroll: **A Philosophy of Mass Art**, Oxford Univ. Press, Oxford, 1998.
 35. Denzen, N.K.: **Symbolic Interactionism and Cultural Studies**, Blackwell, Oxford, 1992.
 36. S. Best & D. Kellner: **Postmodern Turn**, Routledge, London, 1997.
 37. Peter Beilharz (ed): «*Critical Theory*», **The Bauman Reader**, Blackwell, London, 2001, σσ. 162-3.
 38. Οι οντολογίες που βασίζονται σε μία δέσμευση, προϋποθέτουν πως, οποτεδήποτε κάποιος δέχεται ολικά μία θεωρία ερμηνείας της ρεαλιστικής πραγματικότητας, είναι δεσμευμένος να δεχτεί υποχρεωτικά και τα όντα που η ερμηνεία αυτή περιγράφει ως αληθή. Για παράδειγμα, αν πούμε «*υπάρχει μία γάτα πάνω στο χαλάκι*», είμαστε δεσμευμένοι – ως εκ της λεκτικής εκφοράς – να

δεχτούμε πως στον περιγραφόμενο κόσμο, οι γάτες και τα χαλάκια είναι υπαρκτά. Αυτό σημαίνει, πως για τον ίδιο κόσμο μπορούν να υπάρχουν διαφορετικές ερμηνείες, άρα και διαφορετικές δεσμεύσεις. Δηλαδή εξίσου έγκυρα, αν και διαφορετικά σενάρια. Ο κατακερματισμός της αντίληψης της πραγματικότητας γίνεται σαφής, όταν έρχεται στην επιφάνεια και η ανάγκη οντολογιών που δεν ανάγονται υποχρεωτικά στην υπόθεση του φυσικού αντικειμένου.

Πβ. και Quine, W.V.: ‘*On What There Is*’, **Review of Metaphysics**, 1948, τ.2, σσ. 21-38.

39. Η υπόθεση του φυσικού αντικειμένου δεν είναι μία απλή φυσικαλιστική παραδοχή. Προϋποθέτει πως τα φυσικά αντικείμενα είναι υπαρκτά, ασχέτως του παρατηρητή, και μάλιστα αυτά φέρουν τις διαπλοκές ιδιοτήτων που τα χαρακτηρίζουν. Εξαιτίας αυτών των διαπλοκών, τοποθετούνται μέσα στον κόσμο, ή μάλλον αυτά τα ίδια συνθέτουν τον κόσμο. Οποιαδήποτε δευτερογενής κατηγοριοποίηση ενός φυσικού αντικειμένου αφορά στον παρατηρητή και μας πληροφορεί για το δικό του σύστημα ερμηνείας. Για παράδειγμα, ο Wollheim θεωρεί ότι υπάρχει ένα φυσικό αντικείμενο αποτελούμενο από συγκεκριμένο καμβά, κηλίδες χρώματος και ορισμένης παλαιότητας. Όταν διαμεσολαβείται από τον παρατηρητή, τότε η οντολογική δέσμευση τον υποχρεώνει να κατονομάσει αυτό το φυσικό αντικείμενο *Mona Lisa* και να το κατηγοριοποιήσει ως έργο τέχνης.

Πβ. και Wollheim R.: “*The Physical Object Hypothesis*” (index), **Art and its Objects**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1980.

40. Όλα τα αντικείμενα, όταν προσβάλλουν τα αισθητήρια του αντιλήπτορα, διαπιστώνονται ως ενεργοί πάροχοι αισθητηριακών δεδομένων (sense data). Όταν οι ιδιότητές τους δεν προσλαμβάνονται ως ποιότητες, αλλά συνεχίζουν να χαρακτηρίζουν τα ως άνω αντικείμενα και να τα καθιστούν δυνάμει παρόχους sense data, τότε τα αντικείμενα φέρουν sensibilia. Δηλαδή, την ανοιχτή δυνατότητα (open capacity) να γίνουν αντιληπτά. Όταν τα αντικείμενα γίνονται ενεργοί πάροχοι απέναντι σε παρόντες παρατηρητές, τότε φέρουν *sensa*, δηλαδή την πραγματική δυνατότητα μετατροπής των ιδιοτήτων τους σε ποιότητες, μέσω ενός αμφιβληστροειδούς.

Πβ. και Austin, J.L.: **Sense and Sensibilia**, Clarendon Press, Oxford, 1962.

Επίσης Russell, B.A.W.: **Our Knowledge of the External World**, Routledge, London, 1993.

41. Αυτό το κλειστό κύκλωμα και την περιπλάνηση που επαναφέρει σε ένα *εσωτερικό* χωρίς ποτέ να υπάρχει έξοδος, τα αναλύει διεξοδικά ο Γιάννης Σκαρπέλος εισάγοντας και την έννοια του Λαβυρίνθου (στον κυβερνοχώρο – terra incognita) και της δομής του, στο βιβλίο του **Terra Virtualis** (Νεφέλη, Αθήνα, 1999, σσ. 105-116).

42. Ακόμη και ο κοινωνιολόγος Michael Mann, που δεν ανήκει στους θεωρητικούς του μεταμοντερνισμού, γράφει: “...θα καταργούσα την έννοια της «κοινωνίας»”... {**The Sources of Social Power**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1986, σελ. 2, (μετ. δική μου)}.

Αλλά και η Margaret Archer θεωρεί ότι: «...οι κοινωνίες δεν αποτελούν πλέον τις πρωταρχικές μονάδες της κοινωνιολογίας...» {“*Sociology for One World: Unity and Diversity*”, **International Sociology**, 6 (2), σσ. 131-147, 1991 (μετ.

δική μου}).

Πβ. και T. McGrew: «A Global Society?», **Modernity and Its Futures (Understanding Modern Societies)** (S. Hall, D. Held, T. McGrew eds.), Polity Press, Cambridge, 1992, σ. 98.

43. Πβ. και http://www.sociologyonline.co.uk/post_essays/PopCommon.htm
44. Ilya Prigogine: **Order Out of Chaos**, Benjamin, New York, 1984.
45. Τη μέθοδο έχει εκθέσει διεξοδικά ο K. Aschenbrenner (**Concepts of Criticism**, ένθ' άν, σσ. 125-320).
Το μοντέλο αυτό χρησιμοποιήθηκε και από την Ρ. Αργυράκη (**Τα Κριτήρια και ο Κακός ο Λύκος**, Σμίλη, Αθήναι, 1992, κεφ. Δ') και το παραθέτω στο μεγαλύτερο μέρος του.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΕΙΚΟΝΕΣ

Εικόνα 1

1. Diego Rodríguez de Silva y Velázquez: Las Meninas (Η οικογένεια του Φιλίππου Δ'), Ελαιογραφία σε μουσαμά, Μαδρίτη, Πράδο, 1656.

Εικόνα 2

2. Jan Van Eyck: Ο Γάμος των Αρνολφίνοι, ελαιογραφία σε ξύλο, Λονδίνο, Εθνική Πινακοθήκη, 1434.

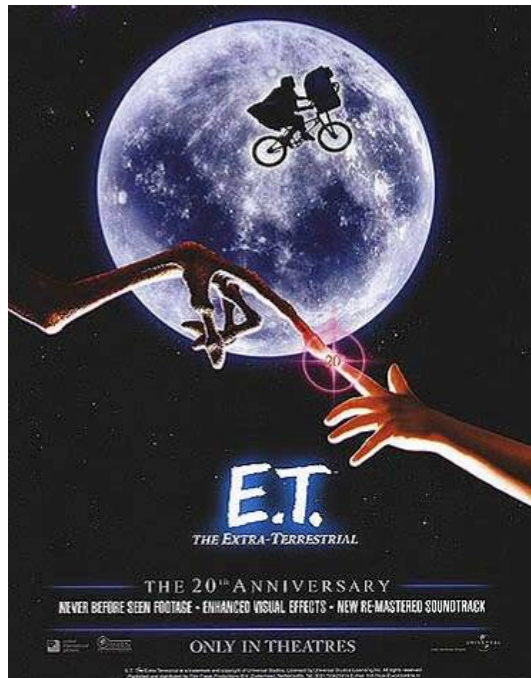
Εικόνα 3

Εικόνα 4

- 4.1 Λεπτομέρεια από την «Δημιουργία του Αδάμ» του Michelangelo Buonarroti (περίοδος 1475 – 1483) από την οροφή της Cappella Sistina.

- 4.2 Διαφημιστική καταχώρηση – αφίσα από τη χολιγουντιανή ταινία παραγωγής 1982, σε σκηνοθεσία Steven Spielberg με τίτλο: “E.T. THE EXTRA TERRESTIAL”.

Εικόνα 5

5.1 Piet Mondrian, *Composition in Red, Blue, Yellow*, Tate Gallery, London, 1930.

5.2 Φόρεμα από τον Yves Saint Laurent (1985).

Εικόνα 6

6.1 René Magritte, Λευκή Κάρτα, National Gallery of Art, Washington, 1965.

6.2 René Magritte, 'Decalcomania', oil on canvas, Los Angeles County Museum of Art, 1966.

Μήπως η πολυβιταμίνη σας αγνοεί ένα σημαντικό μέρος του οργανισμού σας;

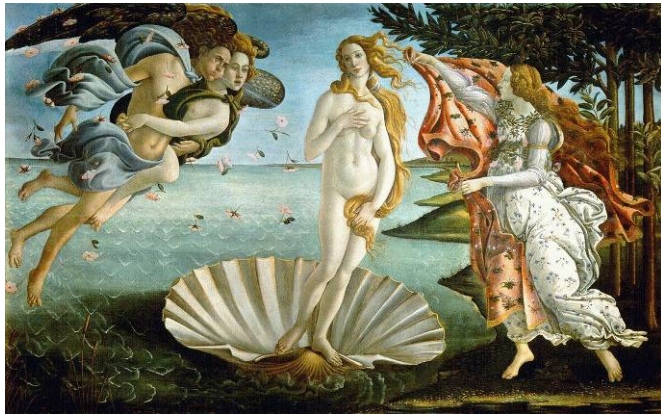
Άλλοι γνωρίζουν το σημαντικό μέρος που παίζει το πεπτικό σύστημα στην λειτουργία του οργανισμού μας. Η πολυβιταμίνη μας, περιέχει το πεπτικό μας σύστημα με αποτέλεσμα να εδραιωθεί το οργανισμό. Το BHMAGAZINO είναι το μόνο περιοδικό που περιέχει 12 βιταμίνες, 12 μέταλλα / ινερσιονικοί και απέναντι 3 προβιότιες. Τα προβιότιες βοηθούν στη σωστή λειτουργία του πεπτικού και εξασφαλίζουν καλύτερη απορρόφηση βιταμινών και μετάλλων, αποκαθάρσις του οργανισμού σε πλήρη απορροή. Για τη κορυφαία δίαιτα, δεν είναι κατά και ανόητος στη ζωή μας.

ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΗΜΕ ΣΤΡΟΒΙΛΙΣΤΑ

Απολυταίως Απορρόφησης για την ΕΛΛΗΝ, Φαρμακευτικό Εργαστήριο CANA Α.Ε. Τηλεφωνικό κέντρο: 210 28 83 314

6.3 Διαφημιστική καταχώρηση στο περιοδικό BHMAGAZINO (Μάιος 2007).

Εικόνα 7

7.1 Sandro Botticelli, *The Birth of Venus*, Uffizi, Florence.

7.2 Λεπτομέρεια.

7.3 Φωτογραφία από τον Christophe Gilbert.

7.4 Εξώφυλλο δίσκου της Γωγώς Μαστροκώστα.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abbott Edwin: **Flatland: A Romance Of Many Dimensions**, Kessinger Publishing, 2004.
- Ackerman D.: “*De Re Propositional Attitudes toward Integers*”, **The Southwestern Journal of Philosophy**, τ.ΙΧ, 1979, σσ. 145-153.
- Alpers S.: **The Art of Describing: Dutch Art in the Seventeenth Century** Univ. Of Chicago Press, Chicago, 1984.
- Arbib M. A. (ed.): **The Handbook of Brain Theory and Neural Networks**, The MIT Press, Mass., 2003.
- Archer Margaret: “*Sociology for One World: Unity and Diversity*”, **International Sociology**, 6, 2, 1991.
- Aschenbrenner K.: **The Concepts of Criticism**, Reidel, Dordrecht – Holland, 1974.
- Austin, J.L.: **Sense and Sensibilia**, Clarendon Press, Oxford, 1962.
- Ayer A. J.: “*Internal Relations*”, **Proceedings of the Aristotelian Society** (supp. Vol.), τ.14, 1935, σσ. 173-185.
- **Logical Positivism**, Free Press, New York, 1966.
- Baert P.: “*Bourdieu*”, **Routledge Encyclopedia of Philosophy**, Version 1.0, London: Routledge.
- Banks Marcus: **Visual Methods in Social Research**, Sage, London, 2001.
- Banks M., Morphy H. (eds.): **Rethinking Visual Anthropology**, Yale Univ. Press, 1999.
- Barboza: D. «*Ogre to Slay? Outsource It to Chinese*», **THE NEW YORK TIMES**, 9-12-2005.
- Baudrillard J.: **The Gulf War Did Not Take Place** (trans. Paul Patton), Indiana Univ. Press, Bloomington and Indianapolis, 1995.
- **Simulacra and Simulation** (trans. S. F. Glaser), The Univ. of Michigan Press, Michigan, 1994.

- Bauman Z.: **Postmodern Ethics**, Blackwell, Oxford, UK, 2000.
- **Life in Fragments (Essays in Postmodern Morality)**, Blackwell, Oxford, UK, 2000.
- Baxandall M.: **Painting and Experience in Fifteenth Century Italy; A Primer in the Social History of Pictorial Style**, Oxford, 1972.
- BBC: «*Cash card taps virtual game funds*», 2-5-2006, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/4953620.stm>.
- “*Inside a video game developer studio*”, (ηλεκτρονική έκδοση), 21 Μαρτίου 2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/6472467.stm#2>.
- «*Ghettos Shackle French Muslims*», Monday, 31/10/2005, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4375910.stm>
- Beardsley M. C.: **Ιστορία των Αισθητικών Θεωριών** (μετ. Δ. Κούρτοβικ - Π. Χριστοδουλίδης), Νεφέλη, Αθήναι, 1989.
- “The Metaphorical Twist”, **Philosophy and Phenomenological Research**, τ. 22, 1962, σσ. 293-307.
- “*Reason in Aesthetic Judgements*”, **Aesthetics – Problems in the Philosophy of Criticism**, Hackett, Indianapolis, 1981.
- **The Aesthetic Point of View**, Ithaca,: Cornell University Press, New York, 1982.
- Beilharz Peter (ed): **The Bauman Reader**, Blackwell, London, 2001.
- Berger A. A. (ed.): **The Postmodern Presence: Readings on Postmodernism in American Culture and Society**, AltaMira Press, California, 1998.
- Berger J.: **Ways of Seeing**, Penguin, London, 1990.
- Berggren D.: “*The Use and Abuse of Metaphor*”, **Review of Metaphysics**, T. 16, 1963.
- Berthelot Jacques: “*An alternative model for agriculture*”, 4-2001.
- “*The WTO: food for thought?*”, **Le Monde Diplomatique**, 12-2005.
- Best S. & Kellner D.: **Postmodern Turn**, Routledge, London, 1997.

- Blanshard B.: **Reason and Analysis**, Open Court, La Salle Ill. and London, 1962.
- Boas Franz: **Introduction to American Indian Languages**, Univ. Of Nebraska Press, Lincoln & London, 1966.
- Boggan, Steve: *"Million Dollar Boy"*, **The Times**, σσ. L12–L13, 10-11-2005
- Boolos, G.: **The Logic of Provability**, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1993.
- Bourdieu Pierre: **The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field**, (trans. Susan Emanuel), Stanford Univ. Press, California, 1996.
- **Photography: A Middle-Brow Art**, Stanford Univ. Press, California, 1996.
- **On Television** (trans. Priscilla Parkhurst Ferguson), New Press, N.Y., 1999.
- Braudel F.: **Η Γραμματική των Πολιτισμών** (Α. Αλεξιάκης μετ.), MIET, Αθήναι, 2002.
- Burge T.: *"Belief de Re"*, **Journal of Philosophy**, τ.74, No.6, 1977, σσ. 338-362.
- Burgess L.: *'Resource-Based Learning'*, **Learning to Teach Art & Design in the Secondary School** (N. Addison and L. Burgess eds.), Routledge, London, 2000.
- Burgess L., Addison & N.: *'Contemporary Art in Schools: Why Bother?'*, **Art Education 11-18: Meanings, Purpose and Directions** (R. Hickman ed.), London, 2004.
- Burgin V.: **Between**, Oxford, Blackwell, in association with the Institute of Contemporary Arts, London, 1986.
- **The End of Art Theory: Criticism and Postmodernity**, Macmillan, Basingtoke, 1986.
- Caldwell Bruce: **Beyond Positivism: Economic Methodology in the Twentieth Century**, Allen & Unwin., London, 1982.
- Carnap, R.: **Meaning and Necessity: A Study in Semantics and Modal Logic**, Univ. of Chicago Press; Chicago, IL, 1956.
- Carroll Noel: **A Philosophy of Mass Art**, Oxford Univ. Press, Oxford, 1998.

- Carr D. (ed.): **Education, Knowledge and Truth, Beyond the Postmodern Impasse**, Routledge, N.Y., 1998.
- Cassirer E.: **Philosophy of Symbolic Forms** (μετ. R. Manheim), New Heaven, 1957.
- Castronova E.: «*Virtual Worlds: A First-Hand Account of Market and Society on the Cyberian Frontier*», **The Gruter Institute Working Papers on Law, Economics, and Evolutionary Biology**, The Berkeley Electronic Press, Volume 2, Issue 1, Article 1, 2001.
- **Synthetic Worlds: The Business and Culture of Online Games**, Univ. of Chicago Press, Chicago, 2005.
- Caufield C.: **Masters of Illusion: The World Bank and the Poverty of Nations**, Macmillan, London, 1996.
- Chaplin E. : **Sociology and Visual Representation**, Routledge, London, 1994.
- Chaplin Sarah, J. A. Walker: **Visual Culture: an Introduction**, Manchester Univ. Press, 1997
- Chomsky Noam: **Syntactic Structures**, Mouton and Co., 1957.
- Church Alonzo: *'A Formulation of the Simple Theory of Types'*, **Journal of Symbolic Logic**, 5: 56-68, 1940.
- Cohen L., Manion L.: **Research Methods in Education**, Routledge, London, 1994.
- Combs Nate: **The Amazing Mechanical Turk**, May 10, 2006, http://terranoa.blogs.com/terra_nova/2006/05/the_amazon_turk.html#more
- Cooper Philip: *Socialist Realism*, **Microsoft Encarta Encyclopedia**, Washington, U.S.A., 1999.
- Corbetta, M., Shulman, G.L.: «*Control of goal-directed and stimulus-driven attention in the brain*», **Nature Reviews Neuroscience** 3:201-215, 2002.
- Crook S., Pakulski J.: **Postmodernization: Change in Advanced Society**, Sage, Malcolm Waters London, 1992.
- Danto A.: «*The Artworld*», **Journal of Philosophy**, τ.61, 1964, σσ. 571-584.
- **The Transfiguration of the Commonplace**, Harvard Univ. Press, Cambridge Mass., 1981.

- Debord Guy: **Κοινωνία του Θεάματος** (μετ. Π. Τσαχαγέας – Ν. Αλεξίου), Ελεύθερος Τύπος, Αθήναι, 1986.
- Debray Regis: «*The Three Ages of Looking*», [trans. Eric Rauth], **Critical Inquiry**, Vol. 21, No. 3, Άνοιξη, 1995.
- Dennett D. : **Darwin's Dangerous Idea: Evolution and the Meanings of Life**, Simon & Schuster, N.Y., 1996.
- Denzen, N.K.: **Symbolic Interactionism and Cultural Studies**, Blackwell, Oxford, 1992.
- Deubel H, and Schneider W.: «*Saccade Target Selection and Object Recognition: Evidence For A Common Attentional Mechanism*», **Vision Research**, 36: 1827-1837, 1996.
- Dickie G.: **Art and the Aesthetic**, Ithaca, N.Y., 1974.
- **The Art Circle: A Theory of Art**, Haven, New York, 1984.
- Duncan, C.: **Civilising Rituals: Inside Public Art Museums**, Routledge, London, 1995.
- Economist: «*Worlds without end, The Online Game Industry is an Excellent Way to Study the Economics of Fun*», print edition, 14-12-2005.
- Efland A., Freedman K. & Stuhr P. (eds): **Postmodern Art Education**, The National Art Education Association, Virginia, 1996.
- Elkins James: **Visual Studies: A Skeptical Introduction**, Routledge, 2003.
- Engage: Encompass: Collaboration, Communication, Contemporary art, London, 2000.
- English James F.: **The Economy of Prestige: Prizes, Awards, and the Circulation of Cultural Value**, Harvard UP, Harvard, 2005.
- Erneling C. E., Johnson D. M. (eds.): **The Mind as a Scientific Object (Between Brain and Culture)**, Oxford Univ. Press, Oxford, 2004.
- Erickson P., Hulse C. (eds): **Early Modern Visual Culture: Representation, Race, and Empire in Renaissance England**, Univ. of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2000.
- Farmer David J.: **The Language of Public Administration: Bureaucracy, Modernity, and Postmodernity**, Univ. of Alabama Press, Alabama, 1995.

- Featherstone M.: **Undoing Culture: Globalization, Postmodernism and Identity**, Sage, London, 1995.
- Flanagan K.: **Seen and Unseen: Visual Culture, Sociology and Theology**, Palgrave Macmillan, London, 2004.
- Focillon Henri: **The Life of Forms in Art** (trans. George Kubler), Zone Books, 1992.
- Fowler Bridget: **Pierre Bourdieu and Cultural Theory: Critical Investigations**, Sage Publications, London, California and New Delhi, 1997.
- Freud S.: **Leonardo Da Vinci and a Memory of His Childhood** (James Strachey ed., Alan Tyson trans.), Norton, 1964.
- Friedman Thomas: **The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization**, 1st Anchor Books, N. Y., 1999.
- **‘The Methodology of Positive Economics’, Essays in Positive Economics**, University of Chicago Press, Chicago, IL, σσ. 3-43, 1953.
- **“Keynes’s Interpretation”, Britannica** (λήμμα Money), 2006.
- Garfinkel H., Rawls A. W., Harper D.: **Seeing Sociologically: The Routine Grounds of Social Action**, Paradigm Publishers, 2005.
- Gaskin Richard M.: **“Can Aesthetic Value Be Explained?”**, **British Journal of Aesthetics**, 1989, Vol. 29, σσ. 329 - 340.
- Gazzaniga M. S.: **The Mind’s Past**, Univ. of California Press, California, 1998.
- Geach P.: **“Ontological Relativity and Relative Identity”**, **Ontology** (ed. M. Munitz), N.Y. Univ. Press, N.Y., 1974.
- Geertz C.: **Interpretation of Cultures**, Basic Books, N. Y., 2000
- Gellner Ernest: **Έθνη και Εθνικισμός** (μετ. Δ. Λαφαζάνη), εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήναι, 1992.
- **Nationalism**, Weidenfeld and Nicolson, London, 1997.
- Geyer Felix: **Alienation, Ethnicity and Postmodernism**, Greenwood Press, Westport, Conn., 1996.

- Gibson J.J.: “A Theory of Pictorial Perception”, **Audio – Visual Communication Review**, τ. I, 1954, σσ. 3-23.
- Giddens Anthony: **The Consequences of Modernity**, Polity Press, Cambridge, 1995.
- Gilbert G. N., Mulkay M.: **Opening Pandora's Box: A Sociological Analysis of Scientists' Discourse**, Cambridge Univ. Press, 1984.
- Goldman L.: «*The whole and the Parts*», **A Modern Book of Aesthetics** (M. Rader ed.), Holt-Rinehart-Winston, New York, 1979.
- Gombrich E.H.: **Shadows: The Depiction of Cast Shadows in Western Art**, National Gallery London Publications, London, 1995.
- **Art and Illusion**, Phaidon, London, 1960.
- **Meditations on a Hobby Horse**, Phaidon, London, 1963.
- **The Sense of Order, A Study in the Psychology of Decorative Art**, The Wrightsman Lectures, Oxford, 1979, Introduction.
- Goodman N.: **Ways of Worldmaking**, New York Univ. Press, N.Y., 1978.
- "The Epistemological Argument", **Synthese** 17 (1967), σσ. 23-28.
- **Replies**, *Erkenntnis*, τ. 12, 1978, σσ. 162-164.
- Gordon Philip H.: Boisgrollier Nicolas Yale Global, “*Why the French love their farmers*”, **Herald Tribune**, 1-12-2005
- Gray John: **Two Faces of Liberalism**, New Press, New York, 2000.
- **False Dawn: The Delusions of Global Capitalism**, Granta, London, 2002.
- **Post-Liberalism Studies in Political Thought**, Routledge, London, 1996.
- Grenfell Michael, Hardy Cheryl: **Art Rules: Pierre Bourdieu and the Visual Arts**, Berg, 2007.
- Hall Stuart: “*Cultural Studies: Two Paradigms*”, **Media, Culture and Society**, 1 vol. 2, 1980.
- “Encoding/decoding”, **Centre for Contemporary Cultural Studies, Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies**, Hutchinson, London, σσ. 128-138.

- Hall S., Held D., McGrew T. (eds.): **Modernity and Its Futures (Understanding Modern Societies S.)**, Polity Press, Cambridge, 1992.
- Halter Ed: **From Sun Tzu to Xbox: War and Video Games**, Thunder's Mouth Press, N.Y., 2006.
- Hartman R. S.: **The Structure of Value: Foundations of Scientific Axiology**, Southern Illin. Univ. Press, Carbondale, 1967.
- Hassard John S , Parker Martin (eds.): **Postmodernism and Organizations**, SAGE, London, 1993.
- Hausman D. (ed.): **The Philosophy of Economics: An Anthology**, Cambridge University Press, Cambridge, 1984.
- Hausman D., McPherson M.: **Economic Analysis and Moral Philosophy**, Cambridge University Press, Cambridge, 1996.
- Held D. (ed.), Archibugi M. K. (ed.): **Taming Globalization: Frontiers of Governance**, Polity Press, London, 2003.
- Helm Burt: *«James Cameron's Game Theory, Get kids hooked on a multiplayer game, then show them the movie»*, **BusinessWeek** Online, 13-2-2006http://www.businessweek.com/magazine/content/06_07/b3971073.htm.
- Hirst P.: **Associative Democracy: New Forms of Economic and Social Governance**, Univ. of Massachusetts Press, Mass., 1994.
- Hoggart R.: **The Uses of Literacy**, Pelican Books, London, 1957.
- Howell R.: "The Logical Structure of Pictorial Representation", **Theoria**, τ. XL, 1972, σσ. 76-109.
- Huntington S. P.: *«The Clash of Civilizations?»*, **Foreign Affairs**, 72, 3, Summer 1993.
- *«If Not Civilizations, What?»*, **Foreign Affairs**, Nov/Dec, 1993.
- Itten J.: **The Art of Color: The Subjective Experience and Objective Rationale of Color**, Wiley, London, 1997.
- Jackendorff R.: **Patterns In The Mind: Language And Human Nature**, Basic Books, Connecticut, 1994.

- Jenkins Richard: **Pierre Bourdieu**, Routledge, London, 1992.
- Jenks Chris: **Visual Culture**, Chris Jenks (ed), Routledge, London, 1995.
- Jensen D.: **Endgame, Vol. 2: Resistance**, Seven Stories Press, 2006.
- Kane Pat: «*Locked in a Box of Fantasy*», **Independent**, 23-12-2005.
- Kant I.: **Κριτική της Κριτικής Δύναμης** (μετ. Κ. Ανδρουλιδάκης), Ιδεόγραμμα, Αθήναι, 2002.
- **Παρατηρήσεις Πάνω στο Αίσθημα του Ωραίου και του Υπέροχου**, (μετ. Χ. Τασάκος), Printa, Αθήναι, 1999.
- Keynes John Maynard : **The General Theory of Employment, Interest and Money**, Harvest edition, Harcourt, 1965.
- Koller Herman: **Die Mimesis in der Antike**, Nachahmung, Darstellung, Ausdruck, Bern, Francke, 1954.
- Kripke S.: **Zeitschrift fur Mathematische Logik and Grundlagen der Mathematik**, 9:67-96, 1963.
- “*A Puzzle About Belief*”, **Meaning and Use** (ed. A. Margalit), Reidel, Dordrecht, 1976.
- **Naming and Necessity**, Harvard University Press, Harvard, 2005.
- LaBerge, D., Carlson, R.L., Williams, J.K., Bunney, B.G.: «*Shifting Attention in Visual Space: Tests of Moving-Spotlight Models Versus an Activity-Distribution Model*» **Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance**, 23(5):1380-1392, 1997.
- Langer S.: **Feeling and Form**, Routledge, London, 1953.
- Lash Scott: **Sociology of Postmodernism**, International Library of Sociology Series, Routledge, London, 1990.
- Leeuwen Theo Van, Jewitt Carey: **Handbook of Visual Analysis**, SAGE, London, 2003.
- Leibniz, G.W.: ‘*Meditationes de Cognitione, Veritate et Ideis*’ (1684) (Meditations on Knowledge, Truth and Ideas), **Philosophical Essays** (R. Ariew and D. Garber trans.), Hackett Publishing Company, Cambridge Mass., 1989.

- Leiss W., Kline S. & Jhally S.: **Social Communication in Advertising: Persons, Products and Images of Well-Being**, Methuen, London, 1986.
- Levi -Strauss C.: **The Raw and the Cooked** (μετ. J. και D. Weightman), Harper and Row, N.Y., 1969.
- Lewis D.: *"Attitudes de Dictor and de Se"*, **Philosophical Review**, T. LXXXVIII, 1979, pp. 513 – 543.
- **On the Plurality of Worlds**, Oxford, Basil Blackwell, 1986.
- **Convention: A Philosophical Study**, Harvard Univ. Press, Cambridge, 1969.
- Lopes D.: **Understanding Pictures**, Oxford Clarendon Press, Oxford, 2004.
- Lyon David: **Postmodernity (Concepts in the social sciences)**, Open University Press, Buckingham, 1999, 2000 print.
- Lyotard J. F.: **The Postmodern Condition: A Report on Knowledge**, (G. Bennington, B. Misumi trans.), Manchester Univ. Press, 1984.
- Maffesoli Michel: **The Time of the Tribes** (trans. Rob Shields), SAGE Publications, London, 1996.
- Mandelbaum M.: *"On doubting and believing"*, **Philosophy, History and the Sciences: Selected Critical Essays**, Johns Hopkins Univ. Press, Baltimore, 1984.
- Mandler J. M.: **The Foundations of Mind (Origins of Conceptual Thought)**, Oxford Univ. Press, Oxford, 2004.
- Mann Michael: **The Sources of Social Power**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1986.
- Martin Laura: *"Eskimo Words for Snow: A case study in the genesis and decay of an anthropological example"*, **American Anthropologist**, 88 (2), 1986, σσ.418-423.
- Martinich, A.: **The Philosophy of Language**, Oxford Univ. Press, Oxford, 1990.
- Mausfeld R., Heyer D.: **Colour Perception (Mind and the Physical World)**, Oxford Univ. Press, Oxford, 2003.

- Mauss Marcel: « *Les techniques du corps* », **Journal de Psychologie**, XXXII, ne, 3-4, Παρίσι, 15 Μαρτίου – 15 Απριλίου 1936.
- **Sociologie et Anthropologie**, PUF, Paris, 1936.
- Mirowski Phillip: **More Heat Than Light**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1990.
- Mirzoeff N. (ed.): **The Visual Culture Reader**, Routledge, London, 1998.
- **Bodyscape: Art, Modernity, and the Ideal Figure**, Routledge, London, 1995.
- **An Introduction to Visual Culture**, Routledge, London, 1999.
- **Watching Babylon**, Routledge, N.Y., 2005
- D. Moggridge and A. Robinson (eds.): **The Collected Writings of John Maynard Keynes**, vol. 8, Cambridge University Press, London, Macmillan and New York, 1971-1989.
- Murphy L., Nagel T.: **The Myth of Ownership**, Oxford Univ. Press, Oxford, 2005.
- Nagel E.: **Sovereign Reason**, Glencoe, Ill., 1954.
- Nagel T.: **The View From Nowhere**, Oxford Univ. Press, Oxford, 1989.
- Negroponte N.: **Being Digital**, First Vintage Books Editions, N.Y., 1996.
- Norbert Elias: **The Civilizing Process**, Edmund Jephcott (μετ.), Blackwell Publishing Ltd, Oxford, 2000.
- Norbert Elias, Michael Schroter (Ed.): **The Germans**, Michael Schroter (Ed.), Eric Dunning (μετ.), Stephen Mennell (μετ.), Columbia Univ. Press, 1998.
- Ogden C. K. , Richards I. A. : **The Meaning of Meaning: A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism**, Harcourt, San Diego, CA, 1989.
- Panofsky E.: “*Jan Van Eyck's Arnolfini Portrait*”, **Burlington Magazine**, vol. LXIV (March 1934), pp. 117-27. Reprinted in M. Levey (ed.), **The Burlington Magazine: A Centenary Anthology**, New Haven and London, 2003, pp. 42-49.

- Parloff R.: “*From Megs to Riches*”, **Fortune**, 28-11-2005.
- Patrizio Andy: «*Did Game Play Role in Suicide?*», **Wired**, 04 – 03 - 2002
<http://www.wired.com/news/games/0,2101,51490,00.html>.
- Peterson, M. S., Kramer, A. F.,
 & Irwin, D. E.: «*Covert shifts of attention precede involuntary eye movements*», **Perception & Psychophysics**, 66, 398–405, 2004.
- PEW Research Center For the People and the Press: «*Online Papers Modestly Boost Newspaper Readership Maturing Internet News Audience Broader Than Deep*», July 30, 2006,
<http://people-press.org/reports/display.php3?PageID=1064>.
- Pfaff W.: “*Genuflecting at the Altar of Market Economics*”, **International Herald Tribune**, 14-7-1997.
- Pink Sarah: **Working Images: Visual Research and Representation in Ethnography**, Routledge, 2004.
- Platinga A.: **The Nature of Necessity**, Oxford, Clarendon Press, 1974.
- Prentice R. (ed.): **Teaching Art & Design: Addressing Issues, Identifying Directions**, Cassell, London, 1995.
- Prigogine Illya: **Order Out of Chaos**, Benjamin, New York, 1984.
- Propp V. J.: **Η Μορφολογία του Παραμυθιού** (μετ. Αρ. Παρίση), Καρδαμίτσα, Αθήναι, 1991.
- Putnam H.: "The 'Innateness Hypothesis' and Explanatory Models in Linguistics", **Synthese** 17 (1967), σσ. 12-22.
- **Reason, Truth and History**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1981.
- Quine, W.V.: ‘*On What There Is*’, **Review of Metaphysics**, 1948, τ.2, σσ. 21-38.
- Ravetz J.: “*The Internet, Virtual and Real Reality*”, **Cyberspace Divide : equality, agency and policy in the information society**, (Loader, Brian D. Eds.), Routledge , 1998, σσ. 113-122.
- Rees A.L. & Borzello F. (eds): **The New Art History**, Camden Press, London 1986.

- Reuters: “*Bill Gates Sees Tech Revolution Without Limit*”s, , 19-4-2007,
http://today.reuters.com/news/articlenews.aspx?type=technologyNews&storyid=2007-04-19T102358Z_01_PEK45028_RTRUKOC_0_US-GATES-CHINA.xml&src=rss&rpc=22.
- Riegl A.: **Problems of Style**, (trans. Evelyn Kain), Princeton Univ. Press, Princeton, 1992.
- Rose Gillian: **Visual Methodologies**, Sage, London, 2001.
- Rose M.: **The Post-modern and the Post-Industrial: A Critical Analysis**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1996.
- Russell, B.A.W.: **Our Knowledge of the External World**, Routledge, London, 1993.
- Russett Bruce, Oneal John R.: **Triangulating Peace: Democracy, Interdependence, and International Organizations**, (The Norton Series in World Politics) W. W. Norton & Company, New York, 2001.
- Russett Bruce: **Purpose and Policy in the Global Community** (Palgrave Macmillan, New York, 2006.
- Ryle G.: *“Internal Relations”*, **Proceedings of The Aristotelian Society (Supp. Vol.)**, T. 14, 1935.
- **Aspects of Mind**, Blackwell Publishers, London, 1993.
- Sarup Madan: **Identity, Culture and the Postmodern World**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2002.
- Sassen Saskia : **A Sociology of Globalization** (Contemporary Societies), W. W. Norton, New York, 2006.
- Schroter Michael (ed.): **The Germans**, Michael Schroter (Ed.), Eric Dunning (μϵτ.), Stephen Mennell (μϵτ.), Columbia Univ. Press, 1998.
- Searle J. R.: **Speech Acts**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1969.
- **Expression and Meaning**, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1979.
- **Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1983.
- **The Rediscovery of the Mind**, The MIT Press, Mass., 1992.

- Seidman S.: **Contested Knowledge: Social Theory in the Postmodern Era**, Blackwell, Malden, Mass., 1998.
- Silverman H. J., Welton D. (eds): **Postmodernism and Continental Philosophy (Selected Studies in Phenomenology and Existential Philosophy, 13)**, State Univ. of New York Press, Albany, N.Y., 1998.
- Smith Anthony D.: **Myths and Memories of the Nation**, Oxford Univ. Press, Oxford, 1999.
- SociologyOnline: http://www.sociologyonline.co.uk/post_essays/PopOntology.htm
 ——— http://www.sociologyonline.co.uk/post_essays/PopCommon.htm
- Soja Edward W.: **Postmetropolis: Critical Studies of Cities and Regions**, Blackwell, Oxford, 2000.
- Sparshott F.: **“The Problem of the Problem of Criticism”, What is Criticism?** (P. Hernadi ed.), Indiana Univ. Press, Bloomington, 1981.
 ——— **The Theory of the Arts**, Princeton Univ. Press, 1982.
 ——— **“Disputed Evaluations”**, *American Philosophical Quarterly*, τ.7, 1970, σσ. 131-142.
- Spiegelberg Herbert: **The Phenomenological Movement: A Historical Introduction**, The Hague: Martinus Nijhoff, Holland, 1965.
- Sprigge T.: **“Internal and External Properties”**, *Mind*, τ. 71, 1962, σσ. 197-212.
- Stamelman R. H.: **Lost Beyond Telling: Representations of Death and Absence in Modern French Poetry** Cornell Univ. Press, 1990, σσ. 249-284.
- Stiglitz J. E.: **Globalization and Its Discontents**, W. W. Norton & Company, New York, 2003.
- Taliaferro C.: **«The Ideal Observer»**, *British Journal of Aesthetics*, τ. 30, no 1, 1990.
- Taylor Richard: **The great firewall of China**, BBC, 6-1-2006, http://news.bbc.co.uk/1/hi/programmes/click_online/4587622.stm.
- Teunissen J. J. & Akkerman A. (eds.): **The Crisis that Was Not Prevented: Lessons for Argentina, the IMF, and Globalisation**, Fondad, The Hague, 2003.
- Thompson M.: **“On The Distinction between Thing and Property”**, **The Return to Reason** (ed. J. Wild), Chicago Univ. Press, Chicago, 1953.

- Tobin J.: “*A Proposal for International Monetary Reform*”, **Eastern Economic Journal**, July – October 1978, σσ. 153-159.
- United Nations
Development
Programme (UNDP): **Globalization and Liberalization**, Oxford Univ. Press, New York, 1998.
- **Globalization with a Human Face: UN Human Development Report**, Oxford Univ. Press, New York, 1999.
- Wang Hao: **Beyond Analytic Philosophy: Doing Justice to What We Know**, MIT Press, Mass., 1988.
- Washington Post: «*The Muhammad Cartoons Controversy*», (ηλεκτρονική έκδοση)
<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/linkset/2006/02/07/LI2006020701366.html>.
- Weber Max: **Η Πολιτική ως Επάγγελμα** (μετ. Μ. Γ. Κυπραίος), Παπαζήσης, Αθήναι, 1987.
- **Η Προτεσταντική Ηθική και το Πνεύμα του Καπιταλισμού** (μετ. Μ. Γ. Κυπραίος), Gutenberg, Αθήναι, 1997.
- **Οικονομία και Κοινωνία** (μετ. Γκιούρας Θ.), Σαββάλας, Αθήναι, 2005.
- **Οι Τύποι της Εξουσίας** (μετ. Γκιούρας Θ.), Κένταυρος, Αθήναι, 2001.
- Wellmer Albrecht: **The Persistence of Modernity: Essays on Aesthetics, Ethics and Postmodernism**, Polity Press, Cambridge, 1991.
- Wight M.: **Four Seminal Thinkers in International Theory (Machiavelli, Grotius, Kant, and Mazzini)**, Oxford Univ. Press, Oxford, 2004.
- Wilkin K. & Hofmann H.: **Hans Hofmann**, George Braziller, N.Y., 2003.
- Williams Raymond: **Culture & Society: 1780-1950**, Chatto & Windus, London, 1957.
- Wolfflin H.: **Principles of Art History**, Dover, New York, 1950.
- Wollheim R.: **Art and Its Objects**, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 1980.
- Wollheim R.: “*On Drawing an Object*”, **Aesthetics** (Harold Osborne ed.), Oxford Readings in Philosophy, Oxford University Press, London, 1972, σσ. 121- 144.

“*Thought and Passion*”, **Proceedings of the Aristotelian Society**, τ. 89, 1967-68, σσ. 1-24.

—
“*Sociological Explanation of the Arts: Some Distinctions*”, **The Sociology of Art and Literature** (M. Albrecht, J. Barnett, M. Griff eds.), Duckworth, N.Y., 1970.
—

Wright, R.D., & Ward, L.M.: **Orienting of Attention**, Oxford University Press, 2008.

Xanthoudaki, M., Tickle, L. & Sekules, V. (eds): **Researching Visual Arts Education in Museums and Galleries: An International Reader**, Dordrecht, Boston, 2003.

Zeki Semir: **Εσωτερική Όραση** (μετ. Θ. Ντινόπουλος, επιμ. Α. Καραμανλίδης), Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 2002, σσ. 57-59.

Zerzan J.: **Running on Emptiness: The Pathology of Civilization**, Feral House, 2002.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αθανάσαινας Π.: *Μέσο ελεύθερης έκφρασης τα blogs στην Κίνα, Η Καθημερινή* (ηλεκτρονική έκδοση), 5-4-2007.
http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathextra_17_05/04/2007_186866.
- Αργυράκη Ρ.: **Τα Κριτήρια και ο Κακός ο Λύκος**, Σμίλη, Αθήναι, 1992.
- Αριστοτέλης : **Μετά τα Φυσικά**, 1032β5-14 και 1070β33.
- **Περί Ποιητικής** (μετ. υπό Σίμου Μενάρδου), εισαγωγή, κείμενο & ερμηνεία υπό Ι. Συκουτρή, Ακαδημία Αθηνών-Ελληνική Βιβλιοθήκη (2), εκδ. Ιωάννης Δ. Κολλάρος & Σία Α.Ε. Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήναι, 1937.
- **Ρητορική Τέχνη** (μετ. Α. Σ. Αρβανιτόπουλος), Πάπυρος, Αθήναι, 1975.
- Βοσνιάδου Στ. (επιμ.): **Γνωσιακή Επιστήμη, η Νέα Επιστήμη του Νου**, Gutenberg, Αθήναι, 2004.
- Καθημερινή: *“Ετοιμάζεται η Επανάσταση στη Διαδικτυακή Τηλεόραση”*, (ηλεκτρονική έκδοση), 9-3-2007,
http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathextra_23_09/03/2007_184043.
- *“Ο Έλληνας Χρήστης του Διαδικτύου και το Μέλλον του”*, (ηλεκτρονική έκδοση),
http://portal.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathextra_15_19/01/2007_178929, 19-01-07.
- Καφετζόπουλος Ε.: **Εγκέφαλος, Συνείδηση και Συμπεριφορά, Εξάντας**, Αθήναι, 1995.
- Μυταράς Δ.: **Το Μοντέλο της Βίας στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης**, Καστανιώτη, Αθήναι, 1996.
- Ποταμιάνος Δ.: **Στον Κήπο**, Καστανιώτη, Αθήναι, 1997.
- Σκαρπέλος Ι. : **Terra Virtualis**, Νεφέλη, Αθήναι, 1999.
- Φίλιας Β.: **Κοινωνιολογία του Πολιτισμού**, τ. Α', Παπαζήση, Αθήναι, 2000.
- **Κοινωνιολογικές Παρεμβάσεις**, Παπαζήση, Αθήναι, 2000.
- Χριστοδουλίδης Π.: **Η Εξήγηση στην Επιστήμη και η Θεωρία των Μοντέλων**, Εγνατία, Θεσ/νίκη, 1982.

Χριστοδουλίδης Π (επιμ.): **Αισθητική και Θεωρία της Τέχνης**, Ελληνική
Φιλοσοφική Εταιρεία, Καρδαμίτσα, Αθήναι, 1994.